HISTORY

ANCIENT INDIA

T/M

UPSC CSE MAINS

VOLUME-IV

NOTES OF

PALLAVI AKURATHI, IAS

AIR-55 (CSE-2008)

SRINIVASA XEROX

PROP: M.CHENCHI REDDY

ASHOKNAGAR X ROADS, HYD-20.

9246577890,9949833833

రేపటి విజేతలందరికీ శుభాకాంక్షలతో...

ఏ విజయాన్నైనా చాలా మంది కలిసికట్టుగా ప్రయత్నించినప్పుడే సాధించడం వీలవుతుంది. నేను కూడా ఐ.ఏ.ఎస్. సాధించడానికి మా అమ్మ నాన్నలు (శ్రీమతి ఆకురాతి భోగేశ్వరి, డా॥ ఆకురాతి కోదండరామయ్య) ఎంతగానో తోడ్పడ్డారు వారి కృషితో నా కృషిని కలుపుకుని ఈ విజయం సాధించాను. - **ఆకురాతి పల్లవి**

గత 8 సంవత్సరాల నుంచి ఎనలేని కృషితో పట్టుదలతో శ్రమించి ఇంగ్లీష్‌లో ఉన్న ఎన్నో పుస్తకాలను చదివి తనదైన శైలిలో తెలుగులోకి తర్జుమా చేసి తెలుగులోనే సివిల్స్ వ్రాసి విజయకేతనం ఎగురవేసిన **ఆకురాతి పల్లవి** ఎంతో కష్టపడి తయారు చేసి సంపాదించిన జ్ఞానాన్ని ఆమె వరకే పరిమితం కాకుండా మెటీరియల్ ద్వారా అందరికీ అందుబాటులోకి తెచ్చినందుకు వారికి కృతజ్ఞతలు.

అనువాదం చేసేటప్పుడు చాలా సమస్యలు ఎదురవుతాయి. ఎందుకంటే ఒక భాషా నిర్మాణం మరో భాషా నిర్మాణంతో పూర్తిగా సరిపోదు. అటువంటి ఎన్నో సమస్యలను ఎదుర్కొని ఇంగ్లీషు నుండి తెలుగులోకి అతి సులభ పద్ధతిలో తర్జుమా చేసి ఆ మెటీరియల్‌ను తెలుగు మీడియం విద్యార్థులకు అందుబాటులోకి తేవాలనే నా కోరికను మన్నించినందుకు నా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతాభివందనాలు.

ప్రతి మనిషిలో అనంతమైన శక్తి దాగి ఉంటుంది. దానిని వినియోగంలోకి తెచ్చుకోవడంలోనే మనిషి విజయం ఆధారపడి ఉంటుంది. ఆ శక్తిని ఎవరైతే పూర్తిగా సద్వినియోగం చేసుకోగలుగుతారో వారే ఆకాశమే హద్దుగా విజయాలవైపు అడుగులు వేయగల్గుతారు.

అసహనంతో జరిగే ప్రయోజనమేమీ లేదు. ఓర్పువహించండి. విజయం మిమ్మల్ని తప్పక వరిస్తుంది. కావున మీ లక్ష్యానికి తగ్గట్టుగా పట్టుదలతో నిరంతరం శ్రమించండి. విజయం మీదే !

మంచి స్నేహితునిలా ఈ మెటీరియల్ ఎందరి మనసుల్లో తట్టి లేపి విజయపథం వైపు నడిపిస్తుందని ఆశిస్తున్నాను.

గమనిక: గత 8 సంవత్సరాల నుండి ఎంతో శ్రమ పడి తయారుచేసుకోబడ్డ ఈ మెటీరియల్‌ను అందరికీ అందుబాటులోకి తేవాలనే సంకల్పంతో ఉచితంగా ఈ మెటీరియల్‌ను **శ్రీనివాస జిరాక్స్ సెంటర్**లో ఇవ్వడం జరిగింది. కేవలం జిరాక్స్‌కైన మొత్తమునే చెల్లించి ఈ మెటీరియల్ పొందవచ్చు.

మీ ఉన్నతిని ఆశిస్తూ....

ఎ. మధుసూదన్ రెడ్డి, Civil Aspirant

Books that I referred to prepare this material

ANCIENT INDIA

1. Romila Thapar Penguin Publications
2. Romila Thapar (small book)
3. Jha
4. A.L. Basham "The wonder that was India"
5. IGNOU material ***
6. Brilliant
7. NCERT***
8. A.U. Distance Education Material
9. Nilakanta Sastri South India
10. Gopala Reddy Material
11. Wikipedia (internet)
12. Y.D. Mishra Material
13. Ambedkar Open University Material***
14. Krishna Reddy

Ancient India - (7) పల్లవి. ఆసురాల్లి

INDEX

మలి వేద కాలంలో మతం

మలివేదకాల మతం తొలి దశలో 'యజ్ఞయాగాల'కు పెద్ద పీట వేసిన ప్రాధాన్యత, అనేక అనార్య మతాల అంశాలు ఆర్యమతంలో చోటు చేసుకోవడం కన్పిస్తాయి. మలివేదకాలం చివరి దశలో ఉపనిషత్తుల ద్వారా 'కర్మకాండ'కు వ్యతిరేకంగా 'ఆత్మ', 'సంసార' (transmigration), 'కర్మ' మొదలైన తాత్విక చింతన వృద్ధి చెంది 'ముక్తి'కి జ్ఞాన మార్గాన్ని బోధించడం కన్పిస్తుంది.

తొలి వేద కాలంలోని ప్రధాన దేవతలు 'ఇంద్ర', 'అగ్ని' ఈ కాలంలో వారి ప్రాధాన్యత కోల్పోయారు. 'ప్రజాపతి', సృష్టికర్త ప్రాముఖ్యం వహించాడు. వ్యవసాయ సమాజాలకి సృష్టి గాధలు చాలా ముఖ్యమైనవి, కాబట్టి పైన గమనించిన దేవతల ప్రాధాన్యతలో మార్పు స్థిర జీవిత ప్రాధాన్యతని చాలా చెప్తుంది. ఋగ్వేదంలో చిన్న దేవుడైన 'రుద్ర' ఇప్పుడు ప్రాముఖ్యత పొందాడు. ఋగ్వేద కాలంలో చిన్న సౌర దేవునిగా ఉన్న 'విష్ణు' ఈ కాలంలో సృష్టి సంరక్షకుని గా ప్రాధాన్యత వహించాడు. మలివేద కాల మతంలో 'ప్రజాపతి' అత్యంత ప్రాధాన్యత గల దైవం. ఈ దైవాలే గాక

కొన్ని వస్తువుల ను కూడా దివ్య చిహ్నాలు గా ఆరాధించడం మొదలైంది. మలివేద కాలంలో విగ్రహారాధన చిహ్నాలు కనిపిస్తాయి. మలివేద సమాజం లో ఏర్పడిన వర్ణ విభజన వల్ల దైవాలు కూడా ఆయా వర్ణాలకు ప్రత్యేకం గా వేరయ్యాయి. ఋగ్వేద కాలంలో పశుపాలన ఆర్యుల ప్రధాన వృత్తి అయినప్పటికీ, పశు సంరక్షకుడైన 'పూషన్' మలివేద కాలంలో శూద్రుల దైవం గా పరిగణించబడ్డాడు. దేవుళ్ల ప్రాధాన్యత లోని మార్పులు తెగలు పశుపాలక సమూహాల నుంచి స్థిర వ్యవసాయ సమూహాలు గా మారిన స్వభావాని కి సూచికలు. తొలి వేద కాలం లోని ప్రకృతి శక్తుల్ని ప్రతిబింబించే దేవుళ్ల ప్రాధాన్యత తగ్గిపోయారు. ప్రకృతి శక్తుల్ని మానవీకరించి వాటికి దివ్యత్వాన్ని ఆపాదించే చర్య చాలా సంక్లిష్టం గా మారింది. మలి వేద కాల స్తోత్రాల్లో కన్పించే దేవుళ్లు ఏ ప్రకృతి శక్తుల్ని ప్రతిబింబిస్తారో కనిపెట్టడం కష్టమైంది గా మారింది.

తొలి వేద కాలం లో వలెనే ఈ యుగం లో కూడా ప్రజలు దేవుళ్ళ ని అనేక భౌతిక కారణాల కోసం ఆరాధించారు. ఏమైనా, ఆరాధించే పద్ధతి లో మాత్రం గణనీయంగా మార్పులు వచ్చాయి.

ప్రార్థనలు చదవడం ఇంతా కొనసాగుతూనే ఉంది, కాని దేవుళ్ళ ని తృప్తి పరచడానికి ఇది యాగాదుల లేవి ప్రధాన మార్గం ఎంతమాత్రం కావు. మలి వేద కాలంలో 'యాగాలు' మిక్కిలి ప్రాధాన్యత వహించాయి. సామూహిక యాగాల్లో రాజు, మొత్తం తెగ అంతా పాల్గొనేవారు. కాగా వ్యక్తిగత యాగాలు వ్యక్తులచేత వారి ఇళ్ళ లో చేయబడేవి. ~~ఈ~~ కాలంలో ఆర్యులు స్థిర జీవితం అలవర్చుకుని క్రమమైన ఉత్సవాల్ని గడపడం ఇందుకు దోహదం చేసింది. వ్యక్తులు ఇళ్ళ కి చేసే ప్రతి నివేదనా ఆచారం లేదా యాగ రూపాన్ని పొందింది.

జానపద సంప్రదాయం : గురించిన సమాచారానికి [జానపద సంప్రదాయాన్ని] అధర్వవేదం గొప్ప నిధి. ఇందులోని విషయాలు వైదిక యాగ మతాన్నుంచి తీవ్రంగా భిన్నత్వాన్ని చూపుతాయి. ఇది చాలా వరకు మంత్రాల (magic) కి సంబంధించింది. ఈ అధర్వవేదం లోని విషయాలు మానవ జీవితం లోని వివిధ కోణాల్ని స్పృశిస్తాయి. ఇందలి శ్లోకాలు

- రోగాల కి ఉపశమనం
- ఆరోగ్యానికై ప్రార్థనలు
- కుటుంబం - పిల్లల బాగు కోసం మంత్రాలు
- పశువులు - పొలాలు
- సామరస్యం
- ప్రేమ - పెళ్ళిళ్ళు లేదా విరోధం - అసూయ ..... మొదలైన

వాని కోసం మంత్రాలు చెబుతాయి.

ఈ విధంగా అథర్వవేదం నాడు ప్రబలంగా ఉన్న మూఢనమ్మకాలు, విశ్వాసాల్ని వివరిస్తుంది. 'అథర్వన్' అనే పదం మంత్ర సూత్రాన్ని సూచిస్తుంది. అథర్వణ పురోహితులు ఈ మంత్రాన్ని నిర్వహించేవారు. వైదిక సంప్రదాయ దేవుళ్లని ప్రార్థించేవారు, అయితే వారికి ప్రార్థించడానికి గల కారణాలు మాత్రం చాలా వ్యక్తిగతమైనవి, చాలా స్వల్పమైనవి. అనేకమంది ఉపదేవుళ్ళని (godlings), ఆత్మలని అంటే పిశాచాలు, రాక్షసులు వంటి వాళ్ళ చెడు మరియు మంచి శక్తులను కూడా ఆరాధించేవారు. తద్వారా తమ స్నేహితులకి మంచి, శత్రువులకి హాని కలిగేలా ప్రార్థించేవారు. దేవుళ్ళని మొరపెట్టి పిలవడం, మంత్రాలు చదవడం నిత్యవ్యవహారాలకి - సాధారణ మానవుని దైనందిన అవసరాలకి చెందిన వాటి సాధన కోసంగా ఉండేవి. ఉదాహరణకి, ఇద్దర్ని ఇంటి దొంగను చంపమని; హృదయం రక్షించమని - ఎలుకల్ని చంపమని అగ్నిముని ప్రార్థించడం చెప్పవచ్చు.

మలి వేదకాలంలో యాగాలు చాలా సంక్లిష్టంగా మారాయి. యాగాల ఆచారాలు, సమయం/ వాటికి పట్టే కాలం విపరీతంగా పెరిగాయి. వైదిక

యాగంలో వివిధ ఆచారాలు నిర్వర్తించడానికి వివిధ
బ్రాహ్మణుల సమూహాలు ప్రత్యేకంగా సాధించారు. యాగాల్లో
ఇచ్చే బలులు, బ్రాహ్మణులకు ఇవ్వాల్సిన దక్షిణలు రెండూ బాగా
పెరిగి పోవడంతో యాగాలు చేయడం ఖరీదైన వ్యవహారం
గా మారింది]. ³ఋగ్వేదం లో లేని అనేక కొత్త యాగాలు
ప్రాముఖ్యం పొందాయి. యాగాల విజయం చాలా
వరకూ యాగ సమయంలో ఉచ్చరించే మంత్రాల
కచ్చితమైన ఉచ్చారణ మీదే ఆధారపడి ఉండేది/
ఉంటుందని నమ్మడం మలివేద కాలంలో ప్రధాన పరిణామం.

వైదిక ఆర్యులు పాటించే కొన్ని
ఆచారాలు ఇండో-యూరోపియన్ ప్రజలతో సామాన్యంగానే
ఉన్నా చాలా వరకు ఆర్యుల ఆచారాలు భారతీయ నేల
మీదే వృద్ధి చెందాయి. ఈ ఆచారాలు, మంత్రాలు,
యాగాలు బ్రాహ్మణులనే పురోహితులు కనుగొనడం, లేదా వృద్ధి
చేయడం, విస్తారం చేయడం చేశారు. బ్రాహ్మణులు మలివేద
కాలంలో పురోహిత జ్ఞానం, వైదిక క్రియల పై గుత్తాధిపత్యం
కోరారు.. వారు అనేక ఆచారాల్ని కనుగొన్నారు,
వాటిలో కొన్ని ఆర్యేతరుల నుంచి అరువు తెచ్చుకున్నవి ఉన్నాయి.

3 [మలివేద కాలంలో రాజు ప్రజాదరణ
వల్ల పదవి పొందిన వాడు కాకపోవడంతో అతడు తన
స్థానాన్ని న్యాయబద్ధం చేసుకొందుకు మతాచారాల
మీద అధికంగా ఆధారపడడం జరిగింది. ఇందుకు

'యాగాలు' సాధనాలు గా ఉపయోగపడ్డాయి.][3] అందుకే ఈ యాగాలను నిర్వహించే బ్రాహ్మణుడు "రాష్ట్రగోప" అనగా రాజు పరిపాలన ను రక్షించేవాడు గా ప్రసిద్ధి పొందాడు.

మరి వేద యాగాల్లో ముఖ్యమైనవి మూడు. 'వాజపేయ' (శక్తి నిచ్చు పానీయం) యాగం ఏడు రోజుల నుంచి ఏడాది దాకా జరిగేది. ఇది నడి వయస్సు రాజుకి శక్తి ని తిరిగి ఇవ్వడమే గాక అతన్ని సామాన్య 'రాజు' నుంచి 'సామ్రాట్' గా మలుస్తుందని నమ్మేవారు. 'రాజసూయ' యాగం రాజ పట్టాభిషేక ఉత్సవానికి చెందింది. ఈ యాగం ఒక రోజే జరిగినా దానికి సన్నాహాలు మాత్రం ఏడాది కి పైగానే చేసేవారు. ఇది రాజు కి దివ్య శక్తి ని కలిగిస్తుందని నమ్మేవారు. అదనంగా ఈ యాగ ప్రధాన పురోహితుడికి దక్షిణ గా 2,40,000 గోవులు అందేవి. మిక్కిలి ప్రాముఖ్యం పొందిన అతి క్లిష్టమైన యాగం 'అశ్వమేధ యాగం'. ఇది మూడు రోజుల పాటు జరిగినా సన్నాహాలు మాత్రం ఏడాది నుంచి రెండేళ్ల పాటు సాగేవి. ఇందులో 4 నిర్వాహకులు, రాజు 4 భార్యలు, వారి 400 పరిచారకులు అసంఖ్యాక ప్రేక్షకులు ఈ యాగం లో పాల్గొనేవారు. ఎంపిక చేసిన గుర్రాన్ని 400 యోధులు తోడురాగా స్వేచ్ఛగా

తిరగడానికి పంపిస్తారు, ఈ యోధులు ఏ రాజ్యాన్నా గుర్రాన్ని అడ్డగిస్తే వాళ్ళని ఓడిస్తారు. ఏడాది చివర గుర్రాన్ని రాజధానికి తిరిగి తీసుకొచ్చి దాన్ని మరి 600 ఎద్దులతో సహా బలి ఇస్తారు. రాజు భార్యలు carcass చుట్టూ తిరుగుతారు, ప్రధాన రాణి యాగాశ్వం పక్కన పడుకుని చేస్తుంది, ఇది రాజుకి / సంయోగానికి ప్రతీక. 21 వంధ్య గోవుల్ని బలి ఇవ్వడం, బ్రాహ్మణులకి భారంగా దక్షిణలు ఇవ్వడం తో ఈ యాగం ముగిసేది. అశ్వమేధయాగం రాజుకి విజయాన్ని, సార్వభౌమాధికారాన్ని అందించేది / అందిస్తుందని నమ్మేవారు. అప్పుడప్పుడు అశ్వమేధం ను పోలిన 'పురుషమేధయాగం' కూడా కన్పిస్తుంది.

7 [మలివేద కాలంలో మతపర ఆచారాలతో, చివరికి మరణం తర్వాత కూడా వర్తించే కుటుంబ ఆచారాల్ని చెప్పడం జరిగింది. ఇవి తర్వాత నలభై సంస్కారాలు గా చెప్పబడ్డాయి, గర్భదాన, పుంసవన, జాతకర్మ, నామకరణ మొ॥ నవి ఇందులో కొన్ని.] 7

మలి వేదాల సాహిత్యం లో యాగాల్లో పాల్గొనడం పై స్త్రీలకి సంబంధించిన కొత్త నియమాలు మొదటిసారి గా కన్పిస్తాయి. యాగాల్లో మొదటి మూడు వర్ణాలకి చెందిన మగవారే పాల్గొనవచ్చని చెప్పడం కన్పిస్తుంది. అంటే ఋగ్వేద కాలం లాగ తెగ అంతా సామూహికం గా పాల్గొనే స్వభావం క్రమంగా కనుమరుగవ్వసాగింది.

మలివేద సాహిత్యం లో తరచు గా వ్యక్తిగత యాగాల కు రాజులు చేయించే సంక్లిష్ట యాగాల కీ మధ్య సమాంతరాలు సాధించటం కన్పిస్తుంది. ఉదాహరణ కు గృహపతి చేసే 'అగ్నిహోత్ర' లేదా నిత్య అగ్ని యాగం అశ్వమేధ యాగం తో సమానమని చెప్పబడింది.

పెరుగుట విరుగుట కొరకే అన్నట్లు మితిమీరిన యాగాల కర్మకాండ కి మలివేద కాలం చివరి భాగం లో వ్యతిరేకత వెల్లడి అయింది. పెద్ద పరిమాణం లో దక్షిణాలు, బలులు రాజుల కి తలకు మించిన భారం కాగా మరోవైపు బ్రాహ్మణులు ఆ దక్షిణలు పొంది బాగా లాభపడసాగారు. దాంతో నాటి వరకూ ఈ యాగాల కి పోషకులు గా ఉన్న క్షత్రియుల్లో కొందరు ఈ బర్బరమైన కర్మకాండ ని వ్యతిరేకించారు. తొలి వేద కాలం లోని 'ఋత' క్రమం విచ్ఛిన్నమవడం, సాంఘిక-రాజకీయ పరిస్థితుల్లో మార్పుల వలన కలిగిన అనిశ్చితి, అలజడి లో చిక్కుకున్న ప్రజల అభివ్యక్తి కూడా ఉపనిషత్తుల తాత్త్వికత కు దారి తీసింది. ఈ పరిస్థితుల్లో ప్రజలు సమాధానాలు గా పరమ సత్యం కోసం, తమ కు స్థిరత్వాన్ని, నిశ్చలత్వాన్ని అందించే తత్త్వం కోసం చేసిన అన్వేషణ చివరికి ఉపనిషత్తుల్లో ప్రతిఫలించి ఉంటుంది. అలాగే సమకాలీన సాంఘిక - రాజకీయ మార్పుల్ని అర్థం చేసుకోవడానికి, న్యాయబద్ధం చేయడానికి చేసిన ప్రయత్నాలు కూడా కర్మ సిద్ధాంత పరిణామాని కి దారి తీసి ఉండొచ్చు. దీని

ద్వారా ప్రస్తుత సాంఘిక- ఆర్థిక అసమానతలకు పూర్వజన్మ లో చేసిన / చేస్తున్న చర్యలే కారణమని వివరించడం జరిగింది.

పై కారణాల వల్ల మలివేద కాలం చివర్లో ఉపనిషత్తుల సాహిత్యం రూపు దాల్చింది. మొదట, ఆచారాల కు, వృథా ఖర్చుల కు వ్యతిరేకంగా (యాగాల లో జరిగే) 'ఆత్మ' జ్ఞానాన్ని నొక్కి చెప్పడం కన్పిస్తుంది. ఈ విధంగా, మతం యొక్క భౌతిక దృక్పథం నిష్ఫలం చేయబడి మతాన్ని తాత్త్వికతా స్థాయి కు తీసుకెళ్లారు. ఉపనిషత్తులు చెప్పిన 'ఆత్మ' యొక్క మార్పులేనితనం, అవిచ్ఛిన్నగుణం, శాశ్వత స్వభావాలు క్షత్రియ రాజు నిత్యత్వం లో అప్పుడప్పుడే ఎదుగుతున్న రాజ్యాధికారం స్థిరత్వం పొందడానికి దోహదపడ్డాయి. అలాగే 'ఆత్మ' 'బ్రహ్మ' లో లీనమవడం అనే ఆత్మ- బ్రహ్మ ల మధ్య సంబంధాన్ని నొక్కి చెప్పడం అత్యున్నతాధికారాని కి విధేయులై ఉండడాన్ని ప్రోత్సహించింది.

మలివేద కాలం చివరి దశలో పురోహితుల ఆధిపత్యం కు తీవ్ర వ్యతిరేకత ప్రబలింది, ముఖ్యంగా పాంచాల, విదేహ రాజ్యం లో ఈ భావాల లో క్రీ.పూ. 600 ప్రాంతం లో ఉపనిషత్తులు రూపు బడ్డాయి. ఇవి కర్మకాండ ని విమర్శించి సరైన విశ్వాసం, జ్ఞానాల విలువ ని నొక్కి చెప్పాయి. ఆత్మ జ్ఞానాన్ని సంపాదించాలని

'బ్రహ్మ' కి 'ఆత్మ' కి మధ్య సంబంధాన్ని సరిగ్గా అర్థం చేసుకోవాలని బోధించారు. 'బ్రహ్మ' అత్యున్నత అస్తిత్వం గా ఎదిగాడు, ఇతర సమకాలీన శక్తివంతమైన రాజులలో విశ్వదగినట్లు గా ఉంటాడు. వీరిలో, విదేహ లకు చెందిన క్షత్రియ రాజవంశీయులు కొందరు ఈ తరహా ఆలోచనలను వెంటబెట్టుకుని పురోహిత ఆధిక్యత గల మతాన్ని సంస్కరించే వాతావరణాన్ని సృష్టించారు.

1 [బృహదారణ్యకోపనిషత్తు', 'ఛాందోగ్య ఉపనిషత్తు' లలో వ్యక్తి ఆత్మ, పరమాత్మ లను అర్థం చేసుకోవడానికి వాటి మధ్య సంబంధాన్ని వివరించడానికి ప్రయత్నాలు జరిగాయి. ఈ అన్వేషణ పర్యవసానం గానే 'అద్వైత' భావం అవతరించింది.] 1

బ్రాహ్మణ ఆధిక్యత కి, మితిమీరిన కర్మకాండలు గల మలివేద వైదిక మతాలకి ఒక నిరసన ఉపనిషత్తులలో కన్పిస్తుంది. వేదాలు చివరి కి కన్పించే అన్వేషణా పరమైన ఆలోచనల్ని ఇవి ప్రతిబింబిస్తాయి. ఉపనిషత్తుల తత్వం 'ఆత్మ' భావన చుట్టూ తిరుగుతుంది, అంటే గాలి యోగాన్ని చెప్తారు. సృష్టి విశ్వ ఆత్మ యొక్క primeval desire నుండి. వృద్ధి చెందింది అని చెప్తారు.

ఉపనిషత్తుల లో జన్మ నుంచి జన్మ కి ఆత్మ ప్రవహించే
మరో భావన కి ఆరంభం గా స్పష్టమైన రూపం / వివరణ
కల్పిస్తుంది. పూర్వ జన్మ ప్రవర్తన ఆధారం గా ఆత్మ
సుఖం లేదా దు:ఖం అనుభవించేది గా కల్పిస్తుంది.
దీని నుంచి 'కర్మ సిద్ధాంతం' జనించింది. దీని ప్రకారం
ఒక జన్మ చర్యలు తర్వాతి జన్మ ని ప్రభావితం చేస్తాయి.
ఈ సిద్ధాంతం మానవ బాధల కు వివరణ ని
అందించేందుకు ఉద్భవించింది, తర్వాతి భారతీయ
తాత్త్వికత కి ఇది చాలా ప్రాథమిక / మౌలిక
(fundamental) తత్త్వం గా పరిణమించింది.

ఉపనిషత్తుల కాలానికి వైరాగ్యం బాగా
ప్రబలింది. సన్యాసులు ( ) ఒంటరి గానో లేదా (సమూహం
నుంచి దూరం గా) చిన్న చిన్న సమూహాలు గానో ఉండేవారు.
అయితే కొందరు చరిత్ర కారులు భావించినట్లు వారు
Counter-culture ను సృష్టించారనడం అంత సబబు
గా తోచదు, ఎందుకంటే వారు సమాజ మనుల నుంచి
దూరం గా జీవించారు. ఏమైనప్పటికీ స్వయంశిక్షణ
ద్వారా సాధువులు అద్భుత శక్తులు సంపాదించేవారు.
ఈ అద్భుత శక్తులు కనుక యాగాల కి మాత్రమే
సాధ్యమైనవి గా తలచేవారు. ఫలితం గా వైరాగ్యం
వైదిక యాగాల ఆధిక్యత ని సవాలు చేసినట్లయ్యింది.
దానితో పాటే యాగాల ద్వారా ప్రధానం గా లాభపడే

బ్రాహ్మణుల ఆధిక్యతని ఎదిరించినట్లుగుంది.

బ్రాహ్మణులు రాజమార్గం గా ఒక సూత్రాన్ని కనిపెట్టారు.
దీని ప్రకారం వ్యక్తి జీవితం లో 'బ్రహ్మచర్య' –
(బ్రహ్మచర్యం పాటిస్తూ austere జీవితాన్ని విద్యార్థి గా
గురువు ఇంట్లో గడిపే దశ) 'గృహస్థ' – (విద్యాభ్యాసం
తర్వాత వివాహం చేసుకుని కుటుంబ బాధ్యతల్ని నిర్వర్తించే దశ)
'వానప్రస్థ' – (వయసు పెరిగాక ప్రాపంచిక జీవితాన్నుంచి
విరమించుకుని సాధువు గా మారే దశ) 'సన్యాసిన' –
(జీవిత చరమాంకం లో ఆతని ఆత్మ ని భౌతిక
బంధాల నుంచి ధ్యానం, ఆత్మ శోధనల ద్వారా విముక్తం
చేసుకుని అతడు సంచార సన్యాసి గా మారే దశ),
అనే చతురాశ్రమాలు ఉంటాయి. ఈ క్రమమే
పురాణాల లో వైరాగ్యాన్ని వ్యక్తి జీవిత చరమాంకం లో
చెప్పారు, తద్వారా తమ తమ సాంఘిక బాధ్యతల్ని
నెరవేర్చిన తర్వాత వైరాగ్యం స్వీకరించవచ్చు.

అయితే ఈ చాతురాశ్రమాలు శూద్రులకి
ఉద్దేశించినవి కావు.

Basham 242

Chapter-6

Q: Teachings of Buddha.

జ: చూ.పే. 48 - [illegible] చరిత్ర M.A. (N.U).

Q: Teachings of Mahavira.

జ: చూ.పే. 56. కృష్ణారెడ్డి భారతదేశ చరిత్ర ప్రాచీన భాగం.

Q: Early phase of State formation

జ: చూ.పే. 93 & 94 of భారతదేశ చరిత్ర upto 1526. అంబేద్కర్ Open. Univ.

Q: గణరాజ్యాల రాజ్య నిర్మాణ ప్రక్రియ.

జ: చూ.పే. 89 of ప్రాచీన భారతదేశ చరిత్ర రామ్ శరణ్ శర్మ.

Q: Urbanisation in pre-Mouryan period.

జ: చూ.పే. 63 of కృష్ణారెడ్డి భారతదేశ చరిత్ర. ప్రాచీన భాగం.

8-9 Chapters

Q: రాజవాహనుల పరిపాలనను తెల్పినది.

జ: పా.పే. 100 of M.A. దర్శనము భారతదేశ చరిత్ర 1336 A.D. తె. అ. book.

Q: తన ప్రకృతి ఘనకార్యములను తెల్పుము.

జ: పా.పే. 12 of chapter 6 of I.B.A. విక్రమ సేన భారతదేశ చరిత్ర సంగ్రహ

Q: స్వతంత్ర పరిపాలన యొక్క విధానం గురించి వ్రాయుము

జ: పా.పే. 136 of I.W.A. భారతదేశ చరిత్ర క్రీ.శ. 1526 వరకు తె.అ.

Q: కన ప్రకృతి రెండవ ఆగ్నేయ ఉత్తర పరిపాలన సంస్కరణ ఏమిటి?

జ: పా.పే. 16 of chapter 6 of I.B.A. విక్రమ సేన భారతదేశ చరిత్ర సంగ్రహ.

Q:

22-5-04

Q: Zin-ul-Abidin (Kashmir)

(క్రీ.శ. 1420-1470) కాశ్మీరులో 14వ శతాబ్దం ప్రారంభంలో హిందూ రాజు, యూసఫ్ ముస్లిం మంత్రి అయిన షా మీర్జా అను వ్యక్తి, రాజును తొలగించి సింహాసనాన్ని ఆక్రమించడంతో, కాశ్మీరులో ముస్లిం రాజవంశపాలన ప్రారంభమైనది. షా మీర్జా శంసుద్దీన్ షా పేరుతో 1349 వరకు పాలించాడు. అతని తరువాత అతని నలుగురు కొడుకులు 1394 వరకు పాలించారు. 1394 నుండి 1416 వరకు అతని మనుమడైన సికిందర్ పాలించాడు. ఇతనికి పరమత సహనం లేదు. విగ్రహారాధనను వ్యతిరేకించి ~~సుల్తాన్~~ [సుల్తాన్ సికిందర్ తరువాత అతని రెండవ కుమారుడైన జైన్-ఉల్-అబిదీన్ క్రీ.శ.1420లో సింహాసనాన్ని అధిష్ఠించాడు. క్రీ.శ.1470 వరకు సుదీర్ఘ పాలన కొనసాగించాడు. ఇతడు సమర్థుడు, ఉదారబుద్ధి గల పాలకుడు. కాశ్మీరును పాలించిన సుల్తానులలో అత్యంత గొప్పవాడు. కొందరు ఇతనిని అక్బరుతో పోల్చినారు. [ఇతని పాలనలో కాశ్మీరీ సంప్రదాయాలు వన్నెలతో సంపూర్ణంగా విస్తరించాయి.] హిందువుల పట్ల అక్బరు వంటి పరమత సహనాన్ని చూపించాడో ఇతడు కూడా అంతటి పరమత సహనాన్ని చూపించడం ఇతనిలో ఉన్న గొప్ప విశేషం.

[జోనరాజ (Jonaraja) వ్రాసిన రాజతరంగిణి రెండో భాగం ద్వారా మనకు జైన-ఉల్-అబిదిన్ సార్వభౌమాధికారం గాంధార, సింధు, మద్ర, రాజపురం వరకు విస్తరించినట్లు తెలియుచున్నది.] ఇతడు ఉదభాండపుర (Udabhandapura) రాజును పెక్కు పర్యాయాలు ఓడించాడు. భూట్టదేశ (లడక్) లోని గుగె (Guge) ప్రాంతం) లోని గొగ్గ (Gogga) ప్రాంతాన్ని, సాయ (Saya) ప్రాంతాన్ని [లే (Leh) పైనున్న షేహ్ (Sheh) ప్రాంతం] కూడ జయించాడు. జస్రత్ ఖొక్కర్ (Jasrath Khokkar) పంజాబు సంపాదించి తన అధీనంలోకి తెచ్చుకోవడానికి జైన-ఉల్-అబిదిన్ సహాయ-పడ్డాడు. టిబెట్, సింధునది ఒడ్డున ఉన్న ప్రాంతం అంతా జైన-ఉల్-అబిదిన్ అధీనంలోకి వచ్చాయి. ఇతడు బహలుల్ లోడి, మా మహమూద్ బెగర్హా, సౌరాష్ట్రకు చెందిన మండలిక, గ్వాలియర్ రాజులతో స్నేహ-పూర్వక సంబంధాలు కొనసాగించాడు. మక్కా, ఈజిప్టు, ఖురసాన్ పాలకులతో ఇతడు బహుమానాలు ఇచ్చి పుచ్చుకొనేవాడు.

[జైన-ఉల్-అబిదిన్ మంచి పరిపాలనాదక్షుడు.

ఇతడు తన రాజ్యంలో సిరములను [?] అనుమతించాడు.
దోపిడీ గాని, దొంగతనం గాని జరగనివ్వడు
ఆ గ్రామ అధికారికి జరిమానా విధించేవాడు.
ఇతని చర్యలవల్ల నేరాలు అదుపులోకి
వచ్చాయని తెలుస్తోంది. ఇతడు ధరలను
అదుపులో ఉంచాడు. అతడు వ్యాపారులు
సరకులను దాచిపెట్టకుండాను,
ఎక్కువ లాభాలకు అమ్మకుండాను ఆజ్ఞలు
జారీ చేశాడు. వివిధ సరుకుల ధరలు
రాగిరేకుల మీద వ్రాయబడేటట్లు చేశాడు.
అన్ని పట్టణాల్లో ఆ ధరలను బహిరంగంగా
ప్రజలకు అందుబాటులో ఉండేటట్లు
చేశాడు. ప్రజలపై పన్నుల భారాన్ని
తగ్గించాడు. శిస్తు విధానంలో సంస్కరణలు
ప్రవేశపెట్టాడు. న్యాయ పాలన నిష్పక్షపాతంగా
ఇతడు సమర్థవంతంగా నిర్వహించి సాటిలేని
అంతటి వాడని పేరు గడించాడు. సంక్లిష్టమైన
కేసులలో, నిజాలను తెలుసుకొనేందుకు
అతడే స్వయంగా మారువేషంలో తిరిగేవాడు.
(3)
ఇతడు పెద్ద ప్రజాహిత పనులు

చేసి నిర్మించారు. దీవులు, కట్టించి, పంట కాలువలు త్రవ్వించి, వంతెనలు నిర్మించి వ్యవసాయాభివృద్ధికి తోడ్పడం చేశారు. రైతులకు పన్నుల రాయితీలు కల్పించి, స్టేట్ గవర్నర్ రైతులను అక్రమంగా పన్నులు వసూలు చేయకుండా నివారించి రైతుల సంక్షేమానికి పాటుపడ్డారు. ప్రజల పెద్ద (రాజ్య) నగరాల నిర్మాణానికి తోడ్పడం చేయడమే కాక, అనేక పెద్ద పెద్ద భవనాలను కట్టించారు. ఊలర్ సరస్సు (woolu lake) మధ్యలో మానవ నిర్మిత ద్వీపము - జైన లంక [illegible] నుంచి ఉదాహరణ. అలాగే అంతఃపురము, ఒక మసీదు ఈ ద్వీపంలో నిర్మించబడ్డాయి.

జైన్-ఉల్-అబిదీన కాశ్మీరు

(H) [illegible] ప్రోత్సహించాడు ఆ చర్యలు తీసుకున్నారు. కాగితం తయారీ, బుక్ బైండింగ్ లను అధ్యయనం చేయడానికి ప్రతిభావంతులను సమర్కండ్ పంపారు. రాళ్లను కోయటం, మెరుగు పెట్టడం, గాజుల తయారీ, బంగారం తో పని చేయటం మొదలైన హస్తకళలను

~~ప్రోత్సహించాడు.~~ శాలువాల తయారీని కూడ ప్రోత్సహించాడు. టపాసుల (fireworks) తయారీని కనిపెట్టించడమే కాక సహాయపడటమే-కాక, తన హయాంలో మొదటిసారిగా తుపాకులను (Muskets) తయారు చేయించాడు.

జైన్-ఉల్-అబిదిన్ స్వయంగా విద్వాంసుడు

సంగీతజ్ఞుడు, సారస్వత పోషకుడు. అతనికి ~~అరబ్బీ~~, పారసీ, సంస్కృతం, టిబెటన్ లాంటి అనేక భాషలు బాగా వచ్చు. అతడు పెక్కు అరబ్బీ, పారసీ గ్రంథాలను స్థానిక భాషలోనికి తర్జుమా చేయించాడు. అట్లే మహాభారతం, రాజతరంగిణి గ్రంథాలను పారసీ భాషలోనికి తర్జుమా చేయించాడు. అతని ఆస్థానంలో ముస్లిం, హిందూ పండితులు. వారి సమావేశాలలో అలరారుచుండేవి. హిందూ, ముస్లిం సిద్ధాంతాలు ఇతని ఆస్థానంలో చర్చలు జరిపేవారు. సుల్తాను సంగీతం అనే ఒక గ్రంథం. ఇది తెలిసిన గ్వాలియర్ రాజు, సుల్తానుకు సంగీతంపైన వ్రాయబడిన రెండు అరుదైన సంస్కృత గ్రంథాలను పంపించాడు.

అన్నిటిలో మంచి ప్రభువు

(6)

పరమత సహనంలో ఎంతో ఖ్యాతి గడించాడు. తనకు ముందు ఉన్న సుల్తానులు హిందువుల పట్ల చేసిన ఘోర తప్పిదములను సరిదిద్దుటకు అన్ని అవకాశములను చర్యలను చేపట్టాడు. ముస్లిములు కానివారిపై విధించే జిజియా పన్నును రద్దు చేశాడు. తన తండ్రి హయాంలో పడగొట్టబడిన దేవాలయములను తిరిగి రక్షించి వారికి ఉపకారవేతనములను, భూములను కేటాయించాడు. తన తండ్రి కూల్చివేయించిన దేవాలయములను తిరిగి నిర్మించుటకు అనుమతించాడు. ధ్వంసం చేయబడిన పాత విగ్రహముల స్థానంలో తిరిగి విగ్రహాలు ప్రతిష్ఠించుటకు తోడ్పడ్డాడు. ఎవరికి ఇష్టమైన మతమును వారు అనుసరించే వీలు కల్పించాడు. హిందూ ధర్మశాస్త్రముల ప్రకారము హిందువులకు వ్యక్తిగత చట్టం అమలు జరిగేందుకు కూడా తోడ్పడ్డాడు. హిందూ మహిళలు స్త్రీలకు పట్టలను కనిపెట్టి ఉంచాలని, భర్త తరఫు బంధువులు వేలంపట్టులలో ఉత్సవాలయాలను అంగీకరించి ఉంచాలని

రద్దు పరిచాడు. గోవధను కూడా నిషేధించాడు.
హిందువుల విశ్వాసాలను గౌరవించడానికి
సతీసహగమన ఆచారంపై ఉన్న నిషేధాన్ని
ఎత్తివేశాడు. [సమంజసం కాదు] అతని ప్రభుత్వంలో హిందువులను
ఉన్నత పదవులను ఇచ్చి ఆదరించాడు.
శ్రీయ భట్ (Sriya Bhatt) అనే హిందువును
న్యాయ మంత్రిగాను, ఆస్థాన వైద్యుడుగాను
నియమించాడు. అతని మంత్రులు ఇద్దరు
బ్రాహ్మణులు కూడ హిందువులే. వారి పేర్లు
శ్రీ వర్తలు. అన్ని మతాలవారి పట్ల సహనము
చూపవలెనని బహిరంగంగా చాటించాడు.

7

జైన-ఉల్-అబిదీన్ స్వయంగా సాధువు
వలె జీవించాడు. అతడు మాంసాహారమును
త్యజించాడు. ఈ విధంగా అతడు ఎన్నో
అక్బరు విధానాలను అనుసరించుటచే
అతనిని "కాశ్మీర్ యొక్క అక్బర్" అని
~~అంటున్నారు ఇత~~ పేరు పొంది, కాశ్మీర్
రాజులలో ప్రఖ్యాతిగాంచాడు. ఇతడు
క్రీ.శ. 1470 లో మరణించాడు.

అశోకుని శాసనాలు

అశోకుని శాసనాల్ని

ప్రకటన పెద్ద రాతిఫలకాలు పెద్దరాతిఫలక ప్రకటనలు
ప్రకటన చిన్న రాతిఫలకాలు చిన్నరాతిఫలక ప్రకటనలు
ప్రకటన పెద్ద స్తంభాలు పెద్ద స్తంభ ప్రకటనలు
ప్రకటన చిన్న స్తంభాలు చిన్న స్తంభ ప్రకటనలు
ప్రకటన స్మారక స్తంభాలు స్మారక స్తంభ ప్రకటనలు
- గుహా శాసనాలు

గా విభజించవచ్చు.

ప్రకటన పెద్ద రాతిఫలక ప్రకటనలు: [Major Rock Edicts]

ప్రకటన పెద్ద రాతిఫలక ప్రకటనలు (Edicts) పద్నాలుగు శాసనాల (inscriptions) సముదాయాన్ని కలిగి ఉంటాయి.

[illegible] ఈ పెద్దరాతి ఫలకాలు ఎనిమిది భిన్న ప్రాంతాల్లో వేయించబడ్డాయి.

అవి
1) షాబాజ్ గర్హి 2) మన్సెహ్రా 3) కాల్సి
4) గిర్నార్ 5) సోపారా 6) జౌగాడ
7) ఎర్రగుడి 8) ధౌలి

పెద్దరాతిఫలక ప్రకటనలు సామ్రాజ్య సరిహద్దుల వెంబడి వేయబడ్డాయి, ముఖ్యంగా

జయించబడిన మౌర్యులతో ప్రాంతం కళింగ

లాంటి రెండు రాతిఫలకాల లాగా సమాన ఇవి సమాంతరాల వెంబడే ప్రధానం గా కన్పిస్తాయి.

పెద్ద రాతి ఫలకాల్లోని పద్నాలుగు శాసనాలు క్రింది విషయాలు వివరిస్తాయి.

శాసనం – I : జంతువుల నాశనం పండుగల కోసం జంతువధ ని నిషేధించాడు. వేడుకల్లో జంతు పోరాటప్రదర్శనల్ని నిషేధించాడు.
ఒకటి – వధ

శాసనం – II : అశోకుడు తన సామ్రాజ్యంలోనూ పొరుగు రాజ్యాల్లోనూ వైద్య, పశు సదుపాయాల్ని అందించడం గురించి వివరిస్తుంది.
ద్వి – సదుపాయాలు

శాసనం – III : తన ప్రజల సంక్షేమం పెంపొందించడానికి అధికారులకు చక్రవర్తి ఆజ్ఞలు ఇవ్వడం గురించి ఉంది.
త్రి – ధర్మ

అశోక ధర్మ లోని సుశ్రూష, అపచితి, సంప్రతిపత్తి, దానం, అనరంభో ప్రాణానాం, అవిహింస భూతానాం వంటివి ఉన్నాయి.

మంత్రిమండలి ప్రభుత్వోద్యోగులపై బాధ్యతవహించి ఉండాలని చెప్పబడింది.

శాసనం – IV : 'ధర్మ' కోసం చక్రవర్తి చేసిన వివిధ కార్యకలాపాలు తెల్పుతుంది. అశోకుని వారసులైన భావి పాలకులందరూ ధర్మ కు కట్టుబడి ఉండాలని చెప్పబడింది.
four – future

రాజు సంపద ద్వారా గాక శీలము
వ్యక్తిత్వం ద్వారానే జనుల మెప్పు
పొందగలడని అశోకుడు భావించాడు.

శాసనం - V : ధర్మమహామాత్రుల పదవి ఏర్పర్చడం, వారి విధులు ఇందులో వివరించబడ్డాయి.

శాసనం - VI : వార్తావాహుల నియామకం, వారి విధులు తెల్పుతుంది.
ఆరు - వార్తావాహులు
అశోకుడు తన ప్రజల సంతోషమే తనకు అత్యున్నతమని చెప్పాడు.
తన ప్రజలు ఈ లోకం లోనూ పరలోకం లోనూ సుఖంగా ఉండాలని భగవంతుని కోరాడు.

శాసనం - VII : "అన్ని మతాల" ప్రజలు శాంతియుత సహజీవనం గడపాల్సిన అవసరాన్ని నొక్కి చెప్పింది.
ఏడవ - శాంతి

శాసనం - VIII : విహార (వేట) యాత్రలకు బదులుగా ధర్మయాత్రలను చక్రవర్తి ప్రారంభించినట్లు ప్రకటించారు. అశోకుని దానాలు, చెప్పబడ్డాయి. స్వయంగా అశోకుడే సామాన్య ప్రజలకు ధర్మాన్ని బోధించడం
ఎనిమిది - వేట

శాసనం - IX : ఖర్చైన మూఢాచారాలు నిరర్థకమని ధర్మప్రకారం నడుచుకోవడం మేలని చెబుతుంది.
తొమ్మిది - నిరర్థకం

శాసనం - X : అశోకుడు కీర్తికోసం వ్యక్తిగత
పది - పర్యవసానం

వైభవం, మరణానంతరం ముక్తి కోరుకోవడం వేదనే లేదనూ బంధనాల నించి వ్యక్తి పొందాలని మాత్రమే కోరుకున్నాడని చెబుతుంది.

శాసనం - XI : మన చుట్టూ ఉన్న వారందరికీ ధర్మాన్ని బోధించాలి.

శాసనం XII : ఇందులో పరమత సహనం ఆవశ్యకత, దాని ద్వారా స్వీయ మత ప్రబలత పెంచుకోగలరని చెప్పబడింది.

పన్నెండు - పరమత సహనం

శాసనం XIII : పెద్దరాతి ఫలకాల్లోని పద్నాలుగు శాసనాల్లో ఇది అతి పెద్దది. ఇందులో కళింగయుద్ధ భీభత్సం వివరించి ఇకపై పొందాల్సిన యుద్ధాలకి చరమగీతం పాడుతున్నట్లు ప్రకటించాడు. తాను ధర్మవిజయానికి బద్ధుడని చెప్పాడు.

శాసనం XIV : పై శాసనాల్లో కొన్ని విషయాలు చాలా ముఖ్యమైనవి కావడం చేత మళ్లీ మళ్లీ చెప్పబడ్డాయని ఇది పేర్కొంటుంది.

జౌగడ, ధౌలి లో గల పెద్ద రాతిఫలకాల్లో XI, XII, XIII శాసనాలు లేవు. వీటికి బదులుగా స్థానిక ప్రాంతాధికారుల్ని ఉద్దేశించిన శాసనాలు ఉన్నాయి. [XV - తోసలి XVI - సామాప మహామాత్రులనుద్దేశించినవి]

ప్రకటన
చిన్న రాతిఫలకాలు : (Minor Rock Edicts)

చిన్నరాతిఫలక ప్రకటనల్లో రెండు శాసనాల సముదాయాన్ని కలిగి ఉన్నాయి. వీటిలో ఒకటి 8 ఎనిమిది చిన్న ప్రాంతాల్లో చెక్కబడింది. రూపనాథ్, సహస్రాం, బైరాట్, మస్కి ప్రకటనల్లో ఒక శాసనం ఉంది. బ్రహ్మగిరి, సిద్ధాపుర, జటింగ-రామేశ్వరకొండ లపై గల ప్రకటనల్లో రెండవ శాసనం కూడా కలుప బడింది. జటింగ-రామేశ్వరకొండ ప్రకటనలో 3 వ శాసనం కూడా ఉంది.

అశోకుని చిన్నరాతిఫలక ప్రకటనల 8 కొత్త రూపం గవిమఠ్, పాల్కిగుండు కొండల వద్ద గల శాసనాల్లో కన్పిస్తుంది.

ఎర్రగుడి, రాజుల మందగిరి, గుజర్రా, అహ్రౌరా (మీర్జాపూర్ దగ్గర), సొందపూర లాంటి కూడా కొన్ని చిన్నరాతిఫలక ప్రకటనలు వెలుగు చూశాయి.

ఇవి చాలా వరకు సామ్రాజ్య దక్షిణ, మధ్య ప్రాంతాలలోనే నెలకొన్నాయి.

ఇవి అశోకుడు రాజుగా [Not like a monk] బౌద్ధమత విశ్వాసిగా చేసిన ప్రకటనలు, నైతిక నియమాలు వివరిస్తాయి. వీటిలో 'ధమ్మ' గురించి బౌద్ధ గ్రంథాలు చెప్పే విషయాలున్నాయి.

అశోకుని బిరుదులతో మాత్రమే శాసనాలన్నీ చెబుతుండగా కేవలం మస్కి, గుజర్రా శాసనాల్లోనే మనకు 'అశోక' అన్న పేరు కన్పిస్తుంది. పాత కాందహార్ లోని శాసనం గ్రీకు, అరామైక్ (Bramaic) లలో ద్విభాషా శాసనం గా ఉంది. (bilingual) దీన్ని డి.సి. సర్కార్ చిన్నశిలాఫలక ప్రకటన లో 4 వ శాసనము గారు.

Bhabru అశోకుడు బౌద్ధమతం స్వీకరించినట్లు భాబ్రూ శాసనం తెలుపుతుంది.

పెద్ద స్తంభ ప్రకటనలు :

ఢిల్లీ- టోప్రా స్తంభం పై ఏడు శాసనాల సముదాయం ఉంది. ఇతర 5 స్తంభాల పై ఈ వరుసలో ఆరు శాసనాలు చెక్కబడ్డాయి.

ఇవి సామ్రాజ్యం లోపల ముఖ్య రహదారుల వెంట, ప్రధాన నగరాల్లోనూ వేయబడ్డాయి.

పెద్ద స్తంభ ప్రకటనలు గల ప్రదేశాలు

1) టోప్రా 2) మీరట్ 3) అలహాబాద్ - కౌశాంబి

4) లౌరియా అరరాజ్ 5) లౌరియా నందనగర్

6) రాంపూర్వా

శాసనం I : ధర్మ ప్రచారం కోసం మహామాత్రులకి ఇవ్వబడిన ఆదేశాల్ని వివరిస్తుంది.

శాసనం II : తన రాజ్య ప్రజలు, జంతువుల సంక్షేమం కోసం అశోకుడు చేసిన అన్ని మంచి పనుల్ని వివరిస్తుంది.

శాసనం III : ఇందులో ఐదేళ్ళ పర్యటనల అవసరాన్ని వివరించబడె.

శాసనం IV : ఈ శాసనం 'రజ్జుకుల' అధికార విధుల్ని వివరిస్తుంది.

శాసనం V : జంతువుల వధ పై నియంత్రణలు విధిస్తుంది.

శాసనం VI : ప్రజలు చదివి ధర్మమార్గానికి స్ఫూర్తి పొందాలన్న కారణం చేత ఈ స్తంభ శాసనాలు వేయించినట్లు చెప్పబడె.

Spi - స్ఫూర్తి

శాసనం VII : ఇది పెద్ద స్తంభ శాసనాలన్నింటిలో అతి పెద్దది. 'ధర్మ' యొక్క వివిధ కోణాల్ని తెల్పడం, అశోకుని పలు సంక్షేమ చర్యల్ని వివరించడం ఇందలి విషయం.

చిన్న స్తంభ ప్రకటనలు :

ఇవి సాంచి, సారనాథ్ లందున్నాయి.

వీటిలో గల మూడు శాసనాల్లో చీలికలు తెచ్చే వారికి శిక్షలు చెప్పబడ్డాయి. తద్వారా 'సంఘ' లో ఐక్యత కాపాడబడి ధర్మం కొనసాగగలదని ఆశించబడింది.

అలహాబాదు - కౌశాంబి స్తంభం మీద పెద్ద స్తంభ ప్రకటనకు చెందిన ఆరు శాసనాలు

తో పాటుగా రాతి శాసనం, ఫలక శాసనం కూడా ఉన్నాయి. అశోకుని రెండవ రాణి 'కరువకి' దానాలని ఇది (రాణి శాసనం) వివరిస్తుంది.

స్మారక స్తంభ శాసనాలు :

రుమ్మిందై స్తంభ శాసనం ద్వారా అశోకుడు లుంబిని ని దర్శించినట్లు లుంబిని గ్రామాన్ని పన్నుల్లో మినహాయింపు కల్పించినట్లు తెలుస్తుంది.

నిగాలి సాంగర్ స్తంభ శాసనం ద్వారా అశోకుడు ఇచట స్తూపాన్ని పెద్దదిగా చేసినట్లు, ఈ స్థలాన్ని స్వయంగా దర్శించి స్తంభం వేయించినట్లు తెలుస్తుంది.

గుహా శాసనాలు :

గయ కు ఉత్తరాన గల బరాబర్ గుహల్లోని అశోక శాసనాలు గుహల్ని అశోకుడు ఆజీవిక సన్యాసులకు దానం చేసిన విషయాన్ని వివరిస్తుంది.

EAMCET 26.5.04 result date

ఋగ్వేద కాలం (సుమారు క్రీ.పూ 1500 - క్రీ.పూ 1000)

రాజకీయ పరిస్థితులు. పరిపాలనా వ్యవస్థ: ఋగ్వేద కాలంలో ఇండియాలో రాజకీయ వ్యవస్థ (ఈ విధంగా) ~~ఉండేది~~ ఆరోహణక్రమంలో ఉండేది

(i)	కుటుంబము (kula)	కుటుంబము ↓
(ii)	గ్రామము (grama)	గ్రామము ↓
(iii)	విశ (clan)	విస్ ↓
(iv)	జనం (jana)	జన తెగ
(v)	~~రాష్ట్రం (rashtra)~~	

కుటుంబము (అ) పెద్దలుగా చూసే వారిని ఒక కప్పు కింద [అంటే ఒక ఇల్లు (griha)] నివసించే ప్రజలతో కుటుంబం ఏర్పడేది. అనేక కుటుంబాలు కలసి ఒక గ్రామం ఏర్పడింది. ఆ గ్రామ పెద్దను (gramani) గ్రామణి అనేవారు. కొన్ని గ్రామాలు కలిసి విస్ (vis) ఏర్పడి ఉండేది. విస్ నాయకుడిని విస్పతి (Vispati) అనేవారు. పెక్కు విస్‌లు కలిసి జన (jana or tribe)

మలివేద కాలం (సుమారు క్రీ.పూ 1000 - క్రీ.పూ 600)

(మలివేద కాలంలో విశాలమైన రాజ్యాలు ఏర్పడుటం చేత విస్తృతమైన రాజకీయ, పరిపాలనా వ్యవస్థల ఆవిర్భావానికి దారితీసింది. విశాలమైన రాజ్యాల స్థాపనతో రాజుకు తెగ నాయకుని అధికారాలు పెరిగాయి. తెగ పేర ప్రకారం ఒక ప్రాంతం పేర ప్రకారంగా పిలవబడింది) ~~(ప్రాంతానికి)~~ రాజు తెగలను పరిపాలించాడు. కాని వీరిలో బలవంతులైన తెగలు విశాలప్రాంతాలను ఆక్రమించుకున్నాయి. ఆ ప్రాంతంలో ఆ తెగలతో పాటు ఇతర తెగలు కూడా ఉండేవి (ప్రాంతానికి అక్కడ మొట్టమొదట స్థిరనివాసం ఏర్పరచుకున్న తెగపేరే ఉండేది. కాలక్రమాన ప్రాంతాల పేర్లు తెగ పేరు కాదు ప్రాంతాలకే వచ్చాయి. మొదట ప్రాంతాల అన్నది ఒక ప్రాంతంలో నివాసం

తెగ పేర్లు పలు ఉంది. ఋగ్వేదంలో భరత, మత్స్య, క్రివి, త్రిత్సు, యాదవ మొదలైన తెగల పేర్ల ప్రస్తావన ఉంది. తెగ నాయకుల కేంద్రంగా ఋగ్వేద కాలపు ఆర్యుల పరిపాలన - [illegible] అంటే 'రాజు' అని [illegible] పిలిచేవారు. అలాగే ప్రజల (jana) రక్షకుడు [illegible]

~~[illegible] సాధారణంగా [illegible] కాని [illegible] పెద్ద [illegible] [illegible]~~

ఋగ్వేద కాలంలో రాజరికం వంశపారంపర్యంగా స్థిరపడినట్లు అనిపిస్తుంది. కాని రాజును ఎన్నుకొన్న సందర్భాలు కూడా కొన్ని తెగలలో కనిపిస్తాయి. [ప్రజలు (jana) సమితి [illegible] నాయకులను ఎన్నుకొన్న సందర్భాలు కూడా మనం చూస్తాము.]

వశిష్ఠ [illegible] ప్రజల తెగ పేరు. తరువాతి కాలంలో ప్రత్యేకంగా పేరుగా ప్రచారంలోకి వచ్చింది. మొట్టమొదటి సారిగా ప్రాంతాన్ని సూచించే 'రాష్ట్రం' అన్న పదం ఈ కాలంలోనే ఉపయోగించబడింది.)

చెందిన గ్రంథాల్లో రాజును [illegible] నాయకులుగా ఎన్నుకున్న సాక్ష్యాలు కూడా కనిపిస్తాయి. రాజు బంధువుల నుండి, సాధారణ ప్రజల నుండి [illegible] 'విశ్' అనే పేరుతో [illegible] (మహాపితామహం [illegible]) ఎన్నుకోబడిన రాజు [illegible] వంశపారంపర్యంగా మారి - 'పతి' అని [illegible] [illegible] నిర్ణయం చేసి [illegible] [illegible] ప్రారంభించాడు (రాజుల ఎన్నిక ద్వారా రాజ్యానికి వచ్చే పద్ధతి

(రాజు [illegible] రాజ్యానికి [illegible] [illegible] [illegible]

ఈ సందర్భాలు కూడ మనం చెప్పాలి.

(రాజులు యజ్ఞాల ద్వారా రాజ్యానికి వచ్చే పద్ధతి

(రాజుకు (తీవ్ర నాయకత్వ) పద్ధతిని అధికారాలు ఉండేవి కావు. అంతేకాక తెగ ఆధిపత్య సంఘాలకు ప్రజలు చెప్పవలసిన అవసరం ఉండేది. 'సభ', 'సమితి', 'విదధ', 'గణ' అను పేర్లతో తెగల ప్రతినిధి సంఘాలు ఋగ్వేదంలో ప్రస్తావించబడ్డాయి) (వాటికి చర్చలు చేయటం, సైనిక మత కార్యక్రమాలను నిర్వహించటం విధులుగా ఉండేవి. ఋగ్వేదకాలంలో 'సభ', 'విదధ' సమావేశాలకు స్త్రీలు కూడా హాజరయ్యేవారు. వీటిలో 'సభ', 'సమితి' అత్యంత ప్రధానమైన సంఘాలు. వీటి ప్రాధాన్యత ఎంత ఎక్కువగా వుండేదంటే - వీటి సహకారాన్ని పొందడానికి రాజులు, నాయకులు ఉత్సాహాన్ని చూపించేవారు) [ఈ 'సభ', 'సమితి' ల యొక్క సంఘటనాన్ని గురించి వాటి [illegible] గల తేడాలు గురించి మనకు నిర్దుష్ట సమాచారం లేదు] (అయితే సామాన్య ప్రజలు [illegible]

ఋగ్వేద అనంతర కాలంలో అభివృద్ధి చెందని మంత్రాలు (బ్రాహ్మణాలని 'రాజానాం రాజ్యకర్త' అనే నానుడి వల్ల తెలుస్తుంది. ఈ వ్యాఖ్య వారసత్వం బలపడి నట్లు తెల్పుతుంది) (అంతే కాకుండా 'శతపథ బ్రాహ్మణం' అనేది శత పథ (బ్రాహ్మణాని వ్యాఖ్య. అంటే 'పదిహేను' వరకు - పది తరాల వరకు రాజ్యం చేసినవారిని తెల్పుతుంది. అంటే యజ్ఞ ద్వారా కాక తన బల ప్రయత్న మీద అధికారం ద్వారా రాజు ప్రజల మీద రాజ్యాధికారాన్ని చేపట్టినవాడని అర్థం అవుతుంది. (కాలక్రమంలో రాజరికానికి దైవత్వం divine origin) ఆపాదించబడింది. రాజులను రాజు అనే భావన కూడ తలెత్తింది. చాలా గ్రంథాల్లో అధిరాజ, రాజాధిరాజ, సామ్రాట్ అనే పదాలు గోచరిస్తాయి)

అలాగే రాజు అధికారానికి ఆటంకం [illegible]

భాగంగా ఉండే సమితి రాజులను విషయాలు, విధాన నిర్ణయాలు తీసుకోవటంలో ప్రముఖ పాత్ర వహించేవని, సభ్య రాజుల స్వభావం భిన్నంగా ఉండి, ఎంపిక చేసిన పెద్దలతో ప్రముఖులు మాత్రమే సభ్యులుగా ఉండేవారని తెలుస్తోంది. ఋగ్వేద కాలంలో రాజుల అధికారానికి మాత్రమే ప్రజలతో. ప్రజాస్వామ్య [illegible] ఉన్నప్పటికీ రాజు పదవి వంశపారంపర్యం అయ్యేది.

(గ్రామాల పరిపాలనలో రాజుకు సహాయపడేందుకు ఉద్యోగులు సాయం చేసేవారు. వీరిలో ప్రధానమైన వారు పురోహితులు. ఋగ్వేద కాలంలో గొప్ప పేరున్న పురోహితులు వశిష్టుడు, విశ్వామిత్రుడు. పురోహితులు అనేక విధాలుగా రాజుకు (సలహాలిచ్చి) ప్రోత్సహించి, అతని

భావించేవారు. పురోహితులు (బ్రాహ్మణులు) రాజును లేక గ్రామ పెద్దలను అభిషిక్తులను చేసేవారు. సభ, సమితి అనే రాజును ఎన్నుకునే సంస్థలు. ఇంకా [illegible] కూడా రాజును నియంత్రించేవి. రాజు ప్రజలను, రాజ్య సంపదను [illegible] పరిరక్షించాలి. ప్రజలు రాజును దైవ ప్రతినిధిగా మాత్రమే వ్యవహరించేవారు.

[illegible] మాత్రమే రాజు పాలనను వృద్ధి చేసేవి. రాజులు సామాన్యంగా యజ్ఞాలు చేసేవారు. దానివల్ల తమకు దైవ శక్తి లభిస్తుందని నమ్మేవారు. వారు అశ్వమేధ యాగాలు కూడా చేసేవారు. తమ సామ్రాజ్యం [illegible] తెలియజేసేందుకు తమ రాజ్యానికి [illegible] రాజులు రాజసూయ యాగాలు కూడా నిర్వహించేవారు.

విజయాలను కీర్తించి, ప్రతిఫలంగా గోవులను [illegible] [illegible] [illegible]

రాజు నా (నాయకుడి) ఔన్నత్యం పెంచి, అతని
విజయాలను కీర్తించి, ప్రతిఫలంగా గ్రామాలను,
భూదానాలను పెద్ద సంఖ్యలో అగ్రహారాలు (బ్రాహ్మణులకు)
గ్రహించేవారు. బ్రాహ్మణులు యువరాజు, ప్రధాన
ఉద్యోగి సేనాని (ప్రధాన సైనికాధికారి).
దానమ్మ (దానం చేయు / ధర్మం) [illegible]
ఉద్యోగి.) బ్రాహ్మణులు, ఇతర ఉద్యోగుల
సాయంతో రాజు పాలన చేసేవారు.
రాజుకు మంత్రులు, సామంతులు కూడా ఉండేవారని
తెలుస్తుంది. సమాజ వ్యవస్థలోని కార్యక్రమాల మీద
కన్నువేసి ఉంచటంకోసం సామంతులను
ఉపయోగించేవారు. రాజులు,
సామంతులు చూపిన సేవలకు, ప్రజలనుంచి
వారి (ప్రజల) ఇష్టంగా కట్టే 'బలి' అన్న
చందాలను (పన్నుల రూపంలో) గ్రహించేవారు.
ఈ 'బలి'ని [illegible] ప్రజలనుంచి [illegible],

రాజులు రాజ్యపాలన్ని కూడా నిర్వహించారు.
శాసనాల్లో జరిగే పండితుల రాజుగారి రథం
అతని బంధువుల రథాన్ని నడిపించారు. ఆ
యాజ్ఞవల్క్యాలు (ప్రజలలో రాజు గౌరవాన్ని,
ప్రతిష్ఠను పెంచేవి.

(రాష్ట్ర పతి) పెరుగుదలలో పాలనాయంత్రాంగం
విస్తృత పర్యంతం చెప్పని స్థాయిలో. దక్షిణ కాలంలో
ప్రాంతాల్లో, సేనానులతో పాటు 'భాగదుఘ'
(పన్నుల వసూలు అధికారి), సంగ్రహీత), దూత,
సంధివిగ్రహ (విదేశ వ్యవహార కర్త), అక్షవాప
(ఆట పాటలను పర్యవేక్షించువారు), పాలాగల,
స్థపతి, గ్రామణి వంటి ఉద్యోగుల పేర్లు
నాటి వాఙ్మయంలో పేర్కొనబడటం జరిగింది.
[illegible] 'ద్వాదశరత్నిన్' అని వాఙ్మయాలు
పేర్కొన్నాయి. ఇందులో బ్రాహ్మణుడు,
సైన్యాధిపతి, పట్టమహిషి వంటివారు రాజుగారి
అధికార అనుయాయులుగా వెలుగొందారు ఉండాలి.

ఆయుధంలో ఓటమి పాలైన ప్రజలనుంచి కూడా
స్వీకరించేవారు. రాజు ఆయుధ శాసనాధికారం
ద్వారా కూడా ఆదాయాన్ని పొందేవారు.
(ఆయుధ శాసనాధికారాన్ని రాజు, భూస్వాములను,
గ్రామ పెద్దలను, ప్రజలకు అందరికీ
పంచేవారు. ఈ పంపకంలో రాజు, భూస్వాములు
ఎక్కువ వాటా (అధిక) లాభాన్ని పొందేవారు.
(సుగ్రీవ కాలంనాటి ప్రాముఖ్యం గిరిజన
ప్రాముఖ్యం. యుద్ధంలో సైనిక ప్రభావం ఎక్కువగా
ఉండేది కాని రాజు నమ్మకమైన సైన్యాన్ని పోషించే
-వారు కారు. ఆయుధ సామగ్రిలో బాణం, కత్తి,
గొడ్డలి మొదలైన లోహాలను సంఘం నుండి
పొందుట వీలు లేకపోయేవారు. ఆ కాలంలో
ఆర్థిక వ్యవస్థ వ్యవసాయం పశుపాలన పైన
ఆధారపడి ఉండేది - ఉత్పత్తి (ప్రజలు వ్యవసాయ ఉత్పత్తులలో,
ఆరవ వంతు పన్ను రాజుకు చెల్లించే
వారు. ఆ పద్ధతి ఉండేది. (ఇది నిర్ణయం కాదు.)

(ఉత్తర వేదకాలంలో రాజ్య వ్యవస్థ
రాజ్యాధికారం వంశపారంపర్యంగా, ప్రజాస్వామ్యంగా
ప్రభుత్వాలు ఏర్పడింది. సభ, సమితి, విదథ
అప్పుడు ఉన్నాయి. 'సభ' 'సమితి' అనే రెండు
పాత స్వభావం మారిపోయింది. సామంతులు,
ధనిక రాజు బంధువులు, (బ్రాహ్మణులు) పెద్ద
పెత్తనం చెలాయించారు. (ప్రాముఖ్యం పెరిగింది.
'సభ' లో స్త్రీల పాల్గొనడం నిషేధించబడింది.)

పూర్వ వేదయుగం > ఉత్తర వేదయుగం >

ఋగ్వేదకాల సమాజము

(1) ఋగ్వేదకాలంలో సమాజంలో కుటుంబము అత్యంత చిన్న యూనిట్. ఒకే కప్పుకింద అంటే ఒకే గృహంలో (griha) నివసించే ప్రజలంతా కుటుంబం క్రిందకి వస్తారు. అనేక కుటుంబాలు కలిసి ఒక గ్రామం ఏర్పడుతుంది. పెద్ద గ్రామాలు కలిసి ఒక 'విస్' ఏర్పడుతుంది. అలాంటి విస్‌లు కలిసి జన లేదా తెగ ఏర్పడుతుంది. తెగ నాయకుడిని రాజు లేదా రాజన్య అని అంటారు. ఋగ్వేదకాలంలో ఆర్యులు తెగలుతెగలుగా ఏర్పడ్డారు. (2) కుటుంబాన్ని రక్షించుకొనే వ్యక్తిని 'కులప' లేదా తండ్రి అంటారు. ఆర్యులు తమ సమాజాన్ని రక్తసంబంధం ప్రకారం ఏర్పాటు చేసుకున్నారు. అందుకే అది పితృస్వామిక సమాజం అయింది. సాధారణంగా

మలివేదకాల సమాజము

వ్యక్తి గుర్తింపు తెగ నుండి ప్రాంతానికి మళ్ళింది. మలివేదకాలంలో విశాలమైన రాజ్యాల కారణంగా రాజులకు లేదా నాయకునికి అధికారాలు పెరిగాయి (1) తెగపరమైన అధికారం ఒక ప్రాంతం పరమైన అధికారంగా పరిణమించింది. కాలక్రమాన ప్రాంతం పేరు తెగపేరు కూడా ప్రచారంలోకి వచ్చాయి. ఉదా: కురు పాంచాల అనేది ఒక ప్రాంతంలో నివాసం ఏర్పరచుకున్న ప్రజల తెగ పేరు. తరువాత కాలం అది ప్రాంతం పేరుగా ప్రచారంలోకి వచ్చింది. మొదటిసారి ప్రాంతాన్ని సూచిస్తూ 'రాష్ట్రం' అన్న పదం ఈ కాలంలోనే ప్రయోగించబడింది. రాచరికం వంశపారంపర్యం అవ్వడం వారసత్వం బలపడింది. కాలక్రమంలో రాచరికానికి దైవత్వం ఆపాదించబడింది. రాజులకు దైవాంశ అనే భావన కూడ తలెత్తింది. బ్రాహ్మణ గ్రంథాల్లో అధిరాజు, రాజాధిరాజు, సామ్రాట్ అనే పదాలు కనిపిస్తాయి.

కుటుంబం విడిపోక అందరితో ఉమ్మడిగా ఉండటం ఆచారంగా కనిపిస్తుంది. అందరిలోకి వయసులో పెద్దవాడు లేదా తండ్రి గృహస్థుగా కుటుంబంలో ఉన్నత స్థానాన్ని కలిగి వుంటాడు. అతడి తర్వాత అంతటి పెద్ద కుమారుడు ఆ స్థానాన్ని ఆక్రమిస్తాడు.

(3) స్త్రీ స్థానం: ఆనాటి పురుషాధిక్యత స్త్రీకి, ఎట్టి కూడా ఎలాంటి అధికారాన్నివ్వలేదు. అయితే స్త్రీకి ఋగ్వేదకాల సమాజంలో గౌరవప్రదమైన స్థానముందని మాత్రం చెప్పగలం. తల్లిదండ్రుల దగ్గర పెరిగిన అమ్మాయిల ప్రస్తావన ద్వారా బాలికలు యుక్త వయస్కులు అయిన తర్వాతనే వివాహాలు జరిగేవని తెలుస్తుంది. బాల్యవివాహాలు ఋగ్వేదంలో కానరావు. స్త్రీ [illegible] ఎన్నికలో స్వేచ్ఛ వుండేది. స్త్రీ భర్తలతోపాటు

రాజకీయాల్లో పెత్తనం [illegible] అనే వాళ్ళ [illegible] బలపడసాగింది.

ఈకాలంలో కుటుంబంలో తండ్రి (2) ప్రాబల్యం పెరగటం కనిపిస్తుంది. అతడు తన కొడుకును కూడా వారసుడు కాదని తిరస్కరించవచ్చు. ~~కుటుంబాలలో~~ పితృదేవతలను పూజించే ఆరాధించే సాంప్రదాయం ప్రారంభమైంది.

మలివేదకాలంలో సిద్ధాంతరీత్యానే భార్యకి ఉన్నత స్థానం మిగిలింది. స్త్రీల స్థానం నెమ్మదిగా (3) దిగజారసాగింది. కొందరు స్త్రీలు (గార్గి, మైత్రేయి మొ॥) శాస్త్రీయ చర్చలలో పాల్గొన్నా, మరికొందరు రాజుల పట్టాభిషేకాల్లో పాల్గొన్నా, సాధారణంగా స్త్రీల స్థానం పురుషుల కంటే తక్కువగా ఉండేది. వారు ఉపనయన ఉత్సవానికి అర్హులు కారు. [illegible] స్త్రీలను [illegible] వంటి రాజకీయ సమావేశాలకు అనుమతించటం మానివేశారు. [illegible] లేదు.

[illegible]

ఆ ప్రాంతాలలో, మరపరమైన కట్టుబాట్లు పాటించారు. సప్త, 5 విధాల అనే తెగల ప్రజలు సంఘాల సమావేశాలకు స్త్రీలు [illegible] హాజరయ్యేవారు. చర్చల సందర్భాలలో గానీ, ఉన్నత పదవులలో కానీ ఆనాటి స్త్రీలు లేకపోలేదు. ఉత్సవాలు, పండుగల సమయంలో బయటకు వచ్చి, తమ శక్తి సామర్థ్యాలను చూపిన స్త్రీలు ఎందరో ఉన్నారు. నగరాలలో సమానంగా అన్ని రంగాల్లోను, తమను తాము సాటి అని ఆధిక్యతను నిరూపించుకొన్న స్త్రీలున్నారు. విశ్వవార 'అపాల' వంటి బ్రహ్మవాదినులు స్వతంత్రంగా తామే యాగాలు చేయడమూ గమనించవచ్చు. ఋగ్వేదంలో కొన్ని సూక్తాలను రచించిన స్త్రీలలో పైన పేర్కొన్నవారితో పాటు ఘోష అనే స్త్రీ కూడ ఉంది. అన్న చూపోతో, వదినను కూతురు [struck] పరవశ్యలోకి మాలపాని నమ్ముకుంటే కూతురు ప్రత్యేకంగా పట్టించుకోవాలి కాదు. [struck] ఉన్నత వర్గాల్లో బహుభార్యత్వం బాగా ప్రబలింది. మైత్రాయణి సంహితలో మనువుకు పది భార్యలు చెప్పబడ్డారు. సాధారణంగా వరకట్నాలు ఇచ్చేవారు. అధర్వణవేదం ప్రాచీన సతి ఆచారాన్ని గురించి ప్రస్తావించింది. ఇది ప్రాచీనకాలానికి చెందిన ఆచారం. అంటే భర్తను బతికి ఒక బాధ్యతను చెల్లిస్తూ తగుల బెట్టటం. అయితే సతికి తర్వాతి కాలంలో ఏర్పడిన ఆచారాలను మలివేద కాలంలో 'సతి' ఆచారం లేదని చెప్పవచ్చు. విధవల పునర్వివాహాన్ని అంగీకరించేవారు.

వివాహం చేసుకోవటం, విధవా పునర్వివాహం
సుస్పష్టంగా కనిపిస్తాయి.

(4) కొంతవరకు అనాగరికత

సంప్రదాయాలు కొనసాగినా వివాహ వ్యవస్థ
అప్పటికే స్థిరపడిపోయింది. పాణిగ్రహణ,
సప్తపది వంటి సాంప్రదాయాలు వివాహంలో
ముఖ్యమైన ఘట్టాలు. 'స్వయంవరం' అనే
పద్ధతి ద్వారా వరున్ని ఎంచుకునే స్వేచ్ఛ
స్త్రీకి ఉండి కానీ, ఈ అవకాశం రాజకుటుంబాల్లో
ఎక్కువగా ఉన్నట్లు తెలుస్తోంది. సాధారణంగా
స్త్రీ వివాహం ఆమె తల్లిదండ్రులు, బంధువుల
ఆమోదంతో జరుగుతుంది. కాని ఏది
తప్పనిసరి అని నియమం లేదు. కాని
తండ్రికి ఇష్టం లేకపోయినా, కుమార్తె నచ్చిన వరుడు
వెళ్ళిపోయి, గాంధర్వ వివాహం చేసుకున్న

మలివేదయుగంలోని 'గోత్ర సాంప్రదాయం' కూడా
ప్రారంభమైంది. 'గోత్రం' అన్న పదానికి గోవుల కోసం
ఒక తెగకు చెందిన గోవుల నన్నింటిని ఉంచే
చోటు అని అర్థం. కాలక్రమేణ వంశానికి
మూలపురుషున్ని సూచించే పదంగా ఇది
పరిణామం చెందింది. తరువాత కాలంలో
ఒకే గోత్రానికి చెందిన కుటుంబాల మధ్య
వివాహాలను (సగోత్ర వివాహాలు) నిషేధించటం
ప్రారంభించారు.

అలవాట్లు (5) పద్ధతులు:: మలివేదకాలపు ఆహార.

[illegible] ప్రసక్తి కూడా కనిపిస్తుంది.

ఋగ్వేదంలో సతీసహగమన ప్రసక్తి చాల తక్కువ. అగ్ని దగ్ధ భర్త శవంతో బాటు, చితిమీద పడుకొని ఉన్న స్త్రీని బయటకు వచ్చేయమన్న సంఘటనలు, ఈ ఆచారాన్ని సూచిస్తున్నా, బాగా ప్రాబల్యంలో లేదని తెలుస్తోంది. అధికతూడ స్త్రీలు వరంలోని [illegible] కనిపిస్తుంది. ఋగ్వేద కాలంనాటి సంఘంలో ఏక పత్నీ వ్రతమే ఉన్నా, బహు భార్యాత్వం కూడ కనిపిస్తుంది. ~~[illegible]~~ బహుభార్యాత్వం చాల వరకు రాజవర్గానికే పరిమితమై ఉండేది. ఋగ్వేదంలో బహు భర్తృత్వం ప్రసక్తి లేదు.

అలవాట్లు ⑤ [illegible]: వైదిక కాలపు ఆచార, అలవాట్లు నుంచి 'గృహ సూత్రాలు' బాగా తెలియజేస్తాయి. అతిథిని సర్వకాల సర్వావస్థలలో ఆహ్వానించేవారు. గురువు, రాజువంటి ప్రత్యేక అతిథుల్ని ప్రత్యేకించి గౌరవించేవారు. పెద్దల్ని గౌరవించడం, ఆత్మనిగ్రహం, నైతిక ప్రవర్తన, విశ్వసనీయత మొదలైన గుణాలు ప్రోత్సహించారు. 'ధర్మం' కేవలం ఒక అలవాటుగానే కాక వ్యామోహం లాగా తనకు ఉండేది. జీవితం [illegible] బాధ్యతగా చేయబడేది

గడుసు ప్రశ్నలను ప్రత్యేకంగా ఎంచుకొని, శ్లోకాలు కల్పిస్తాయి గాని, మిగిలిన ప్రశ్నలకి శ్లోకాలు కల్పించలేవు. పైగా ఆ వేదకాలంలో చాల వరకు ప్రముఖ దైవాలన్నీ మగ దేవతలే.

అలనాటి కంటే ఆ వేద కాలంలో భేదాలు లేనట్టే ఉన్నా అటువంటి ప్రాకారం, పాడగల, పురుషుల, స్త్రీల పద్ధతులు స్త్రీలు చేపట్టవచ్చు ననడానికి ఎట్టి ఆధారాలూ లేవు. అందువలన లింగ (7) ఆధారంగా కొంతమేర సాంఘిక విభజన స్పష్టంగా గమనించవచ్చు.

(8) పండుగ శ్లోకాలు ఋగ్వేదకాలంనాటి విద్యావిధానాన్ని గురించి తెలుపుతున్నాయి. ఋగ్వేదంలో బ్రహ్మచర్యాన్ని గురించి ఋగ్వేదంలో చెప్పబడింది. గురుకులంలో విద్యాభ్యాస

గురుశుశ్రూష: జరిగేది. విద్యాభ్యాసం చేయడం

వేదకాలంలో మానవ జీవితాన్ని (6) 'ఆశ్రమాలు' అన్న నాలుగు దశలుగా విభజించడానికి గొప్ప ప్రాముఖ్యం లేదు. వేదయుగం చివరలో వచ్చిన గ్రంథాలలోనే ఆశ్రమాల ప్రస్తావన ఉంది. బ్రహ్మచర్యం, గార్హస్థ్యం, వానప్రస్థం, సన్యాసం అన్నవి ఈ నాలుగు ఆశ్రమాలు. మలివేద-కాలానికి చెందిన గ్రంథాలలో మొదటి మూడు ఆశ్రమాలు మాత్రమే పేర్కొనబడ్డాయి. నాలుగవ ఆశ్రమం (సన్యాసం) ఉండేది కాని ప్రసిద్ధంగా మాత్రం ఉండేది కాదు. వేదకాలం చివరిలో అన్ని వర్ణాలకు చెందిన ప్రజలు గృహస్థ ధర్మాన్ని ఎక్కువగా పాటించారు.

నాలుగు వేద గ్రంథాలు (7) సారస్వతంగా చేసి విద్యార్థుల బోధనలు జరుగుతుండేవి. చరిత్ర సంబంధమైన [illegible] విద్యాభ్యాసంలో భాగమే. నీతి న్యాయాలను నేర్పబడటం, ఆనాటి విద్యావిధానంలో

భాగమైంది. [illegible]

చెప్పబడింది. గురుకులాలలో విద్యాభ్యాస

గురుశిష్య సంప్రదాయం జరిగేది. విద్యాభ్యాసం చేయడం వల్లె వేసే మాధ్యమం ద్వారా జరిగేది. ఋగ్వేద కాలం నుండే గురుకులాలు … కణ్వాశ్రమము వంటివి ఉదాహరణలు.

సంగీతం (గాత్రం, వాయిద్యం), రథ పోటీలు, గుర్రపు పోటీలు, జూదం మొదలైనవి ఆ కాలంలో ముఖ్యమైన వినోదాలు (9)

(10) ఆర్యులందరూ బహుళ మాంసాహారులే. ఆనాటి వ్యక్తి కూడా శాకాహార - మాంసాహార విభక్తము లేదు. పురోడాశము (పాయసము) అన్నాల దేవతలకు ప్రీతికరమైన భోజనం. విప్రులు (ఋషులు, భరద్వాజుడు మొదలైన) ప్రాచీన రుషులు ధాన (వేయించిన ధాన్యం), కరంభ (పిండి), అపూపములు (రొట్టెలు) అను అనేక వంటలు పేర్కొన్నారు. ఋగ్వేదంలో … (…) గురించి చెప్పబడింది.

నిర్వహించబడటం, ఆనాటి విద్యావ్యవస్థలో ముఖ్యమైంది. "మాతృ దేవో భవ, పితృ దేవో భవ, ఆచార్య దేవో భవ" అన్న ఉపనిషత్ వాక్యాలు నేటికీ మన చెవుల్లో మారుమ్రోగుతూనే ఉన్నాయి. …, గార్గి, మైత్రేయి, అరుంధతి లాంటి వారి వల్ల, గురుకులాలలో విద్యాభ్యాసం 'ఉపనిషత్' అనే చివరి పాఠం వల్ల, ఆ కాలపు విద్య ఎంత ఉన్నత స్థాయిలో ఉండేదో తెలుస్తుంది.

జూదం (8) విశేష ప్రచారంగా ఆడబడినా, క్రమేపి దానికి దాసులై నశనమైన సంఘటనలు మనకు కనిపిస్తాయి.

ఋగ్వేద కాలంలో వరి పంట ఎలా ఉండేదో … ఆ తరువాత … ఉంది. (9) పంటపండించే కళ బాగా వృద్ధి చెందింది. మలి వేదకాలంలో మాత్రం వ్రీహి (వరి), యవ, తిల, శ్యామాక, ముద్గ, సర్షప వంటి అనేక పంటలు ఆహారంగా ఉన్నాయి. అభూర ధాన్య (పగిలిన ధాన్యం), లాజ (వేయించిన ధాన్యం), ఓదన (ఉడకబెట్టిన బియ్యం), దధిమంథ (పెరుగు, పేలాలు కలిసిన అన్నం) మొ॥ కొన్ని ఆహార రకాలు …

పాలు పెరుగు, వెన్న, నెయ్యి ఆహారంలో
ప్రధానంగా వుండేవి. వారికి తేనె తెలుసు.
చేపలు, పక్షులు, అడవి జంతువుల్లో కొన్ని పంది,
జింకలు, గౌరు (gaur) మొ॥ వాటి మాంసం
తినేవారు. అంతేకాక [illegible] బయల్పడే
[illegible] గొర్రె, మేకల మాంసం కూడా తినేవారు.
[illegible] సుర అనే మద్యపానీయాలను
సేవించేవారు. వారి భోజనంలో పళ్ళు కూడా
ఒక భాగం (అరటి పండ్లు, [illegible], సీతాఫలం, మామిడి మొ॥)

ఋగ్వేదకాలంనాటి దుస్తులు (11) రెండు
భాగాలుగా ఉండేవి. 'వాస' అంటే (క్రింది భాగపు)
వస్త్రం. 'అధివాస' పై భాగపు వస్త్రం. వీరు [illegible]
రంగు రంగుల [illegible] ధరించే [illegible]
తెలుస్తుంది. ఆ కాలంలో ఆభరణాలు [illegible]
ఎక్కువగా ధరించేవారు. [illegible]

[illegible] గానాలు చెప్పబడ్డాయి [illegible].
మంత్రాలు, [illegible] ఆశ్రయించేవారు.
(10) [illegible] నిర్వహించే [illegible]
చెప్పబడేవి. [illegible] ప్రాధాన్యత ఇచ్చారు.

(11) ఆర్యుల వేదకాలంలో 'నివి' అనబడే [illegible]
వస్త్రం కూడా ఉపయోగించబడింది. ప్రముఖ
[illegible], అంచుల [illegible] ముఖ్యమైనవి.
[illegible] వర్ణాలు [illegible]
ధరించేవారు. [illegible] వాడకం
[illegible] ఉంది. [illegible]
[illegible] ధరించడం [illegible]

[illegible] బంగారు [illegible] గాజులు [illegible] ఉంది.

సామాజిక విభజన — Evolution of Varna system

కేవలం వర్ణం (రంగు) మాత్రమే కారణం కాదు. వీరి ప్రధాన కారణం ఆర్యులు స్థానిక ప్రజలను జయించటం ద్వారా దాసులు, దస్యులను జయించటం. వీరిని ఆర్యులు బానిసలుగా, శూద్రులుగా చూశారు.

తెగనాయకులు, పురోహితులు, యుద్ధ లోపిడీ ధనం సింహభాగం తామే పంచుకోవడం ద్వారా వారు సామాన్య తెగప్రజలని పూర్తిగా పెత్తనం చేసి అధికారాన్ని పెంపొందించుకున్నారు. ఇది సామాజిక అసమానతలకి దారితీసింది. క్రమక్రమంగా తెగలలో మూడు సంఘాలు ఏర్పడ్డాయి. వారు యోధులు, పురోహితులు, సామాన్య ప్రజలు. నాల్గవ వర్గమైన శూద్రులు ఋగ్వేదకాలం చివరలో మొదటిసారిగా కనిపిస్తారు. వారిని గురించిన ప్రస్తావన మొదటిసారిగా ఋగ్వేదం యొక్క పదవ మండలంలో

Varna system

సామాజిక వర్ణవ్యవస్థ — ఋగ్వేదకాలంలో సమాజం బ్రాహ్మణులు, రాజన్యులు (క్షత్రియులు), వైశ్యులు, శూద్రులు అని నాలుగు వర్ణాలుగా విభజింపబడింది. వేదాల్లోని ఉత్పత్తి నిత్యమైన విక్రయాల అవసరాలను తగ్గించింది. ఫలితంగా బ్రాహ్మణులు ప్రత్యేక వర్గంగా ఎదిగారు. మొట్టమొదట బ్రాహ్మణులు 16 పురోహిత వర్గాలలో ఒకరుగా మాత్రమే ఉండేవారు. కాలక్రమేణ వీరు ఇతర పురోహిత వర్గాలను తోసివేసి ప్రధానమైన వర్గంగా తయారయ్యారు. వీరు యజ్ఞయాగాదులను యజమానుల కోసం చేసేవారు. ప్రజలకోసం చేయించేవారు. వ్యవసాయానికి సంబంధించిన పండుగలను నిర్వహించేవారు. ఆర్యులు వ్యాపించడంతో క్షత్రియ వర్గం ప్రాధాన్యత పెరిగింది. దాంతో క్షత్రియులు

(13) ప్రాచీన కాలంలో బానిసలుగా ఉపయోగించిన
బానిసత్వం గురించి కూడా మనకు తెలుసు. వీరు
ప్రధానంగా స్త్రీ బానిసలు. వీరిని ఇంటి పనులు
చేయడానికి వినియోగించేవారు. ఋగ్వేద కాలంలో
బానిసత్వ వ్యవహారం లాంటి కొన్ని రంగాలలో
ఉపయోగించేవారన్నది మాత్రం స్పష్టం.
ఋగ్వేద కాలంలోనే వృత్తిపరమైన ఆధారపడ్డ
సామాజిక విభజన ప్రారంభమైంది. కానీ ఆ విభజన
(14) మరీ తీవ్రంగా ఉండేది కాదు. "నేను కవిని. నాన్న
వైద్యుడు. మా అమ్మ ధాన్యం పిండి రుబ్బుతుంది. ఇలా వివిధ
వృత్తులు అనుసరిస్తూ, అవసరమైనంత సంపాదిస్తూ
మేము కలిసి జీవిస్తున్నాము" అని ఒక కుటుంబాన్ని
గురించి ఒక శ్లోకం చెబుతోంది. అయితే ఋగ్వేద
కాలంలో వృత్తుల తేడా (15) సాంఘిక తేడాలలో
ప్రతిబింబించాలని చెప్పలేము. వివిధ వృత్తి సమూహాలు,
నేతపనివారు, లోహకారులు, వడ్రంగి [illegible],
రథకారులు, [illegible] [illegible]
రకాలు [illegible] ప్రత్యేక [illegible]

ప్రత్యేక వర్గంగా ఆవిర్భవించారు. సాధారణ ప్రజలు
పవిత్ర సాహిత్య జ్ఞానం కలవారిని, యజ్ఞయాగాదులను
చేయగలిగే పురోహితులను భయభక్తులతో,
గౌరవంతో చూడటం సహజమే. అందువల్ల
బ్రాహ్మణులు క్షత్రియులు రెండు అధికారగల
వర్గంగా ఎదిగారు. బ్రాహ్మణులు తమ పోషకులైన
రాజుల విజయం కోసం ప్రార్థనలు చేసేవారు.
దానికి ప్రతిగా రాజులు వారికి విలువైన వాటిని
దానం చేస్తామని ప్రతిజ్ఞ చేసేవారు. అప్పుడప్పుడు
బ్రాహ్మణులు [illegible], రాజబంధువులు
ఆధిపత్యం కోసం ఘర్షణ పడేవారు. కాని
కింది వర్గాలతో సంఘర్షణ వచ్చినప్పుడు
మాత్రం ఐక్యంగా కలిసిపోయేవారు. వేదకాల-
యుగం చివరి దశలో సమాజాన్ని
పరిపాలించటం కోసం వివిధ రకాల
పన్నులు సహకరించాలన్న ఆలోచన [illegible]

అనుభవించేవారు). బట్ట నేతగాళ్లు, లోహపనివారు,
[illegible]

చెప్పుకోతగినవి వచ్చాయి.

రథకులు, బ్రాహ్మణులు మొదలైన వృత్తిదారులుండేవారు.
[illegible]
తీరు మారి వారిలో ఏవీ ఋగ్వేదంలో
ప్రస్తావించబడలేదు. ఏదైనప్పటికీ సమాజం
ఆర్థిక పరంగా (16) విభజింపబడి వుండేది. ధనికులు
దరిద్రులు, పాలు సంపదని కలిగి వ్యక్తులుగా దానాలు
చేసినట్లు కొన్ని శ్లోకాలు చెబితే, ఆకలికి బాధలు
[illegible] ఉన్నారని మరో శ్లోకంలో ఒకరు వ్యథ
చెందటం కన్పిస్తుంది. కానీ ఆర్థిక వ్యవస్థ
ప్రధానంగా ఆహార ఉత్పత్తి మీద కాక, పశుపాలన మీద
ఆధారపడి వుంది (X) సమాజం ఆనాటికింకా తెగ
పొరనే ఆధారపడి వుండేది. (సాంఘిక పరంగా
చూసినట్లయితే ప్రధానంగా అది చాలా వరకు సమానసమాజం (17)
(egalitarian society) కూడా)

180 పశువులు (X) పశుగణాలతో సంచార తెగలుగానే ఈ కాలంలో
ఆర్యుల జీవనం కొనసాగింది.

[illegible]
ఒకరు సహకరించుకోవాలన్న విషయం నొక్కి
[illegible]
కానీ ప్రజలు వివిధ వృత్తులుగా పిలువబడ్డారు
వీరు వ్యవసాయం, పశుపోషణ వంటి ఉత్పత్తి
కార్యక్రమాలను నిర్వహించారు. వీరిలో కొందరు
చేతి వృత్తులను కూడా ఆచరించేవారు.
వీరు చిన్న చిన్న సమూహాలుగా - రథకులు/
రథకారులు, లోహకారులు, వడ్రంగం వారు,
లోహపని వారు మొదలుగా ఉండి పనిచేసేవారు,
వీరిలో రథకారులు ఉన్నత సాంఘిక
హోదాను అనుభవించేవారు. వేదకాలం
చివరి దశలో వీరు వ్యాపారంలోకి కూడా
దిగారు. మలి వేదకాలంలో పన్నులు చెల్లించే
జనం వైశ్యులు మాత్రమే. శూద్రులు వైశ్యులు
చెల్లించిన పన్నుల మీద ఆధారపడే వారుగా ఆనాటి
సాహిత్యంలో చిత్రించబడ్డారు. ఆర్థిక సంస్థలు
ఈ ఇతర ప్రజల సేవలు పనులు

యుద్ధాలలో నాయకత్వం వహించడం వల్ల సమాజం
లోని ఇతర సమూహాలతో పోల్చినప్పుడు రాజు స్థితి 'బలి'
ని మరింత స్థిర ప్రాతిపదికలపై కోరడానికి ప్రోత్సహించి
ఉంటుంది. అందువల్ల తులనాత్మకంగా సమాంతర సమాజ
నిర్మాణం ఏర్పాటుకి తొలివేద కాలం లో ఉన్న
యుద్ధ పిపాస సంపద పంపకాల విధానం లో
అంతర్గతంగా సాంఘిక - ఆర్థిక విభేదాలకి
అవకాశాన్ని కలిగి ఉందని చెప్పవచ్చు. ఈ
ప్రవాహం మలివేదకాలం లో చెప్పదగినంత
గా వృద్ధి చెందింది.

చెప్పిందేలా ఆంగ్లేయ కార్యక్రమం చాలాకాలం
కొనసాగింది. రాజులకు, వారి సమీప బంధువులైన
రాజన్యులకు, అరగబడే స్వభావం కలిగిన
(పశువుల (వస్తువు పేద వైశ్యులు) లాంటిలా
చేయడానికి ప్రత్యేక యాగ కర్మలు ఏర్పడ్డాయి.
క్రతు ప్రక్రియలో వర్ణ సమాజంలో జరిగింది.
సాధారణ ప్రజల బిల్వ క్షత్రియ వర్ణం కా
బలపడింది. పై మూడు వర్ణాల వారికి
వేదోక్తంగా 'ఉపనయనం' (యజ్ఞోపవీతాన్ని
ధరించటం) ప్రత్యేక కల్పించబడింది.

[illegible] జయించబడిన దాస, దస్యులను
అడవుల బానిస, శూద్రుల పాదాను ఉన్నారు.
శూద్ర వర్ణం. ఋగ్వేద కాలం చివర్లో మాత్రమే
కనిపిస్తుంది. ఈ పదాన్ని ఒకానొక లాంగ్ తెగ
[illegible] పేరు నుండి
గ్రహించారు.

రాజన్య సంప్రదాయానికి ప్రతినిధి అయిన రాజు

[illegible] సర్వాధికారానికి ప్రతినిధి అయిన రాజు
మిగిలిన మూడు వర్ణాల మీదా తన అధికారాన్ని
ప్రయోగించడానికి ప్రయత్నించాడు.
మలివేదయుగానికి చెందిన "శతపథ బ్రాహ్మణం"
ప్రకారం బ్రాహ్మణుడు తన జీవన భృతిని
రాజునుంచే పొందేవాడు. రాజు బ్రాహ్మణునికిచ్చే
బహుమతులని తనకు ఇష్టం లేకపోతే
ఆపివేయవచ్చు. పన్నులు చెల్లించే వైశ్యులను
రాజు కొట్టవచ్చు. అణగదొక్కవచ్చు.
అందరికంటే హీనమైన స్థానం శూద్రులది. ప్రభువు
భృత్యుడు. [illegible] అయిన వీరిని
పనిచేయించుకొనే ప్రకారం, [illegible] ప్రకారం
[illegible].

సాధారణంగా మలివేదయుగానికి చెందిన
గ్రంథాలు పై మూడు వర్ణాలకు, శూద్రులకు మధ్య
ఒక సరిహద్దు రేఖను గీస్తాయి. కాని రాజు

పద్యాభిషేకానికి చెందిన సామాజిక కార్యకలాప
ఖాతాలు పాల్గొన్నట్లు ఆధారాలున్నాయి. ఋగ్వేద
వీరు ఎలా అర్హత పొందు చెందిన [illegible] -
వంటివారు గ్రామస్థులు. (రథకారుడు వంటి [illegible]
కొందరు వృత్తుల వారికి సమాజంలో
ఉన్నత స్థానం ఉండేది. దీనిబట్టి
ఋగ్వేదకాలానికి కూడా వర్ణ వ్యవస్థలు
వంశపారంపర్యంగా ఉండేవి కావని తెలుస్తోంది.)
మలివేదకాలంలో సమాజం 4
వర్గాలుగా విభజింపబడినా కులవ్యవస్థ
దాని కఠినరూపంలో అంత స్థిరపడలేదు.
బ్రాహ్మణుని కాకుండా బ్రాహ్మణ వర్ణానికి చెందాలని
సూచించే ఆధారాలు. వశిష్ఠ, విశ్వామిత్ర
వేదాలు, వేదికల పరిజ్ఞానవేత్తగాని, వారసత్వం
ఒక వ్యక్తిని బ్రాహ్మణునిగా గుర్తింపబడటానికి
అర్హత కాదనేందుకు ఆధారాలున్నాయి. అంటే

ఒక వ్యక్తి బ్రాహ్మణుడిగా నిర్ణయింపబడటానికి
అర్హత కాదగినందుకు ఆధారాలున్నాయి. అంతే
కాని ప్రస్తుత కేవలం పుట్టుక ఆధారంగా మాత్రమే
నిర్ణయింపబడతాడు. పైగా వివిధ కులాలను
కలుపుకోబడిన వృత్తి ఆచరణలో అంటే
ఉ.దా. (2) అప్పటిదాకా ఏమీ పాటించలేదు. వివిధ
వర్ణాల మధ్య కలిసి భోజనం చేయడాన్ని
(పంచదార (3) పానీయాలు) నిషేధించాలని కూడా
కూడా కనీసం నడుస్తాడు. వివిధ వర్ణాల
మధ్య (4) వివాహాలు జరగడం కూడా తప్పిస్తుంది.
మొత్తంమీద ఈ యుగం చివరికల్లా
అస్పృశ్యుల, శూద్రులకి మధ్య వైరుధ్యం కూడా
పెరిగింది. బ్రాహ్మణేతర గ్రంథాలు కులాలను
అనుష్ఠించు చేయడానికి (1) పవిత్ర (2) గ్రంథాలు
చదవడానికి అభ్యంతరం చెప్పుతాయి కాని వేద
చివర ఈ కాలంలో వారికి హక్కులు లేవని
వాదించారు. శూద్రులను రక్షించే (3) ఆచారం

లేక సతమతమవుతుంది. కూలీలలో చాలామంది అప్పులపాలై-
-వారు (4) కూడా. కూలీల ప్రమాదాలు ఎన్నో ఉంటాయి,
వారి ఆరోగ్యం కోసం వారికి (5) పాలకులు ఏర్పాటు చేయాలని చెప్పారు.
ఇవన్నీ కూడా కూలీల తీవ్ర అవమానకర-
స్థితికి అద్దంపడుతున్నాయి. ప్రభుత్వాలు
ప్రజలు సమాజంలో తీరు. జీవించడానికి,
ఆత్మస్థైర్యంగా గడపడానికి కూలీలకు గల
హక్కులను గుర్తించాలి. వారి క్షేమం కోసం
కూడా చర్యలు తీసుకోవాలి. [460 words]

ఋగ్వేద, మలివేద కాలాల సామాజిక - సాంస్కృతిక పరిస్థితుల తులనాత్మక పరిశీలన

క్రీ.పూ. 1500 - 1000 కాలానికి చెందిన ఋగ్వేద యుగానికి, క్రీ.పూ. 1000 - 600 కాలానికి చెందిన మలివేద యుగానికి సామాజిక - సాంస్కృతిక పరిస్థితుల్లో ఎన్నో మార్పులు జరిగాయి.

ఋగ్వేద కాల సమాజం వ్యవసాయం కన్నా పశుపోషణ ప్రధానంగా గల తెగ స్వభావం గలది. అందువల్లనే, వీరిది పాక్షిక సంచార జీవనం అయ్యింది. మలివేద కాలంలో వ్యవసాయం ప్రధానంగా ఎదిగింది. దాంతో వీరు స్థిర నివాసం ఏర్పరచుకున్నారు. ఫలితంగా వ్యక్తి గుర్తింపు ఒక తెగ నుండి ప్రాంతానికి మారింది.

ఋగ్వేద కాల తెగ నాయకుడు రాజన్. ఈ నాయకత్వం వారసత్వంగా అనిపించినా రాజును ఎన్నుకున్న సందర్భాలూ కన్పిస్తాయి. రాజు ప్రజలు ఇచ్ఛికంగా ఇచ్చే కానుకలు 'బలి' స్వీకరించేవాడు. అయితే మలివేద కాలంలో రాచరికంలో వారసత్వం బాగా స్థిరపడిందని ఐతరేయ బ్రాహ్మణంలోని 'రాజానాం రాజపిత' ప్రయోగం తెల్పుతుంది. అదేగాక దీనిమీదట 'బలి' నిర్బంధంగా వసూలు చేయబడేది. ఋగ్వేద కాలంలో ప్రజాసంఘాలైన 'సభ' 'సమితి' మొదలైనవి రాజు మీద మంచి అదుపు కలిగి ఉండేవి. కాని మలివేద కాలంలో రాజాధికారం పుంజుకొని ప్రజాసంఘాల ప్రాబల్యం తగ్గింది. "విధాత"

'గణం' ప్రాంతీ గా అభివృద్ధమయ్యాయి. 'సభ'
'సమితి' కొనసాగుతూ వాటి స్వభావం ప్రాంతీ గా
మారిపోయింది. ధనిక రాజ బంధువులు, బ్రాహ్మణులు
వాటి మీద పెత్తనం చెలాయించటం మొదలైంది.
స్త్రీలు వీటిలో పాల్గొనడాన్ని నిషేధించారు. ఋగ్వేద
కాలం లో చాలా పరిమితం గా ప్రభుత్వోద్యోగులుండేవారు.
కాగా మలివేదయుగం లో 'ద్వాదశ రత్నిన్' వంటి పదాల
ద్వారా వారి సంఖ్య విస్తృతమైందని తెలుస్తుంది.

ఋగ్వేద కాలం లోనే తండ్రి కుటుంబ
పెద్ద గా గౌరవం పొందాడు. అయితే మలివేద కాలం లో
తండ్రి ప్రాబల్యం ఉధృతమైంది. అతడు తన కొడుకుని
వారసత్వాన్ని కూడా తిరస్కరించవచ్చు. పితృదేవతారాధన
కూడా మలివేదకాలం లోనే మొదలయ్యింది.

తొలివేదయుగం లో పితృస్వామ్య సమాజం
స్త్రీ కి ఎలాంటి అధికారాన్ని ఇవ్వలేదు. ~~అయితే~~ స్త్రీ కి
గౌరవప్రద స్థానముండేదని చెప్పవచ్చు. ఋగ్వేదం లో
ఎక్కడా బాల్యవివాహాలు కన్పించవు. వధువు ఎంపిక లో
కన్య కి స్వేచ్ఛ ఉండేది. ఆమె భర్త తో పాటు మతపర
కార్యక్రమాల్లో క్రతువుల్లో పాల్గొనేది. సభ, సమితుల కు
హాజరయ్యేది. వితంతు వివాహాలు కనిపిస్తాయి. తొలివేద
కాలం లో ఏకపత్నీత్వం సామాన్య నియమం గా
కన్పిస్తుంది. బహుభార్యాత్వం ఉన్నా అరుదు గా అది
క్షత్రియుల కే పరిమితమై కన్పిస్తుంది.

కాని మలివేదకాలం లో స్త్రీల స్థానం దిగజారసాగింది. గార్గి, మైత్రేయి వంటి వారు తాత్విక చర్చల్లో పాల్గొన్నా లింగ ఆధారంగా ఋగ్వేదకాలం లోని కొంతమేర ఏర్పడ్డ సాంఘిక విభజన ఈ కాలం లో మరింత స్పష్టంగా తీవ్ర రూపం లో కన్పిస్తుంది. బాలికలు ఇకపై ఉపనయనానికి అర్హత కోల్పోయారు. సభ, సమితి లలో అర్హత కోల్పోయారు. వారసత్వ హక్కు కోల్పోయారు. ఋగ్వేద యుగం లో సోదరులు కూతుళ్లకి ప్రత్యేక స్థానాలు లేవు. ఈ కాలం లో ఆమె పుట్టుక ని దురదృష్టాల కి మూలమని భావించబడటం మొదలైంది. ఉన్నత వర్ణాల్లో బహు భార్యాత్వం బాగా ప్రబలింది. మైత్రాయణి సంహిత లో మనువు కు పది మంది భార్యలు చెప్పబడ్డారు. విధవల వివాహాన్ని అంగీకరించడం కొనసాగింది. మలివేద కాలం లో 'సతి' ఆచారం కేవలం ప్రతీకాత్మకం గా బొమ్మను దహనం చేయడానికి పరిమితమైంది,

ఋగ్వేద కాలం లో లేని రీతి గా మలివేద కాలం లో 'సగోత్ర వివాహాలు' నిషేధించబడ్డాయి.

వేదకాలం లో జీవితాన్ని 'ఆశ్రమాలు' గా విభజించడాని కి అంత ప్రాముఖ్యం లేదు. మలివేద కాలం లో బ్రహ్మచర్య, గృహస్థ, వానప్రస్థ అనే మూడు ఆశ్రమాలే చెప్పబడ్డాయి.

ఋగ్వేద కాలం లో సంగీతం, గుర్రపు పందాలు, రథాల పందాలు, జూదం వంటివి వినోదాలు గా ఉండేవి. మలివేద కాలం లో జూదం వ్యసనమై పలువురు అవస్థలు

పడినట్లు నాటి వాఙ్మయం చెబుతుంది.

తొలివేద కాల ఆర్యులందరూ మాంసాహారులే. శాకాహార - మాంసాహార విభజనగా ఏమీ లేదని వస్తుంది. ఋగ్వేదం లో ఎద్దులను (బుల్స్) తరచూ వేల్చేవారు. గోధుమలూ వాడేవారు. సోమ, సుర మద్యపానీయాలు తాగేవారు. అశ్వ మాంసం మాత్రం ప్రత్యేక సందర్భాలలో పరిమితమయ్యింది. మలివేద కాలం లో తొలివేద యుగం లో వలె పాలు, పాల ఉత్పత్తులకు ఆదరణ కొనసాగుతూనే ఉంది. వంట చేసే కళ వృద్ధి చెందింది. ఘృతం (వరి), మధు, తిల, శ్యామక, ముద్గ, సర్షప వంటి అనేక రకాల వంటలు ఈ కాలం లో కన్పిస్తున్నాయి. మలివేద కాలం లో మాంసం తినడాన్ని మాత్రం అయిష్టం గా చూసేవారు.

ఋగ్వేదకాలం లో 'వాస' అనే క్రింది వస్త్రం 'అధివాస' అనే పై భాగపు వస్త్రం ధరించేవారు. రంగురంగుల తలపాగాలు వివిధ ఆభరణాలు స్త్రీ, పురుషులిద్దరూ ధరించేవారు. మలివేద కాలం లో 'నివి' అనే లోపలి వస్త్రం కూడా ధరించేవారు. 'ఉత్తరీయం', 'అంతరీయం' ఈ కాలం లో ప్రాచుర్యం పొందాయి.

తొలివేద యుగం లో తులనాత్మకం గా సమానత్వ సమాజం ఉన్నప్పటికీ యుద్ధదోపిడీ సంపద పంపకాల విధానం అంతర్గతం గా నిరంకుశ - ఆర్థిక విభేదాల కు అవకాశాన్ని కల్పిస్తుంది అని చెప్పవచ్చు. యుద్ధ దోపిడీ లో అగ్రభాగ 'విశ' కంటే రాజు, పురోహితులు ఎక్కువ వాటా తీసుకోవడం మలి యుగం లో రాజవర్గం, పురోహితులు, సామాన్య

ప్రజలు ఈ మూడు వర్ణాల సామాజిక విభజన కు దారితీసింది.
శూద్రులు ఋగ్వేదయుగం చివర్లో మాత్రమే ఏర్పడి ఉంటారు.
ఋగ్వేద పదవ మండలం లో ఆలస్యంగా వారి ప్రస్తావన
ఉంది.

మలివేద కాలం లో యుద్ధదోపిడి లో 'భాగ' ను విస్ ను పంచినట్లు లేదు గా మాత్రమే ప్రస్తావనలున్నాయి. పంపకం బహుశా రాజన్య, పురోహితులకే పరిమితమై ఉండొచ్చు. ఈ కాలం లో వేదాల్లోని అస్పష్టత, క్లిష్టత బ్రాహ్మణుల ప్రాబల్యం పెరిగేలా చేసింది. రాజ్యం పెద్దదవడం వల్ల రక్షణ కర్త (క్షత్రియులు) ప్రాబల్యం పొందారు. ఈ రెండు వర్ణాల మధ్య అధికారం కై ఘర్షణలు జరిగినా కిందివర్గం వారితో ఘర్షణ వస్తే ఏకమయి పోయేవారు. ఆర్యులు తాము లొంగదీసుకున్న దాస, దస్యులని శూద్రులుగా, బానిసలుగా చేశారు. 'శూద్ర' పదం బహుశా లొంగదీసుకున్న తెగ పేరు నుంచి గ్రహించారు.

ఋగ్వేద శ్లోకాల్లో సంపద కలిగి దానాలు చేసేవారూ, ఆకలితో అల్లాడే బిక్షగాళ్ళు ఉన్నారని బాధ చెందేవారూ కన్పిస్తున్నారు. అందువల్ల ఆర్థికపరంగా ఋగ్వేద సమాజం విభజింపబడిందని చెప్పవచ్చు. ఈ కాలం లోనే వృత్తి మీద ఆధారపడ్డ సామాజిక విభజన మొదలయినా ఒకే ఇంట్లో వివిధ వృత్తులు చేసేవారు కలిసి జీవించేవారు. అది అంత గాఢం గా లేదని చెప్పవచ్చు. అలాగే ఋగ్వేదకాలం లో వృత్తుల భేదం సదా సాంఘిక భేదాలుగా పరిగణించాలని నియమం లేదు. వృత్తి కారుడే అయినా రథికుడు మంచి సాంఘిక హోదా కలిగి ఉండేవాడు. ఏదేమైనా మొత్తం మీద ఇంకా పాక్షిక సంచార తెగలుగానే ఉన్న ఋగ్వేద సమాజం లో సాంఘిక పరంగా సమానత్వ సమాజం ఉండేదని చెప్పవచ్చు.

మలివేదకాలం లో మాత్రం సాంఘికంగా

సామాజిక విభజన చాలా స్పష్టం గా కన్పిస్తుంది. బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్యులకే 'ఉపనయనం' పరిమితం చేశారు. శూద్రులకు దీనిని సంస్కారాన్ని తిరస్కరించారు. వారిని సేవకులుగా తలచి యజ్ఞానికి వాడే పాలను తాకరాదన్నారు. అయితే [illegible] మాత్రం అంత వృద్ధి చెందలేదు. శూద్రులతో వివాహాల్ని తప్పుపట్టేవారు కారు. అయితే వివిధ వర్ణాల వారి మధ్య కలిసి భోంచేయడాన్ని గాని వర్ణాంతర వివాహాల్ని గాని నిషేధించడం జరగలేదన్నది గమనించదగింది.

ఋగ్వేదకాలం లో ప్రకృతి శక్తుల్ని దేవతలు గా ఆరాధించారు. పురందరుడైన - వానదేవుడైన 'ఇంద్రుడు', 'అగ్ని' ప్రకృతి నియమాల్ని రక్షించే 'వరుణ' వరుసలో తొలి మూడుస్థానాలు ఆక్రమించారు. స్త్రీ దేవతలకు పురుష దేవతలంతటి ప్రాధాన్యం ఉండేది కాదు. ఈ కాలం లో యజ్ఞాలు ఉన్నప్పటికీ దేవతారాధన కి సామూహికం గా మంత్రాలను, స్తుతుల్ని చదవడం ప్రధానమార్గం గా ఉండేది. యజ్ఞాల్ని కూడా సామూహికం గానే చేసేవారు. తొలివేదకాలం లో యాగ కర్మకాండ అంతగా కన్పించదు. యజ్ఞ మంత్రాల ఉచ్చారణ శబ్దానికి మంత్రశక్తి ఉందన్న అభిప్రాయం బలం గా ఉండేది కాదు.

మలివేద కాలం లో ఇంద్ర, అగ్నుల ప్రాబల్యం పోయి సృష్టికర్తయిన ప్రజాపతి కి అత్యున్నత స్థానం వచ్చింది. ఋగ్వేదయుగం లోని కొందరు అప్రధాన దేవతలు ఇప్పుడు ప్రాబల్యం పొందారు. స్థిరనివాసం వల్ల విష్ణువు వారి రక్షకుడయ్యాడు. దైవత్వానికి చిహ్నలుగా కొన్ని వస్తువుల్ని పూజించడం, విగ్రహారాధన లక్షణాలు మలివేదయుగం లోనే మొదలయ్యాయి. తొలివేదకాలం లో వలె భౌతిక లాభాల కోసమే దేవతల్ని ఆరాధించారు. అయితే ప్రార్థనల్ని గానం చేయటానికి ప్రాధాన్యత తగ్గి యజ్ఞాల ప్రాబల్యం విపరీతమయ్యింది. యజ్ఞాల కర్మకాండ సంక్లిష్టం గా మారింది. వాటికి పట్టే

సమయమూ బాగా పెరిగింది. యాగఫలం మంత్రాలు దోషంలే-
-కుండా ఉచ్ఛరించడం మీద ఆధారపడి ఉంటుందనే నమ్మకం (63)
బాగా ప్రబలింది. జంతుబలి విస్తారమయ్యింది. మలివేదయుగ
చివరి దశ లో బ్రాహ్మణుల ఆధిపత్యానికి, యజ్ఞాల కర్మకాండకి
వ్యతిరేకం గా ఆత్మజ్ఞానాన్ని ప్రవచించే ఉపనిషత్తులు
వెలిశాయి.

ఈ విధంగా ఋగ్వేద కాలం లో బీజ ప్రాయంగా ఉన్న పలు అంశాలు, విభజనరేఖలూ మలివేదకాలం లో ప్రబలమై వృద్ధి చెంది గణనీయ సామాజిక-సాంస్కృతిక మార్పులకు కారణమయ్యాయి.

— o —

Post-Mauryan period in northern and peninsular India - Society, economy culture and religion

క్రీ.పూ. 200 నుంచి క్రీ.శ. 300 ల మధ్యకాలం ను మౌర్యానంతర యుగం గా పరిగణిస్తున్నారు. ప్రాచీన భారత చరిత్ర లో ఈ యుగం లో చెలరేగిన సాంఘిక, ఆర్థిక, మత, సాహిత్యాలలోని మార్పులు అనేక విధాలా ప్రాధాన్యతని సంతరించుకున్నాయి.

సాంఘికం గా ఈ యుగం లో కులవ్యవస్థ లోని రెండు ప్రధాన మార్పులు - (1) వైశ్యుని స్థాయిపరమైన హోదా ను కలం ప్రభావితం చేయడం (అంటే ఒకే నేరానికి శూద్రులకి తీవ్రమైన శిక్షలు, ఉన్నత కులాల వారికి సరళమైన శిక్షలు నిర్ణయించబడ్డాయి), అనేకమంది విదేశీయులు రావడం వల్ల (2) కులాల మిశ్రమం అధికంగా జరిగి పలు మిశ్రమ కులాలు తలెత్తడమని ఆర్.సి. మజుందారు వివరించారు.

సాంఘికం గా 'వర్ణ' గుర్తింపు కు పుట్టుక, వృత్తి లతో పాటు ఒక ప్రాంతం లో నివసించడం కూడా అవసరమయ్యేది. కాని మౌర్యానంతరకాలంలో వర్తకవాణిజ్యాల వల్ల నగరాల్లో (3) ప్రవాహాత్వం పెరిగింది. నాటి ధర్మశాస్త్రాలు అందుకే నగర జీవితాన్ని తక్కువ గా చూశాయి.

ఈ యుగం లో రాజకీయ-ఆర్థిక రంగాల్లో ప్రముఖులు గా మారిన విదేశీయుల (4) క్షత్రియ వర్ణ సిద్ధాంతాల నిర్మాణాన్ని తప్పనిసరి గా సవరణలు చేసిందని చెప్పొచ్చు). రాజకీయంగా -కారణం వల్ల వారిని కులభ్రష్టులు గా చూడలేక బ్రాహ్మణులు వారికి 'దిగజారిన క్షత్రియులు' హోదా ఇచ్చారు.

మౌర్యానంతర యుగం లో చేతివృత్తికారులు

ఎక్కువ గా మొందుతారు. ఈ కాలం లో వర్తకం పరిధి విస్తరించి వారి ఆర్థిక స్థితి మెరుగైంది. క్రమంగా వైశ్యులకు శూద్రులకు మధ్య ఆర్థిక వ్యత్యాసాలు క్రమంగా (5) తగ్గుతూ వచ్చాయి. కానీ చాలా వరకు చేతివృత్తికారులు పట్టణాల్లోనే స్థిరపడటం వల్ల ఒక వర్గం (6) గా శూద్రుల జీవిత పరిస్థితుల్లో గొప్ప మార్పు కలిగిందని చెప్పటం కష్టమైంది. సాధారణం గా వారు కూలీలు, బానిసలు గానే ఉండేవారు.

ఈ యుగం లో బౌద్ధ సమాజం లో గుర్తింపు

పని - వృత్తి
work & craft

వృత్తుల ఆధారం గా ఉండేది, వీరి సమాజం లో వర్తకులకు (7) ఉన్నతస్థానం ఉండేది.

మౌర్యానంతర కాలం లో చేతివృత్తికారుల్ని శ్రేణుల్ని సమైక్యంగా బలపడటం వల్ల, ఆటవిక తెగల్ని - విదేశీయుల్ని కలుపుకోవడం వల్ల వర్ణవ్యవస్థ లో అంతర్గత విభజనలు జరిగి జాతులు (8) పరిణామం పొందడం గుర్తించదగిన మార్పు. (a) వర్ణ దేశమంతా ఒకేలా ఉంటే జాతి స్థానికం గా ఉంటుంది. (b) వర్ణ విధుల ఆధారం గా విభజింపబడ్డాయి. జాతి ప్రమాణాలకై శ్రేణి ప్రయోజనాల సంపూర్ణ పద్ధతి లేనప్పటికీ ఇతర కులాల మూలాన్ని బట్టి ఆధారపడింది (c) వర్ణ అనేక జాతుల్ని కలుపుకొని ఉంటుంది.

ఈ యుగం లో వైశ్యవర్ణం లో నిర్దిష్ట వృత్తి, ప్రాంతాల (9) మూలానికి దారి తీసి బ్రాహ్మణుల్లో నిర్దిష్ట సంప్రదాయవిద్య లో ప్రత్యేకించి, ప్రాంతం మూలాలకు దారి తీసాయి.

ఈ కాలం లో తరచూ అసంతృప్తి లో రగిలిపోయే శూద్రులు ఉన్నతవర్ణాలకు వ్యతిరేకం గా అలజడి (10) సృష్టించడం లో తప్పు కల్పించదు. ఈ యుగ ధర్మశాస్త్రాలు బ్రాహ్మణుల వాదాన్ని ఎవరో సవాలు చేస్తే వారు స్పందించి రాసినట్లు ఉంటాయి. ఈ కాలం లో బౌద్ధం (a) రాజాదరణ లో ప్రముఖమతం కావడం,

జైనం(b) అఖిల భారత మతం అవ్వడం, విదేశీయులు(c) పెద్ద సంఖ్యలో మన దేశానికి రావడం, వర్తక(d) వృద్ధి వైశ్య-శూద్రుల సాంఘిక హోదాలో మార్పుల్ని కోరడం, (e) జైన-బౌద్ధాలు సరళంగా వ్యవహరించడం ఇదంతా 'కలియుగ'(11) ప్రభావంగా విశ్వనాశనానికి దారితీసేదిగా స్మృతులు వర్ణించాయి. ఫలితంగా "సిద్ధాంతస్థాయిలో" విభజనల్ని నియమాల్ని కఠినతరం(12) చేశాయి. అయితే "ఆచరణలో" సామాజిక జీవనంలో సౌలభ్యత పరిధి విస్తేది.

సంఘంలో స్త్రీ(13) స్థాయి సిద్ధాంతస్థాయిలో దిగజార్చబడింది. ఈ కాలంలో జైన, బౌద్ధ సంఘాల్లో ఉన్న సన్యాసినుల సంఖ్య, దానాలు చేయగలిగేంతగా వారికున్న సంపద కొంత ఆసక్తి కలిగించేవి.

తమిళకం(14) సమాజంలో భౌగోళిక ప్రాంతం, వృత్తి ఉత్పత్తి ఆధారంగా విభజన ఉండేవి. క్రమంగా ఆర్యసంస్కృతి ప్రభావంలో మిశ్రస్వభావాన్ని తమిళకం సమాజం చవిచూసినట్లు నీలకంఠశాస్త్రి వివరించింది సబబే.

ఆర్థికంగా వర్తకోన్నత యుగంలో "శ్రేణుల్ని(1)" ప్రత్యేకలక్షణంగా చెప్పాలి. శ్రేణి వృత్తిదారుల, వర్తకుల సమూహ స్వభావం కలిగినది, వీరు కలిసికట్టుగా పని చేస్తారు. వాణిజ్య ఉత్పత్తి, అమ్మకాలపై శిస్తు వసూళ్లలో సౌలభ్యం ఏర్పడుతుందని శ్రేణుల్ని ప్రభుత్వాలు ప్రోత్సహించేవి.

సాధారణంగా శ్రేణి(15) కాలం యొక్క విధుల్ని తెలుసుకోవడం కష్టమైంది, వివాదాలు శ్రేణిలోపలే చేసుకోవాలనడం అందులో ముఖ్యమైంది. శ్రేణి ప్రయోజనం 'శ్రేణిధర్మ' కాపాడేది. శ్రేణి తన సభ్యుల వ్యక్తిగత జీవితాల్లో కూడా జోక్యం చేసుకునేది. శ్రేణులు ట్రస్టులుగా(2) బ్యాంకర్లుగా వ్యవహరించేవి.

ఇవి నాణేలను[3] గాని ముద్రించినట్లు పురావస్తు ఆధారాలు తెల్పుతున్నాయి. శ్రేణి వ్యవస్థ ఉండడం వల్ల దేశ వాణిజ్యానికి జీవితం పై ప్రభుత్వ నియంత్రణ[4] వదులైంది.

ఈ యుగం లో భారత దేశం రోమన్ సామ్రాజ్యానికి[5] మధ్య వర్తకం విరివిగా సాగింది. మొదట్లో భూమార్గం ద్వారా సాగిన ఈ వర్తకం శక, పార్థియన్, కుషాణుల కదలికల వల్ల క్రీ.శ. ఒకటి శతాబ్దం నుంచి సముద్ర[6] మార్గం ద్వారా సాగింది. ఇందులో అరబ్బులు మధ్యవర్తులుగా గల తొలిదశ, రోమన్ పడవల[7] సాయం లో ప్రత్యక్ష సంబంధాలు గల మలిదశ గమనించవచ్చు. విరివిగా సాగిన ఈ వర్తకం లో నిత్యోపయోగ వస్తువులు లేకపోవడం[8] ఆసక్తిదాయకం. భారత్ నుండి మసాలాలు, జంతువులు ; వృక్ష ఉత్పత్తులు; మణులు ప్రధాన ఎగుమతులు. భారత్ కు సారాయి, మృణ్మయ పాత్రలు మొదలైనవి దిగుమతులు. రోమను సామ్రాజ్యం వారు ప్రధానంగా బంగారం ఇచ్చేవారు. రోమన్లే[9] దక్షిణ భారత దేశాలకి వారి సరుకులు తీసుకొచ్చేవారు తిరిగి వారే మనదేశం నుండి తమ దేశానికి సరుకులు తీసుకుపోయేవారు. భారత్ కు ఈ వ్యాపారం బాగా లాభించింది.

దక్షిణ భారత్ కు శ్రీలంక, ఆగ్నేయాసియాలతో[10] సుగంధద్రవ్యాలు, కర్పూరం లకి చెందిన వర్తక సంబంధాలుండేవి. ఈ వర్తకం లో తమిళ వర్తకులు చొరవ చూపేవారు.

శాతవాహనానంతర యుగం లో చైనా నుంచి స్పెయిన్ వరకూ మెడిటరేనియా లో సహా విస్తరించిన[11] ప్రపంచ వాణిజ్యానికి భారతదేశం కేంద్రం అయ్యింది.

రోమను సామ్రాజ్యం లో మనది 'డెలికల్ వర్తకం' గాను చైనాతో ఆగ్నేయాసియాలతో మనది 'ట్రాన్సిట్ ట్రేడ్' అని చెప్పవచ్చు.

శా. యుగం లో ఆర్థిక పరిస్థితి.

(12) ఉత్తర-దక్షిణ భారతాల మధ్య వర్తకం బాగా సాగేది. వర్తకం- నాణాల వాడుక వల్ల నగరీకరణ(13) వృద్ధి చెందింది. చేతివృత్తులు, పరిశ్రమల సంఖ్య పెరిగింది. ప్రాచీన భారత చరిత్ర లో మరేదశలోనూ ఈ యుగంలో ముద్రించినన్ని రకాల(14) నాణాలు ముద్రించబడలేదు.

మౌర్యానంతర కాలంలో భూమి పై(15) ప్రభుత్వ నియంత్రణ తగ్గిపోయింది. ప్రైవేటు వ్యక్తులు భూమిని దానం గా ఇవ్వడం శాసనాల్లో కన్పించడం వల్ల భూమిపై ప్రైవేటు యాజమాన్యం వృద్ధి చెందిందని తెలుస్తుంది. సంఘ లేక దేవుడికి భూముల్ని దానంగా ఇవ్వడం కూడా కన్పిస్తుంది. దానంగా ఇచ్చిన భూముల్లో పన్నులే గాక పాలనా హక్కుల్ని రాజులు వదులుకోవడం ఈ యుగంలోనే బాగా బలపడినట్లు కన్పిస్తుంది. (గాంధార శిల్పం) శాతవాహనుల కాలంలో దక్షిణలో రెవెన్యూ విధానం(16) ఎక్కువ క్రమబద్ధమైంది. దక్షిణ భారతంలో సముద్ర వాణిజ్యానికి రాజ్య మద్దతు లభించడం వల్ల దీన్ని "పాలిత వర్తకం"(17) గా అందరు చరిత్రకారులు పిలిచారు. మొత్తం మీద ఈ కాలంలో వ్యవసాయం కూడా వృద్ధి పొందినా నాటకీయమైన(18) వృద్ధి మాత్రం వర్తక రంగంలోనే కన్పిస్తుంది.

మత పరంగా మౌర్యానంతరయుగం పెను మార్పులు చూసింది. బుద్ధుని వాస్తవ బోధనల్లో భాగం కానివి– (a) బుద్ధుణ్ని దైవంగా ఎంచి అతని విగ్రహాన్ని పూజించడం, (b) బోధిసత్వ భావన, (c) ఆధ్యాత్మిక యోగ్యతని బదిలీ చేయవచ్చు భావన వంటివి ఈ యుగంలో బౌద్ధాన్ని హీనయాన (1) మహాయానాలుగా విభజించింది. మహాయానం మీద క్రైస్తవం, జొరాస్ట్రియనిజం వంటి ఇతర (a) మతాలు ప్రభావం (2) చూపాయి. ప్రజా బాహుళ్య మత ప్రభావం చే సంకీర్ణ (b) ఆరాధనా ఆచారాల్ని కూడా మహాయానం తనలో ఇముడ్చుకుంది. బౌద్ధమతం ప్రోత్సాహం పొందడం తో పాటు అనేక శాఖలుగా (3) చీలిపోవడం కూడా ఈ యుగంలో కన్పిస్తుంది. కౌశాంబి లో థేరవాదులు; మధుర లో సర్వాస్తివాదులు; నాసిక్-కన్హేరిల్లో భద్రయానీయులు ఇందుకు ఉదాహరణలు.

మహాయానం లో బుద్ధుడు మోక్ష బోధకుడి
స్థాయి నుంచి రక్షించే దేవుడిగా ఎదిగాడు.

జైనమతం లో కూడా శ్వేతాంబర, దిగంబర
చీలిక ఆరంభించింది. ముఖ్యంగా స్త్రీలకు కైవల్యాన్ని ప్రసాదించే
"యాపనీయ" శాఖ వృద్ధి చెందింది (క్రీ.శ. ఐదో శతాబ్దం లో).
జైనం లో కూడా విగ్రహారాధన ప్రబలమయ్యింది.

మౌర్యానంతరయుగం లో వైదిక బ్రాహ్మణాలకి
భిన్నమయిన శైవ, వైష్ణవాలు తలెత్తాయి. క్రీ.శ. ఐదో
శతాబ్దం లో వెలువడ్డ పురాణాలు ఒక్కొక్క పురాణం ప్రత్యేక
దైవానికై ప్రత్యేకీకరించబడినవి. ఈ మతాల్లో ఆరాధనా
విధానం యాగాలకి భిన్నమయిన 'పూజ' గా అవతరించింది.
దైవానికి అర్పించడం లో యాగాలకి కొనసాగింపు గా
లో బాగా ఈ మతాల్లో జంతుబలి విశ్వాసం గా మారింది.
పైగా ఇకపై దైవం నివసించని రూపం లో గాక ఆలయం లో
'విగ్రహారూపం' లో ఉంటుంది - ఈ రెండూ గాఢమైన మార్పులు.
ఇతిహాసాలు ఈ కాలం లో పవిత్ర మతగ్రంథాల స్థాయిని
పొందడం లో మతసాహిత్యం గా తోడ్పడేందుకు వాటిని
పునఃస్మరణ చేశారు. శైవ, వైష్ణవాల్లో శ్రమణక మతాల్లో
వలె ఆరాధనా లక్ష్యం 'మోక్షం' గా చేయడం వీటికి
విపరీత ప్రజాదరణ కి దోహదం చేసింది.

మౌర్యానంతరయుగం లో అన్ని మతాలన్నూ
(దాదాపుగా) ఆదిమ మతాచారాల్ని, ఇతర మతాల ప్రభావాల్ని
తమ లో ఇముడ్చుకోవడం ద్వారా ప్రజాదరణ పొందాలను
కోవడం కనిపిస్తుంది.

ఈ కాలం లో దానాలు అగ్రహారాల్నివ్వడమేకాక

ని పొందడం లో మొదలుపెట్టబడ్డాయి, ఇది ఆర్థిక మూలాల్లోనూ
కనిపిస్తుంది. జైన, బౌద్ధాల్లో క్షత్రియులే గాక ఎవరైనా దానాలు
ఇవ్వవచ్చు. క్రమంగా ఈ మత సంఘాల ప్రభావం లో కొన్ని
బ్రాహ్మణ గ్రంథాలు కూడా బ్రాహ్మణులు శూద్రుల నుంచి దానాలు
స్వీకరించవచ్చని చెప్పాయి (పరిమితులకు లోబడి). దానం ఇవ్వడం
అన్నది లేదా విస్తృత కుటుంబానికో చెందిన విధి కాదు, అది
ఖ్యాతి గా వ్యక్తీకరింపబడింది.

మౌర్యానంతర యుగం లో కళలు & కళలకు రాజాదరణ
మాత్రమే గాక వివిధ సాంఘిక వర్గాల ఆదరణ కూడా లభించిందని
పురావస్తు, శాసనాధారాలు సూచిస్తున్నాయి. ఈ కాలం లో
విదేశీ కళా శైలులతో నిరంతర సంబంధాలు కన్పిస్తాయి. కళలకు
ప్రధాన స్ఫూర్తి బౌద్ధ, జైన మతాల నుంచి వచ్చిందని చెప్పవచ్చు.
లిపి లో పలు ప్రాంతీయ రీతులు జనించాయి.

శిల్పశైలుల్లో పలు ప్రాంతీయ శైలులు కన్పిస్తాయి.
గ్రీకు టెక్నిక్, భారతీయ వస్తువు-తో కలిసిన గాంధార శైలి
బుద్ధుని చిహ్నాల ద్వారా గాక విగ్రహ మానవ రూపం లో ప్రసిద్ధం
చేయడం విప్లవాత్మకమైన మార్పు. మథురశైలి లో ప్రతిమల్ని
విగ్రహకళా భావాలతో సమన్వయపరచడం ప్రాధాన్యత సంతరించుకుంది
అమరావతి శైలి చక్కగా కథ దృశ్యాల్ని మలచడం లో
అద్భుత నైపుణ్యం చూపింది.

టెర్రకోటాలు లౌకిక పనులకు గా చేయబడేవి,
తర్వాత గ్రీకు ప్రభావం లో దృఢమైన అచ్చులు కన్పిస్తాయి.

ఈ కాలపు అజంతా గుహల్లో ఉత్తమ చిత్రాలు
గూళ్ళ, ఎద్దుల సహాయంతో నాగరాజ్ని చూపే చిత్రాలున్నాయి.
ఎరుపు, పసుపు మట్టి కొద్ది రంగులనే వాడారు. తర్వాతి కాలం లో
కన్పించే వెలుగు-నీడల ప్రభావం ఇంకా చిత్రించబడలేదు.

మౌర్యానంతర కాలం లో వైద్యశాస్త్రాలు
పాశ్చాత్య ప్రపంచం లో సంబంధాల వల్ల బాగా లాభపడ్డాయి.

ఈ కాలం లో సంస్కృతం బాగా (డాంబికంగా ఆడంబరంగా) అలంకారిక శైలి ని పొందింది. 'మహావస్తు' 'లలిత విస్తార' వంటి బౌద్ధ గ్రంథాల్లో మిశ్ర సంస్కృతం వాడారు. ఈ కాలం లో బ్రాహ్మీ లిపి అక్షరాల [illegible]. వాయువ్యం లో ఖరోష్ఠి లిపి పరిఢవిల్లింది. మిగత దక్షిణం లో తమిళం స్వతంత్రంగా వృద్ధి చెందింది.

మొత్తం మీద మౌర్యానంతరయుగం ఈ విధంగా సాంఘిక, ఆర్థిక, మత, సాంస్కృతిక రంగాలన్నింటిలో గణనీయమైన మార్పుల్ని పొంది తర్వాతి భారతీయ చరిత్ర పై బలమైన ప్రభావాన్ని చూపింది.

Sources and approaches to the study of early Indian history

చరిత్ర పునర్నిర్మాణానికి తగిన ఆధారాలు అత్యావసరం. 'చరిత్ర రచన పట్ల విముఖత మన సంస్కృతిలోని లోపము' ఆర్.సి. మజుందార్ గారన్నది నిజమే, అయినా మన ప్రాచీన చరిత్ర పునర్నిర్మాణానికి మనకు ఎన్నో ఆధారాలు ఉన్నాయి.

ప్రాచీన భారత చరిత్ర ఆధారాలు

- వాఙ్మయ ఆధారాలు
  - స్వదేశీ రచనలు
    - మతగ్రంథాలు
    - మతేతర గ్రంథాలు
  - విదేశీ రచనలు
- పురావస్తు ఆధారాలు
  - శాసనాలు
  - నాణాలు
  - పురావస్తు శిథిలాలు
    - [illegible]
    - శిల్పాలు
    - చిత్రకళ
    - దేవాలయాలు

లిఖిత ఆధారాల్లో స్వదేశీ రచనల్లోని మతగ్రంథాల్లో ఋగ్వేదం అతిప్రాచీనమైంది. క్రీ.పూ. 1500-1000 నాటి ఆర్యుల సర్వవిషయాలకు ఇదొక్కటే ఆధారం. యజు, సామ, అథర్వణ వేదాలు క్రీ.పూ. 1000-600 మధ్యగల మలివేద ఆర్యుల జీవనశైలిని తెల్పుతాయి.

మహాభారతం ఉత్తరదేశ సార్వభౌమత్వానికి ఆర్యుల మధ్య సంఘర్షణను వివరిస్తే రామాయణం ఆర్యులు దక్షిణదేశానికి వ్యాపించడాన్ని తెల్పుతుంది.

అష్టాదశ పురాణాలు చరిత్రకుపయోగపడినా వీటిలో ఊహాజనిత అంశాలు చాలా ఉంటాయి కాబట్టి వీటిని చరిత్రకారులు జాగ్రత్తగా వాడుకోవాలి. విష్ణు పురాణం మౌర్యుల గూర్చి, మత్స్యపురాణం ఆంధ్రశాతవాహనుల గూర్చి వాయుపురాణం గుప్తుల గూర్చి తెల్పుతున్నాయి.

బౌద్ధమత గ్రంథాలైన త్రిపిటకాలు, జాతక కథలు బుద్ధుని జీవితాన్ని, బోధనలను, బౌద్ధమత తాత్త్వికతనూ తెల్పడంతో పాటు క్రీ.పూ. 6 వ శతాబ్దం నాటి దేశ రాజకీయ, సాంఘిక, ఆర్థిక, మత పరిస్థితుల గూర్చి కూడా తెల్పుతాయి. "మిళిందపన్హ" అనునది తర్వాతి దేశ రాజకీయ, మత పరిస్థితుల్ని వివరించేందుకు ముఖ్యాధారం.

జైనమత గ్రంథాలైన ద్వాదశాంగాలు జైనమత సిద్ధాంతాల్నే గాక మహావీరుని జీవితాన్ని అతని సమకాలీన క్రీ.పూ. 6 వ శతాబ్ది భారత పరిస్థితుల్ని కూడా తెల్పుతాయి. భద్రబాహుని కల్పసూత్రాలు క్రీ.పూ. 4 వ శతాబ్ది పరిస్థితుల్ని ఆవశ్యకసూత్రాలు కవుల దండయాత్రల్ని వివరిస్తాయి.

మతేతర గ్రంథాల్లో కౌటిల్యుని "అర్థశాస్త్రము" అనే రాజనీతిగ్రంథం మౌర్యుల రాజకీయ, సాంఘిక, ఆర్థిక స్థితిగతుల్ని వివరిస్తుంది. కల్హణుని "రాజతరంగిణి" కాశ్మీర రాజుల చరిత్రని సవిస్తరంగా చెప్పే చారిత్రకగ్రంథం. బాణుని 'హర్షచరిత్ర' బిల్హణుని 'విక్రమాంకదేవ చరిత్ర' వాక్పతి 'గౌడవహో' ఆయా రాజుల గూర్చి తెల్పుతాయి.

హాలుని 'గాథాసప్తశతి' గుణాఢ్యుని 'బృహత్ కథ' క్రీ.శ. తొలి శతాబ్దంలో దక్షిణ పరిస్థితుల్ని తెల్పుతాయి. సంగం వాఙ్మయం తమిళకం చరిత్రకు ముఖ్యాధారం.

సారస్వత గ్రంథాలైన పాణిని ~~అష్టాధ్యాయి~~, పతంజలి మహాభాష్యం మొ॥ వాటిలో ; భాసుడు, కాళిదాసు, విశాఖదత్తు, శూద్రక, దండి, అశ్వఘోష, హర్ష మొ॥ వారి సారస్వత గ్రంథాలలో కూడా ఆయా కాలాల్లోని భారతదేశ పరిస్థితులు పలు చోటుచేసుకున్నాయి.

విదేశీ రచనల్లో ప్రముఖమైన అరియన్, స్ట్రాబో, ప్లూటార్క్ మొ॥ వారి రచనల్లో భారత్ పై అలెగ్జాండర్ దండయాత్రని వివరిస్తాయి. మెగస్తనీసు "ఇండికా" మౌర్య చంద్రగుప్తుని పరిపాలనా విశేషాల్ని తెల్పుతుంది. "పెరిప్లస్ ఆఫ్ ది ఎరిత్రియన్ సీ", ప్లినీ, టాలెమీ మొ॥ వారి రచనలు భారతదేశపు నాటి క్రీ.శ. 1 వ శతాబ్ది నాటి భౌగోళిక పరిస్థితులు, విదేశాలతో గల వాణిజ్యసంబంధాలు తెల్పుతాయి.

చైనా యాత్రికుడు ఫాహియాన్ రచనలు చంద్రగుప్త II నాటి భారతదేశ పరిస్థితుల్ని, హ్యుయాన్ త్సాంగ్ రచనలు హర్షుని గూర్చి హర్షుని నాటి భారతదేశం గూర్చి, ఇత్సింగ్ రచనలు హర్షుని మరణానంతరం క్రీ.శ. 7 వ శతాబ్ది దేశ పరిస్థితుల్ని వివరిస్తున్నాయి.

"వాఙ్మయ ఆధారముల కంటే పురావస్తు ఆధారాలే విప్లవ విశ్వసనీయోపాదానాలు" అన్న ఆచార్య నీలకంఠశాస్త్రిగారి మాటలు అక్షరసత్యాలు.

"శాసనాలు ఏ దేశానికి ఏ కాలానికి చెందినవో ఆ దేశం, ఆ కాలం నాటి రాజకీయ, సాంఘిక, ఆర్థిక పరిస్థితులు తెల్పుకోవడానికి అవి అమూల్యమైన ఆధారాలు" అని కాప్పున పండితుడు యదార్థం చెప్పాడు.

అశోకుని శాసనాలే స్వదేశీ శాసనాల్లో అతి ప్రాచీనమైనవి. ఇవి అశోకుని వ్యక్తిగత వివరాలు, అతని రాజ్య వివరాలు, నాటి దేశపరిస్థితులు, విదేశీ సంబంధాలు, రాజ్యసరిహద్దులు, నాటి భాషా-లిపులు మొ॥ తెల్పుతున్నాయి. సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శాసనం, పులకేశి II ఐహోలు శాసనం, ఖారవేలుని హాథిగుంఫా శాసనం, రుద్రదాముని జునాగఢ్ శాసనం లేకుంటే ఆయా రాజుల గూర్చి మనకు వివరాలు అంతగా తెలిసేవి కావు. శాతవాహనులు, పల్లవులు గూర్చి శాసనాలే ప్రబలాధారం.

ఆసియామైనర్, బొగజ్కోయి శాసనాలు ఆర్యుల వలస గురించి, ఆగ్నేయాసియా దేశాల్లోని శాసనాలు వాటితో భారతదేశ వాణిజ్య సంబంధాల గురించి తెల్పుతున్నాయి.

'నాణాలు' మరో ముఖ్య ఆధారం. ఇండో-బాక్ట్రియన్, ఇండో-సిథియన్ రాజుల చరిత్రకు నాణాలే కీలకాధారాలు. గణతంత్రరాజ్యాల ఉనికి తెల్పుకోవడానికి, సముద్రగుప్త, కనిష్క వంటి రాజుల అభిరుచులు, మతం నాణాలు తెల్పుతాయి. నాణాల స్వరూపం ద్వారా/లోహ మిశ్రమం ద్వారా నాటి ఆర్థిక పరిస్థితులు అంచనా వేయవచ్చు.
ఉదా: కుమారగుప్తుని నాణాలు
నాణాలు విదేశీ వ్యాపారాన్ని తెల్పుతాయి. ఉదా. కు

దక్షిణ భారతం లో దొరికిన (విస్తారంగా) రోమను నాణాలు 77
రోమను సామ్రాజ్యం లో విరివిగా సాగిన వర్తకాన్ని తెలుపుతున్నాయి.

చరిత్రపూర్వయుగం (Pre-historic age)

శిలాజాలు
చిత్రకళ
ఆయుధాలు
పనిముట్లు
మొ॥

ఈ యుగానికి ఆధారం పురావస్తు సంపదే. 1921 లో బయల్పడిన సింధూనాగరికతా అవశేషాలు మనదేశచరిత్ర ని ప్రపంచ ప్రాచీన నాగరికతల్లో మహోన్నతంగా నిలబెట్టాయి. తక్షశిల, నలంద, నాగార్జునకొండల్లో విలువైన చారిత్రక అవశేషాలు బయల్పడ్డాయి.

కాంబోడియా లో అంగ్‌కోర్‌వాట్, జావా లో బొరొబుదుర్ వంటి ఆగ్నేయాసియా పురావస్తు సంపద మన సంస్కృతి వ్యాప్తి ని వివరిస్తుంది.

ప్రాచీన భారతదేశ చరిత్ర అధ్యయనం/రచన లో పలు దృక్పథాలు (approaches) ఉన్నాయి.

తొలి ఓరియంటలిస్టులు మార్పులేని భారత గ్రామ సమాజాన్ని గురించి గొప్పగా చెప్పేవారు. భారత ను పరమును గురించి ఆలోచించే వేదాంతులుండే దేశం గా చెప్పారు.

స్మిత్ వంటి యూరోపియన్ చరిత్రకారులు సామ్రాజ్యవాద ధోరణి లో ప్రాచీన భారత చరిత్ర ని రచించారు. గ్రీకు నాగరికత అత్యంత ఉత్కృష్టమైందని నమ్మి, ఏ నాగరికత కొత్తగా బయల్పడినా అందులోని గొప్ప లక్షణాల్ని గ్రీకు నాగరికత కి ఆపాదించేవారు. అజంతా చిత్రాలు గ్రీసు కళ నించి రూపుదిద్దుకున్నాయనడం ఇటువంటి అసంబద్ధమైన వ్యాఖ్యలే.

సామ్రాజ్యవాద దృక్పథం గల చరిత్రకారులు ప్రాచీన భారత్ ను నిరంకుశపాలన గల నేల గా చిత్రించి బ్రిటిషు నిరంకుశత్వాన్ని సమర్థించయత్నించారు. భారత్ ది 'స్తబ్ధ సంస్కృతి' అని చిత్రించారు.

ప్రాచీన భారత చరిత్ర ఎక్కువగా సంస్కృత మత ఆధారాల ద్వారానే పునర్నిర్మించబడడం తో అది మతం రంగు పులుముకుంది. సామ్రాజ్యవాదులు తమ "విభజించి పాలించు" విధానానికి అనుగుణంగా ప్రాచీన భారతాన్ని హిందూయుగమని మధ్యభారతాన్ని ముస్లింయుగమని మతం రంగు పులిమారు.

ప్రాచీన భారతచరిత్ర అధ్యయనానికి <u>జాతీయ వాద దృక్పథం</u> మరొకటి.

జాతీయవాద చరిత్రకారుల్లో రాజేంద్రలాల్ మిత్రా వంటి వారు <u>వేదవాద ధోరణి</u> అవలంబించారు. మిత్రా తన "ఇండో - ఆర్యన్స" గ్రంథం లో ప్రాచీన భారతీయులు ఎద్దు మాంసం తినేవారని నమ్మడానికి తగిన ఆధారాలు చూపారు.

డి. ఆర. భండార్కర, హెచ్.సి. రాయచౌదరి, ఆర.సి. మజుందార్ వంటి చరిత్రకారులు <u>హిందూ పునరుజ్జీవన దృష్టి</u> గల జాతీయవాదులు. భారతీయ పాలకుల గొప్పదనాన్ని చాటే సంఘటనల్ని వారు ప్రముఖంగా పేర్కొన్నారు.

కె.పి. జయస్వాల్, ఎ.ఎస్. ఆల్టేకర పండితులు శకులు, కుషానుల పాలన నుండి దేశాన్ని విడిపించడం లో భారతీయ రాజుల ప్రయత్నాల్ని అతిగా చిత్రించారు, ఇది అనవసరం, అసమంజసం. ఇండియా ప్రాచీన భారత మంతా నిరంకుశత్వమే నన్న మిథ్య ను ధ్వంసం చేయడానికి గానూ జయస్వాల్ ప్రాచీన భారతంలో రిపబ్లికలున్నాయని నిరూపించారు.

కె.డి. హెడ్గేవార్ వంటి కొందరు ప్రాచీన భారత చరిత్ర ఘనత ను చాటడం అంటే హిందూ

భారతీయ ఘనతను చాటడమేనన్న వీరందరూ జాతీయవాద దృక్పథాన్ని ప్రదర్శించారు. (79)

ఎ.ఎల్. బాషం రచన "ది వండర్ దట్ వజ్ ఇండియా" లో రాజకీయ చరిత్ర నుండి రాజకీయేతర చరిత్ర కు మారే దృక్పథం కన్పిస్తుంది. ఇది నిష్పక్షపాతమైన రచన.

బాషం మత, సాంస్కృతిక అంశాలకి ప్రాధాన్యతనిచ్చి ప్రాచీన భారత చరిత్ర రచిస్తే డి.డి. కోశాంబి రాజకీయేతర చరిత్రే అయినా ఆర్థిక అంశాలకి ప్రాధాన్యతనిచ్చి రచించాడు. కారల్ మార్క్స్ మార్క్సిజం ఆధారంగా ప్రాచీన భారత చరిత్ర ని రచించి భారత చరిత్ర రచనా విధానం లో కొత్త పుంతలు తొక్కాడు.

ఇటీవలి కాలం లో ప్రాచీన భారత చరిత్ర అధ్యయనం లో నూతన మార్పులు కన్పిస్తున్నాయి. గ్రంథాలలోని అంశాల్ని పురావస్తుశాస్త్రపర, ఆంత్రోపాలజీ పరంగా రుజువులు కనుగొనే చర్యలు చేపట్టబడ్డాయి. ఇలా వివిధ విభాగాల మధ్య సమన్వయం చరిత్ర అధ్యయనానికి శుభసూచకం. అధ్యయన ప్రగతి కి

ఏదేమయినా ప్రాచీన భారత అధ్యయనానికి మార్క్సిస్టు తీవ్ర జాతీయవాదం గాని పక్షపాతపు సామ్రాజ్య వాద దృక్పథం గాని ప్రగతిశీలకమైనవి కావు. కాబట్టి సమతౌల్యం గా గుణాత్మకం గా ఉండే దృక్పథం లో ప్రాచీన భారత చరిత్ర ని అధ్యయనం చేయడం సమంజసం.

భారతీయ ఘనతను చాటడమేనన్న వీరజాతీయవాద దృక్పథాన్ని ప్రదర్శించారు.

ఎ. ఎల్. బాషం రచన "ద వండర్ దట్ వజ్ ఇండియా" లో రాజకీయ చరిత్ర నుండి రాజకీయేతర చరిత్ర కు మారే దృక్పథం కన్పిస్తుంది. ఇది నిష్పక్షపాతమైన రచన.

బాషం మత, సాంస్కృతిక అంశాలకి ప్రాధాన్యతనిచ్చి ప్రాచీన భారత చరిత్ర రచిస్తే డి. డి. కోశాంబి రాజకీయేతర చరిత్రే అయినా ఆర్థిక అంశాలకి ప్రాధాన్యతనిచ్చి రచించాడు. కారల్‌మార్క్స్ మార్క్సిజం ఆధారం గా ప్రాచీన భారత చరిత్ర ని రచించి భారత చరిత్రరచనా విధానం లో కొత్త పుంతలు తొక్కాడు.

ఇటీవలి కాలం లో ప్రాచీన భారత చరిత్ర అధ్యయనం లో నూతన మార్పులు కన్పిస్తున్నాయి. గ్రంధాలలోని అంశాల్ని పురావస్తుశాస్త్రపర, ఆంత్రోపాలజీ పరంగా ఋజువులు కనుగొనే చర్యలు చేపట్టబడ్డాయి. ఇలా వివిధ విభాగాల మధ్య సమన్వయం చరిత్ర అధ్యయనానికి శుభసూచకం. అధ్యయన ప్రగతి కి

ఏదేమయినా ప్రాచీన భారత అధ్యయనానికి మూర్ఖపు తీవ్ర జాతీయవాదం గాని పక్షపాతపు సామ్రాజ్య వాద దృక్పథం గాని ప్రగతిశీలకమైనవి కావు. కాబట్టి సమతౌల్యం గా గుణాత్మకం గా ఉండే దృక్పథం లో ప్రాచీన భారత చరిత్ర ని అధ్యయనం చేయడం సమంజసం.

Chapter - 6

Age of Buddha

Contemporary society

నార్తర్న్ బ్లాక్ పాలిష్డ్ వేర్ వంటి పురావస్తు ఆధారాలు, సంస్కృత సూత్ర సాహిత్యం - గృహ్య, ధర్మ శ్రౌత సూత్రాలు, పాళీ బౌద్ధ గ్రంథాల అధ్యయనం ద్వారా క్రీ.పూ. 6వ శతాబ్దం నాటి సమాజాన్ని అర్థం చేసుకోవచ్చు.

క్రీ.పూ. 6వ శతాబ్దం నాటి సమాజం తీవ్రమైన మార్పులకు గురౌతున్న సమాజం. చారిత్రక భారతదేశం లో మొట్టమొదటి సారిగా ఈ కాలం లోనే నగరాలు వెలిశాయి. తవ్వకాల్లో బయల్పడ్డ కౌశాంబి, శ్రావస్తి వంటి నగరాలు పి.జి.డబ్ల్యు - బూడిద రంగు (BC 1000-600) పాత్రలు లభించిన నివాసాలతో పోల్చి చూసినప్పుడు జనసంఖ్య చాలా ఎక్కువగా పెరుగుతున్నట్లు ఇవి సూచిస్తాయి.

సమకాలీన సాహిత్యం లో క్షత్రియులు అత్యంత బలీయమైన శక్తివంతమైన సాంఘిక వర్గం గా చెప్తాయి. బ్రాహ్మణ గ్రంథాల్లో క్షత్రియుల్ని యుద్ధవీర వర్గం గా వర్ణక్రమం లో రెండో స్థానంగా చిత్రించారు. కానీ బౌద్ధ గ్రంథాలు పైన చిత్రిస్తాయి. క్షత్రియులు 'గణసంఘాల' పాలక వర్గాలుగా (ఉదా. కు వైశాలి కపిలవస్తు వంటివి గణసంఘాలు. పాలక వర్గాలు శాక్య లిచ్ఛవీలు, మల్లలు మొ॥) చెప్పబడ్డారు. వీరు సామూహికంగా భూమి పై యాజమాన్యం గల సమూహాలు. 'దాస' 'కర్మకార' వంటి బానిసలు,

బానిసలు వారి భూముల్ని సాగు చేసే వారు. బౌద్ధ సాహిత్యం గ్రంథాల్లో ఎక్కువ కులం, తక్కువ కులం అనే రెండు విభజనలే చెబుతుంది.

ఈ క్షత్రియుల తెగలు వివిధ వివాహ ఆచారాలు cross-cousin marriages తో సహా పాటించేవి. కోసల రాజు ప్రసేనజిత్తు శాక్య కన్యతో వివాహం చేసుకోగోరాడు. శాక్యులు దాన్ని కాదనలేక తమ ఆచారాన్ని వదులుకోలేక కనుక ఓ బానిస శాక్య కన్య ని పంపారు. ఆమె కి ప్రసేనజిత్తు కి కలిగిన సంతానం సింహాసనానికి వచ్చాడు. ఇతడు శాక్యుల కుట్ర తెలిసుకొని వారిని నాశనం చేశాడు — అంటే కోసలలు, శాక్యు ఇరువురూ క్షత్రియులే అయినా వారు వివాహం చేసుకొనేవారని తెలుస్తుంది. అందువల్ల 'క్షత్రియులు' అంటే మనమనుకునే 'కులం' వంటిది కాదని తెలుస్తుంది. క్షత్రియులు వారి వంశం, హోదా పై చాలా గర్వ పడేవారు. శాక్యులు, లిచ్ఛవులు మొ|| వారు వారి వారి సమావేశాల కి ఇతరుల్ని రానిచ్చేవారు కాదు. ఈ సమావేశాలు సమాజం లో ముఖ్య సాంఘిక-రాజకీయ విషయాల్ని చర్చించేవి. వారు భూమిని దున్నేవారు కాదు. వారికి సిద్ధ సైన్యం ఉండేది కాదు. యుద్ధాలప్పుడు మొత్తం తెగ అంతా వంశమంతా (lineage) ఆయుధాలు పట్టేది.

బౌద్ధ గ్రంథాలు క్షత్రియుల్ని చాతుర్వర్ణ్య వ్యవస్థ లో మొదటి హోదా లో ఉంచాయి. బ్రాహ్మణ గ్రంథాలు చెప్పే యుద్ధవీరులైన కులంగా క్షత్రియుల్లాగాది నిజానికి ఎగువ, మధ్య గంగా మైదానాల్లోని కొన్ని

రాచకుటుంబాల కి మాత్రమే వర్తిస్తుంది.
క్షత్రియులు బోధన, వర్తకం, వ్యవసాయాన్ని
ప్రవేశించడం మాట వైవిధ్య వృత్తులు చేసేవారు.
ముఖ్యంగా ఉత్తర ఇండియాలో క్షత్రియులు ఒక కులం
గా కాదు, నిజానికి ఇక్కడ చాలా వేర్వేరు సమూహాలు
తమని తాము క్షత్రియులుగా చెప్పుకునేవారు.

సమకాలీన సాహిత్యం లోని బ్రాహ్మణుల
ప్రస్తావన 'కులం' గా బాగా కన్పిస్తుంది. బ్రాహ్మణుడిగా
పుట్టినవాడు బ్రాహ్మణుడు. బ్రాహ్మణ మత గ్రంథాల్లో
మనిషి కి దేవుడికి బ్రాహ్మణుడు మధ్యవర్తిగా చెప్పారు.
యజ్ఞయాగాలు చేసే వాళ్ళు కేవలం బ్రాహ్మణులే.
అపవిత్ర ఆహారం, ఆహారాన్ని దూరంగా ఉంచే
నియమాలు పాటించేవారు. శతపథ బ్రాహ్మణం
లో బ్రాహ్మణ తల్లిదండ్రులు, తగిన ప్రవర్తన, కీర్తి సంపాదన,
బోధలు చేయడం అనే నాలుగు బ్రాహ్మణుల లక్షణాలు
గా చెప్పబడ్డాయి. బౌద్ధ సాహిత్యం బ్రాహ్మణుల్ని
సాధారణంగా విమర్శిస్తున్నట్లు కనబడుతుంది. ఒక జాతక
కథ ప్రకారం బ్రాహ్మణులు సేవకులు, శిస్తు వసూలు దార్లు,
వడ్రంగులు, వర్తకులు, కసాయిలు, వేటగాళ్ళ, ఇలా వివిధ వృత్తుల్లో
ఉన్నట్లు చూపుతుంది. వృత్తులు మారినా వారిని
విలువలేని బ్రాహ్మణులు గానే పరిగణించేవారు,
అంతేగాని వారు తమ కులాన్ని కోల్పోయేవారు
కాదు. అయితే దైవ సంబంధమైన కులం గా
బ్రాహ్మణుల ప్రాధమిక గుర్తింపు స్థిరంగా ఉండిపోయింది.
బ్రాహ్మణ చాతుర్వర్ణ వ్యవస్థ లో

వైశ్యులది మూడో స్థానం. వారికి పశుపోషణ, వ్యవసాయం, వర్తకం చెప్పబడ్డాయి. బౌద్ధ సాహిత్యం తరచూ "గహపతి" పదం ప్రయోగిస్తుంది. వీరు తలెత్తటం అన్నది కుటుంబం, సంపద పై వ్యక్తిగత యాజమాన్యం తలెత్తటానికి చిహ్నం. పూర్వం మొత్తం వంశమంతా సామూహికంగా సంపద పై యాజమాన్యం కలిగి ఉండేది. గహపతులతో పాటు బౌద్ధ సాహిత్యం వివిధ వృత్తుల్ని, వర్తకుల్ని పేర్కొంది, ఇవి బ్రాహ్మణ మత గ్రంథాల్లోని వైశ్యుల క్రిందికి రాగలవు. వీరి గుర్తింపు వారి భౌగోళిక ప్రదేశం, వారి వృత్తి ఆధారంగా ఉండేది. వీరంతా వైశ్యస్థాయి వారే ఐనా ఎవరికి వారు నిర్బంధ సమూహాలుగా ఉండి సమూహం వెలుపల వారితో వివాహాలు చేసుకునేవారు కాదు. అందువల్ల బ్రాహ్మణ అర్థం లో వైశ్యులు అన్నది ఎప్పుడూ లేదు.

గణసంఘాలలో భూమి క్షత్రియుల యాజమాన్యం లో ఉండడం వల్ల గహపతుల ప్రస్తావన అరుదు. మధ్యగాంగేయ లోయ ఏకరాజ్యాల్లో వీరి ప్రస్తావన అధికం. వీరు వ్యవసాయం ప్రధానం గా చేసేవారు. రాజు కు పన్నుల రూపం గా ఆదాయం వీరి నుండే వచ్చేది.

సంపద పై వ్యక్తిగత హక్కు, బ్రాహ్మణ మత ప్రభావం అంతగా లేకపోవడం గహపతులు (వాళ్లు లేక కుటుంబికు) తమ సంపదని వర్తకానికి వాడేందుకు దోహదపడింది. ఫలితంగా రాజులతో దగ్గరి సంబంధాలు గల ధనిక వర్తకులు, పెద్ద వ్యాపారులు "శెట్టి - గహపతులు" గా ఎదిగారు. త్రపుస్సు లా కొలిమాత్రుల్ని బుద్ధుని కి

దానం చేసిన అనథపిండిక అలాంటి ఒక ధనిక శెట్టి. సమకాలీన సాహిత్యం లోనూ, శాసనాల్లోనూ నాణేల వాడకం పెరిగినట్లు తెలుస్తుంది. సముద్ర వర్తకం తరచూ ప్రస్తావించబడింది.

కుమ్మరులు, వడ్రంగులు, దంతపుకారులు ఇలా వృత్తి సమూహాలు ఏర్పడ్డాయి. కులంలో పుట్టినవాడు తప్ప ఇంకెవ్వరూ ఆ వృత్తి చేపట్టరాదు. ఇలా స్థానిక విభజనలు, వృత్తి వంశపారంపర్యం చేయడం 'శ్రేణి' స్వభావానికి దారి తీశాయి.

చాతుర్వర్ణ్య వ్యవస్థలో (బ్రాహ్మణమతం) శూద్రులది ఆఖరి స్థానం. పై మూడు వర్ణాలకీ సేవ చేయడమే వీరి కర్తవ్యం. 'ధర్మసూత్రాల' ప్రకారం కులాంతర వివాహాల ఫలితంగా ఏర్పడ్డ 'సంకీర్ణజాతి' ఈ శూద్రుల ఆవిర్భావానికి కారణం. యుద్ధ ఖైదీలు, ఋణాలు తీర్చలేని వారిని ప్రధానంగా శూద్ర బానిసలుగా చేయించేవారు. 'దాసులు' 'కర్మకరులు' 'కర్షకులు' గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో శ్రామికులుగా ఉండేవారు.

బౌద్ధ / బుద్ధుని కాలంలో ఉన్న సామాజిక తరగతులు పైవే కాక ఇంకా ఎన్నో ఉన్నాయి — సంచార గాయకులు, నాట్యకారులు, సైనికులు, మావటీలు, రచయితలు, విలుకాండ్రు, మంగలి, ఇంద్రజాలికులు మొ॥ వారు. వీరిని వర్ణవ్యవస్థలో ఇమడ్చడం కష్టం.

పేద శూద్రులు గ్రామాలకి వెలుపల నివసించబడం... క్రమంగా పంచములుగా చండాలురు ఏర్పడ్డారు. చండాలుర ఉనికి ఎంత హీనంగా భావించబడేదంటే ఒక శెట్టి కూతురు చండాలుని చూడగానే తన కళ్లు కడుక్కొంటుంది.

పరివ్రాజకులు, శ్రమణులు సన్యాస జీవితాన్ని గడిపేవారు.

క్రీ. పూ. 6 వ శతాబ్దం లో ఉదాహరణ, బానిస లాంటి భార్య ఆదర్శ భార్యగా భావింపబడేది. అయితే పేద ధనికుల భార్యలో విషయం లోనే సామ్యము చెప్పాలి. వారికి ప్రధాన కర్తవ్యం న్యాయబద్ధమైన వారసుణ్ని కని ఇవ్వడమే. అయితే చాలా మంది స్త్రీలు వారి యజమానుల్ని, యజమానురాళ్ళ కి సేవలు చేస్తుండేవారు. పురుషుల కంటె స్త్రీలు తక్కువగా చూడబడేవారు. ప్రజా సమావేశాల్లో పాల్గొనడానికి వారు అనర్హులుగా చూడబడేవారు. వారు శాశ్వతంగా పురుషుల - తండ్రి, సోదరుడు, భర్త, కొడుకు ల పై ఆధారపడి ఉండాల్సి వచ్చేది. వారు "సంఘం"లో చేరినా పురుషుల కంటే తక్కువగానే చూడబడే వారు.

బౌద్ధ, గ్రీకు సాహిత్యం, ఇతిహాసాలు మాత్రం స్త్రీలు కొంత స్వేచ్ఛ అనుభవించినట్లు చిత్రించారు. స్త్రీ విద్యావంతులు ఉన్నారు. స్త్రీలని వధించడం పట్ల అయిష్టత అపరాధ భావం కన్పిస్తుంది. విధవా వివాహం, విధవ భర్త సోదరుణ్ని వివాహమాడడం ఇంకా కనపడుతూనే ఉన్నాయి. కొన్ని అత్యద్భుత ఘటనలు ఉన్నా 'సతి' కి న్యాయ సమ్మతి కర్తల సమ్మతం లేదు. బాల్య వివాహాల్ని ప్రోత్సహించడం కన్పిస్తుంది. కన్యాదానాన్ని అంగీకరించారు. అనులోమ వివాహాల్ని అంగీకరించినా ప్రతిలోమ వివాహాల్ని భయోత్పాతం గా చూశారు.

+ NCERT R.S. Sharma

Social Philosophy of Buddhism

క్రీ.పూ. 6 వ శతాబ్దం నాటి సమాజం లో నూతన ఆర్థిక, రాజకీయ పరిస్థితులు అనేక మత తాత్విక వాదనలకు దారి తీసాయి.

ఈ శతాబ్దం లోని ఒక ముఖ్య తాత్విక ధోరణి అజీవకుల విధివాదం. ఈ తత్వం తీవ్ర నిరాశ తో నిండి వ్యక్తి విధి మీద మానవనియంత్రణ ఉండదని నమ్మింది.

ఇటువంటి అజీవకుల కు పూర్తి విరుద్ధంగా బౌద్ధమతం మానవ చర్య/కృషి శక్తి మీద బలమైన నమ్మకం కలిగి ఉంది. బౌద్ధమత తాత్వికత లో ప్రపంచం దుఃఖమయం అన్నది కేంద్రం అయినా అది నిరాశావాదం కాదు. ఎందుకంటే బౌద్ధం ఆ దుఃఖాన్నించి తప్పించుకునే మార్గం ఉందని ప్రవచిస్తుంది కనుక.

నిజానికి తాత్వికస్థాయిలో దుఃఖానికి బుద్ధుడు అధిక ప్రాధాన్యత నివ్వడమన్నది అతని పరిసరాల్లో నెలకొన్న పరిస్థితుల పట్ల అతని ప్రతిస్పందన ప్రభావం. ఈ వాస్తవానికి బుద్ధుడు రెండు విధాలుగా ప్రతిస్పందించాడు.

1) పాత వర్గరహిత ఆదిమతెగల సమాజాలు శిథిలమైనా అంతరించారన్న వాస్తవాన్ని అతడు గుర్తించి అతడు వాటిని "సంఘం" లకు ఆదర్శం గా వినియోగించాడు. "సంఘం" లో పాలనా, సంపద

తదితరాలపై ఆధారపడ్డ వివక్షతలు అంగీకరించబడవు.

2) అదే సమయంలో బుద్ధుడు 'సంఘం' వెలుపల ఉన్న ప్రపంచంలోని అసమానతలను నిర్మూలించను గుర్తించాడు. బుద్ధుడు సాంఘిక అసమానతలు ఉండటాన్ని గుర్తించినా, అసమానతలను ఆమోదించేందుకు గాక పేదరిక చెడులను తొలగించటానికి నిరంతరం ప్రయత్నించటంలో శ్రమించాడు. శ్రద్ధ చూపాడు. ఆదర్శ బౌద్ధ సమాజంలో పేదరికానికి, నిరాదరణకు చోటు లేదు.

practical thinking

ఈ చెడులను తొలగించే బాధ్యత రాజుకి అప్పజెప్పబడింది. బుద్ధుడి దృష్టిలో మెరుగైన సాంఘిక వాతావరణాన్ని కల్పించటానికి అధికారం పాత్ర కీలకమైందని చెప్పవచ్చు. చక్రవర్తి / "చక్కవత్తి ధమ్మికో ధమ్మరాజ", సుపరిపాలనది బాధ్యతగా, విధిగా అందరికి జీవనాధారం కల్పించబడటం చెప్పబడింది.

అయితే బుద్ధుడి ఆదర్శ సమాజం, చక్రవర్తి ద్వారా పేదరికం నాశనం చేయబడటం ఇటువంటి భవిష్యత్తుకు మార్గదర్శనం లాంటివే, కఠిన వాస్తవాన్ని ఎదుర్కొంటున్న మానవాళికి ఈ సుదూర స్వప్నం కేవల మానసిక ఆనందానికి తోడ్పడగలదు.

అందువల్ల బుద్ధుడు తప్పకుండా

సమస్యలకు పరిష్కారం చూపాల్సిన అవసరాన్ని గుర్తించాడు. అందుకే అతడు రెండు మార్గాలు అవలంబించాడు.

1) బుద్ధుడు పారిపోయి వచ్చిన బానిసల్ని, సైనికుల్ని, ఋణగ్రస్తుల్ని "సంఘం" లోకి అనుమతించలేదు. తద్వారా తన ప్రధాన మద్దతుదారులైన రాజులు, సంపన్నుల్ని దూరం కాకుండా చూసుకున్నాడు.

ప్రస్తుత వాస్తవాన్ని మితవాద (moderation) మార్గం ద్వారా సంస్కరించ ప్రయత్నించాడు. ఇందులో భాగంగా తన అనుయాయులు బానిస వర్తకం ద్వారా వచ్చిన లాభాలపై జీవించరాదని నిషేధం విధించాడు. అలాగే తమ కోసం శ్రమ చేసే వారి పట్ల ఉదారంగా ప్రవర్తించాలని వారికి తగినంత ఆహారం, భత్యం ఇవ్వాలని అస్వస్థులైతే సెలవులు ఇవ్వాలని చెప్పాడు. శ్రామికుల్ని ఉదారంగా చూసినట్లయితే వారు వారి యజమానులకి బంధువుల మాదిరిగా సేవ చేస్తారని బుద్ధుడు బోధించాడు. ఇలా బుద్ధుడు ఉన్న సమాజ వ్యవస్థ కి లోబడే యజమానులకి, శ్రామికులకి సుహృద్భావ సంబంధాలు నెలకొల్పేందుకు ప్రయత్నించాడు.

అయితే నిర్బంధం, శిక్ష అనుమానాలు, లోబడి ఉండటం - అధికారం

చెలాయించేవారు అన్ని సంబంధాలు రెండూ బుద్ధుని భావిష్య ఆదర్శ సమాజం లోనూ అతని సమకాలీన సమాజానికి అతడిచ్చిన మార్పు రూపం లోనూ ఉంటున్నది గమనించదగినది.

2) సమాజం లో ఉన్న అసమానతలు, ప్రమాణాలతో శ్రేణుల నుండి ప్రభావవంతమైన బయటపడే ఏకైక ఆచరణాత్మక మార్గం "సంఘం" అని బుద్ధుడు భావించాడు. 'సంఘం' మానవ సంబంధాల నిర్మాణం లో <u>సమాంతర సమాజం</u> గా ఏర్పడింది. 'సంఘం' సకలం లోని అంటే వర్గ సమాజాల పూర్వ సమాజం ఆదర్శం గా ఏర్పడింది. <u>అందరికీ అది సమానంగా తెరువబడింది. ప్రైవేటు ఆస్తి రద్దు చేయబడింది. అన్ని వివాదాలూ చర్చ ద్వారా పరిష్కరించబడేవి. సమాంతర సూత్రం</u> పై బుద్ధుని ప్రభావం బౌద్ధ గ్రంథాల్లో పదే పదే ప్రస్తావించబడింది, అది వర్ణ ఆధారం గా చాతుర్వర్ణ ప్రమాణాల శ్రేణులలో నిండిన సమాజం పై బ్రాహ్మణుల వ్యాఖ్యానికి పూర్తి విరుద్ధమైంది.

ఈ విధంగా బుద్ధుడు తన సమకాలీన సమాజ సమస్యలకి రెండు మార్గాల్లో – సంఘం ద్వారా చర్చ; సంఘం వెలుపల మరింత ఆచరణీయాత్మకమైన మార్గం ద్వారా మరాఠీ సాంఘిక-ఆర్థిక అసమానతల్ని తగ్గించేందుకు ప్రయత్నించాడు. తద్వారా సాంఘిక సమస్యలకి మత పరమైన పరిష్కారాల్ని ప్రతిపాదించిన తొలి తత్త్వవేత్త అయ్యాడు.

ఇక్యి

Pattern of settlement, economy, social organisation and religion of India during c.2000 to 500 B.C. from archaeological evidences.

క్రీ.పూ. 2000 - క్రీ.పూ. 500 మధ్య భారతదేశం లో పలు ప్రాంతీయ సంస్కృతులు వెలుగు చూశాయి. వాటిలో క్రీ.పూ. రెండవ సహస్రాబ్దం లో విలసిల్లిన చాల్కోలిథిక్ సంస్కృతి విశిష్టమైంది.

చాల్కోలిథిక్ నివాసాలు

ఆగ్నేయ రాజస్థాన్, పశ్చిమ మధ్యప్రదేశ్, పశ్చిమ మహారాష్ట్ర, వింధ్య ప్రాంతం, పశ్చిమ బెంగాల్ లో మధ్యగంగాలోయ, కర్ణాటక లలో బయల్పడ్డాయి. త్రవ్వకాలు అధికంగా మహారాష్ట్ర లో జరిగాయి.

చాల్కోలిథిక్ సంస్కృతులలోని ముఖ్య ప్రాంతీయ సంస్కృతులు కయధ (క్రీ.పూ.2000-1800) బనస్ (క్రీ.పూ. 2000 - 1400) మాల్వా (క్రీ.పూ. 1700 - 1200) జోర్వే (క్రీ.పూ. 1400 - 700) ముఖ్య చాల్కోలిథిక్ కేంద్రాలు (sites) - అహర్, గిలుండ్, ఎరాండ్, నవదటోలి, నెవాస, దైమాబాద్, ఇనాంగాంవ్, జోర్వే, సంగనకల్లు.

(1)

చాల్కోలిథిక్ నివాసాలు చాలా వరకు చిన్నవే. ఇవి ప్రధానం గా గ్రామాలే

SP

అయితే ఇనాంగావ్ లాంటి చోట్ల దాదాపు పట్టణాదశ కు చేరుకున్నాయి.]

చాల్కోలిథిక్ సంస్కృతులల్లో ముఖ్య ఉమ్మడి (common) లక్షణాలు

- రంగుపూసిన మృణ్మయపాత్రలు ప్రధానంగా ఇవి ఎరుపు మీద నలుపు (కుమ్మరిచక్రం మీదవి)
- సిలిషియస్ (siliceous) రాళ్ల తో బ్లేడ్ పరిశ్రమ.

[చాల్కోలిథిక్ సంస్కృతుల ఆర్థికవ్యవస్థ ప్రధానంగా జీవనం కోసం (subsistence) వ్యవసాయం, పశు పాలన మీద ఆధారపడింది. వేట, చేపలు ఇతర ఆహార వనరులు.]

లభ్యాల ఆధారాల ఆధారంగా బార్లీ, గోధుమ, వరి, సజ్జ, జొన్న, లెంటిల్, బఠాణీ, మినుములు, పెసలు ప్రధాన పంటలని తెలుస్తుంది. [ఈ కాలం లో బార్లీ ప్రధాన పంట. ఇనాంగావ్ ఆధారాలు పంట మార్పిడి (crop rotation), కృత్రిమ నీటిపారుదలా సమాచారాన్ని తెల్పుతాయి.]

ఆవులు, గొర్రెలు, మేకలు, గేదెలు, పందులు, గుర్రాలు ప్రధానంగా వీరి పెంపుడు జంతువులు. పంది మాంసం తక్కువగా తిన్నా మిగిలినవి బాగానే తినేవారని తెలుస్తుంది.

[చాల్కోలిథిక్ ప్రజలు ప్రధానంగా దీర్ఘచతురస్రాకార లేదా వర్తులాకార గుడిసెల్లో నివసించారు.] ఇవి మట్టి గోడలు, వెదురుగడ్డి పైకప్పు కలిగి ఉండేవి. ఇళ్ల శైలుల్లో ప్రాంత ప్రాంతానికి మార్పులున్నాయి. అహార్ ప్రజలు Schist

లో (plinths) కట్టి వాటిపై మట్టి
లేదా మట్టిఇటుకల గోడలు కట్టారు. [ఇనాంగాంవ్
ఆధారాలు ఆ ఆవాస నిర్మాణం లో ఒక విధమైన
SP ② ప్రణాళిక ఉండేదేమోనని పిస్తున్నాయి. ఎర్రాన్, నవ్డా,
ఇనాంగాంవ్ ఆవాసాల చుట్టూ మట్టి రక్షణ గోడ,
కందకం ఉండడం విశేషం.]

చాల్కోలిథిక్ ప్రజలు రాతి, రాగి
పరికరాల తయారీ లో మంచి నిపుణులని
పురావస్తు అవశేషాలు చాటుతున్నాయి. వారు
కార్నేలియన్, ఏగేట్, జస్పర్ వంటి [విలువైనరాళ్ల
పూసలు తయారు చేశారు. ఏనుగుదంతం పై
Eco చెక్కడాలు, బెత్తంతో బొమ్మల తయారీ లోనూ వారు
నిపుణులే.]

[చాల్కోలిథిక్ ప్రజలకి నూలు వడకడం,
Eco నేయడం తెలుసు. పత్తి, ఫ్లాక్స్, సిల్క్ వస్త్రాలతయారీ
కి వాడేవారు.]

[చాల్కోలిథిక్ ఆవాసాల్లో మట్టి
Religion స్త్రీ ప్రతిమలు గణనీయంగా లభించడం] వల్ల వీరు
స్త్రీదేవతారాధకులని చెప్పవచ్చు. ఇది సంతాన
దేవతారాధన అని కొందరు అంటున్నారు. ఇనాంగాంవ్
లో దొరికిన తలలేని స్త్రీప్రతిమ లో సహా అనేక
ఇతర తలలేని స్త్రీప్రతిమలు పంటఫలాల దేవత
శాకంభరి (తొలి చారిత్రక కాలానికి చెందింది)
ఆరాధనని సూచిస్తున్నాయని ఇంకొందరంటారు. ఈమెని
కరువుల్ని పారద్రోలేందుకు ఆరాధించేవారు.

[చాల్కోలిథిక్ ఆవాసాల్లో పురుష
ప్రతిమలు అరుదు గా దొరికాయి.]

[చిత్రాలు ఎద్దు బొమ్మలు చాల్కోలిథిక్ సమాధుల్లో అసంఖ్యాకంగా లభించడం వల్ల ఎద్దు వీరికి పవిత్ర జంతువని చెప్పవచ్చు.]

మృతుల్ని ఖననం చేయడం చాల్కోలిథిక్ ప్రజలు ఆచారం. తల ఉత్తరం వైపు కాళ్ళు దక్షిణం వైపు పెట్టి సమాధి చేశారు. చాలా వరకు పెద్దవారిని పూర్తిగా పాతిపెట్టడం (buried in an extended position), పిల్లల్ని urn-burials చేయడం చేశారు. శవాల్ని ఇళ్ళ ఫ్లోరింగ్ కింద పాతి పెట్టేవారు. జోర్వే దశ లో పెద్దవాళ్ళ శవాల కాలి మడమల కింది భాగాన్ని కత్తిరించి తొలగించడం కనిపిస్తుంది. ఇలా [మృతుల్ని ఇళ్లలోనే పాతి పెట్టడం, పాదాల్ని తొలగించడం వంటివి మృతులు మానవరం. కాల ఆత్మలుగా మారడాన్ని నిరోధించే నమ్మకం లో చేసేవారని చెప్పవచ్చు. సమాధుల్లో నిండారంగా గా మరణానంతర జీవితం పై విశ్వాసం వల్ల వివిధ వస్తువుల్ని నివేదించడం కనిపిస్తుంది.]

చాల్కోలిథిక్ సంస్కృతుల ని అధ్యయనం చేస్తే (వివిధ పెట్టు ప్రాదేశిక విస్తరణ పద్ధతి ని) [స్థూలంగా (3) రెండు రకాలు కనిపిస్తాయి — పెటు ప్రాంతీయ కేంద్రాలు

రెండవది – గ్రామీణ ఆవాసాలు.

ఈ గ్రామీణ ఆవాసాలు చారిత్రాత్మక సంస్థలలో ఒక రకమైన పరిపాలనా వ్యవస్థ ఉండేదని సూచిస్తున్నాయి. రక్షణ గోడలు, కందకాలు, ధాన్యాగారాలు వంటి నిర్మాణాలు కేంద్ర పరిపాలనా అధికారాన్ని సూచిస్తున్నాయి. ఇది ఈ సమాజాల సాంఘిక వ్యవస్థ ర్యాంకింగ్ (ranking) స్వభావం కలిగి ఉందని తెలుపుతుంది.

ఇనాంగావ్ లో కుమ్మరి, స్వర్ణకారులు మొ|| చేతివృత్తుల వారి నివాసాలు ప్రధాన ఆవాసానికి పశ్చిమ సరిహద్దు ప్రాంతంలో ఉన్నాయి. కాగా ధనిక రైతుల ఇళ్లు మధ్య భాగంలో ఉన్నాయి. చేతివృత్తుల వారి ఇళ్లు ధనికుల ఇళ్ల కంటే చిన్నవిగా ఉన్నాయి. ఈ రెండూ – ఇళ్ల స్థానం, పరిమాణం/సైజు సాంఘిక అసమానతల్ని అంటే చేతివృత్తికారులకి తక్కువ స్థాయిని సూచిస్తున్నాయి.

మహారాష్ట్రలో కొన్ని ఆవాసాలు 20 హెక్టార్లు కొన్ని కేవలం 5 ఎకరాల విస్తీర్ణం కలిగి ఉన్నాయి. పెద్ద ఆవాసాలు చిన్న ఆవాసాలపై ఆధిపత్యం చెలాయించేవని తలుస్తున్నారు.

తెగ నాయకుడు, అతని బంధువులు పెద్ద చతురస్రాకార ఇళ్లలో నివసించేవారు గుండ్రని ఇళ్లలో నివసించే సామాన్యుల పై ఆధిపత్యం కలిగి ఉండేవారని తలుస్తున్నారు.

సమాధుల్లో కొన్ని కేవలం రాతి, రాగి పూసలు కలిగి ఉంటే కొన్ని విలువైన రాళ్ల ఆభరణాలు కలిగి ఉన్నాయి. ఈ విలువైన రాళ్ల

అలాగ ఉన్నవారు సమాజం లో ఉన్నతవారా.
అలాగ ఉండేవారన్నది స్పష్టం.

జేగురు రంగు మట్టి పాత్రల

<u>సంస్కృతి</u> (<u>ఓ.సి.పి.</u>) క్రీ.పూ. 2000-
క్రీ.పూ. 1500 మధ్య విలసిల్లిన ముఖ్య సంస్కృతి.

SP ఓ.సి.పి. నివాసాలు సాధారణంగా <u>నది తీరాల్లో</u>
ఉన్నాయి. ఈ నివాసాలు <u>చిన్నసైజు</u> లో ఉన్నాయి.
చాలా నివాసాల్లో <u>దిబ్బలు లేకపోవ ఎత్తు</u> లేక ఉన్నాయి.
ఇది ఈ నివాసాలు నిరవిచ్ఛిన్నంగా <u>లేకపోవ</u>
<u>దీర్ఘ</u> కాలం ఉండటాన్ని సూచిస్తుంది.

వీరు మట్టి, తెల్లగడ్డి ఇళ్ళ లో నివసించారు.

ECO ఓ.సి.పి. ప్రజలు వరి, బార్లీ, gram, kesari
పండించారు. చేపలు పట్టడం, వేట, చేతివృత్తులు చేశారు.

ఓ.సి.పి. సంస్కృతి ప్రధానంగా తూర్పున పశ్చిమ బెంగాల్, ఒరిస్సా, మధ్యనున్న హర్యానా, గుజరాత్, దక్షిణాన ఆంధ్రప్రదేశ్,
ఉత్తరాన ఉత్తర ప్రదేశ్ ల మధ్య బయల్పడింది. ఓ.సి.పి.
నివాస ప్రాంతాలైన బిసౌలి, రాజ్‌పుర్ పర్సు (U.P.)
గుంగేరియా (M.P.) వంటి చోట్ల రాగి వస్తువుల
నిధులు (<u>copper hoards</u>) లభించాయి. అయితే
ప్రత్యక్ష పురాతత్త్వ సంబంధం లేకుండా లభించినా
ఈ రాగి నిధుల సంస్కృతి ని ఓ.సి.పి. సంస్కృతి
తో సంబంధం ఉన్నదానిగానే భావిస్తారు.
(though not in a direct archaeological
association)

[క్రీ.పూ. 1000 – క్రీ.పూ. 500
ల మధ్య విలసిల్లిన రంగువేసిన బూడిదరంగు పాత్రల (PGW)
సంస్కృతి మరో ముఖ్య సంస్కృతి. పి.జి.డబ్ల్యూ. ప్రాంతాలు
పశ్చిమ ఉత్తర ప్రదేశ్, ఢిల్లీ లతో పాటు పంజాబు,
హర్యానా, రాజస్థాన్ లలో కూడా ఉన్నాయి.] దాదాపు
700 పి.జి.డబ్ల్యూ ప్రాంతాలు తెలిసినా కేవలం
హస్తినాపురం, అత్రంజిఖేర, నోహ్ వంటి కొన్ని
తవ్వబడ్డాయి. [ఈ ఆవాసాల అవశేషాల మందం
1 నుంచి 3 మీటర్లు ఉంది, ~~అంటే~~ ఈ ఆవాసాలు
SP కేవలం 1 నుంచి 3 శతాబ్దాల పాటు మాత్రమే
జనసాంద్రంగా ఉన్నట్లు తెలుస్తుంది. పైగా ఈ ఆవాసాలు
చాలా వరకు ఎలాంటి పూర్వపు లేని పూర్తి
కొత్త ఆవాసాలని తెలుస్తుంది.] పి.జి.డబ్ల్యూ
సంస్కృతి పూర్తిగా ఇనుప యుగానికి చెందిందా
లేదా దీనికి ఇనుపయుగపూర్వదశ కూడా ఉండేదా అన్నది
మనకు స్పష్టంగా తెలియడం లేదు.

[పి.జి.డబ్ల్యూ సంస్కృతి ప్రధానంగా
ECO గ్రామీణ సంస్కృతి. వ్యవసాయం - పశుపోషణ
ఆర్థికవ్యవస్థ అయి ఉంది.] ఒక్క భగవాన్‌పుర (హర్యానా)
తప్పించి మిగిలిన పి.జి.డబ్ల్యూ ఆవాసాలన్నీ
చిన్న గ్రామాలే.

[ఈ ఆవాసాల్లో రాగి, ఇనుప వస్తువులు
విరివిగా లభించాయి. జఖేర వద్ద రెండు ఇనుము
ECO కొలిమిల ఆధారాలు లభించాయి. వస్త్ర గుర్తులు
వీరికి నేత తెలుసని తెలియజేస్తాయి. విలువైన రాళ్ళ
పూసలు, టెర్రకోట బొమ్మలు, గాజు వస్తువులు,
దంతపు వస్తువులు, రాగి పరికరాలు మొదలైనవి తవ్వకాల్లో

లభించాయి. ఇవి వారి వ్యవసాయ కౌశల్యాన్ని తెలియజేస్తాయి.

ఈ ఇళ్ల లో ఆహార ధాన్యాలు దొరికాయి. ఈ ప్రజలు కలప దూలాల మీద కట్టిన మట్టి - తెల్లగడ్డి ఇళ్లలోనే మట్టిగోడల ఇళ్లలోనే నివసించారు. PGW ప్రజలు స్థిర నివాసం గల వ్యవసాయక ప్రజలు. [ECO]

హస్తినాపుర లో వరి, అత్రంజిఖేర లో గోధుమ, బార్లీ పంటల ఆధారాలు దొరికాయి. హస్తిన, అల్లాహాపుర, అత్రంజిఖేర లలో గుర్రం, ఆవులు, పంది, మేక, గొర్రెల ఎముకలు దొరికాయి. ఇవి ఆహారం లో భాగం.

పి. జి. డబ్ల్యూ ప్రజలు ఆభరణాలని బాగా ఇష్టపడేవారని పురావస్తు అవశేషాలు తెలియజేస్తాయి. ఉదా.: విలువైన రాళ్ల పూసలు, రాగి, గాజు (glass) గాజులు మొ॥వి.

గంగా యమున అంతర్వేదిలో హస్తిన, కస్పర్, జాఖేరియా వంటి విలువైన రాళ్ల పూసలు వివిధ పి.జి.డబ్ల్యూ ప్రాంతాల్లో దొరికాయి. అయితే ఈ రాళ్ల ముడిపదార్థాలేవీ అంతర్వేది లో దొరకవు. ఈ విలువైన రాళ్లని వర్తకం ద్వారా ఇతర ప్రాంతాల నించి సంపాదించి ఉంటారు. [ECO] హస్తిన, బాంసవాడి కాశ్మీరు, గుజరాత్, మధ్యప్రదేశ్ లలో లభిస్తాయి. లాపిస్ లజూలి ఆఫ్ఘనిస్తాన్ లో దొరుకుతుంది.

పి. జి. డబ్ల్యూ కి వాయువ్య భారత మృణ్మయ పాత్రలకీ ఆకారం, సైజు లలో పోలికలున్నాయి. ముఖ్యంగా ఇనుము లో కలిసి వచ్చిన బూడిదరంగు పాత్రలు వాయువ్య ప్రాంతాలకి PGW ప్రాంతాలతో సంబంధాన్ని సూచిస్తోంది. [ECO]

[తొలి పశుపోషణ వ్యవసాయ
సమాజాలు క్రీ.పూ. 3వ సహస్రాబ్ది లో
దక్షిణ భారతం లో ఆకస్మికంగా కనిపిస్తాయి.
పశ్చిమ ఆసియా లో మాదిరిగా వేట-
ఆహారసేకరణ ఆర్థిక వ్యవస్థ నుండి ఆహార ఉత్పత్తి
ఆర్థిక వ్యవస్థ కి క్రమ పరిణామం చూపడానికి ఇక్కడ
ఆధారాలు లభించడం లేదు.]

దక్షిణ భారతం లో ఈ
తొలి పశుపోషణ-వ్యవసాయ సమాజాల కాలాన్ని
3 దశలు గా విభజించవచ్చు.

తొలి దశ లో కొండవాలుల్లో,
కొండ లోయల్లో ఇళ్ల ఉండేవి. మెరుగు పెట్టిన
రాతి గొడ్డళ్ల పరిశ్రమ, బ్లేడ పరిశ్రమ, చేతి తయారీ
మృణ్మయ పాత్రలూ ఉండేవి. బూడిద లేదా
buff-brown మట్టి పాత్రలు బాగా వాడారు. ఈ
Eco తొలి దశ ఆవాసాలు (బూడిద దిబ్బలతో) కూడి
పది ~~ఊర్లు~~. ఉట్నూరు, కుపగల్, కొడేకల్,
పల్లవోయ, పిక్లిహాల్, మస్కి, బ్రహ్మగిరి లలో
ఇలాంటి బూడిద దిబ్బలు బయటపడ్డాయి.
ఈ దశ క్రీ.పూ. 2500-1800 కాలానిది.

రెండవ దశ లో [తొలిదశ నాటి
ఆవాస పద్ధతి (settlement pattern)
SP — కొండ వాలుల్లో, గ్రానైట్ కొండ పైన
నివాసాలు కొనసాగాయి. అయితే కొత్త వృద్ధి
కన్పించింది. మట్టి, రెల్లుగడ్డి ఇళ్లు తెలిసాయి.
నాగార్జునకొండ, పయ్యంపల్లి, వీరపురం

లలో గుంట నివాసాలు (pit dwellings) బయటపడ్డాయి.]

ఈ దశలో రంధ్రయుక్త పాత్రలు, చిల్లు పాత్రలు వంటి కొత్త మట్టిపాత్రలు వెలుగు చూశాయి. ఇలాంటి పాత్రలే ఉత్తరాదిలో దొరకడం వలన వాటితో వీటికి సంబంధాలు ఉండేవని ఊహించవచ్చు.

మెరుగు పెట్టిన రాతి గొడ్డళ్లు, బ్లేడు పరికరాలు ఈ దశలో బాగా వ్యాప్తి చెందాయి. మొట్టమొదటి సారిగా రాగి, కంచు వస్తువులు వెలుగు చూశాయి, ఈ దశ చివరికి వాటి సంఖ్య పెరిగింది. ఈ రెండవ దశ ప్రాంతాలు పిక్లీహాల్, బ్రహ్మగిరి, సంగనకల్లు, టెక్కలకోట, హల్లూరు, టి. నరసీపూర్ లలో బయటపడ్డాయి. ఈ దశ క్రీ.పూ. 1800-1500 BC నాటిది.

మూడవ దశ ప్రధాన లక్షణం రాగి, కంచు పరికరాల సంఖ్య పెరగడం. ఈ పెరుగుదల టెక్కలకోట, హల్లూరు, పిక్లీహాల్, సంగనకల్లు, బ్రహ్మగిరి, పైయంపల్లి లలో కనిపిస్తుంది. రాతి గొడ్డలి, బ్లేడు పరికరాలు కొనసాగాయి. మృణ్మయ పాత్రల్లో బరక (harder) లేదా కాలిన కొత్త గుండ్రటి బఫ్ పాత్రలు ఈ దశలో ప్రాధాన్యమయ్యాయి.

కుమ్మరి చక్రం పై తయారైన మట్టి
సెరామిక్, purple రంగు గల చిత్రాలు గా చెప్పబడుతుంది.
దీనికి మహారాష్ట్ర జోర్వే పాత్రలు లా పోలికలున్నాయి.
ఈ దశ క్రీ.పూ. 1400 – 1050 కి చెందినది:

పురావస్తు అవశేషాల వల్ల

ఈ ఆవాసాలు మొదటి దశ నుండి మూడవ దశ
వరకు నిరంతరాయంగా కొనసాగాయని తెలుస్తుంది,
ఆర్థిక వ్యవస్థ లో గుణాత్మక మార్పులేవీ లేవు.
ఒకే ఒక్క వ్యత్యాసం మొదటి దశలో రాగి, కంచు
పరికరాలు లేకపోవడం. రెండు, మూడు దశల్లో రాగి, కంచు
ECO లోహ పరికరాలుండడం చేత వీటిని "కొత్తరాతి-
చాల్కోలిథిక్" గా పిలుస్తున్నారు.

ఈ ఆవాసాల విస్తరణ గమనిస్తే
ఈ ప్రజలు చిన్న కొండల్లో – పెద్ద పరీవాహక
SP ప్రాంతాలకి దూరంగా, నది వాగులకి దగ్గరగా
ఉన్న ప్రాంతాల్లో ఇష్టపడ్డారని తెలుస్తుంది.

దక్షిణాది లోని కొత్తరాతి- చాల్కోలిథిక్ ప్రజలు
ప్రజలు ప్రధానంగా చిరుధాన్యాలు (millets)
పప్పు దినుసులు (pulses) పండించారని పురావస్తు
ఆధారాలు చెబుతున్నాయి. ఈ ఆవాసాల్లో ఉలవలు
పెసలు, అడవి జొన్నల విత్తనాలు దొరికాయి.
ఈ సమాజాల ఆర్థిక వ్యవస్థ లో పశుగణం
(cattle) పాత్ర ప్రముఖమైనదని పురావస్తు
అవశేషాలు రుజువు చేస్తున్నాయి. వ్యవసాయానికి
పశుపోషణకి రెండింటికి వీరి ఆర్థిక వ్యవస్థలో

ప్రాధాన్యత ఉండడం వల్ల దాన్ని " అగ్రో-
పాస్టొరల్ " (agro - pastoral economy)
ఎకానమీ గా చెప్తారు. 'వేట' వీరి అదనపు
ఆహార వనరు.

Eco

మృణ్మయపాత్రల మీద
పెయింటింగ్స్ లో కూడా cattle ప్రధానం గా
కన్పిస్తుంది.

religion

మృతుల్ని ఇళ్ళలోనే పాతిపెట్టేవారు.
పెద్దవారి శవాల్ని extended inhumation
కూడా చేసేవారు. పిల్లలు చనిపోతే urns
లో పాతిపెట్టేవారు. నాగార్జునకొండ లో
కొత్తరాతియుగ స్మశానం వెలుగుచూసింది.
సమాధుల్లోని పాత్రల్లో గుండ్లు ఒలిచినవి
రాతి గొడ్డళ్ళు, బ్లేడులు దొరికాయి.

తమిళనాడులో అడవులు గల కొండ
ప్రాంతాల్లో isolated కొత్తరాతియుగ రాతి
గొడ్డళ్ళు ఆధారం దొరకడం వల్ల (ఇటువంటి వరకు
పశ్చిమ కనుమల దక్షిణాన కొనసాగిన) పోడు
వ్యవసాయాన్ని సూచిస్తుంది.

మృణ్మయ పాత్రల పోలికల్ని
బట్టి ఈ దక్షిణ భారత కొత్తరాతియుగ సంస్కృతులకి
ఇండో-ఇరానియన్ సరిహద్దుప్రాంతాల సంస్కృతులతో
సంబంధాలుండేవని తెలుస్తున్నది.

Eco

22.5.05
2నే

Early Pastoral and Agricultural Communities : The Archaeological Evidence

ఆహార సంగ్రాహకుల మధ్యశిలాయుగ దశ తర్వాత వచ్చిన నవీనశిలాయుగాన్ని "తొలి పశుపోషక, వ్యవసాయక సమాజాలు" గా రొమిలా థాపర్ పిలిచింది. [వేట, ఆహార సేకరణ దశ నుంచి మానవులు పశుపోషణ, వ్యవసాయం ఆధారంగా స్థిర నివాసాలు ఏర్పర్చుకోవటానికి

- ప్లిస్టోసిన్ యుగం అంతానికి వాతావరణంలో మార్పులు జరిగి నేడున్న వాతావరణం ఏర్పడడం
- పెరుగుతున్న జనాభా ఒత్తిడులు (demographic stresses)
- వినియోగ శిల్పాల సాంకేతిక పరిజ్ఞానం వృద్ధి చెందడం

వంటివి కారణాలు గా భావిస్తున్నారు.]

ప్రపంచవ్యాప్తంలో కల తొలిపశుపోషక వ్యవసాయక సమాజాలు క్రీ.పూ. 9000 నాటికే వెలుగు చూడగా భారత ఉపఖండం లో ప్రస్తుతం పాకిస్థాన్ లోని బెలూచిస్థాన్ నందలి మెహ్రగఢ్ క్రీ.పూ. 7000 నాటిదై ~~అతి~~ ప్రాచీన కొత్తరాతియుగ ప్రాంతం గా ఉంది.

వింధ్య పర్వతాలకు ఉత్తరాన ఉన్న కొన్ని ఆవాసాలు క్రీ.పూ. 5000 ప్రాంతానివి కాని దక్షిణాది ఆవాసాలు క్రీ.పూ. 2,500 కంటే ప్రాచీనమైనవి కావు. కొన్ని దక్షిణ, తూర్పు ఆవాసాలైతే క్రీ.పూ. 1000 ప్రాంతానివే!

భారత దేశం లాటి భారీ పరిమాణాన, వ్యవసాయక సమాజాలను మనం భౌగోళిక ప్రాంతాల వారీగా పరిశీలించవచ్చు.

(1) వాయువ్య ప్రాంతం లో మెహ్రగఢ్,

గుఫ్క్రాల్, సరాయ్‌ఖోలా, జలీల్‌పూర్, తూర్పు రాజస్థాన్ మొ|| ప్రాంతాల్లో వీటి అవశేషాలు దొరికాయి. కాశ్మీర్ లాటి "బుర్జహోం" ఇక్కడ ప్రధానమైనది. (1) మైక్రోలిత్ పరిశ్రమ అసలు లేకపోవడం ఇక్కడి విలక్షణత. (2) ఈ ప్రాంతం లో కొత్తరాతియుగ తొలిదశ లో వివిధ ఆకారాల్లో గల గుంటల్లో నివసించారు. మలిదశ లో గుంటలు కాకుండా పైన మట్టి, మట్టి ఇటుకలు లాటి గదిసెల్లో నివసించారు. (3) తొలి దశ సమాధులేవీ లభించలేదు. మలిదశ సమాధుల్లో మనిషిని అతడికి సంబంధించిన జంతువుని కూడ సమాధిలో పాతిపెట్టడం బుర్జహోం కొత్తరాతియుగానికే పరిమితమైన ప్రత్యేక లక్షణం.

(4) ఇక్కడ రాతి పనిముట్లే గాక ఎముక పరికరాలు రెండూ దొరికాయి. కూడా గణనీయంగా దొరకడం విశేషం!

(5) తవ్వకాల్లో పై పొరల్లో దొరికిన రాగి బాణపు కొన రాగి coil మినహా కాశ్మీరు ప్రాంత కొత్తరాతి ఆవాసాలు బుర్జహోం లోహ రహితమైనవి (metal-less).

⑥ లో కొత్తరాతియుగ సమాజాలు ప్రధానంగా వేట, ఆహారసేకరణ ఆర్థికవ్యవస్థ గలవని ఇచట లభించిన దొరికిన ఎముక పనిముట్లు తెలుపుతున్నాయి. ఈ ప్రాంతంలో పశుపోషణ, వ్యవసాయాలకు ఆధారాలు ~~అంతగా~~ దొరకలేదు. ⑦ ~~ఈ~~ ప్రజలకు బట్టలల్లడం వచ్చు కాని వస్త్రాలు నేయగలరన దానికి ఆధారాలు లేవు. ⑧ వాయువ్య ప్రాంతంలో దీర్ఘచతురస్రాకార గొడ్డలి (నరికే అంచు వంపు తిరిగి ~~ఉంటుంది~~) కనిపిస్తుంది. శ్రీనగర సమీపంలోని ⑨ గుఫ్క్రాల్ (ఆధారాలు) కొత్తరాతియుగ మానవులు పశుపోషణ, ⑩ వ్యవసాయం రెండూ చేపట్టారు. బుర్జహోం లో నునుపు లేని బూడిద రంగు మట్టిపాత్రలు దొరికాయి.

② దక్షిణ భారతంలో తొలిపశుపోషకుల

వ్యవసాయ సమాజాల వారి పనిముట్లు పరిశీలిస్తే ① అవి ప్రధానంగా "డోలెరైట్" తో చేయబడడం, ② బూడిద రంగు చేయబడడం విస్తారంగా తెలుస్తుంది. ఇచట పనిముట్లను తయారీ పద్ధతుల ఆధారంగా రెండు వర్గాలుగా విభజించవచ్చు - అవి

chipped stone axes - ground stone axes

③ shouldered celts - flat celts

ఇచట మృణ్మయపాత్రలు చేతితో ④ చేయబడిన బూడిద రంగు, ⑤ లేత గోధుమ(బ్రౌన్), dull red రంగుల్లో ఉంటుంది.

నాగాలాండ్ లో రాతి పనిముట్లు (6) సమాధి ప్రాంతాల లో
బయటపడడం విశేషం. నాగాలాండ్ లో rounded
shouldered (7) to quasi-tanged axe, త్రిభుజాకార
గొడ్డలి సాధారణమైనవి కాగా మణిపూర్, అరుణాచల్
ప్రదేశ్ లలో quadrangular axes సాధారణమైనవి.
ఈశాన్య ప్రాంతం లో పశుపోషణ, వ్యవసాయాలకు
ప్రత్యక్ష ఆధారాలు (8) లేవు. ~~అయితే ఇతర ఆధారాల~~
ద్వారా ఇచటి ప్రజలు ~~అడవుల~~ నరికి తగులబెడుతూ
పోడు వ్యవసాయం (9) (shifting cultivation)
చేసేవారని చెప్పవచ్చు.

(3) ఛోటానాగపూర్ ప్రాంతం లోని రాతి ముఖ్యమైనవి
పశుపోషణ వ్యవసాయ సమాజాల విషయం లో లభ్యమైనవి
1) గొడ్డళ్లు, పిడుల్లు, బాణపుమొనలు, అలంకరణ సామగ్రి వంటివి
ఎముకలు, కొమ్ముల తో చేయబడడం
2) నేల రాతి పరికరాలు 3) మైక్రోలిత్స్ 4) చిత్రితాల బొమ్మలు
ఈ ప్రాంతం లో చేతి (5) తో చేసిన ఎరుపు, గ్రే, బ్లాక్-అండ్-
రెడ్ మట్టి పాత్రలు ప్రధానంగా దొరికాయి. మట్టి, గడ్డి తో
గుడిసెలు (6) కట్టుకున్నారు. కాలిన (7) ధాన్యపు గింజలు దొరకడం
వల్ల వీరు ఆహార ఉత్పత్తి చేసేవారని చెప్పవచ్చు.
ఇక్కడ "చిరాండ్" (8) ముఖ్యమైన ప్రాంతం. భారత్ లోని
కొత్తరాతియుగ ప్రాంతాల్లో ఎముక పనిముట్లు ఎక్కువగా
అత్యధికంగా చిరాండ్ లోనే దొరికాయి. గంగానదీతీరంగా
చిరాండ్ మైదాన ప్రాంత ఆవాసం కావడంతో ఇచట
రాతి పనిముట్లు అరుదుగా లభించాయి.

విస్తృత (A) అలహాబాదు మధ్యగంగ - లోయ

పశుపోషణ వ్యవసాయక సమాజాలు ఇక్కడ ప్రత్యేకతలు కలవి. అలహాబాదు జిల్లా లోని "మహాగర" లో బాకిన

(వరి పొట్టు, క్రీ.పూ. 4530) (1) కాలిన వరి క్రీ.పూ. 5440 ప్రాంతానిది కావడం విశేషం. మహాగర లో

(2) గుండ్రని గుడిసెలు జతలుగా (pairs) కట్టబడడం మరో విశేషం. అలహాబాదు జిల్లా లోని "కోల్దివాల" లో (3) త్రాడు తయారీ పసుపు మట్టి పాత్రలు, (6) ... మీద ఎరుపు మట్టి పాత్రలు, నలుపు - ఎరుపు పాత్రలు లభించాయి. భారతదేశ కొత్తరాతియుగ సంప్రదాయా-(4)నికి చెందిన bone scraper మాత్రం పీఠభూమి లోని కయోధ ఆవాసాల్లో లభించింది.

(5) తూర్పు దక్షిణ ప్రాంతం లోని

కొత్తరాతి పశుపోషణ వ్యవసాయక సమాజాల్లో ఎరుపు, ఆరెంజ్-బ్రౌన్ మట్టి పాత్రలు లభించాయి. పెంచిన అడవి రకాల వరి ధాన్యం, తొలుత వీరి వ్యవసాయపు & ఆధారాలు.

ఆగ్నేయ దక్షిణ లో నాగార్జునకొండ, టి. నర్సిపూర్ ప్రధాన కేంద్రాలు. నాగార్జునకొండ లో క్రీ.పూ. 2500 & ముందు సంచార జీవనం గడిపిన వారు క్రీ.పూ. 2000 నాటికి స్థిర నివాసం విస్తృతంగా గా ఇక్కడ స్థిరపడ్డారని నివాస ప్రాంతానికి విస్తరించడం ద్వారా తెలుస్తుంది. గుంటల్లో మూలంగా

వీరు నివసించారు. ఉట్నూరు దశలో వీరు semisubterranean నివాసాల్లో జీవించారు. నాగార్జునకొండలో మొదట్లో ఎరుపురంగు [illegible] బూడిదరంగు మట్టి పాత్రలు ప్రధానంగా కన్పిస్తాయి.

దిగువ దక్కను లో లోహ పరిశీలనగా నవీనశిలాయుగ సమాజాల్ని పర్వత[1] పాదాల్లోనివి — పిక్లీహాల్, సంగనకల్లు, తెక్కలకోట, కొడేకల్; సమ[2] మైదానాల్లోనివి — టి. నరసీపూర్ మొదలైనవి గా చెప్పవచ్చు. మొదటి దాంట్లో లోహం కన్పించదు. నేల రాతి పరికరాలు ప్రధానంగా pecked వి కద్దిగా బ్లేడ్ పరిశ్రమ ఉంటాయి. రెండవ దానిలో రాతి పనిముట్లు లో తేలుగా అరుదుగా లోహ పరికరాలు, బ్లేడ్ పరిశ్రమ బాగా విస్తరించిన, విశాలమైన ఆవాసాలు కన్పిస్తాయి.

దక్షిణాది లో నవీనశిలాయుగం మానవులు భారీ సంఖ్యలో పశువుల్ని పాలించారు. వారు ఆవాసాలు మార్చేటప్పుడు పశువుల కొట్టాల్ని, వాటిలో పేరుకున్న పేడని తగల బెట్టేసేవారు. ఇటువంటి బూడిద కుప్పలు (ash mounds), ఆవాస స్థలాలు (బ్రహ్మగిరి, హళ్ళూరు, కొడేకల్, పిక్లీహాల్, సంగనకల్లు, టి. నరసీపూర్, తెక్కలకోట, పైయంపల్లి లలో బయల్పడ్డాయి.

దక్షిణాది లోని పరిశీలనగా, నవీనశిలాయుగ సమాజాలు రాతి, ఎముక పనిముట్లు వాడారు. గవ్వ, స్టియటైట్, టెర్రకోట, లోహ ఆభరణాలు వాడారు.

బంగారపు చెవిరింగులు తెల్లరాళ్ళు లో, పూస [illegible] లో గాజులు (బ్రాస్లెట్) లో ధరించారు.

దక్షిణాది కొల్లేరువాసులం ప్రజలు

బూడిద, ఎరుపు రంగుల్లో అర్ధ వర్ణాల్లోనూ, బ్రౌన్, బఫ్ రంగుల మట్టిపాత్రల్లో వాడారు. వీటిపై నల్లరంగుతో గుండు, తర్వాత అలంకారాలు చిత్రించారు. బూడిదల్లోనం తెలుపు. ఎద్దు, పక్షుల చిత్రాలు బొమ్మలున్నాయి.

వీరు పెద్దల్ని కుండలు, రాతి సమాధుల్లో, తలగడ మీద వారిలో అమర్చి సమాధి చేసేవారు. కాగా పిల్లలైతే వారి ఎముకల్ని అస్థికల్ని కుండల్లో పెట్టి ([illegible]) పాతేవారు.

B.C 6th Century Religion and Economy

క్రీ.పూ. 6 వ శతాబ్దం మత రంగం లో తీవ్ర అశాంతి ని చూసింది. భారత లోనే కాక ప్రపంచం లోని పలు దేశాల్లో సమకాలీన సాంఘిక క్రమానికి వ్యతిరేకంగా ప్రజలు ఈ శతాబ్దాలలో చూపించడాన్ని సంస్కర్తలు కృషి చేయడం కనిపిస్తుంది.

క్రీ.పూ. 6 వ శతాబ్దంలో మతపరంగా తీవ్ర అశాంతి నెలకొనడానికి పలు కారణాలున్నాయి.

వైదిక మత పతనం అందులో ముఖ్యమైంది. ఋగ్వేద కాలంలో సరళంగా ప్రార్థనల రూపంలో ఉండిన వైదిక మతం మలివేద కాలంలో బ్రాహ్మణుల కారణంగా గతితప్పింది. దేవతల సంఖ్య పెరగడం ద్వారా భారీ ఖర్చుతో కూడిన క్రతువులు పెరగడం, విస్తార కాండలతో కర్మకాండ నిండిన యజ్ఞాలు సామాన్యులకు మతం మోయలేని భారంగా మారాయి.

బ్రాహ్మణుల మితిమీరిన ఆధిపత్య వర్గ ధోరణి. మతం పేరుతో ప్రజా జీవనంలోని ప్రతి అంశం లోనూ వీరు ఆధిపత్యం చెలాయించడం, ఖర్చు చూపడం చేసేవారు. శాస్త్రాలలో కేవలం

పరిశీలనలకు సలహా సహాయాలు,
అందువల్లనే వారు గాక ప్రత్యేకంగా చూసేవారు
వ్యాఖ్యానించేవారు. ప్రభుత్వ పాలనలో వీరి
సర్వాధిపత్యం బ్రాహ్మణులదే. నిరంకుశంగా
కూడా "భూసురులు" గా పలు విశేషాధికారాలు
అనుభవించేవారు. ప్రజలు ఈ విశిష్టమైన
ఆర్థిక పై సమాజం గొప్పగా మోక్షపర
మార్పులు కోరుకున్నారు.

వైదిక మతం లోని ప్రతి అంశం ప్రజల్ని
బ్రాహ్మణుల మీద ఆధారపడాల్సి వచ్చేలా వారికి
కానుకలు సమర్పించాల్సి వచ్చేలా మారడంతో
ప్రజలు బ్రాహ్మణుల్ని గాక వారు తెలియజేస్తున్న
వర్ణించే మోక్షాన్ని కూడా వ్యతిరేకించారు, మార్పు
కోరుకున్నారు.

క్రీ.పూ. 6 వ శతాబ్దం నాటికి
వర్ణవ్యవస్థ కఠినమై పంచమకులాలు గా బంధాలు/
ఆటంకాలు కూడా ఏర్పడ్డాయి. వర్ణవ్యవస్థ
చెడుల్ని అనుభవిస్తున్న వారు సమాజం గాక
కొత్త సరళమైన మానవత్వం నిండిన మార్గాన్ని
క్రమంగా కోరుకున్నారు... ఈ మార్పు మోక్షంతో
కూడిన ఉండాలని మోక్ష పర మార్పు కూడా
కోరుకున్నారు.

ఉపనిషత్తుల ఆధారంగా వైదిక మత
సంబంధ రచనలు వేదాలు, ఉపనిషత్తులు

కీలా అంశాలతో, మహాభారతాలు
కూడా సింధూ ప్రజల భాష కనుక్కో
సంస్కృతం లో రాయబడడం ఒక కారణం.
సింధూ ప్రజలు ఈ సంస్కృత గ్రంథాల్ని
చదవలేక పోయేవారట. ఈ బలహీనతని
బ్రాహ్మణులు సొమ్ము చేసుకుని ఆ గ్రంథాల్ని
తమ కనుకూలంగా వ్యాఖ్యానించేవారు.

మత విధానాలలో దేవతారాధన కి
ప్రాధాన్యత తగ్గిపోయి యాగాల్ని పరిగణించేవారు.
కాబట్టి ఈ యాగాల కర్మకాండ వాటిలో కలిపించి
బాగా ఖర్చుతో కూడుకున్న వ్యవహారం కావడం
సింధూ ప్రజలు వీటిని భరించలేక పోయేవారు.
దాంతో సింధూ ప్రజలు . తమకు ప్రైతం లేపించి
కొత్త మతం కోసం ఎదురు చూడ సాగారు.

వైదిక మతం కర్మకాండల క్రిందికి
పతనమవుతూ వైదిక ఋషులు క్రీ.పూ. 6 వ
శతాబ్దం సమయానికి 'మంత్రాల' చేత
వెలువడ్డాయి. ఈ మంత్రాల పఠనం ద్వారా
ప్రజల కోర్కెల్ని తీర్చడం, యుద్ధాల్లో విజయం,
శత్రు నిర్మూలన, విపత్తు నుండి కాపాడటం
ఇలా విశేషంగా మంత్రాలయం గా
భావించడం మొదలైంది.

"విశ్వ కళాశిల్పం లో పెద్దదైనా చిన్నదైనా
మంచిదైనా చెడ్డదైనా మతప్రాబల్య
ప్రభావితం కాలేని భాగమంటూ
ఏదీ లేకుండా పోయింది"

— E. B. Havell

క్రీ.శ. 6 వ శతాబ్దం లో కొంత ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన పర గందరగోళం సాగా తలెత్తింది! బ్రాహ్మణుల ఆధిక్యత, యజ్ఞాల సర్వస్వం పట్ల వ్యతిరేకత, ప్రాపంచిక బంధాలు దుర్భర జీవితం పై విరక్తి కారణంగా ప్రజలు జనన మరణ చక్రం నుండి ఆత్మ కు విముక్తి చేసేందుకు ఈ కాలం లో ఉత్సాహంగా చూసారు. దీన్ని సాధించేందుకు పలు మార్గాలు చూపారు. జ్ఞాన, కర్మ, భక్తి మార్గాలు వీటిలో ముఖ్యమైనవి. ఇవన్నీ సామాన్య ప్రజల్లో విజ్ఞాన గందరగోళం సృష్టించాయి, ఏ మార్గం అనుసరించాలి ఏది తిరస్కరించాలి అన్న సంశయం లో పడ్డారు. వారికి ఆ సమయం లో మార్గదర్శకత్వాన్ని అందించగల ఆధ్యాత్మిక నాయకత్వం అవసరమైంది.

" అది ఎంతో ప్రమాదకర ప్రతికూలంగా
నిరసనలు కలిగిన నిరసనల యుగం. ఆ
తిరుగుబాట్లు సాంఘిక ప్రమేయాన్ని ప్రోత్సహించడం,
మతపు కర్మకాండ దూరం, బ్రాహ్మణుల తిరుగులేని
ఆధిక్యత, వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యం యొక్క మెరుగులేని
భారతం మీదా కలిగినవి. తిరుగుబాటు
అర్థ శాస్త్రీయత దూరంగా సంఘ స్వతంత్రమైనది
అన్నీ లా వ్యతిరేకమైంది. అది బ్రాహ్మ
వ్యక్తిగత వాదాన్ని ఆధ్యాత్మికతగాని
ప్రవచించింది. సాంఘిక స్పర్థలు, అసమానతలు
అన్యాయాలకు వ్యతిరేకంగా అవి కలిగాయి.
మానవ వివేక పవిత్రతని, స్వేచ్ఛని అవి
పరిరక్షించాయి. స్త్రీ పురుషులిద్దరూ
మనుష్యులుగా వారి వారి విముక్తి
కోసం కృషి చేసేందుకు ఈ తిరుగుబాట్లు
నిలబడ్డాయి. ఈ తిరుగుబాటు అంతటా
ధ్యేయం [illegible] ఆధ్యాత్మిక
మంది, కులాల్ని సాంఘికీకరించడం కాదు
ఆధ్యాత్మికరించడం ... ఈ ఉద్యమాలు
మానవ విలువని మరింత ఆధ్యాత్మిక విలువల
దృష్టితో చూశాయి. "

— B.N. Luniya

క్రీ.పూ. 6 వ శతాబ్దం నాటికి వృద్ధి చెందిన క్రొత్త ఆర్థిక విధానం వైదిక కర్మకాండ, జంతుబలి లో సరిపడలేకపోయింది. క్రొత్త "నగరీకరణ ప్రక్రియ"కి మూలాధారమైన పశుసంపదని ఈ యజ్ఞాలు విచక్షణా రహితం గా ఖర్చుపెడుతున్నాయి. వైదిక మత పద్ధతులను ఎదుర్కొన్న నూతన సాంఘిక వర్గాల వారి ఆశలను [illegible] క్రొత్త మతాలు, ఆర్థిక ఆలోచనలకై [illegible] తీసింది. జైన గ్రంథాలు క్రీ.పూ. 6 వ శతాబ్దం లో 363 మతవర్గాలు ఉండేవని చెబితే అందుకే ఆశ్చర్యపడవలసింది.

బ్రాహ్మణ ధర్మసూత్రకర్తలు వర్ణక్రమం లో తృతీయ స్థానం లో ఉన్న వైశ్యులకి వ్యాపారం, వర్తకం విధులుగా చెప్పారు. ఆపద సమయాల్లో బ్రాహ్మణులు వర్తకం చేయవచ్చు గాని

ద్రవ్యాలు ద్రవ్యాలు, సుగంధద్రవ్యాలు, వస్త్రాలు, వెన్న లేదా ఆహారం ఆహార ద్రవ్యాలు లో మాత్రం వారు వ్యాపారం చేయరాదు. అందుకే ఈ రకాల్లో వర్తకం చేసేవారిని బ్రా.సూ.క తక్కువగా పరిగణించారని తెలుస్తుంది. అందువల్ల ఈ వర్తకులు వైదిక మతం పై అసహనం లో ఉన్నారు.

బౌధాయన సముద్రయానాన్ని పాప కార్యం గా నిందించాడు. కనుక సముద్రాలు దాటి వర్తకం చేసేవారు అలాంటి ని గర్హ్యులు. వీరు తర్వాత సముద్రయానాన్ని బౌద్ధకాలం లో ప్రోత్సాహం చెందారు.

వర్తకం, బుద్ధ విజయం ప్రకారం వడ్డీ వ్యాపారాన్ని దాని తెలిపింది. కానీ ధర్మశాస్త్రాలు వడ్డీ వ్యాపారి ఆపస్తంబ బ్రాహ్మణుడు వడ్డీ వ్యాపారం చేసేవారిని పాప ప్రాయశ్చిత్తం చెప్పాడు. బౌధాయన వడ్డీ వ్యాపారాన్ని బ్రాహ్మణులకు వైశ్యులకు అంగీకరించాడు కానీ బుద్ధుడు వడ్డీ వ్యాపారాన్ని గాక రుణాల్ని తీర్చియాలని తరచూ బాధించడం, ఋణగ్రస్థులకు లేక "సంఘం" లో ప్రవేశాన్ని నిషేధించడం గమనించదగింది.

క్రీ.పూ. 6 వ శతాబ్దం నాటికి పెరిగిన అర్థ వ్యవస్థ కారణం గా తలెత్తిన పలు నగర కేంద్రాలను బ్రాహ్మణమతం ప్రోత్సహించింది.

ఆపస్తంబ ఉపాసకులకు వారు పవిత్రమైన బ్రాహ్మణులు వాండ్లు తయారైన ఆహారపదార్థాల్ని తినరాదని చెప్పాడు. బౌధాయన, ఆపస్తంబ సూత్రాలు గణిక (వేశ్య)ల వద్ద నుండి ఆహారం తీసుకో-దని చెప్పారు. అయితే బుద్ధుడు వేశ్యలను కూడా "సంఘం" లో సభ్యులుగా అనుమతి ఇచ్చాడు.

Social aspects

క్రీ.పూ. 6 వ శతాబ్దం నాటికి వర్తకం బాగా వృద్ధి చెందడం వలన నగరాల్లో వృత్తికళాకారులు, సెట్టిలు ప్రముఖ సాంఘిక వర్గంగా ఎదిగారు. పల్లెల్లో విస్తారమైన భూములపై యాజమాన్యం కారణంగా 'గహపతులు' (రైతు యజమానులు) ముఖ్య సాంఘిక వర్గంగా ఎదిగారు. కాని వీరందరూ తమ ఆర్థిక మెరుగుదల కు సమానంగా సాంఘిక హోదాను బ్రాహ్మణ మతంలో పొందలేక పోవడం తో అశాంతికి గురయ్యారు.

బౌద్ధ, జైన మత ఉద్యమాలు - తిరుగుబాటు స్వభావం

బౌద్ధ, జైన మతాలు వైదిక మత సనాతనవాద్లాని కి వ్యతిరేకంగా ప్రతిపాదించిన వప్పటికీ అవి కులవ్యవస్థ ని నిర్మూలించాలని

① అనుకోలేదు. బౌద్ధ జైన మతాలు క్రింది కులాల పట్ల చాలా ఉదారంగా వ్యవహరించాం -ని మాత్రం చెప్పవచ్చు. చాతుర్వర్ణాల వారం సంఘంలో చేరవచ్చు, సన్యాసులుగా మారవచ్చు, అంతేగాక అంటరాని వార్కైన చండాలుడు, పుల్కసుడు కైవల్యం నిర్వాణ పొందడానికి అర్హులని చెప్పారు.

బుద్ధుని మాదిరిగానే మహావీర

② కైవల్యం స్త్రీలకి తమ సన్యాసత్వం లోకి రానిచ్చారు.

బౌద్ధ జైన మతాలు క్రింది కులాల

③ వారు జ్ఞానార్జన చేయడాన్ని నిషేధించలేదు.

(బ్రాహ్మణుని కి విరుద్ధంగా బౌద్ధ సన్యాసి

④ చాతుర్వర్ణాల వారెవరి నుండయినా ఆహారాన్ని స్వీకరించవచ్చు.

జాతిపత్తిగాని [illegible]

గాని బౌద్ధ, జైన సన్యాసాశ్రమాల్లో చేర్చుకోవడాన్ని 8|23
నిరాకరించేవారు. అంటే ఈ రెండు మతాలూ
కూడా నాడున్న సాంఘిక సంబంధాల్ని సవాలు
(5) చేయదల్చుకోలేదని తెలుస్తుంది.

నిజానికి ఈ రెండు మతాలూ
వర్ణ వ్యవస్థని అంగీకరించినట్లు కన్పడుతుంది.
అన్ని బౌద్ధ, జైన గ్రంథాల్లో వరుసగా బుద్ధులు,
జైన తీర్థంకరులు క్రింది కులాల్లో ఎన్నడూ
(6) జన్మించరని చెప్పబడింది.

బౌద్ధ జైన మతాలు నిరసనే
స్వభావం కలిగి ఉన్నా అవి కుల వ్యవస్థని
గాని, అంటరానితనాన్ని గాని వ్యతిరేకిస్తూ
శక్తివంతమైన పోరాటం జరిపినట్లు కన్పించదు.
పైగా బ్రాహ్మణ మతం మాదిరి గా బౌద్ధ
(7) మతం అంటరానితనాన్ని గుర్తించినట్లు గా
కన్పడుతుంది. ఒకసారి బుద్ధుడు స్వయంగా
తానే అన్యాయ మార్గాల్లో సంపాదించిన ఆహారం
చండాలుడు మిగిల్చిన మెతుకుల వంటిదని
పోల్చాడు.

అందువల్ల ఈ రెండు మతాలూ
నాడున్న సాంఘిక విభేదాల్ని అంతమొందించేందుకు
ఉద్యమించలేదని చెప్పవచ్చు. అయితే

(8) 'నిర్వాణ' ను అందుకోవడంలో కులం ముఖ్యమైనది కాదని మాత్రం అవి బలంగా ప్రతిపాదించాయి.

బౌద్ధ జైన మతాలు బానిసల
(9) స్థితి మెరుగుపర్చేందుకు కొంత కృషి చేశాయి.
ఆపస్తంబుడు (ధర్మసూత్రాలలో) బానిస వ్యాపారాన్ని కేవలం బ్రాహ్మణులకే మాత్రమే నిషేధించాడు.
బౌద్ధ జైనాలు బానిస వ్యాపారాన్ని తమ మత అనుయాయులందరికీ నిషేధించాయి.

బౌద్ధ జైనాలు తరువాత యజమానులు తమ సేవకుల పట్ల ఎలా ఎంత ఉదారంగా వ్యవహరించాలో చెప్పాయి. ఈ దయ,
(10) ఉదార స్వభావాలు ఈ మతాలు ప్రతిపాదించాల వారిలో ప్రోత్సహించేందుకు కొంత దోహదం చేశాయి.

క్రీ.పూ. 6 వ శతాబ్దంలో చాలు
చేస్తున్న హింసాత్మక అనవసరాలు గాదా కాలం తరం
ప్రజలు తెల్సుకోలేనివి గా భావించారు. వారికేలు
కొందరి వద్దే పోగుపడి ఉండడం, కొత్త నిబంధనలు,
కొత్త పద్దులు, కొత్త రేవాగారా మతాలు ఇలా
అనేక అవసరాలుగాని వారు ఏమాత్రం [illegible].
బుద్ధుడిని వేదాంత ద్వేషించారు. మొదటిన
సంపద తెంతిలు హింసాత్మక తతుబాతాల్ని తెలియజేశారు
చేసి సాంఘిక ప్రజాసేవలకు బుద్ధుణ్ణి దైవత్వ
ఆపాదించి పెరిగిపోయాయి. దానితో సాంఘిక
కొత్తలోచన తెలిసి తెలియాలనుకున్నారు. కొత్త
సంపద రంగాల్ని కొత్త ఆలోచనా విధానాన్ని
తెప్పించుకొనేందుకు గానూ స్వతంత్ర తరహా
కొత్తలాన్ని కోరారు. బౌద్ధ జైన మతాలు రెండూ
సరళమైన, పవిత్ర స్వచ్ఛ జీవనాన్ని ప్రబోధించాయి.
జైన బౌద్ధ సన్యాసులు గొప్ప వాటిని త్యజించాలి, వారు
బంగారాన్ని తాకరాదు. ఆత్మ, శరీరం కలిసి ఉండటాని
ఎంత అవసరమో అంత మాత్రమే తమ దానాల
నుండి స్వీకరించాలి. పంటలలోయీ వ్యవసాయం ప్రజలు
[illegible] & తిరిగి వెళ్లాలనుకోలేదు ఎలా
యంత్రోత్పత్తి & [illegible] క్రీ.పూ. 6 వ శతాబ్దంలో
చేసింది అలాగే
ప్రజలు ఇనుము యంత్రోత్పత్తి & తిరిగి
పొందాలనుకోలేదు వారి పరిస్థితులు ప్రభావితం
చేశాయి.

Chronological study of Society

సింధు నాగరికత కాలంలో క్రీ.పూ. 3200 – క్రీ.పూ. 2000

1) ఆర్థిక స్థోమత ఆధారంగా సామాజిక తరగతుల విభజన
   - దుర్గం లోపలి వారు — సమాజంలో సమూహం కాదు
   - దుర్గం వెలుపల రక్షణగోడ లోపల లోతట్టు పట్టణవాసులు
   - రక్షణగోడ వెలుపలి ప్రజలు

స్త్రీల పరిస్థితి

2) జాన్ మార్షల్ ప్రకారం మాతృస్వామ్యం .. ఇతడు చూపిన ఆధారాలు
   - అధిక (టెర్రకోట) స్త్రీ ప్రతిమలు
   - అమ్మతల్లి అంటే స్త్రీదేవతారాధన విపరీతం

3) జంతువుల్ని మచ్చిక చేసుకొని పెంచుకోవడం
4) అలంకార ప్రియత్వం
5) ఆరోగ్యం - పరిశుభ్రత పట్ల జాగ్రత్త (స్నానపుగదులు, డ్రైనేజి)
6) శాకాహారం + మాంసాహారం
7) ఇండోర్ గేమ్స్ కి ఎక్కువ పరిమితమయ్యారు - శాంతిప్రియులు
8) ఉన్నత వర్గీయులు సుఖమైన విలాసవంతమైన జీవితం గడిపేవారు సామాన్యులు సాధారణంగా సౌకర్యవంతమైన జీవితం గడిపేవారు.

వేదకాలం

తొలివేదకాలం క్రీ.పూ. 1500 – క్రీ.పూ. 1000

1) Kinship ఆధారం గా గల పూర్తి తెగ (tribal) స్వభావం
2) ఋగ్వేదం లో తరచూ కన్పించే Jana = మొత్తం tribe
   vis = clan

   విధేయత తెగ కే గాని ప్రదేశానికి కాదు.

3) కులప/గృహపతి అధిపతి గా గల పైతృక కుటుంబం
   ఇంట్లో అతి వృద్ధ మగవ్యక్తి
4) అబ్బాయి, అమ్మాయి (ప్రజ) పిల్లల్లో తెలుస్తూ అబ్బాయిలంటే అధిక ఆసక్తి...
5) యోధులు, పురోహితులు, సామాన్యులు . 3 తరగతులు గా సమాజం విభజింపబడింది – వర్ణవ్యవస్థ పాతి కన్పిస్తుంది.
   కుల భావన పట్ల ఉల్లేఖనాల లేదు.
6) ఆర్యేతరుల్ని ఆర్య సమాజం లో చేర్చుకోవడం
   మూలగురుల్ని తెగపెద్దల్ని | ఉదా: దాస పెద్దలు – బల్బూతి, తరుక్ష
7) ఆర్యేతరుల్ని చాలావరకుది ఆర్యులకి వెలుపలి వారిగా ఉంచి సమాజం లో అట్టడుగున్నాయి ఇచ్చారు.
   ఋగ్వేదకాలం చివర్లో చాతుర్వర్ణాలు తలెత్తాయి.
   వర్ణం = colour 10 వ మండలం లో పురుషసూక్తం లో
   అయితే 'కుల' మీద ఉల్లేఖనాలు ఇంకా రాలేదు...
   b'se తండ్రి పురో, తల్లి గ్రైండర్ of corn, కొడుకు వైద్యుడు
8) వృత్తులు వారసత్వం కాలేదు.

9) లిపి తెలియదు... మౌఖికంగానే విద్య గరపేవారు.

10) న్యాయం, శాంతి భద్రతలకు ప్రత్యేక వ్యవస్థ లేదు...
సంప్రదాయమే చట్టం.. రాజే న్యాయం చెప్పేవాడు...
పురో + పెద్దల సాయం తో

స్త్రీల పరిస్థితి

• నూలు వడకడం (weaving) స్త్రీలకే పరిమితమైన వృత్తి

1) puberty తర్వాతనే సాధారణంగా పెళ్లి చేసేవారు
కన్యాశుల్కం, వరకట్నం రెండూ అరుదుగానే కన్పిస్తాయి!
2) సభ, విదథాల కు హాజరైరి
3) ఉత్సవాలు, క్రతువులకు స్త్రీ ఉండడం తప్పనిసరి
4) విధవా వివాహాల్ని కొన్ని సందర్భాల్లో అనుమతించారు
(నియోగ)
5) సతి ప్రతీకాత్మకమె! అందునా ఉన్నత వర్గాలకే పరిమితం
6) స్త్రీలు విద్యావంతులు కావొచ్చు. మైత్రేయి, గార్గి

మలివేదకాలం క్రీ.పూ. 1000 – క్రీ.పూ. 600

1) వర్ణవ్యవస్థ కఠినతరమై సమాజం లో ప్రధానాంశమైంది.
2) బ్రాహ్మణులు రాజు కు దైవత్వాన్ని ఆపాదిస్తారు కాబట్టి వారు క్షత్రి
పై ఆధిపత్యం సంపాదించారు... రాజు, సాంఘిక ప్రివిలేజస్
పొందారు... శిక్షల నుంచి పన్నుల నుంచి మినహాయింపు
పొందారు.
3) క్షత్రియ నుంచి రాజు... రాజు సాంఘిక ప్రమాణాన్ని కాపాడాలి.

4) వైశ్యులు వర్తకం, వ్యవసాయం, అనేక చేతివృత్తులకు అంకితమయ్యారు. వీరు ప్రధానంగా శిస్తు చెల్లించే వర్గం

5) జనాభా లో అధిసంఖ్యాకులైన శూద్రుల పని పై మూడు వర్ణాల వారికి సేవ చేయడమే!

6) చాలా వరకూ న్యాయవిధానం ఋగ్వేదకాలంనాటిదే/ఉంది. అయితే భూవివాదాలు, వారసత్వ వివాదాలు పెరిగాయి. ఈ కాలం లో మరణశిక్ష ప్రవేశపెట్టబడింది.

7) లిపి తెలిసింది (700 B.C.) వేదాలు, ఉపని, బ్రాహ్మ, అరణ్యకాలు ఈ యుగం లో క్రోడీకరించబడ్డాయి.

ఋగ్వేదం లో ఉన్న class divided tribal society మలివేదయుగం లో varna divided society గా దాని సర్వ లక్షణాలతో అవతరించింది.

స్త్రీల పరిస్థితి

1) సగోత్ర వివాహాల నిషేధం ... అంటే exogamy
2) అనులోమ ✓ ప్రతిలోమ ×
3) భిన్న వర్ణాలు కలిసి భోజనం చేయడం పై ఆంక్షలు
4) బాల్య వివాహాలు తలెత్తాయి.
5) ఉపనయనం రద్దు
6) ప్రజా అసెంబ్లీలలో ప్రవేశం నిషేధం ...
7) స్త్రీల పరిస్థితి దిగజారసాగింది -- ఆడపిల్ల పుట్టుక బాధ గా ...

మౌర్యుల పూర్వ యుగం లో క్రీ.పూ. 600 – క్రీ.పూ. 323

1) క్షత్రియులు బ్రాహ్మణుల మతపర ఆధిపత్య, ఆధిక్యతల్నించే సాంఘిక వాదాలకి వ్యతిరేకంగా తీవ్రంగా ప్రతిస్పందించారు. వర్ణవ్యవస్థలో పుట్టుక కి ఉన్న ప్రాముఖ్యతనికి వ్యతిరేకంగా క్షత్రి ఒక సిద్ధాంతిక నిరసన ఉద్యమాన్ని నడిపారు... బుద్ధుడు, మహావీర క్షత్రియులే... ఇది ఈ యుగం లో సంప్రదాయేతర (heterodox) మతాల ఆవిర్భావానికి ఒక కారణం

2) రెండవ నగరీకరణ... రాగి & వెండి పంచ్ మార్క్డ్ నాణాలు → NBPW సంస్కృతి ఉద్భవాట
అంటే money economy

... వ్యవసాయం + వర్తక వాణిజ్య వృద్ధి

↓

శ్రేణుల ఆవిర్భావం

వైశ్యులు ఆర్థిక వాదానికి వారి సాంఘిక వాదా కి తగిన ఆదరణ లేదు

↓ social

వారికి ఉన్నత, సాంఘిక వాదాన్ని ఇచ్చే మతాల కై ఎదురుచూపు

↓

అందుకే వీళ్లు బౌ, జైనాల్ని అధికంగా ఆదరించారు.

ఇతర కారణాలు

- జై, బౌద్ధాలు వర్ణవ్యవస్థ కి మద్దతివ్వలేదు
- అహింస చెప్పాయి > యుద్ధాలు తగ్గ ... ↑ > వర్తక వాణిజ్యం ↑
- బ్రాహ్మణ ధర్మశాస్త్రాలు వడ్డీ వ్యాపారాన్ని నిషేధించాయి... వడ్డీ మీద బ్రతికే వాళ్ళని హీనంగా చూసేవి... బౌ, జైనాలు అలా చేయలేదు.

3) కొత్త వ్యవసాయం ఇనుప నాగలి వాడకం చే వ్యవ వృద్ధి > పశువులు కావాలి --- కాని విపరీతమైన యాగాలు & బలులు + మగధ పరిసరాల్లో ఆహారం కోసం పశువధ hence Need of rational thinking

ఈ సాంఘిక దురాచారం మతసంస్కర్తల మౌలిక బద్ధ ఆలోచనలు

వారి తోసి > అవకాశం ని బాధించే సంప్రదాయేతర మతాలు

4) వ్యవసాయ విప్లవం + వర్తకవాణిజ్య వృద్ధి + నగరాలు, పట్టణాలు ↑

సంపద కేంద్రీకృతమవడం

↓

సాంఘికంగా అట్టడుగున ఉన్నవారిలో అసంతృప్తి వృద్ధి

\+

సాంఘిక ప్రవర్తన ద్వారానూ శూద్రుల్ని తీవ్రంగా అవమానించడం

↓

చండాలురు అంటేనే... చండాలురుని చూస్తేనే కళ్లు కడుక్కోవడం!

స్త్రీల పరిస్థితి

- స్త్రీల పరిస్థితి బాగా దిగజారింది
- Social mobility లేదు • మతస్వాతంత్ర్యం లేదు

* బౌద్ధ, జైనాలు సాంఘిక- ఆర్థిక అసమానతల్ని తొలగించడానికి ఎలాంటి గట్టి మార్పులూ తీసుకురాలేదు అని గమనించాలి.

* అయితే బౌ, జైనాలు సాం. కస తప్పించుకునేందుకు 'సంఘం' / వ్యాప్తి మార్గాన్ని అందించాయి.

5) వైదిక మతం శిష్టులు ఉండిన భారీ యజ్ఞాలకు ప్రక్రియ పదమై సామాన్యులకు ఆచరణాసాధ్యం కాకుండా పోయింది. సంస్కృత మంత్రాలూ వారి పరిధిలోని కావు... ప్రజలు తమకు అందుబాటులో ఉండే తాము మాట్లాడే భాషల్లో ఉండే మతాలకై ఎదురుచూపు ----

- జన సంఖ్య బాగా ఎక్కువగా పెరగడం ... నగరాలు
- వైశ్యులే అయినా గుర్తింపు ప్రాదేశిక ఉనికి, వృత్తి ఆధారంగా ఉండి ఎవరికి వారు నిర్బంధ సమూహాలుగా ఉండి సమూహం వెలుపలి వారితో వివాహాలు చేసుకొనేవారు కారు! అంటే ఒక వైశ్యస్థాయి వారు ఇతర ఏ వైశ్యస్థాయి వారినైనా వివాహమాడడం లేదు... కేవలం వారి సమూహం లోనే వివాహాలు!
- వృత్తి వంశపారంపర్యం > శ్రేణి
- చండాలురు

స్త్రీల పరిస్థితి

- ధనికుల కి ఉదాసీన భార్య ఆదర్శ భార్య ... ధర్మబద్ధ వారసున్ని
  బొమ్మల లాంటి
- పురుషుల కంటే తక్కువ గా .. "సంఘ" చేరినా అక్కడా పురు కంటే తక్కువగానే! చూడబడేవారు!
- బౌద్ధ, గ్రీకు, ఇతిహాస సాహిత్యం ప్రకారం స్త్రీలు కొంత స్వేచ్ఛ కలిగి ఉన్నారు.
- స్త్రీ విద్యావంతులున్నారు.
- స్త్రీలని వధించడం పట్ల అయిష్టత & అపరాధ భావం
- విధవా వివాహం ✓
  " భర్త సోదరుణ్ని వివాహ ✓ } కనపడుతున్నాయి.
- కొన్ని ఆత్మదహన ఘటనలున్నా సతి కి ధర్మస్మృతికర్తల సమ్మతం లేదు.
- బాల్య వివాహాల్ని ప్రోత్స
- కన్యాదానాల్ని అతిశయించడం
- అనులోమ ✓
  ప్రతిలోమ X

మౌర్య యుగం లో క్రీ.పూ. 322 - క్రీ.పూ. 185

- వర్ణ వ్యవస్థ కొనసాగింది
- సాంప్రదాయ అధికార సూత్రాలు... వీరిని నిరాయుధులుగా.. తిరుగుబాటు చేయకుండా
- పైనున్న దశల్లో సైన్యం క్షత్రియులకే పరిమితం కాలేదు.
- కొత్త తెగల గుర్తింపు లో నివసిస్తున్న వేటగాళ్ళు / తెగలు... రాజ్యసంపద వీరికి govt. ధాన్యం
- వృత్తికారుల సంఘాలు కూడా వృత్తిని బట్టి
  ఆయుధాలు చేసేవాళ్ళు & ఎక్కువ కూడా than
  నేత & కుమ్మరి
  ధనిక వృ.కా క గృహపతులుగా పేద వృ.కా. క శూద్రులుగా
- స్త్రీ యోధులుగా (బౌ & ష్య
- కౌటిల్యుడు 15 పైగా చిన్నపిల్లల్ని 'అల్పవయస్కులు'గా
- మొట్టమొదటి సారిగా కొత్తగా గ్రామాలు ఏర్పడిన
  చోట్ల కొత్త వృ.కా.లుగా ఉన్న శూద్రులకి
  'భూమి' ఇచ్చారు.

- **బానిసలు** ✓ యుద్ధ ఖైదీలు, శిక్షగా, తమే తమని, బానిసలుగా
  - ✓ ఆస్తి వలెనే అమ్మొచ్చు, దాన్ని ఇతరులకి దానం ఇవ్వొచ్చు
  - ✓ కుమార్తెల్ని కనడం, కొట్టడం సాధ్య వ్యవహారం
  - ✓ బానిస స్త్రీ యజమాని బిడ్డ & తల్లి అయితే విముక్తి
  - ✓ బానిసల్లో ఆర్యులు ఉంటే... ఉన్నత వర్ణాల బానిసల్ని 'అనార్యులు' అని కౌటిల్యుడు
  - ✓ బానిసలు అపరిశుభ్రపనులు చేయరు .. వీటికి బలవంతముగా వాడేవారు...

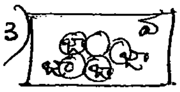
- ఇళ్ళ లోపలా బైటా ప్లాస్టరింగ్ + చిత్రపటాలతో అలంకరింప + అనేక అంతస్తులు
- వరి కి ప్రజాదరణ ↑, రాజ్య వధశాలలు, రాజ్యం మద్యం పై గుత్తా ఏమైనా మద్యపానం తక్కువేనం
- స్త్రీ, పురు మస్తుల్లా తేడా తక్కువ, బాగా ట్రిమ్ చేసిన డిజైనర్ చెప్పులు !
- యోధుల కుస్తీ, మనుషులు Vs. జంతు 'సమాజాలు' సంగీతులు & శోభనికల నాటకాలు, పాచికలు, చదరంగం
- చాలా సరళ జీవనం, ప్రతిది గుర్తుంచుకోగలరు, మౌర్యసామ్రాజ్య విపరీతంగా విస్తరించేవారు — గ్రీకు రచయితలు
- అంతఃపురాలు అద్భుతంగా తయారవడం, భారత నగరాల నిర్మాణం తయారవడం — surprised Greek writers

స్త్రీల పరిస్థితి

- అంగరక్షకులుగా, సంగీతకారిణులుగా, విద్యావంతులు, ఉపాధ్యాయిని ♀ Teacher
  ఉపాధ్యాయని = wife of ♂ teacher
  సంగీతం etc లలిత కళలు + కొందరు యుద్ధ విద్య
- భార్య భర్తతో పాటు శుభ కార్యాలు పాలుపంచుకునేది...
  కరువారి దానాలు
- ఉన్నతవర్గాల స్త్రీలు ← చాల పరిమితం / విధవ / వృద్ధ వేశ్య — రాజ్యం ద్వారా ఉపాధి + రాజ్యం వారి రక్షణా నియంత్రం
- కింది వర్గాల్లో భర్త తప్పు చేసినప్పుడు భార్య భూమిపై చేయాల్సి ఉండేది.. పై వర్గాల్లో భార్యలకు మరలా

- మహిళా సాధికారత పరిణామమే
- వేశ్యలపై పన్నులు, వారి సత్ప్రవర్తనకై [illegible] గణికాధ్యక్షులు
- అధిక సంఖ్యాక స్త్రీలు కుటుంబాల్లో మగవారు చెప్పినట్లు నడుచుకునే
- స్మృతుల్లో విధానాలు [illegible] అందరి విషయం కాని
  కొన్ని స్త్రీ పక్షం [illegible].
- 'సతి' లేదు అయినా ఉదాహరణలున్నాయి
- సాధారణ స్త్రీలు స్వేచ్ఛగా సంచరించగలగడం, ఉద్యానవనాల్లో
  వృత్తులు చేపట్టడం కనిపిస్తుంది నాటి సాహిత్యం లో

మౌర్యానంతర యుగం లో క్రీ.పూ. 200 – క్రీ.శ. 300

- విదేశీ స్వీయపర వాదాని బలం ప్రభావితం చేయడం
- అలాగే మిశ్రమం విరివిగా జరిగి పలు ఉపకులాలు/మిశ్రకులాలు ↑
  ↓
  ఈ యుగం లో కులాల పరంగా కీలక మార్పులు R.C. మజుం
- నగరాల్లో ప్రాధాన్యత్వం పెరిగింది. hence ధర్మ.శా. నగర జీవితాన్ని నీచంగా
- విదేశీ ఆక్రమణం > వర్ణవ్యవస్థ కి సవాలు > 'దిగజారిన క్షత్రి'ల హోదా for విదేశీ రాజులు by బ్రా
- వైశ్య-శూద్రుల కి ఆర్థిక వివక్షతలు అస్పష్టమయ్యాయి
  b'se వే.వృ లాభదాయకం for శూద్రులు
- కానీ చాలా మంది శూద్రులు గ్రామాల్లోనే కూలీలుగా నే బానిసలుగా
  కాబట్టి ఒక వర్ణం గా శూద్రులందరూ మెరుగయ్యారని కాదు
- బౌద్ధ సమాజం లో వర్తకుల కి ఉన్నత స్థానం
- "జాతి" జాతి Vs. వర్ణ 3)
  1) స్థానికమైంది — దేశమంతా ఒకేలా
  2) బ్రా 100% pure నిరపేక్షంగా జాతులు — విధుల ఆధారంగా

- వర్ణాల్లో వృత్తి + ఉనికి ఆధారంగా కులాలు
- శూద్రులు ఉద్య.లు & స్థితి అలజడి
- బౌ, జై మతాలు ↑ + విదేశీ అధికసంఖ్యలో రావడం + వై, శూద్రులు సొంత హో మార్పుల్ని కోరడం + జై, బౌద్ధాల సాహిత్యం > కలి ప్రభావం
  hence సిద్ధాంత స్థాయి లో విభజనల్ని, నియమాల్ని కఠినతరం
  ఆచరణ లో సౌలభ్యాల పరిధి పెరిగింది

స్త్రీల పరిస్థితి

- ఆస్తి హక్కు లేకపోవడం
- మనువు - తండ్రి, భర్త, కొడుకు పై ఆధారపడాలి
- వివాహ వయస్సు ↓ hence భర్తని ఎన్నుకొనే స్వేచ్ఛ ↓
- జై, బౌ కేంద్రాల్లో స్త్రీ సన్యాసి + దానాలు చేయగల వారి
  సంఖ్య > అధికం
- సంఘాల్లో కూడా స్త్రీలు పురుషుల కంటే తక్కువగానే చూడబడే
- బౌద్ధ స్థూపాలకి స్త్రీలు చేసిన దానాలు - ధ.శా. లో స్త్రీలకి
  గల ఆస్తిహక్కు .. స్త్రీలు గురించి చెప్పిన దానిలో విభేదిస్తున్నాయి..
  అందువల్ల ధ.శాస్త్రాల్ని సమకాలీన సమాజంలో వాస్తవంగా ఆచరణ
  లో ఉన్నవాటి వివరణలుగా అంగీకరించడం సరికాదు!
  ధ.శా. సిద్ధాంత కాఠిన్యం మాత్రమే చూపుతున్నట్లు అనిపిస్తుంది.
- చాలావరకు ధ.శా. చూస్తే స్త్రీలని స్వతంత్రులుగా చిత్రించారని
  కాదు కాని కొంత సౌలభ్యం ...
- స్త్రీ దానకర్తలు తమ గుర్తింపు ను చెల్లి, కూతురు, అమ్మ, భార్య
  లాంటి బాంధవ్యాలతో చెప్పుకున్నారు.
- బాల్య వివాహాలు > విద్య కి ఆటంకం
- విధవా వివాహాలు సామాన్యంగా అంగీకరించబడేవి కావు
- 'సతి' ఉంది గ్రీకుల వంటి విదేశీయులు సతి ని ప్రస్తావించారు.

తమిళకం - సమాజం

- tribal తెగ, kinship, totem పూజలు
- కురింజి (కొండలు + అడవులు) ముల్లై (పచ్చిక బయళ్లు)
  మరుతం (సార. వ్యవ. భూ.) నెయితల్ (సముద్రతీరాలు)
  పలయ్ (పొడి ప్రాంతాలు) — భిన్న జీవనశైలులు
- కు, ము, నె, ప లలో తెగల ఆచారాలే కాని
  మరుతం లో మాత్రం క్రమంగా వర్ణవ్యవస్థ
- తొల్కాప్పియం ప్రకారం సమాజం 4 విభాగాలు
  అరసర్ - రాజులు, అందనర - బ్రాహ్మ
  వణిగర్ - వ్యాపారం, వెల్లాలర్లు — ఉన్నతవర్గ ఉళ్లవ / పిన్నర్ అల్లువ
  వెల్లాలర్లు ≠ శూద్రులు b'se
  తమిళకం లో భౌగ. ఉనికి + వృత్తి > అరగాళులు
  మొదట్లో వీరి మధ్య వివాహాలకు ఆంక్షలు లేవు but క్రమంగా
  వర్ణం లోపలే వివాహం ... అద్దులతో పై ప్రాంతాలకు...
  శారీరక శ్రమ చేసే వెల్లాలర్లు — అట్టడుగు స్థానం పొందగా
  ధనిక " ఉన్నత స్థానంలోకి
- బానిస వ్యవస్థ ఉంది (యుద్ధ ఖైదీలు)
- ఇళ్లు
  ✓ వేసవి, శీతా కాలాలకు ప్రత్యేక ఇళ్లు
  ✓ కురింజి, నెయితల్ — సాధారణ ఇళ్లు
  ముల్లై, మరుతం — పెద్ద ఇళ్లు
  ✓ అంతస్తులు, గోడలు, లోహఫలకాల పైకప్పు
- ఆహారం — వరి ప్రధానం. మొ.జ., చి.జ., చేప, జొన్న

✓ పేదల ఆహారం లో ఆకుకూరలు, గంజి ; స్త్రీ-పురుష ఇద్దరూ కల్లు

✓ దిగువతరగతి కైనా మద్యపు కూడా ✓ లోకవాల తాగుడు

<u>వస్త్రాలు</u>

✓ ప్రాంతాన్ని బట్టి మారేవి

✓ పాదరక్షలు ✓ స్త్రీలు శిరోజాల పై శ్రద్ధ

✓ మగవారి తలవెంట్రుకలు 'కుడుమి'

<u>ఆభరణాలు</u>

బం., ముత్యాలు, కంఠా, విలువ రాళ్ళు వేలు అభ

జానపద స్త్రీలు అతిదవస్త్రం అలంకరణ

నానా రకాల సుగంధ లేపనాలు, ద్రవ్యాలు

<u>వినోదాలు</u> 'పనర' సంగీతకారులు 'విరాలియర్లు' నాట్యం

వేట, మల్లయుద్ధాలు, కుస్తీలు, martial art schools 'కుర్రంసాలలు'

వృద్ధు – పాచికలు

స్త్రీ – బంతి బాలురు + బాలికలు <u>కలిసి</u>

పిల్ల – కొయ్యబిళ్ళ, బొంగా సరస్సుల్లో స్నానాలు!

<u>అంత్యక్రియలు</u> దహనం, ఖననం రెండూ

పిండం "బలిప్రదాన" యుద్ధంలో మరణించిన వారికి

విధవ తన భర్త & దర్శలపై బలిప్రదాన ఇచ్చేది!

<u>నమ్మకాలు</u> మూఢనమ్మకాలు, జాతకాల పిచ్చి

- వృత్తి సమాజంలో దొరలు రైతుల్ని దోచుకునేవారు!
'మరవ' ల సాయం తో మిగులును దండుకునేవారు.

- అరసర్లు (పాలక వర్గం) & వెల్లాలరులతో మామాబంధా-లుండేవి.

• వ్యవసాయదారులు 'క్రైస్తవియర్' no better than [14] బానిస

• సంగం యుగం లో ఆర్థిక అసమానతలు స్పష్టం ... కానీ మహిళల్లో ఈ అసమానతలు పెంచబడాలి వాదనకి తేట తెలి లేదు.

• సంగం పద్యాలు ఎన్నో వృత్తుల్ని చెప్పినా 'వర్ణ' సాంఘిక ప్రవర్తన ప్రత్యక్షంగా చెప్పడం లేదు.

"సం. యు. కొట్టొచ్చే ... విచిత్ర ప్రభావం ; రెండు భిన్న సంస్కృతుల కలయిక యొక్క నిర్దిష్ట ఫలితాలు — తమిళ & ఆర్య"

— నీలకంఠ శాస్త్రి

స్త్రీల పరిస్థితి

• పురుషుల తర్వాత • ఆస్తి హక్కు లేదు

• బాలా ఆదరంగా చూశారు • యుద్ధాలప్పుడు ప్రత్యేక రక్షణ

• నిర్బంధ జీవితం గడపవలసిన అవసరం కాదు ... స్త్రీలు స్వేచ్ఛగా తిరిగేవారు

• బహిరంగా గా ఆటలు, జలక్రీడలు, పురుష కలిసి నాట్యం, రాజసభలకి వెళ్లడం

• బేలా & సాంఘికంగా వెళ్ళి • మహిళల్ల పనులు, వర్తకం లా పాల్గొనేవా

• అవ్వైయార్ సాహిత్యకారిణి • భార్య & బాలా గౌరవం

• వివాహాలు 2 రకాలు
  - కలవు = గాంధర్వ type
  - కర్పు = arranged

• కన్యాశుల్కం లేవు

• బాల్య వివాహాలు లేవు

• స్త్రీ పవిత్రత & బాలా ప్రాధాన్యం ఇచ్చారు

• సతి కన్పిస్తుంది

గుండు, చర్మశయనం, చప్పటి తిండి ← విధవల పరిస్థితి సంతృప్తికరంగా లేదు

• వృత్తి గుర్తింపు పొందిన వ్యవస్థ ← ప్రత్యేక కళ్ళ / లలితకళల్లో నైపుణ్యం / ఒక వ్యక్తికి రంగంలో

గుప్తుల కాలం లో క్రీ.శ. 300 – క్రీ.శ. 750

గుప్తానంతర కాలం లో

• వర్ణ ధర్మం ఆదర్శంగా మిగిలి ఆచరణలో పలు మార్పులు

• భూందానాలు పెరిగాయి > ఒకరి సాంఘిక హోదా కేవలం వర్ణాన్ని బట్టి గాక ఒకరికి ఎంత భూమి ఉంది అనే దానిపై ఉండటం

• ✓ నగరాలు బలహీనమై గ్రామాల్లో స్థిరపడిన చేతివృత్తులవారు
✓ శూద్రులుగా చేర్చబడ్డ అసంఖ్యాక ఆటవిక తెగలవారు

↓

మిశ్రిత కులాల పుట్టుక, వ్యాప్తి ... ప్రధాన మార్పు

క్రీ.శ. తొలి శతాబ్దం – మనువు – 61 మిశ్రకులాలు

క్రీ.శ. 8వ శతా – విష్ణుధర్మోత్తర పురాణం – వేలకొద్దీ మిశ్రకులాలు

• గుప్తుల కాలం లో వర్ణ నిబంధనలు అంత కఠినంగా లేవని A.L. బాషం
" అనులోమ అనుమతించారు.. కాని మిశ్ర ↑
క్రమంగా కులాంతర వివాహాల్ని వ్యతిరేకత పెరిగింది.

IM

• ✓ సమకాలీన అవసరాల దృష్ట్యా నూతన కులాలు
భూవిభజన పెరిగి > భూపత్రాల నిర్వహణకై ప్రత్యేకంగా
కాయస్థ, కరణ, కరణిక, పుస్తపాల మొ॥ > కాలక్రమేణ
వీరు తమ వర్గం లోనే వివాహాలు > కాయస్థ కులం

- క్రీ.శ. 6వ శతాబ్దానికి అంటరాని వారు ఎప్పుడైనా వారి సంఖ్య పరిమితంగా ఉండేది కాని క్రీ.శ. 3 వ శతాబ్దం నుండి " గణనీయంగా పెరిగింది... కేవలం కూలి పనులే... ఖచ్చితంగా ప్రదేశాల్లో ఊర్ల ను చాటుతూ చెక్క మోగించే అంటరాని...
  ఫాహియాన్

- గుప్తుల కాలం లో వైశ్యపని వారు మొ.. ఉన్నత సాంఘిక స్థాయి కలిగి... క్రమంగా వర్తకాని దెబ్బతిని .. ఆర్థిక పతనం .. సాంఘికం గా కూడా దిగజార్చబడ్డారు.
  వృత్తులు > కులాలు > ఆర్థిక పతనం > సాంఘిక పతనం

- శూద్రులు ఎక్కువ బానిసలు, సేవకులు కారు. వారు కౌలుదార్లు, పాలుదార్లు, భాగదార్లు గా ↑
  నగరాల పతనం > శూద్రులు వ్యవసాయం లోకి > వ్యవ. శ్రామం. వ్యవ సా. విధిగా
  శూద్రుల సాంఘిక, ఆర్థిక హోదా పెరగసాగింది.

- మౌర్యానంతర దశల నుంచి దశ లో ఉన్న వైశ్యుల హోదా వర్తక-వాణిజ్య ఆర్థిక పతనం తో పాటే పతనమైంది > వైశ్య వ్యవ లోకి నెట్టబడ్డారు > వైశ్య, శూద్రుల పనుల్లో, ఖా.ప్ర. ల్లో తేడా అంతరించింది >
  అల్పైనాని వై, శూ ఏకగాటున కట్టి వేయడం

- స్థానిక తెగల్ని కులాలుగా మార్చడం > శూద్రులు గా పరిగణించడం
  IMP గుప్తానంతర యుగం లో పెద్ద సాంఘిక పరిణామం .... భూదానాలు వ్యవ విస్తరణ కై ...

- ముఖ్యంగా గుప్తానంతర యుగం లో అసంఖ్యాక కులాల వల్ల పల్లెల్లో కులాల అంతస్థుల క్రమం
  ఉదా: ఉన్నత రాజుద్యోగ బ్రాహ్మణ ↑ తెగల ప్రజ ↓

విదేశీ వ్యాప్తి ↓

తెగల పాలకులు > హిందూ రాజులు ↓

ఆశ్రమాలు కోటలున్న వారిలో కూడా వృత్తుల నిపుణులు ఆల. ప్ర

కి దారి తీసాయి!

- గుప్తుల కాలం లో బానిసలు పెరిగారు.

IMP మనువాది శకాల గ్రాహ కళ్ళరచం ... స్వేచ్ఛం వదిలేసిన స్త్రీకి

బానిస బతుకులు!

ఇంటి పనికే బానిసత్వం ఎక్కువగా

- ఉమ్మడి కుటుంబం తప్పనిసరి లక్షణంగా
- వర్తక శ్రేణులు బలంగా నగరాలు పల్లెల్లో ప్రబలిపోయాయి

ధర్మ. శా. వారికిచ్చిన తక్కువ హోదా ఆదర్శమైనవి అంటూ కాదని

నగరాల్లో ధనికులు విలాస జీవితం - కామసూత్ర

అయితే అధిక సంఖ్యాకుల జీవితం దుర్భర పరిస్థితుల్లో ఉండేది.

- గ్రామీణ జీవిత happy

భూస్వాములు క్రమంగా బలిష్టులై > రైతుల పై అధిక భారం

- శాంతి పంట తప్ప ఏదీ కాదు ఆ but మనవాళ్ళు

గ్రా. తప్ప మనుషులు కారుతే! గ్రా. ఊళ్ళి, వెళ్ళి తినరాని...

మత్స్య పీడియా సమాజ విధానాలు సడలించబడ్డాయి.

- స్త్రీల బానిసత్వం
- వినోదాలు కంచుక (బంతి), జూదాలు, నాటకాలు

జూదం క్రీడలు

కోళ్ళు, పక్షుల పందేలు గ్రా. ప్రాం.

- నగర వాసులు - "నాగరికులమని" — శక్తి ↑ / ఉత్తమ జీవి / అధిక సంపదలు

• గుప్తుల కాలం లో "ఆపద్ధర్మ"

ఆ.శ

స్త్రీల పాత్ర / పరిస్థితులు

• బృహత్సంహిత స్త్రీలు = కొంత్రాల లో
• కౌమారదశ కు ముందే pre-puberty వివాహాలు
• స్త్రీ ధనం తప్ప ఏ ఆస్తి హక్కులూ లేవు
• విధవల విషయం లో యాజ్ఞవల్క్య వాళ్ళ కొంత ప్రగతి
• సతి సాంఘిక ఆమోదం పొందింది
• క్రీ.శ. 5 వ శతాబ్దం తర్వాత నుంచి వివాహానంతరం స్త్రీ గోత్రం మారే ఆచారం మొదలైంది

IMP

• దేవదాసీలుగా స్త్రీలు ... కనిపించింది
• మత్స్య పురాణం వేశ్యల గౌరవాన్ని పెంచింది
• 'గణిక' లేదా ఆస్థాన నర్తకులు = Japan [illegible] గీష వంటివారు
• అభిధాన రచనలు -> రాజులు పరదా పద్ధతి పాటించేవారు కాదు
• వివాహిత విధవ ల సాధారణ స్వతంత్ర హోదా ఉండేది కాదు.
• గుప్తుల కాలం లో బ్రా, క్ష అక్ష.కా. వైశ్య ని, స్త్రీ బాలికల్ని వివాహం చేసుకునేవారు ... కాని గుప్తానంతర కాలం లో మిశ్రమ వివాహ కఠినతరం > బ్రా కేవలం క్ష, వై కన్యల్ని మాత్రమే కాలాంతరం గా

• అనులోమ > పుత్రులు - తల్లి కులాన్ని
ప్రతిలోమ > పుత్రులు తండ్రి కులాన్ని పొందుతారు
• మేధాతిథి మిశ్రమ వివాహాల్ని ఖండించాడు
• రాజకన్యలు ... స్వయంవరం లో

May not be necessary

పల్లవుల కాలం లో క్రీ.శ. 550 – 900

- ముఖ్యం. దక్షి. భా. లో బ్రాహ్మణీకరణం పరిపక్వమైనాయి ?
- ముఖ్యం. రాజులు వరాలు > బ్రా కి భూదానాలు, దానాలు
- నిషేధం ఉన్నా బ్రా లో కొందరు పెట్టుబడులు పెట్టి శ్రేణుల్లో కి వెళ్ళి వచ్చేవారు.
- బ్రా పౌరోహిత్యం వదిలి ప్రభువుల్లో... 'బ్రహ్మక్షత్రియ' పదం వల్ల బ్రా అనేక కులాలున్నాయని తెలుస్తుంది. ముఖ్యం
- ముఖ్యం. పాలకులు జన్మతో సంబంధం లేకుండా బ్రా. ఆచరించే వ్ర. పొందేవారు.

వైశ్య. వ. ప్రత్యేకత లేకపోయినా వర్తకులు పై చెప్పుకొన్న

వృత్తి + చే.వృ > శూద్ర

అంటరానివారు కూడా ఉన్నారు — వీరి నుంచి భక్తి.ఉ.కా. రావడం విశేషం.

- ఆహార, వివాహ లో కులం కఠినంగా పాటించినా నేటితరహాలు, కారు పాలన లో కులాలతో సంబంధం లేకుండా ప్రజలందరూ సమానులు అనేవారు.
- వివిధ సాం. వర్గాల మధ్య వివాదాలు లేవని కాదు కాని వాటిని / అవి క్రూరంగా మారలేదు... సామాజిక సామరస్యం, సంతృప్తి కొనసాగాయి.
- గ్రామ వాసం ప్రాముఖ్యతం > రైతుని బంధు నిండు ఉన్నవారు
- ముఖ్యం. భూదానాలు పొందిన ఆలయాలు మఠ, సాంస్కృ, శిక్ష సమా లో కీలక పాత్ర

- పండిన ధాన్యం ప్రధానం
  సామాన్య ప్రజలు బియ్యం కంటే రాగి, చోలం
  ఆహారంగా సర్వసాధారణం, మత్స్యపువి < ధని / సామా
- స్త్రీ - రవిక, వస్త్రం, పాంచి
  పురు - పేటు, షార్ట్, ఉత్తరీయం, ధోవతి

- స్త్రీల పరిస్థితి

చాళు • ఉన్నత కులాల స్త్రీలు సమాజంలో గౌరవప్రద హోదా ఉండేది
వారికి ఆస్తి హక్కు కూడా ఉన్నట్లు తెలుస్తుంది!
- విద్యావంతులు + లలిత కళల నిష్ణాతులు
- కింది వర్గాల స్త్రీలు పేదలు, కూలీలు చేయడం వంటి పనుల్లో
- నాట్యకత్తెలు రాజాస్థానాల్లో, సమాజంలో మంచి ప్రభావం
- వీరగల్ శాసనాల ద్వారా 'సతి' ఆచార పరిచయం + దాన్ని గౌరవించేవారు
- దేవాలయాల్లో నృత్య, సంగీత దేవదాసీలు

చాళుక్యులు వాతాపి, (క్రీ.శ. 540 - 757)

- ధాన్యం విస్తారంగా పండేది
- ప్రజలు శ్రమ జీవులు
- ఎంతో నిజాయితీగల ప్రజలు
- వంచన, మోసం చేసిన వారిపై తప్పక ప్రతీకారం తీర్చుకునేవారు
- ప్రజల అలవాట్లు సామాన్యమైనవి, నిరాడంబరమైన జీవితం
- సహాయం చేసిన వారికి ప్రత్యక్షంగా

స్త్రీల • రెండవ విక్రమార్క రాణి విరూపాక్ష ఆలయాన్ని నిర్మింప చేసింది!
- చాళుక్య విజయాదిత్యుని భార్య వినాపోటిగల్ మహారాజు వద్ద హిరణ్యగర్భ ఉత్సవం చేసింది. దేవతలకు అంతరంగాలు బహూకరించింది.

Chronological Study of Economy

సింధు నాగరికత   క్రీ.పూ. 3200 – క్రీ.పూ. 2000

- వ్యవసాయ ఆర్థిక వ్యవస్థ —
  - దున్నడం తెలుసు
  - సింధు వరదలు తెచ్చిన ఒండ్రు పై
  - Nov విత్తి Apr కోత
  - ధాన్యాగారాలు
  - కాలువ ద్వారా నీ.పా. కి ఆధారాలు దొరకలేదు

- మట్టి పాత్రలు, సీల్స్, ఇటుకలు, లోహ, పూసల తయారీ, నూల వీవింగ్, టెర్రకోట, దంతపు, ఆభరణాలు, శిల్పాల తయారీ పరిశ్రమలు

- దేశం లోపల వ్యాపారం

✓ గ్రామాలు —ధాన్యం→ పట్టణాలు

← రాతి పనిముట్లు – ఈ రాయి
అన్నిచోట్లా దొరకదు only in Sukkur, Sind

✓ రాగి – ఖేత్రి, రాజస్థాన్ + బెలూచి వా.స. ప్రావిన్స్ పై నుండి

బంగారం – కోలార్, [illegible] + కాశ్మీర్

వెండి – ఆఫ్ఘన్, ఇరాన్, మెసపటోమియా వర్తకుల వెండి కి తమ సరుకుల్ని మార్పిడి

సీసం – కాశ్మీర్, రాజస్థాన్

లాపిస్ లజూలి – బదక్షాన్, ఆఫ్ఘన్   బదక్షాన్ లో షార్టుఘై మొహ ప్రాంతాల్లో హరప్పా ప్రజల ఆవాసాలు ! కట్టించారు

Turquoise, Jade – మధ్య ఆసియా

అగేట్, చాల్సెడని, కార్నేలియన్ – సౌరాష్ట్ర, పశ్చిమ భారత్

కలప – కశ్మీర్ నుంచి చీనాబ్ నదీ మార్గం ద్వారా సింధులోయ కి

ఎమెథిస్ట్ – మహారాష్ట్ర

విదేశీ వర్తకం

పురావస్తు ఆధారాలు

- ✓ ఆయోవార్డ్ ఫ్రాంక్ఫోర్ట్ సుమేరియన్లలో ఉర్, సుసా, లగాష్, టెల్ అస్మార్ లలో త్రవ్వకాలు > రెండు డజన్ల కు పైగా హరప్పా సీళ్ళు; ఉమ్మాలో వస్త్ర బేళ్ళు (bales)
- ✓ సిలిండ్రికల్ సీళ్ళు (మొహెంజదారోలో) + సుమేరియన్ లాంటి వస్తువులు హరప్పా ప్రాంతాల్లో
- ✓ సింధు నాగరికతకు పూసలు, సెరామిక్స్, గుర్రపు బొమ్మలు, చిత్రలేఖన విగ్రహాలు, ప్రత్యేక భార తయారీ ముద్రపరికరాల ఆకృతి గల వస్తువులు, పాచికలు, చన్హుదారో పూసలు ..... ఉర్, నిప్పూర్, టెల్ అస్మార్, కిష్ లలో దొరికాయి. గల్ఫ్, సుమేరు హరప్పా తూనికలు దొరికాయి.

అయితే మెస చెందినవి హరప్ప నగరాల్లో చాలా తక్కువగా దొరికాయి ... అందువల్ల మెస & సింధు మధ్య

- * ప్రత్యక్ష వర్తకం ఉందని చెప్పటానికి వీల్లేదని కొందరు ... హరప్పన్లు → ప.గల్ఫ్ ... వీటిలో క్రీ సరుకుల్ని బహ్రెయిన్ వంటి పోర్టుల్లో వర్తకుల చే మెస & రవాణా చేయబడేవని ...
- * కొందరు పండితులు మాత్రం ? ప్రత్యక్ష వర్తకం ఉండేదని ...

సాహిత్య ఆధారాలు

- ✓ మెసపొ అక్కాడ్ రాజు సర్గాన్ (2350 B.C.) Dilmun, Magon, Meluha నుంచి ఓడలు వచ్చేవని గొప్పగా
- ✓ ఉర్ నగర డాక్యుమెంట్లలో Meluha
- ✓ మెస సాహి లో Meluha వర్తక సమూహం మెసపొటేమియా లో నివసిస్తున్నట్లు చెప్పబడింది.

✓ మెసపొటేమియా Meluhan భాషని అర్థం చేసే ద్విభాషి గురించి చెప్తోంది...

↓

- మెస & హరప్పా సంబంధాలు ప్రత్యక్షమైనవి కావని
- వర్తక సంబంధాలు దూరం అయినా గట్టివైనా మంచి సంబంధాలు ✓
- మెసపొ బట్టలు, ఉన్ని, సుగంధ తైలం, చర్మ ఉత్ప... ఇవన్నీ నాశనం అయ్యే సరుకులు కావడంతో మనకు హరప్పన్ ప్రాంతాల్లో అవశేషాలు దొరకట్లేదు.... వెండి ని మెస నుంచి దిగు b'కు హర ప్రాంతాల వెండి వాడకం ప్రాంతం ఏదీ లేదు...

IMP

↓

ప్రత్యక్ష సంబంధాలు ఉన్నట్లుగా...

రవాణా పద్ధతులు

ఓడ రేవులు — లోథల్, సుర్కొటడా, సుత్కజెండర్

ఓడలు — సీల్స్ పై, మృణ్మయపాత్రలపై చిత్రం
టెర్రకోట పడవ బొమ్మ

ఎడ్లబండి — టెర్రకోట బొమ్మలు, రాగి బండి బొమ్మ > పంజాబ్ లో నేటి ఇక్కా బండి ని

వాణిజ్య స్వభావం

- నాణేలు వాడలేదు
- సీల్స్ ట్రేడ్ మార్కులు అంటారని
- వస్తుమార్పిడి పద్ధతి లో
- బ్యాలెన్స్ ఆఫ్ ట్రేడ్ సింధు ప్రజలకే అనుకూలంగా

సుభిక్ష వ్యవసాయం
విస్తృత వర్తక వాణిజ్యాలు
BOT అనుకూలత
} ఆర్థిక సామ్రాజ్యం > నగర నాగరికత

వేద కాలం లో

తొలి వేద కాలం క్రీ.పూ.1500 – క్రీ.పూ.1000

- పాక్షిక సంచార పశుపాలకులు • వ్యవసాయం తెలుసు
- ఋగ్వే లో ధాన్యం, విత్తడం, కొడవళ్ళు, కోత, నూర్పిడి మొ॥ చెప్పారు.
- వ్యవసాయం అడవుల్ని నరకడం తెలియదు.... అందుకే పెద్ద భూభాగాలు ఈ విభాగం లో లేదు.
- గోవు విలువ & కొలత
- వడ్రంగం, నేత, తోళ్ళ శుద్ధి, రథ నిర్మాణం, మృణ్మయపాత్రలు మొ॥ చే.వృ.
- లోహం కరిగించడం తెలియదు...
- ఋగ్వే కవి మూడు నిష్కలు నూరు గోవులు రాజు నుండి బహుమానంగా పొందినట్లు చెప్పాడు... అంటే నిష్కలు కరెన్సీ కాదు.

మలి వేద కాలం క్రీ.పూ.1000 – క్రీ.పూ.600

- వ్యవసాయం విపరీతంగా వృద్ధి
  - ✓ మైత్రా, తైత్తి, కఠక సంహిత + శతపథ బ్రా లో 6, 8, 12, 24 ఎద్దులు నాగలిని లాగినట్లు
  - ✓ సమాజ వనరు (వేద) విలువ పెంచె పదే పదే
  - ✓ శతపథ ... నాగలి ఉత్సవం
  - ✓ క్రీ.పూ.1000 నాటి సమాధుల్లో ఇనుప వస్తు
    క్రీ.పూ.800 నాటికి పంజాబ్, West UP, రాజ లలో ఇనుము వాడకం పెరి
  - ✓ 800 BC – 600 BC PGW లో పాటు iron వస్తువులు విరివిగా లభించాయి ... గంగా మైదానంలో 500 పైగా Later vedic ప్రాంతాల్లో
- ఋగ్వే కేవలం బార్లీ, రాగి, & గోధుమ మలి వేద సాహి

వీటితో పాటుగా వెండి, లెడ్, టిన్, ఇనుము లోహాల వాడకం పెరిగింది. 153

- గాజు పరిశ్రమకు ఆధారాలు దొరికాయి
- ఆభరణాల తయారీదార్లని మ.వే. సాహి. లోహకారులు గా ప్రస్తావించింది.

<u>వర్తక వాణిజ్యాలు</u>

- వస్తుమార్పిడి పద్ధతి
- <u>క్రీ.పూ.600 ప్రాంతంలో మొట్టమొదట నాణేలు వాడుకలోకి వచ్చాయి</u>
- పలు లోహాలు, కొలతలు మలివేద ఆర్యులకు తెలుసు

మన = కృష్ణల   శతమాన = 100 krishnalas

గోవు కూడా విలువ యూనిట్ గా కొనసాగింది

నిష్క "   "   " ఎదిగింది

→ వ్యవసాయ వృద్ధి + వర్తక వాణిజ్య వృద్ధి > హస్తిన, కౌశాంబి మలివేద ప్రధాన proto-towns
మ.వే. సాహి. లో అరుదుగా 'నగర' ప్రస్తావన చేసిన మధ్యలు

<u>ఋగ్వేద పశుపోషణ</u> > <u>మలివేద వ్యవసాయం</u>

<u>పత్రాల పూర్వ యుగం లో</u> క్రీ.పూ.600 - క్రీ.పూ.323

మౌర్యుల యుగం లో క్రీ.పూ. 322 - క్రీ.పూ. 185

- ఇనుము వాడకం బాగా పెరగడం + మధ్యప్రాచ్య నూతన జనావాసాలకై వాడడం + నూతన జనావాసాలకు కొంత కాలం పన్నుల నుండి మినహాయింపు + ప్రభుత్వమే పశువులు, విత్తనాలు, పనిముట్లు అందించేది...

↓

ఇవి రాజ భూములు (సీత) గా ఉండేవి

సీతాధ్యక్షుని ప్రత్యక్ష పర్యవేక్షణ + నీటి పారుదల సదుపాయాలు

VIMP — వ్యవసాయ వృద్ధి + విస్తరణ

- జనపద భూముల్లో వ్యవసాయం వ్యక్తిగతంగా చేయబడేది.
  వ్యవసాయ కూలీల ద్వారా సాగు చేయించే భూయజమానులు → గృహపతులు / గ్రామభోజకులు

- భూమిశిస్తు మదింపుకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యం (IMP)
  భాగ → పంటలో $\frac{1}{6}$ వ వంతు
  భాగ, భేటిసహితం + పాలు పంట ద్వారా ఎక్కువ రాజ్యానికి ఆదాయం
  'పిండకార' గా గ్రామ సముదాయాలు 'బలి' (IMP)
  'కర' గా పళ్ళు, పూలు 'హిరణ్య' ధనరూపంలో పన్ను
  'ప్రణయ' → అత్యవసర సమయాల్లో
  సాగుదార్లని 2 పంటలు పండించమని ఒత్తిడి చేసేవారు

- పట్టణాలు...
  - వృద్ధి, వ్యాప్తి
  - (వస్తు) మార్పిడి విధానం / వర్తకం గంగా మైదానం నుండి మధ్యభారతం, దక్కను, దక్షిణ భాగాలకు వ్యాపించసాగింది.

- డా. కూశాంబి ఏర్పడిన పట్టణాల్లో మార్పులకు 'దుర్గనివేశ' 'దుర్గవిధాన' ద్వారా ప్రాకారాలు గల పట్టణాలు ఏర్పడ్డాయి. (IMP)

- నగరపాలనలోని 6 ఉపసంఘాల్లో 4 ఆర్థిక రంగానివే

1) పరిశ్రమలు 2) వర్తక వాణిజ్యాలు 3) వస్తువుల అమ్మకాలు 4) అమ్మే వస్తువుపై శిస్తు వసూలు

- ధన రూపంలో కార్మికులకు జీతాలు ఇవ్వడం --- నాణాల చెలామణి

IMP ప్రభుత్వ ఉద్యోగుల జీతాలు ధనరూపంలోనే

వర్తకులు

- పట్టు, వస్త్ర ఆభరణాలకు రహదారులు వాయువ్య భారతం గుండా ఉండేవి.
- ఉ. భార. నదీ మార్గాలు

- వస్త్రోత్పత్తి 'శ్రేణుల' ద్వారా ... వడ్రంగులు, చిత్రకారులు, కుమ్మరి మొ॥వి వృత్తి తప్పనిసరిగా వారసత్వం అయి ఉండేది.

- వృత్తులవారి మాదిరిగానే వర్తకులు కూడా "శ్రేణులు" గా వ్యవస్థీకరించుకున్నారు. కొందరు వర్తక ప్రముఖ వృత్తులవారి శ్రేణి లతో సంబంధాలు పెట్టుకునే వారు > వస్తువుల పంపిణీని సులభతరం చేసేది...

IMP

- ప్రభుత్వం వస్తూత్పత్తిని నియంత్రించడమే కాదు అదే ఉత్పత్తిదారుగా మారింది.

IMP

✓ గనులు, ఉప్పుతయారీ, ఆయుధాలు, నాణాల పై ప్రభుత్వ గుత్తాధిపత్యం

✓ మత్తుపానీయ తయారీని నియంత్రించేది

✓ నూలు, మగ్గం, పంచదార / బెల్లం, పాడి పరిశ్రమ కూడా సొంతంగా నిర్వహించేది.

✓ వస్తువుల ధరలు నిర్ణయించడం + ఏదైనా వస్తువు కొరత ఏర్పడితే నిల్వచేయడం — పణ్యాధ్యక్షుడు

తూనికలు, కొలతలు — పౌతవాధ్యక్షుడు

- వర్తకులందరూ పన్నులు + కస్టమ్స్ సుంకాలు చెల్లి

IMP ఇవి వస్తు విలువలో $\frac{1}{5}$ నుంచి $\frac{1}{25}$ వ వంతు వరకూ ఉండేవి

- గాంధార రాజ్యం మధ్య ఆసియాతో (కి) వర్తకంలో సంబంధం మరింత ఉత్తేజంగా ఉండడాన కొన్నింటి వారి ద్వారా కూడా సరుకుల్ని అమ్మించేది..
- <u>విదేశీ సరుకుల్ని దిగుమతి చేసుకునే వర్తకులకు పన్ను మినహా ఉండేది.</u>

IMP <u>విదేశీ సరుకులు అమ్మకం ప్రోత్సహించినా</u>
<u>విదేశీ వర్తకుల్ని మాత్రం ప్రోత్సహించేవారు కాదు.</u>
స్థానిక <u>వర్తకులతో విదేశీ సరు కొనవచ్చు.</u>

- పశ్చిమ తీరంలో 'బర్బరికం' .. దీని ద్వారా బాబిలోన్ వరకూ సముద్ర వర్తకం జరిగేది. దీని ముందునుంచే సింధు నాగరికత కాలంలో వర్తక వ్యాపారాల వృద్ధి
- తామ్రలిప్తి నుంచి సిలోన్ వరకూ మధ్యలో తెలు సముద్రతీర పట్టణాలను కలుపుతూ సముద్ర వర్తకం సాగేది.

స్ట్రాబో ప్రకారం ఓడల నిర్మాణం రాజ్య గుత్తాధికారంగా సాగేది తెలుస్తుంది

- బాటల రవాణా సమాచార ఎంటర్‌ప్రైజ్ గా సాగేది.
 వివిధ వర్తకులు 'సార్థవాహ' అధ్యక్షుని క్రింద కంపెనీ గా ఏర్పడి వారికి కిరాయి దించడం, మజిలీలు, నీళ్ల సౌకర్యం, దారులు, ప్రమాదస్థలాలు మొ॥ తెలియజేస్తూ మార్గదర్శిగా ఉండేవాడు
- భూ, సముద్ర విదేశీ వాణిజ్యం అర్థశాస్త్రం, పాలపత్రాలు ద్వారా నియంత్రించబడేది.
- భా —నుంచి→ పశ్చిమ దేశాలకు ఎగుమతి సరుకులు
 నీలిమందు, వైద్య వస్తు, పత్తి, సిల్క్
- ఉత్తరభారత —బ్లాంకెట్స్, చర్మాలు, గుర్రా,→ దక్షిణ భారతం
 ← ముత్యాలు, వజ్రాలు, శంఖాలు, కెంపు, బంగారం

హరప్పా నాగరికత - ఆర్య / వైదిక సంస్కృతుల తులనాత్మక అధ్యయనం

Q: Early pastoral and agricultural communities - the archaeological evidence

జ: మెసోలిథిక్ ఏజ్ మధ్యరాతియుగం లేదా మధ్యరాతియుగం తరువాత వచ్చిన నవీనశిలాయుగం లేదా కొత్తరాతియుగమునందు [illegible] తొలి పశుపోషణ, వ్యవసాయక సమాజాలు అనే పదాన్ని [illegible] ఉపయోగించారు. అంతకుముందు సంచార జీవనాన్ని గడిపే మానవులు పశుపోషణ, వ్యవసాయక సమాజాలుగా పరిణామం చెందడానికి నవీన శిలాయుగం [illegible] [illegible] [illegible] నిర్మాణం ఏర్పడటం [illegible] పెరుగుతున్న జనాభా వత్తిడి, శిలా సాంకేతిక పరిజ్ఞానాభివృద్ధి మొదలైన వాటిని కారణాలుగా భావిస్తున్నారు.

[illegible] 28: (ప్రాచీన భారతదేశ చరిత్ర [illegible])

ఈ యుగంలో [illegible]: ఈ యుగంలో [illegible] మానవ సమాజాలు [illegible], [illegible]

మొదలైన పనిముట్లను తయారుచేసుకున్నారు.
ఈ యుగం మానవులు కళల పట్ల ఆసక్తి చూపారు,
సాంఘిక మత విషయాలలో ఆసక్తిని కూడ కల్గి
ఉండేవారు. అనేక వేల సంవత్సరాలనాటి వారి
రాతిపై చెక్కిన చిత్రములే అందుకు నిదర్శనం.
మధ్యభారతదేశంలోని మధ్యరాతి యుగం నాటి
శిలా చిత్రములలోను, కర్నూలులోని నవీన శిలాయుగ
- నాటి రాతి చిత్రాలలోను నాటి ప్రజల సంప్రదాయాలు
బహిర్గతమౌతున్నాయి. రాతి చిత్రాల్లో ఆవిష్కృతమైన
జంతువుల చిత్రాలు, వేట సన్నివేశాలకు
సంబంధించినవి. ఈ చిత్రాల్లో మానవుల ఆకారాలు
ప్రాచీన మానవుల చిత్రాలను, సజీవంగాను,
కళాత్మకమైన దృష్టితోను చిత్రించడం విశేషం.
నవీన శిలాయుగంలో మట్టి పాత్రలపై బొమ్మలను
తయారుచేయడం వంటి కళాత్మక కార్యకలాపాలు
మానవ ప్రగతిలో కొనసాగాయి (సాగినాయి)

మతం: ఈ యుగంలో మానవులకు దైవ
భావనలో ప్రకృతి శక్తుల పట్ల భయభక్తులు
ఆరాధనలు పట్ల ఏర్పడింది. మాతృదేవత విగ్రహాలు,
రాళ్ళను, చెట్లను ప్రత్యేకంగా పూజించేవారు.
మరణానంతర జీవితం పై నమ్మకంతోను, మృతదేహాలను పూడ్చిపెట్టేవారు.

- గ్రామాల్లో రకాలు పరిహారక – భూమిశిస్తు మినహా పొందినవి
  ఆయుధయామ – సైనిక సేవలందించే గ్రామాలు

ధాన్య ప్రతికర, హిరణ్య ప్రతికర, ఉద్రంగ (అటవీ ఉత్ప) ప్రతికర, వృష్టి లేదా విష్టి (వెట్టి) ప్రతికర ... పన్నుల బదులుగా ధా, లోహం, ఆ, వె చెల్లిస్తారు.

- <u>పరిశ్రమలు</u> వస్త్ర పరిశ్రమ బాగా వృద్ధి
  దారుశిల్ప, ఏనుగు దంతం లో ఉత్తమ పనితనం గల వస్తు పరిశ్రమ
  ప్రత్యక్షం లేదా గనులే గాక ముత్యాల్, శంఖా, తెరల్లు గాసం పలు రత్నాల
  అన్వేషించేది !

- మెట్రోపాలిటన్ → కేంద్రప్రాంతాల్లో ప్రత్యక్ష ఆర్థిక నియంత్రణ
  Core areas → కుమార + ఆటవిక ప్రాంతాల్లో but ఈ నగర
  ఆర్థి. నిర్వ కేంద్రీకరణం సమర్థించడం

  అంచుల్లోని అటవీ → వీరి ఆర్థిక వనరుల రాజ్యం ఏ మాత్రం
  జోక్యం చేసుకోదు... కేవలు వినియోగం లేక
  తెచ్చిన వనరుల్ని రాజ్యం కొంత పంచుకుంటుంది...
  అంతే !

మౌర్యానంతర యుగం క్రీ.పూ. 200 – క్రీ.శ. 300

- స్త్రీల పాత్ర essay p. 1 vol. 6
- India's contacts with the West [200 BC to 300 AD]

- అతి ప్రాచీనమైనవి
  - ✓ హరప్పా – మెసపొ
  - ✓ 14th Cen B.C. కి చెందిన బోఘజ్ కొయ్ శాసనంలో ఇంద్ర, అగ్ని, వరుణ, మిత్ర మొ॥ పేర్లుండడం వల్ల సంబంధాలుండేవని
  - ✓ జాతక కథల్లో 'బవేరు' రాజ్యానికి వర్తకయానం
    బవేరు → బాబిలోనియా

- విదేశీ ఆక్రమణలు
  - ✓ పర్షియన్ రాజు డేరియస్ వాయవ్య భా. పై 516 BC లో దాడి చేశాడు. పర్షియా సామ్రాజ్యంలో 20వ సత్రపీగా... 200 ఏళ్ల పాటు పర్షియన్ సంబంధాలు > వర్తకం ↑
  - ✓ గ్రీకు తొలుత స్వల్పకాలమే ~~ఉన్నా~~ సెల్యూకస్ రాజ్యం ద్వారా విస్తృ. సంబం ఏర్పడ్డాయి... > అనేక నూతన వర్తక మార్గాలు తెరువబడ్డాయి.
  - ✓ గ్రీకు రాజ్యాలతో మౌర్యులు మంచి సంబం నెరపారు...
    మెగస్తనీసు, డైమాకస్ మౌర్య రాజ్య గ్రీ. రా. బా. ఉన్నారు.
    బిందుసారుడు – ఆంటియోకస్ I ని figs, wine, Sophist పంపమని కోరడం ఆతడు figs, wine పంపడం
  - ✓ బిందుసార – ఈజిప్టు రాజు లో
    టాలెమీ ఫిలడెల్ఫస్ of ఈజి డైయోనిసియస్ ని రాయబారిని మౌర్యస్థానానికి పంపాడు... టాలెమీ రాజ గ్రంథాల
    భారతీయ స్త్రీలు, భారతీయులు, వేటకుక్కలు ఉండడం విశేషం!

✓ 13 వ పె.రా.శా. శాసనం లో అశోకుడు 5 విదేశీ రాజుల్ని పేర్కొన్నాడు.

- ఆంటియోకస్ – సిరియా
- ఆంటిగోనస్ గొనేటస్ – మాసిడోనియా
- అలెగ్జాండర్ – ఎపిరస్
- టా. ఫిల – ఈజిప్టు
- మెగస్ – సైరీన్

అంటే 3rd Cen B.C. లో భార. & ఈజి, గ్రీసు లతో సంబంధం ... ఉండేవి కానీ వీటి వెనుక రాజకీ ఆర్థి ఆకాంక్ష లేదు కేవలం spiritual quest మాత్రమే!

Introduction

✓ 200 B.C. to 300 A.D.

చిన్న రాజ్యాల యుగం > చీకటి యుగం – విశాల చరిత్రకారులు

అద్భుత వర్తక ప్రగతి > సాంస్కృతిక ప్రగతి > మెర్కంటైల్ ఏజ్ ఆఫ్ ఇండియా — కొత్త. చ. కా.

i) ఈ యుగం లో భారత్ అంతకు ముందున్న పాశ్చాత్య ప్రపంచం తో సన్నిహిత సంబంధాలు పెంచుకుంది అంతకు ముందెన్నడూ లేనంతగా

కారణాలు

✓ కరికాలచోళుడు పాండ్యుల్ని, చేరుల్ని 'వెన్ని' యుద్ధం లో ఓడించడం వల్ల ద్వీపకల్ప కొన (tip) అంతా ఒకే రాజ్యం క్రిందికి > రెండు (తూ, పశ్చి) తీరాల్ని కలిపే ఏర్పాటు + వాటిని భూ మార్గాలతో కలిపే వీలు ... అధికమైన అవకాశాలు - రోమ్ తో వర్తకం...

✓ శాతవాహనులు ఉ. భార దక్షి. భా మధ్య సంబంధాల్ని పెంపొందించారు...
అంతర్గత వాణి పెరి > విదేశీ వాణి పెరి
యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి నాణెలపై ఓడ ... చాలా ప్రాంతాల్లో రోమన్ నాణెలు విరివిగా..

✓ కుషాణ్ల రాజ్యం లో భార ప్రాంతాలే గాక మధ్యఆసియా ప్రాంతాలు కూడా --- భా_ప.ఆ సంబంధాలకు కొత్త కోణం

✓ క్రీ.శ. తొలి ఆగస్టస్ భారత్ తో ప్రత్యక్ష వర్తకాభివృద్ధి రోమన్ చక్రవర్తుల విధానంగా ఉండేది!

ii) ఋతుపవనాల ని కనుగొనడం

- తొలుత అరబ్బులు ఋ.ప. రహస్యంగా కాపాడారు
- హిప్పాలస్ ఋ.ప. నౌకాయానానికి వాడాడు
- సముద్రతీర యానాల నుండి ఋ.ప. సముద్ర మధ్య నౌకాయానాన్ని వేగవంతం చేశాయి
- పశ్చి. ఆ, ఆగ్నేయాసియా లకు సముద్ర మార్గాలు తెరిచాయి క్రీ.పూ. మొదటి శతాబ్దం లో ఇది జరిగింది.

IMP

iii) వర్తక మార్గాల అభివృద్ధి

ఈ యుగం లో భారత్ అంతా వర్తక మార్గాలతో నిండి కన్పిస్తుంది.

✓ గ్రాండ్ ట్రంక్ రోడ్ : తక్షశిల వద్ద మొదలై పా.పు. తో ముగుస్తుంది గంగామైదాన శ్రావస్తి మీదుగా

✓ పా.పు → తామ్రలిప్తి → బర్మా → సిలోన → ఆగ్నేయాసి

IMP

✓ బౌద్ధ సాహిత్యం
- శ్రావస్తి (N) → రాజగృహ (S-E)
- శ్రావస్తి (N) → ప్రతిష్ఠాన (S-W)

✓ శాతవాహనులు ఉత్త. భా → దక్షి. భా. +
దక్షి. భా తూ ⇌ పడ నదుల్లో

✓ తక్షశిల → కాబూల్
- N మధ్య బాక్ట్రియా, Oxus, కాస్పి, కాకసస్, నల్ల (BOCCB)
- S కాందహార్, హీరత్, ఎక్బటానా, [illegible], తూర్పు మధ్యధరా

కాందహార్ → పెర్సిపోలిస్ & Susa

పాత సిల్క్ మార్గం → మధ్య ఆసియా గుండా...

భారతీయులు కష్గర్, ఖోటాన్, యార్కండ్, మిరన్ మొ॥ చోట్ల వర్తక కేంద్రాలు ఏర్పర్చారు.

వర్తక వలసలు

- సౌభాగ్యవంతమైన రేవులుండడం "పెరి ప్లస్ ఆఫ్ ఎరిత్రియన్ సీ" 1st Cen A.D. లో Tyndis (పొన్నాని) నౌర (కన్ననూర్) ముజిరిస్, ముసిరి (క్రాంగనూర్) నెల్సిండా (కొట్టాయం దగ్గర) కమర/ఖబెర (కావేరీపట్నం) పొడుక (పాండిచ్చేరి) సోపట్మ (మరక్కణం) మసలియా (మసులి) దోసరేనె (దసెరెనె) పేర్కొనబడ్డాయి. తొలితరం ఈ యుగంలో అరికమేడు, అమరావతి, మహాబలిపురం, కల్యాణ్, చౌల్, బర్కైజ, సోపార .. వంటి మంచి రేవులు.

IMP రోమన్లు సుగంధ ద్రవ్యాలకై చేసిన డిమాండు > భారతీయ విదేశీ వర్తక అత్యధిక > ఆగ్నేయాసియాలో వర్తకానికి తెర తెచ్చింది.

వర్తక స్వభావం -- విప్లవాత్మక మార్పు పొందింది.

- ఉత్తర భారతం లో "ట్రాన్సిట్ ట్రేడ్" → అంటే ఆగ్నేయాసియా నుంచి మధ్యవర్తులు తెచ్చిన సరుకులు + దక్షి. భా. (క్రైస్తులు) నుంచి వచ్చిన సరుకులు

  → వీటిని పశ్చిమ, మధ్య ఆసియా లకు పంపడం

- దక్షిణ భారతం "Territorial trade" - అంటే ఈ ప్రాంత వర్తక కేంద్రాలు అరి., కా. పట్నం, కల్య, సోపార మొ॥ ప్రత్యక్షంగా సరుకుల్ని ఎగుమతి, దిగుమతి చేసేవి.

రవాణా పద్ధతులు

కారవాన్లు -- ఒంటె, గాడిద, ఎద్దు → వర్షాకాలం rest

పడవ తెప్పలతో

ఎగుమతి, దిగుమతి సరుకులు

Rome లో భారీగా నాణాలు దొరికాయి.

భా —మస్లిన్→ ఇథియోపియా
← దంతం, బంగారం

భా —వరి, గోధుమ, టెక్స్‌టైల్స్, బానిసలు→ అరేబియా
← అరబ్ గుర్రాలు

భా —రాగి, గంధం చెక్క, టేకు, ఎబోని→ పర్షియన్ గల్ఫ్
← ముత్యాలు, purple dye, టెక్స్‌టైల్స్, మద్యం, ఆభరణాలు, బంగారం, బానిసలు

బరిగాజ ← ఇటలీ/గ్రీకు/అరబ్ మద్యం, రాగి, టిన్, లెడ్, పగడం, Sweet లవంగాలు, గాజు
→ సుగంధాలు spices, రత్నాలు, ముత్యాలు, చైనా సిల్క్

అరికమేడు >>> మలయా, చైనా వెళ్ళే మార్గం లో ఇది ఒక port of call. భారత సరుకుల కొరకు రోమ్ కి షిప్పింగ్ కేంద్రం గా మరియు మస్లిన్ ఉత్పత్తి కేంద్రం కూడా!

ప్రభావం

1) శ్రేణులు పరిఢవిల్లడం
పెరిగిన డిమాండ్ > అధిక ఉత్పత్తి > అధిక లాభాలు

వ్యవస్థీకరణ జరిగి శ్రేణులు ↑

శ్రే. 6th Cen B.C. లోనే ఉన్న ఈ కాలం లో అవి విస్తృతంగా వ్యవస్థీకరించబడ్డాయి... దేశీయ & విదేశీ వర్తకం లో కీలక పాత్ర (IMP)

- ప్రత్యేక కోసం + వృథా పోటీ ని లేకుండా చేయడానికి +
  వర్తక వాణిజ్యాల వృద్ధి కి > శ్రే ఏర్పాటు.
- శ్రే వారిలోవారు ఒంటరిగా వ్యక్తి పని చేయడం చాలా కష్టం ... కానీ
  శ్రే చేరితే ప్రభుత్వంతో కూడా bargaining ...
- శ్రే 3 రకాలు
  - వృత్తి craft – వస్త్రోత్పత్తి – కులంతోపాటు సహల్యం (కులవృత్తి వదిలి వేరేది వ్యక్తిగత ఆసక్తి కనబర్చేవారు)
  - వర్తకుల – లభ్యంలో వస్తు కొనడం, అమ్మడం, పంపిణీ చేయడం
  - కారవాన్స – రవాణా, గోదాముల్లో భద్రత
- శ్రేణి ధర్మ ...

i) వారి సొంత వృత్తి నియమాలు +
   ఉత్పత్తి వస్తు నాణ్యత నిర్ణయిత fixed

ii) ఉత్పత్తి వస్తు ధరల్ని కూడా నిర్ణయించేవారు

iii) వారి సొంత కోర్టులు -- శ్రే.ధ. ఉల్లంఘిస్తే

iv) సభ్యుల వ్యక్తిగత జీవితాల్లో జోక్యం చేసుకునేవి

v) వారి సొంత సీల్స్, బ్యానర్లు, చిహ్నాల ద్వారా సొంత గుర్తింపు

vi) మతం, విద్య, వాస్తు కి శ్రేణులు విరివిగా దానాలు ..
   సాంచి తోరణాల్ని విదిశ దంతకారుల శ్రేణి రూపొందించింది

vii) రాజు శ్రేణుల్లో పెట్టుబడులు పెట్టడం -- ఇది భూమి పై పన్ను ఎక్కువ లాభదాయకం

IMP → రాజు శ్రే సంక్షేమానికి కృషి -- > శ్రే నాయకుల్లో రాజకీయాధికారం పై కాంక్ష లేదు!

viii) శ్రేణి ప్రవర, ప్రముఖ, జ్యేష్ఠ గా పిలిచేవారు

2) పరిశ్రమల వృద్ధి

వర్తక వృద్ధి + శ్రే వ్యవస్థ > పరిశ్ర వృద్ధి

కొత్త వనరులు (or) వృత్తి నైపుణ్యం పెరుగుదల

3) పట్టణ, నగర జీవనాలు పెరగడం

వృత్తులు ↑, వర్తకం ↑, మిగులు ఉత్పత్తి ↑ > పట్టణాలు ↑

శాతవాహనుల పట్టణాల్లో మార్పు, పురావస్తు ఆధారాల ప్రకారం పట్టణాల విస్తీర్ణం,

పెద్ద భవనాలు, ప్రాకారాలు బద్ధ వీధులు మొ॥ కొల్హాపూర్, నవదటోలి, నెవాసె,
కౌండిన్యపురి మొ॥ తవ్వకాల్లో

మిళిందపన్హా -- సాగాల విలాస వైభవ్య నగరం గా ...

వారణాసి, శ్రావస్తి, ఉజ్జ, ప్రతిష్ఠాన, అరికమేడు, కావేరిపట్టణం, తక్షశిల, బ్రోచ్,
సొపారక, నాసిక్, జున్నార్ మొ॥వి ~~[illegible]~~ ఈ కాలం నాటి ముఖ్య నగరాలు!

4) **అసమాన సంపద పంపిణీ & సంపద కేంద్రీకరణ**

ఈ కాలం లో పట్టణ, వర్తక విస్తరణ + రోమన్ సామ్రాజ్యం తోటి భారతీయ వర్తకం మొత్తం "విలాస వస్తువుల" పై ఆధారపడింది!

IMP

- భారత వర్తక విపరీతంగా లాభాలు > సంపద వారి వద్దే కేంద్రీ
- ఈ సంపద అట్టడుగు వర్గాలకి చేరిందనడానికి (percolated down) ఆధారాలు లేవు!
- ఈ యుగం శ్రేణుల, చేతివృత్తుల వారి జీవిత ప్రమాణాలు ...
  వీరి ని పై వర్గాలు చేసే దోపిడీ మొ॥ వాటి వివరాలు లభ్యం
  కావట్లేదు ....

5) **మనీ ఎకానమీ విస్తరణ**

- దక్షిణ, ద.భా చాలా చోట్ల రోమన్ బంగారు నాణేలు
- పశ్చిమ ప్రపంచం తో సంబంధం > భారత నాణే మార్పులు > "నాణే విప్లవం"
- కుషాణుల బంగారు నాణే రోమన్ బరువు నాణా అనుసరించినట్లు
  పంజాబ్, కాబూలు & తరిసర ప్రాంతాల్లో దిగుమతి చేసుకున్న రోమన్ నాణే
  దొరికాయి!
- పాండ్య, చేర, చోళ .. రోమన్ సాగర విదేశీ వర్తక ... రోమన్ నాణేలు
  ... భారతీయులు నాణేల్ని ముద్రించేవారి పట్ల తెలిపింది..
  నాణే ముద్రణ లో సాంకేతిక మార్పులు ప్రవేశ పెట్టారు!
- మునుపు భారత సింగిల్ డై స్ట్రైక్ నాణే but ఇప్పుడు
  డబుల్ డై స్ట్రైక్ నాణేల్ని ముద్రించడం మొదలుపెట్టారు!

- శక, కుషాణ, శక నాణేల్ని అనుసరిస్తూ భారత కూడా నాణేలపై రాజుల్ని, రాణుల్ని, దేవుళ్ళ దేవతలని చిత్రించడం
- అంటే పెరిగిన వర్తక సంబంధం 1) సరుకుల తో లో ఉన్న నాణే సంఖ్యని పెంచడం 2) నాణే ముద్రణ లో నిండే మెరుగుదల 3) వస్తు మారకం విస్తరణ
- అయితే వస్తు మార్పిడి ఇంకా కొనసాగుతూనే ఉండేది!

6) బ్యాలెన్స్ ఆఫ్ ట్రేడ్ భారత్ కి అనుకూలం గా

- దక్షిణ భారత ప్రత్యక్షంగా } రోమన్
  ఉత్తర భారత పరోక్షంగానే }
- ఈ కాలం లో సిల్క్ రూట్ విచ్ఛిన్నం (సి.రూ. చైనా-ఇండియా-మధ్యఆసియా)
  Roman Vs. పార్థియన్లు > పార్థియన్లు చైనా సామ్రాజ్య ప్రత్యక్ష పట్టు చేరకుండా నిరోధం దాంతో via లద్దాక్ & బ్రోచ్
  ↓
  వాయువ్య భారత ప్రాముఖ్యం ↑

- దక్షిణ, ద.భా. లో రోమన్ నాణేల hoards దొరికిన ప్రదేశాలు చూస్తే నాటి వర్తక పరిమాణం ఎంతో! ఇవి చాలా వరకు ఆగస్టస్, టైబెరస్ కాలానివి.
- రో. సామ్రా —— బంగారు నాణేలు ——→ భారత్ !
  ←—— సుగంధద్రవ్యాలు, నగలు, టెక్స్టైల్స్, విలువ జంతువులు

సాంస్కృతిక ప్రభావం

i) శిల్పం లోకి ప్రవేశం

ii) స్ట్రాబో 'జియోగ్రఫీ' ఎరియన్ 'ఇండికా' ప్లినీ 'నేచురల్ హిస్టరీ' టాలెమీ 'జాగ్రఫీ' & 'పె.ఎ.ఎ.సీ' లలో భారత్ గురించిన విరివిగా ప్రస్తావన ఇండో ప్రత్యక్ష ↑

iii) మత భావజాలాల పరస్పర ప్రభావం

రొమిలా థాపర్

మహాభారత యుద్ధం, డెవిల్ టెంప్టేషన్ వెం॥ క్రైస్ట్ కథాంశాలు

బుద్ధుని జాతక కథలలో ... పరస్పర ఆదానాన్ని (borrowing)

కాదనలేం!

జొరాస్ట్రియనిజం → బుద్ధ ప్రభావితం

మన సన్యాసత్వం, అస్థికల ఆరాధన, use of rosary వంటివి అనుకరించారు!

iv) విద్య

- మైనింగ్, మెటలర్జీ, నేత, డై, వడ్రంగం వెం॥ వృత్తి విద్య ↑
- జియోమెట్రీ, డీప్ సీ నావిగేషన్ ↑
- శిల్ప, వైద్య ↑ — చరక సంహిత — త్రిదోష సిద్ధాంతం; సుశ్రుత " — శల్యక సిద్ధాంతం
- గ్రీకు బోటనిస్ట్ 'థియోఫ్రాస్టస్' "హిస్టరీ ఆఫ్ ప్లాంట్స్" లో భారతీయ ఔషధ మొక్కల ప్రస్తావన
- వ్యాకరణం + వేదాలు } పతంజలి 'మహాభాష్యం' నియత విద్య గా
- నగరాల్లో సాం. నియమాలు సరళీకృతం > బ్రా. భయం >
  ధర్మశాస్త్రాల్లో తరచుగా (బ్రా.. ఆధి. చెప్పే నియమాలు వస్తాయి)
  వాస్తవంగా ఆచారాల బ్రా ఆధి. తగ్గింది ....
- శిలప్పదికారం, మణిమేఖలై → కావ్యశైలి పద్య గ్రంథాలు
  భాస, అశ్వఘోష → నాటకాలు

vii) ఆగ్నేయాసియా లో భారతీ వలసలు

సుగంధ ద్రవ్యాలకై (spices) పెరుగిన డిమాండ్ > భార. వర్తకులు

మధ్యవర్తులుగా మలయా, సు, జా, కాం, బర్మా కి వెళ్లడం > క్రమంగా రాజకీ

> శ్రీవిజయ, కాంభోజ, చంపా వంటి పెద్దదైన రాజ్యాలుగా వెలిశాయి!

viii) గాంధార శిల్పాలు ఎ.ఎల్. భాషం quotation

ix) అమరావతి శిల్పాలు → ఆగ్నేయాసియా శిల్పాలపై ప్రభావం!

గుప్తుల యుగం క్రీ.శ. 300 - క్రీ.శ. 500

వ్యవసాయ నిర్మాణం

IMP. గుప్తుల కాలం లో ప్రజల ప్రధాన వృత్తి వ్యవసాయం.

- 'దున్నేవాడి కోసం భూమి' - నారద స్మృతి
- వ్యవసాయదారులకి, వ్య. ఉత్పత్తులకి రక్షణ కల్పనా రాజు అందించేవాడు
- ప్రజలకి సంస్థలకి భూదానాలివ్వడం ద్వారా వ్యవ విస్తరణ కై రాజు
- నీటిపారుదల పను బాగా కల్పించారు

⊙ కుషాణుల వర్తక కార్యకలా అంత ఆదాయాన్ని అందించటం లేదు.
గుప్తరాజు ఆదాయాలలో అత్యధిక భాగం వ్యవ నుండే! కాబట్టి
భూమి అతి విలువైందిగా ...

✓ బంజరు - రాజు వ్యవ విస్తరణ కై ఇచ్చి అగ్ర. బ్రాహ్మ దానాలుగా

✓ సీత - రాజు కి ప్రధానంగా ఆదాయం (crown land)

వ్యక్తిగత భూములు - tenants at will కింద వ్యక్తిగత సాగుదార్లు సాగుచేసేది

- రెగ్యులర్ లాండ్ సర్వే జరిగేది... వ్యక్తిగత భూముల ప్రాదేశిక ఉనికి, సరిహద్దులు లో కాలువ, అడవి లేదా వృక్ష లేదా రికార్డు చేసేవారు
— పుస్తపాల
- వాయువ్యంలో చెఱకు, గోధుమ
మగధ లో వరి   వివిధ పండ్లు, పత్తి
- లిఫ్ట్ - వాటర్ ఇరిగేషన్ తెలుసని వైదిక రచనల
- Prof R.S. Sharma చరిత్ర, మార్క్సిస్టు చరిత్రకారుల ...

✓ సాగు కింద ఉన్న భూమి వైశాల్యం ✓ భూసారం

✓ దానిపై వేసిన పంట   వీటి ఆధారంగా రెవెన్యూలో రాజు భాగం
నిర్ణయించేవారు... అది పంటలో $\frac{1}{6}$ వ వంతు

(భూదానాలు) మార్గాలు : బ్రాహ్మణ & బౌద్ధ భూదానాలు

కానీ ఇవి శిస్తుల నించి మినహాయింప బడలేదు!

- - - - - - - - - - -

వైశ్యులు ([illegible]) శూద్రులు ([illegible]) శిస్తు భారం [illegible]

[illegible] > దీన్ని ఎదుర్కోడానికి భూదానాలు to బ్రాహ్మ

అధి — సాంఘిక భద్ర పరిరక్షణ & శిస్తు ప్రయోజనాలు

స్వామి — సాంఘిక బాధించడానికి

బ్రాహ్మ — రాజు ఆశ్వని కరణం ఆరవ్య + మన్నులు పట్టుకుని బాధం

- బ్రాహ్మ — అగ్రహార గ్రాంట్ — శిస్తుల నించి మినహాయింపులని
  అధి — ఆలయాలకి సేవలకి బదులుగా
- "సైద్ధాంతికంగా" రాజు ఎప్పుడంటే అప్పుడు భూమి తీసుకోవచ్చు
- రాజు బలంగా ఉంటే O.K.
  " బలహీనమైతే వీలుండదు ... వీళ్ళు స్వతంత్రులుగా

* • రాజు రాజకీయ-ఆర్థిక బలాన్ని కోల్పోవడం భూదానాల వల్ల కలిగింది

- ప్రయోజనాదాయ గ్రామాలకి ప్రజ, తెలుగు, స్వయంప్రతిపత్తి కూడా

IMP వీళ్ళు టాక్స్-ఫ్రీ గా కూడా ఎదిగారు --

కొందరు రాజు ఉనికిలో లేకుండా ఆయా భూమి దానాలు...

వీళ్ళు ఇచ్చిన దానాలు.... సబ-ఇన్‌ఫ్యూడేషన్

ఇంటర్ దాన రూపం ద్వారా తెలుస్తుంది!

↓

కొత్త రాజ-ఆర్థిక వ్యవస్థగా ఫ్యూడలిజం

- ఫ్యూడల్ మిలిటరిజం కూడా చేరి రాజు & సైనిక దళాల్ని
  పంపించాలకడం ....
  చక్రవర్తి పైనివాడా కూడా బలహీనమైపోయాడు!

- గుప్తుల కాలంలో ఇనుము, మెటల్ కాస్టింగ్, గ్లాసు & డైమండ్, సిల్క్ ఉప్పు & మృణ్మయ పాత్రలు, నూలు & ఉన్ని వంటి పరిశ్రమలు వృద్ధి
- నగర, గ్రామ మార్కెట్లుండేవి.
- స్థానిక చిన్న వర్తకులు ; దేశ విదేశాలతో వర్తకం చేసే పెద్ద వర్తకులు
- శ్రేణి, ఘటిక, నిగమ మొ|| మెర్కంటైల్ కార్పొరేషన్లు..
  శ్రేష్ఠి, సార్థవాహ వంటి అధిపతులుగా

i) సొంత నియమ నిబంధనలు, సీల్స్, బ్యాడ్జ్, చిహ్నాలు

ii) సొంత బలగాలు వర్తకాలలో రక్షణార్థం

iii) సొంత నిధులు, ఆస్తులు

iv) బ్యాంకర్లుగా ట్రస్టీలుగా & స్థానిక పాలన ఉదా: నగర పాలన చూసేవి!

v) హాల్స్, సత్రాలు, ఆలయాలు, సరస్సులు, తోటలు మొ|| వాటి పెంపకం

vi) పెట్టుబడుల వృద్ధి ↑ + దిగుమతులు విదేశాల్నుంచి

<u>బౌద్ధ సంఘాలు</u>

- ఖరీదైన కానుకలు స్వీకరించడం > వర్తకం లో పెట్టుబడులుగా పెట్టడం
- బ్యాంకర్లుగా .. వడ్డీ & రుణాలు -- దానాలుగా వచ్చిన భూమిని సాగుచేసి $\frac{1}{6}^{th}$ of the produce తీసుకునేది.

↓

బౌ. సంఘ సంపద తో పెరిగిపోయి > దోపిడీ > బౌ. మత పతనానికి

* బౌ. సంఘ + శ్రేణులు + మర్చంట్ బ్యాంకర్లు వీరు వసూలు చేసే వడ్డీ రుణం పొందేవారి ఆదాయ స్థాయి దానిపై ఆధారపడేది!

మౌర్యుల కాలంలో 240% వడ్డీ సముద్ర వ్యాపారం పై.

గుప్తుల కాలంలో 20% వడ్డీ ″

↓

- సముద్రాంతర వర్తకం పై పెరిగిన విశ్వాసం
- పడవలు ప్రయాణ సౌకర్యాలు ఉండడం & లాభాలను గ్రహించడం

- వస్త్ర తయారీ, ధరల నిర్ణయం, వాటా పంపిణీ ... శ్రే, బౌ.సంఘ ఈ సంస్థలు స్వయంప్రతిపత్తితో ఉండేవి. రాజు కూడా వీటి ఆదేశాలను గౌరవించేవాడు.

* - మౌర్యుల కాలం వరకూ విదేశీ వర్తకం పెరిగినా.. గుప్త చివరి దశాబ్దాలలో పతనం..

IMP
- మధ్యఆసియా భూమార్గం & చైనా & సముద్ర మార్గం వాడటం పెరగడం వల్ల ఈ కాలంలో సిల్క్ వర్తకానికి దెబ్బ తగిలింది! భారత్ లో సిల్క్ ఉత్పత్తి పడిపోయింది.. సిల్క్ శ్రేణులు > వలసలు

- సముద్రాంతర వర్తకులు, నిదల రక్షణకై తోడిన చర్యలు ✓
- తామ్రలిప్తి, కడూర, ఘంటసాల, కావేరిపట్నం — తూర్పు
  బ్రోచ్, సోపార, చౌల్, కళ్యాణ్ — పశ్చిమాన
- ఎగుమతులు → స్పైసెస్, సిల్క్, టెక్స్‌టైల్స్, గంధం చెక్క, ముత్యాలు, విలువైన రాళ్ళు, అత్తరు, ఇండిగో, ఔషధ మొక్కలు

  దిగుమతులు → అరేబియా గుర్రాలు, బర్మా రూబీలు, ఆఫ్ఘాన్ లాపిస్ లాజులి, సిలోన్ ఏనుగులు, గాజు, చైనా సిల్క్, ఇండోచైనా దంతాలు, సల్ఫర్, చిన్న రంగులు, ఇండోనేషియా సు.ద్ర + బంగారం

IMP
- నగరాల వృద్ధి కనౌజ్ మధుర స్థానేశ్వర బెనారస్

గుప్తానంతర యుగం క్రీ.శ. 500 – క్రీ.శ. 750

- 5 వ శతాబ్దం తర్వాత అంత. వర్త. పతనం 2 కారణాలు
  i) రోమన్ రాజ్యం పై హూణుల దాడులు
  ii) ధర్మశాస్త్రాలు సముద్రయానాన్ని నిషేధించడం

ఇవి సముద్ర వర్తకంలో భారతీయ విస్తరణ దెబ్బతీశాయేమో గాని పూర్తిగా నాశనం చేయలేదు... కొరతన వర్తక నష్టాన్ని ఆగ్నేయాసియా వర్తకం భర్తీ చేసిందనడానికి తగినన్ని ఆధారాలున్నాయి!

- వ్యావసాయికోత్పత్తుల రవాణాల వల్ల ఈ కాలం లో వృత్తి, పరిశ్ర, వర్త బాగున్నాయి... భారతీ నౌకాశ్రయాలు, రేవుల ఉత్పత్తుల్ని మాగదాదు!
- ఏరు, దిగు మండు మారిటి గానే
- నగరాలు పెరిగాయి ప్రయాగ, కన్నౌ, ఉజ్జ, శ్రావస్తి, బెనా, పాట
- రోమన్ సామ్రా పతనం + హూణుల దండయాత్రలు + ఉత్తర భారతంలో అస్థిర పరిస్థితులు > దేశీయ, విదేశీయ వర్తకాలు రెండూ దెబ్బతిన్నాయి... (7వ శతాబ్దం లో యూఛా వాదం తర్వాత నుంచి)

పల్లవులు

- వర్తకం రాజ్య ఆదాయానికి పెద్దగా మొత్తం అందించగల దాయిగా ఎదగలేదు... > వ్యవ & నీటిపారు వృద్ధి పై పల్లవ రాజుల ఆసక్తి
- త్రిలోచన పల్లవ శ్రీశైలం అడవులు నరికి... నందివర్మన కాలువలు, చెరువులు
- ఎరిపట్టి (Tank land) దీని ఆదాయం నీ. పా. వసతులకే ఖర్చు
- నీ. పా. వసతులకు నీటి వినియోగం పై కఠిన ఆంక్షలు గ్రామపంచాయతీ నిర్ణయించిన కమిటీ చేత... క్రమం మొదటి నుండి అమలు
- బ్రాహ్మ భూదానాలు — అగ్రహారం భూమి
  ↓
  ✓ సైన్యం నిర్వహించవసరం లేదు!
  ✓ రాజ్య కప్పం చెల్లించవసరం లేదు!
- భూమిశిస్తు రాజ్యానికి ప్రధాన ఆదాయం

కబిలా ధారా

✓ $\frac{1}{6}^{th}$ to $\frac{1}{10}^{th}$ గ్రామం వసూలు చేసి రాజ్య కలెక్టర్ కి ఇస్తుంది

✓ స్థానిక పన్నులు గ్రామావసరాల కోసం

OM Narain

దుశ్మన్ సె నారాజ్ హూ ఐసా భీ నహీ
ఖుద్ సె లేకిన్ కభీ ఖఫా నా రహా
దుశ్మన్ సె అలగ్ దూర్ జాకే భీ జావో
అప నేనెసె అలగ్ జుదా నా రహా

- వ్యక్తులు, పెళ్లిళ్లు, పెళ్లి మంటపాలు, ఉప్పు-ఉంబదార్ లయాల్, వస్త్రాలు మొ॥ వాటిపై పన్నులు ... వస్తు రవాణాపడిన పన్నులు మారేది!
- పల్లెల్లో ఉన్న ఆదాయం ప్రధానంగా గ్రామాల్లో వారిల మంచి వర్తకులు, నగరాలు చాలావరకు untapped.

"A Forgotten Empire"
— Robert Sewell

Medieval India IMP Questions

1) Cholas administration
2) Ghurian Invasions factors for success and consequences
3) Architecture in Delhi Sultanates
4) Agrarian measures of ~~Tughlaq~~ / Sultanates
5) Vijayanagara Empire

Ancient India – (8)

పల్లవి . ఆకురాలి

10.3.04

ANCIENT INDIA

Paper I · Section A

Chapter - 1

Q: Sources to Study of early Indian History : చూడు M.A భారతదేశ చరిత్ర

Ans: Technical P.G. series p. 8.

Q: Approaches to Study of early Indian History

A: (ప్రాచీన భారతదేశ చరిత్రపై ఆధునిక పరిశోధన) 18వ శతాబ్దం రెండో అర్ధభాగంలో ప్రారంభమైనది. బ్రిటిష్ వారి వలస పాలన అవసరాల నిమిత్తం ఈ పరిశోధన చేపట్టబడింది. 1765లో బెంగాల్, బీహార్ దీవానీలను వశం చేసుకోవటంతో భారతదేశంలో ఈస్టిండియా కంపెనీ పాలన ప్రారంభమైనది. దాని ముఖ్యమైన విధులలో హిందూ వారసత్వ చట్టంను అమలు చేయటం ఒకటి. ఇందుకోసం 1776లో మను స్మృతిని ఆంగ్లంలోకి "ఎ కోడ్ ఆఫ్ జెంటూ లాస్" (A Code of Gentoo Laws) పేరుతో అనువదించటం జరిగింది. హిందువుల, ముస్లింల వారి చట్టాలను అమలు చేయటంలో బ్రిటిష్ జడ్జీలకు హిందూ పండిట్స్, ముస్లిం మౌల్వీలు కూడా సహకరించేవారు. ప్రాచీన చట్టాలను, కట్టుబాట్లను అవగాహన చేసుకోవడానికి, సర్ విలియమ్ జోన్స్ అనే కంపెనీ ఉద్యోగి 1804లో

కలకత్తాలో ఆసియాటిక్ సొసైటీ ఆఫ్ బెంగాల్‌ను స్థాపించాడు.

ఇండియా చరిత్ర గతమును కనుగొని, పాశ్చాత్య లోకానికి జోన్స్, ఛార్లెస్ విల్కిన్స్ వంటి కంపెనీ ఉద్యోగులే కాక, ఇండాలజిస్టులు అని పిలువబడిన (Jesuits) కూడా ఈ రంగంలో కృషి చేశారు. వీరివల్లనే ఇండాలజీని సంస్కృత భాష, సాహిత్యాన్ని చదవటంలో ఆసక్తి ఉన్నవారి సంఖ్య బాగా పెరిగింది. ప్రాచ్య భాషలు, వాటి సాహిత్యాన్ని చదవటం ప్రారంభించిన మొదట్లోనే సంస్కృతానికి, పాశ్చాత్య లోని కొన్ని ఇతర భాషలకు మధ్య సంబంధం ఉన్నట్లు కనుగొనబడింది. ఇది ఉమ్మడి ఇండో-యూరోపియన్ మాతృదేశంలో, మాతృభాష ఉండవచ్చునని భావనకు దారితీసింది. పాశ్చాత్యులకి, ఆర్యులు నాగరికులని భావించబడేది. (ఈ ఓరియంటలిస్టులు (orientalists) మొత్తంలో గ్రామీణ సంఘాలను (communities) గురించి, స్థిరమైన మార్పులేని వారు. వారు ఇండియాను పరమ [illegible] భావించారు. భారత సమాజము ఉత్కృష్టమైనదని గ్రామీణ జీవన విధానము కలిగి ఉండేదని చెప్పారు.)

ఆధ్యాత్మిక గురించి

(1857 లో జరిగిన తిరుగుబాటు) ప్రత్యేకతని

తను విప్లవ లక్షణం కలిగించిందని చెప్పవచ్చు. ఈ ఘటనతో

పెద్దదయింది. ఇండియాలోని బ్రిటిష్ పాలకులకు, వారి

రాజకీయ నాయకులకు నాగరికత సాధించని భారతీయుల

యొక్క ఆచార వ్యవహారాలు, కట్టుబాట్లు వల్ల

లోతైన అవగాహన అత్యవసరమని భావించారు.

వీరికి లోబడి భారతీయుల మత-సామాజిక జీవన విధానంలో

ఏ మేరకు సంగతులున్నాయో తెలుసుకొని లేకపోతే

మత మార్పిడులు చేయడానికి వీలుంటుందేమోనని

క్రైస్తవ మిషనరీలు, భారతీయ సమాజము - సంప్రదాయాలు

సంబంధించిన పెద్ద గ్రంథాలను చాలా లోతుగా

అధ్యయనం చేయాలని తలపెట్టారు. ప్రత్యేకంగా

ప్రాచీన భారతీయ గ్రంథాలు భారీ స్థాయిలో మాక్స్

ముల్లర్ నేతృత్వంలో తర్జుమా చేయబడ్డాయి)

~~ఈ~~ విధంగా తర్జుమా చేయబడిన

పుస్తకాలలో, అట్లా వాటిపై ఆధారపడిన పుస్తకాలలో

భారతీయ చరిత్ర, సమాజాన్ని ~~[illegible]~~ స్వభావాన్ని గురించి

~~సాధారణ~~ సమగ్రంగా సాధారణ అభిప్రాయాలు

(social generalisations) ప్రతిపాదించబడినాయి.

ప్రాచీన భారతీయులకు (1) చారిత్రక దృక్పథం లేదని,

ముఖ్యంగా కాలగతిలో వరుస క్రమములో (chronological

స్పష్టమైన) అవగాహన లేదనేది వారిలో ఒకటి. భారతీయులు

(2) నిరంకుశ ప్రభుత్వ విధానములకు అలవాటుపడి పోయినారనేది

రెండవది. మూడవది వారు ఆధ్యాత్మిక చింతనలో

చరిత్రకారి మరణానంతర జీవితము గురించి
ఆలోచిస్తూ, ప్రాపంచిక విషయాలను
(3) పట్టించుకొనకరనేది. సామాజిక జీవనంలో
(4) కులవ్యవస్థ (అనేది) విపత్తులకు దారి తీస్తూ
గాఢంగా పరిణమించినదనేది నాల్గవది.
భారతీయులు గతంలో ఎప్పుడూ జాతీయంగా
(5) భావములుగాని, స్వపరిపాలన విధానములు
గాని అనుభవించి ఎరుగరనేది ఐదవది.
ఈ సాధారణ భావనలు 19వ శతాబ్దంలో
ఇండియాతో ప్రత్యేక సంబంధం కలిగివున్న బ్రిటిష్
పాలనలో (ప్రభుత్వ అధికారులపై) గాఢ ప్రభావాన్ని
చూపాయి. ఇండియా చరిత్రకారులలో భారతీయేతర
చరిత్రకారులు ఎక్కువ మంది ఈ గ్రూపు (బ్రిటిష్
అధికారుల నుండి) నుండి వచ్చిన వారే! అందుచేత
వారి చరిత్రలు (బ్రిటిష్ పాలకులు) తమ బ్రిటిష్
ఉద్యోగాలలో వ్రాయబడిన చరిత్రలలో కొన్ని
సాధారణ అభిప్రాయాలు ఎక్కువగా చోటు
చేసుకున్నాయి. ఉదాహరణగా 1904లో 'ఏంపాలకుని
చరిత్ర విన్సెంట్ ఆర్థర్ స్మిత్ చే ప్రచురించబడింది.
స్మిత్ ఇండియన్ సివిల్ సర్వీస్ సభ్యునిగా ఇండియాలో
1869లో వచ్చి 1900 వరకు ఇక్కడ ఉన్నాడు.
ప్రాచీన భారతదేశంపై అతని పుస్తకము లభ్యమైన
మూలాలను (sources) ను లోతుగా పరిశీలించి

చేసి వ్రాసినది. చంద్రగుప్త పత్ని స్త్రీల ధారణకి (5)
పారిభాషికమైన వేషధారణకి అను కాలమైనది నా ఉంది.
ప్రాచీన భారతదేశంలో వివిధ కాలాల ప్రాచీన స్త్రీల
చాల ప్రాధాన్యతను ఇచ్చారు. పుస్తకములలో
రాజుల 1/3 వంతు, అతిపెద్ద భాగం తండ్రులకు
కేటాయించారు. హిందూ సంప్రదాయ భావాలు
హిందూ చరిత్ర కారుల భావాలు స్త్రీ
కూడా నడిచాయి. ఈ చరిత్రకారులు గ్రీకు
నాగరికత అత్యంత ఉత్కృష్టమైనదని విశ్వసించారు.
అత్యంత కనుగొనబడిన నాగరికతైనా గ్రీకు
నాగరికతతో పోల్చి దానికి సాటిరాదని భావించే
వారు. ఒకవేళ సూచనంతా భారతీయ నాగరికతలో
ఏదైనా మంచి అంశం ఉండి ఉంటే, దాని గ్రీకు
నాగరికతను ప్రసాదించే వారు. ఉదాహరణకు స్త్రీల
అజంతా చిత్ర కళలను చూసి, సుమారుగా
పర్షియాకు చెందిన సస్సానియన్ రాజుల నుంచి వచ్చిన
రాయబారులను చిత్రించిన చిత్రాలను చూసి ప్రస్తావం,
అజంతా చిత్రకళ పర్షియా నుండి
అనగా చివరకు మొత్తం మీద గ్రీకు కళ నుంచి
రూపుదిద్దుకున్నదని నుడివినారు. చరిత్రపరంగా
/ కాలపరంగాను గ్రీసులో ఇండియాను బట్టి
సంబంధించిన ఈ కాలం (అజంతా చిత్రకళా కాలం)
ను గుర్తించిన రాయబారి బట్టి గ్రీకు
నాగరికత, సంస్కృతి ప్రభావం ఈ చరిత్ర కారులకు

అంత బలంగా ఉందో వెల్లడి చేస్తుంది.
ఏ సామ్రాజ్యమైనా దాని గొప్పదనాన్ని
అది కలిగి ఉంటుందనే విషయాన్ని పరిపాలనా
చరిత్రకారులు గుర్తించవలసి ఉంటుందనేది
ఇవ్వాళ వెల్లడి అవుతోంది.

ప్రారంభ పాలక / ఉద్యోగ చరిత్రకారులు

ముఖ్యంగా రాజులు, వారి కుటుంబాలు ~~[illegible]~~ అల్లుళ్లు
ఇన్ని అంశాలను వివరించడానికి ప్రాముఖ్యత
ఇచ్చారు. ఇండియాలో రాజు అంటే ఒకన ప్రజల సంక్షేమం పట్టని
నిరంకుశ రాజు అని వారి భావన. దీనికి
అశోకుడు, రెండవ చంద్రగుప్తుడు, అక్బర్
మాత్రమే మినహాయింపు.

ప్రాచ్య సమాజాలలో ప్రభుత్వ దైనందిన
విధులలో పాలకుని యొక్క అధికారమే ముఖ్యమైనదం
~~[illegible]~~ అనే అభిప్రాయం ఉండటంతో రాజవంశాల
చరిత్రల మీద కేంద్రీకరించడం జరిగిందని
చెప్పవచ్చు. అయితే భారతదేశ రాజకీయ వ్యవస్థలలో
మామూలుగా జరిపే విధులకు అధికారము కేంద్రీకృతం
కావడం చాల అరుదుగా మాత్రమే ఉంటుందని
భారతదేశ చరిత్ర చదివితే అవగతం అవుతుంది.
ఇంకోవైపు ఇండియాలో కుల వ్యవస్థ నిరంకుశ పాలకులతో బాటే చాల విధులను
స్థానికంగా నిర్వర్తించేందుకు దారితీసింది. అయినప్పటికీ

(యూరోపియన్ చరిత్రకారులు భారతదేశాన్ని ⑦
నిరంకుశత్వ పాలనగల భూమిగా చిత్రీకరించారు.
(బ్రిటిష్ వారు ఈ భారతదేశంపై జరిపే
దాష్టీకాలు, వారిపై జరిగే నిరంకుశత్వాన్ని
సమర్థించుకునేందుకు ఇట్లు చేసినారని చెప్పవచ్చు)
(ప్రాచీన భారతదేశ చరిత్రను అధ్యయనం
చేయుటలో సామ్రాజ్యవాద వైఖరి వల్ల, వ్యవస్థల
అధ్యయనం పట్ల శ్రద్ధ కనబరచబడ లేదు.
ఇట్టి వ్యవస్థలు ఇండియాలో పెద్ద మార్పులకు గుర
కాలేదు అనే నమ్మకం దీనికి కొంతవరకు కారణం.
ఈ నమ్మకమే భారతదేశ సంస్కృతి మార్పులేని
స్తబ్ధ సంస్కృతి అనే సిద్ధాంతానికి కారణం
అయింది. కానీ ఇది పూర్తిగా నిజం కాదు.
మన దేశ చరిత్రను జాగ్రత్తగా అధ్యయనం
చేస్తే సామాజిక - ఆర్థిక వ్యవస్థలు ఎన్నడూ
(static) స్తబ్ధంగా లేవు. వేరే విధమైన సంస్కృతుల పెరుగు
సంవత్సరములు కొనసాగినట్లు మనకు కనిపించు
నప్పటికీ, ~~అవి~~ అట్టి కొనసాగింపును మనం
స్తబ్ధంగా పరిగణించరాదు. 19 వ శతాబ్దంలో
ఐరోపాలో, ఐరోపా చరిత్ర పరిణామంలోని
పద్ధతులు (patterns) కనుగొనడానికి ~~జరిగిన~~
ప్రయత్నాలు జరిగాయి. వలసవాద చరిత్రకారులు

భారతదేశ చరిత్ర అధ్యయనంలో అట్టి
ప్రయోజనాలను ప్రాముఖ్యతనివ్వడం అవశ్యం
కలిగించక మానదు. అయితే ఇటువంటి
అంశాలను విస్మరించారని భావించరాదు.
నిజానికి భారతదేశ సమాజం, మతాలపై
యూరోప్ ప్రత్యేక గాఢమైన సమాచారాన్ని వివిధ అంశాలపై
సేకరించడం జరిగింది. అయితే ఇట్టి సమాచారా-
-న్ని ప్రాముఖ్యం గల చరిత్ర నిర్మించేందుకు పెద్దగా
~~[illegible]~~ వినియోగించుకొనలేదు.

రాజవంశాల ~~[illegible]~~ పట్ల చూపిన ప్రాముఖ్యత
కారణంగా భారతదేశ చరిత్ర మూడు ముఖ్య
(పిరియడ్‌లుగా) యుగాలుగా విభజింపబడింది.
అవి ప్రాచీనయుగం, మధ్యయుగం, నవీన
ఆధునిక యుగం. ఈ విభజనలో వారు
ప్రాచీన భారతదేశ చరిత్రకు హిందూ మతం రంగును,
మధ్యయుగాల భారతదేశ చరిత్రకు ముస్లిం
మతం రంగు పులుమబడింది. ~~ఇది చాలా~~
ప్రాచీన యుగంలో ఎక్కువ రాజవంశాలు
హిందూ మతానికి చెందినవి కావడం, మధ్య
యుగాల్లో ఎక్కువ రాజవంశాలు ముస్లిం మతానికి
చెందినవి కావడం దీనికి కారణంగా చూప
బడింది. ఇది అసమంజసమైన తప్పుడు భావన
పుట్టించేది. భారతదేశ చరిత్రలో మార్పును

To gain support for their Divide & Rule

పోషణ చేసే ప్రాథమిక అంశాలలో మార్పు అనేది ఎన్నటికీ ఏ విధంగాను ~~కలగ~~ అంతగా పరిగణలోకి రాలేదు. అనేక అంశాలలో అదినాడ ఒకటి మాత్రమే.

వలసవాద వైఖరి భారతీయులు ఆధ్యాత్మిక సమస్యలలో తలమునకలై ఉంటారనే భావన మీద ఆధారపడి ఉంది. అందుచేతనే బ్రిటీష్ వలసవాద పాలకులు భారతీయులు ప్రాపంచిక (ఇహలోక) జీవనంపై దృష్టి సారించాలని ఈ చరిత్రకారులు సూచించడంలో ఆశ్చర్యం ఏమీ లేదు.

18వ శతాబ్దంలో ఐరోపా పండితులు మొదటసారిగా ఇండియాతో సంబంధం ఏర్పరచుకొన్నప్పుడు, ఇండియా యొక్క గతాన్ని గూర్చి ఆసక్తి చూపారు. వారికి ముఖ్య బ్రాహ్మణ బోధకులు ముఖ్య source గా నిలిచారు. ఈ బ్రాహ్మణ బోధకుల ప్రాచీన సాంప్రదాయాలు సంస్కృత గ్రంథాల్లోనే నిక్షిప్తమై ఉన్నాయని, ఆ గ్రంథాలు తమకు మాత్రమే పరిచయమని వారు భావించారు. ఫలితంగా ప్రాచీన భారతీయ చరిత్ర ఎక్కువగా, దాదాపు సంస్కృతంలోని సంబంధించిన sources నుండే పూర్తిగా పునర్నిర్మించబడింది. కొన్ని సంస్కృత గ్రంథాలు ఎక్కువగా మతపరమైనవి కావటం చేత, గతానికి సంబంధించిన వ్యాఖ్యానం మతపరంగా ఉండటమైనది. ధర్మశాస్త్రాల వంటి లౌకికపరమైన గ్రంథాలు కూడ పెద్ద ఉన్నమాట వాస్తవమే. కాని అవి కూడ బ్రాహ్మణుల చేతనే వ్రాయబడినవి.

వ్యాఖ్యానింప బడినవి కావటంతో, ఆధునికకాలంలో ఉన్న వారికి అనుకూలంగా పక్షపాత ధోరణిలో కూడి ఉన్నవి. పాలకులు, చారిత్రక విలువ కంటే [illegible] బ్రాహ్మణులు చేసిన వ్యాఖ్యానాలకే ప్రాధాన్యతను ఇస్తారు.

ప్రాచీన భారతదేశ చరిత్ర అధ్యయనానికి

జాతీయ ధోరణి (దేశ ప్రేమ) జాతీయవాద ధోరణి. (nationalist approach). భారత పండితులు, ముఖ్యంగా పాశ్చాత్య విద్య నభ్యసించిన వారు, ప్రాచీన భారతదేశ చరిత్ర అధ్యయనానికి జరిగిన వలసవాద ధోరణి పట్ల బాధను వ్యక్తం చేశారు. వారు ఇండియాలజిస్టుల [illegible] వ్యాఖ్యానాల, ఇంగ్లాండులోని పూర్వగామి పెట్టుబడిదారీ సమాజంలో [illegible] ఆవేదన చెందారు. కనుక వారిలో కొందరు భారత సమాజాన్ని సంస్కరించడానికి, స్వపరిపాలనకు, సాంఘిక సంస్కరణలకు వీలు ఉండే విధంగా ప్రాచీన భారతదేశ చరిత్రను పునర్నిర్మించడానికి నడుం బిగించారు. ఈ విషయంలో వారిలో కొందరు హిందూ మత పునరుజ్జీవనవాద జాతీయవాద భావాలచే ప్రేరేపింపబడ్డారు. ఇటువంటి చరిత్రకారులు వేదవాదంలో కూడిన, సమున్నతమైన ధోరణిని ప్రదర్శించారు.

Intro → ప్రాచీన భారతదేశ చరిత్ర పై ఆధునిక పరిశోధన వలస పాలకుల అవసరాల నిమిత్తం మొదలైంది. కాలగతిలో అనేక దృక్పథాల్లో అధ్యయనం జరిగింది

- ఓరియంటలిస్టులు
- 1857 తిరుగుబాటు తర్వాత + మిషనరీల ఉత్సుకత
- మాక్స్ ముల్లర్ ఆర్యమూలాలు : ఎత్తిచూపిన లోపాలు
- ప్రభుత్వాధికారులైన చరిత్రకారులు
- స్మిత్ : గ్రీకు
- నిరంకుశపాలన ఉండేదని వారి నిరంకుశ పాలనను సమర్థించుకొన్నారు.
- స్తబ్ధ సంస్కృతి అనే భావన వల్ల మనదేశ వివిధ వ్యవస్థల్ని అధ్యయనం చేయలేదు
- చరిత్ర పరిణామాల పద్ధతులకై మనదేశం లో అధ్యయనాలు చేయలేదు.
- మతం రంగు
- సంస్కృత ఆధారాలనే ఎక్కువగా ప్రస్తావించారు, అందువల్ల కూడా మతం రంగు

* భారతసమాజ సంస్కరణకు, స్వపరిపాలనకు వీలుండేలా చరిత్ర పునర్నిర్మాణానికి జాతీయవాద ధోరణి

- రాజేంద్రలాల్ మిత్రా : హేతువాద ధోరణి
- భండార్కర హిందూ పునరుజ్జీవనం
- జయస్వాల్ కల్పిత మనరాజులు ఉండినట్లు చూపడం అవసరం
- జయస్వాల్ రిపబ్లిక్స్ ఉన్నాయని
- హిందూ ఘనత క్రమంగా హిందూ మతోన్మాదానికి దారి తీసింది.
- వలస - నేషనలిస్ట్స్ రెండూ సరియైనవి కావు.
- బాషం : రాజకీయేతర + నిష్పక్షపాత ధోరణి
- కోశాంబి : మార్క్సియన ధోరణి
- గత 30 - 40 ఏళ్లుగా పెను మార్పులు : వివిధ విభాగాల మధ్య సమన్వయం
- ప్రాచీన మనదేశం నుంచే Vs. వలస వాదుల స్తబ్ధతా నింద
- సమతుల్యమైన, గుణాత్మకమైన ధోరణి కావాలి.

రాజేంద్ర లాల్ మిత్రా (1822-1891) అను చరిత్రకారుడు ప్రాచీన భారతదేశ సమాజాన్ని హేతువాద ధోరణిలో అధ్యయనం చేశాడు. కొన్ని వేద పరమైన గ్రంథాలను వెలువరించాడు. "ఇండో-ఆర్యన్స్" అనే పుస్తకాన్ని రచించాడు. ప్రాచీన కాలంలో భారతదేశంలోని ప్రజలు పశు మాంసం తినేవారని నమ్మటానికి తగిన ఆధారాలు చూపాడు. వారి కొందరు ఇండియాలోని కుల వ్యవస్థలో కొన్ని ప్రత్యేకతలున్నప్పటికీ, ఇతర దేశాలలో పారిశ్రామిక విప్లవానికి ~~ముందు~~ ముందు ~~శ్రమ విభజన~~ (division of labour) లేదా శ్రమ విభజన మీద ఆధారపడిన వర్గ వ్యవస్థ (class system) ప్రత్యేకంగా భిన్నమైనది కాదని ఋజువు చేసేందుకు ప్రయత్నించారు.

డి.ఆర్. భండార్కర్ (1875-1950), హెచ్.సి. రాయ్ చౌదరి, ఆర్.సి. మజుందార్ మొదలైన వారి కృషిలో హిందూ పునర్జీవనం గాఢమైన ధోరణిగా గోచరిస్తుంది. ఇండియాకు రాజకీయ చరిత్ర ఉన్నదని, ఇండియన్లకు పరిపాలనలో నైపుణ్యం కలదని చూపటానికి వారు పెద్ద ఎత్తున శ్రమకోర్చారు. వారు ప్రాంతీయ రాజ వంశాల జీవిత చరిత్రను పెక్కు మంది పండితులు గొప్పగా చిత్రించారు. ఇండియాకు సంబంధించిన చరిత్ర వ్రాసే పండితులు చాలామంది

జాతీయ వాద భావాలతో ప్రేరేపింప బడ్డారు.
భారతీయ సమాజాల స్వభావాన్ని చూసి
సంఘటనలను వారు ప్రత్యేకంగా పేర్కొన్నారు. ఉదాహరణ
స్థానిక పాలకులు - ఆంగ్లేయుల మధ్య సంబంధాలు,
సెల్యూకస్ నుండి వాయువ్య భారతీయ ప్రాంతాలను
చంద్రగుప్త మౌర్యుడు విముక్తి కల్పించడం,
మొదలైన సంఘటనలను ఈ విధంగా వివరంగా
వ్రాశారు/పేర్కొన్నారు. కె.పి. జయస్వాల్, బి.ఆర్.
అంబేడ్కర్ మహాశయులు, శకులు, కుషాణుల పాలన
నుండి దేశాన్ని విడిపించుటలో భారతీయ రాజ
వంశ వర్ణనలు ప్రత్యేకించి ఆంధ్ర రాజ్యకర్తలు
పాత్ర చెప్పడం అనవసరము. అనుకుంటాను.
ఎందుకంటే శకులు కుషాణులు భారతీయ జీవన
విధానంలో అంతర్భాగమై పోయినారు. కాగా వీరు
బాగా యూరోపియన్లు ఏ దేశానికి చెందారో, ఆ దేశ
ప్రయోజనానికి మన దేశ వనరులను బ్రిటిష్ వారి
లాగా కొల్లగొట్టలేదు. అయితే ఇండియన్ పాలకుల
నిరంకుశత్వము అనే సిద్ధాంతం ధ్వంసం చేయడానికి
కె.పి. జయస్వాల్ మహాశయుడు మెచ్చుకోదగ్గ కృషి
చేశారు. హిందూ పాలనా అంశాలపై వ్రాసిన సంస్కృత
గ్రంథాలలో ప్రాచీన భారతదేశంలో రిపబ్లిక్‌లున్నాయని
అవి స్వపరిపాలన కలిగి ఉండేవని నిరూపించాడు.
అయితే U.N. ఘోషాల్ మహాశయుడు, జయస్వాల్
పండితుడు పేర్కొన్న రిపబ్లిక్ ప్రభుత్వం స్వభావాన్ని.

విమర్శించారు. ప్రాచీన వ్యవస్థలలో నిహిన జాతీయ
భావాలను జూప్పించడానికి జయస్వాల్ పండితుడు
ప్రయత్నించాడని విమర్శించారు. అయితే
జయస్వాల్ మహాశయుడు ప్రతిపాదించిన
ఆధిపత్యకర ప్రభుత్వం ప్రాచీన కాలంలో ఉండేదనే
విషయాన్ని మాత్రం ఎక్కువ మంది అంగీకరించారు.
~~అయితే~~ నేషనలిస్టు భావాలతో చరిత్ర రచన
వలసవాద చరిత్రకారుల వైఖరి పట్ల సరైన
దృక్పథంతో చూసుకున్నది కాదని చెప్పవచ్చు.
ఎక్కడో ఒకచోట తమ వాదనకు అనుకూలంగా
ఉన్న అంశాలను ~~[illegible]~~ అసలైన గ్రంథాలనుండి గ్రహించి
వాటికి సాధారణీకరణాన్ని ఆపాదించి.
తద్వారా సమగ్రంగా ప్రాచీన భారతదేశ చరిత్రను
పేర్కొనడానికి ప్రయత్నించారు. ఇట్లా చేయడం
భారతీయ సమాజం ~~[illegible]~~ మార్పులేని ~~[illegible]~~ స్తబ్దమయం
లేగల స్వభావాన్ని కాదనిన వస్తే. జేమ్స్ మిల్
వంటి బ్రిటిష్ పండితులు కూడ భారతీయ
సమాజం మార్పుకే సృష్టిగా ఉండని పరిపాటి
వక్కాణించారు.

14-3-04

జాతీయవాద చరిత్రకారులు కొందరు ప్రాచీన భారత
దేశపు ఔన్నత్య ఘనతను చాటుతూ అంటే హిందువుల
ఇండియా ఔన్నత్య ఘనతను చాటుతుంది. అందుచేత
వారి రచనలు ~~[illegible]~~ స్వామి వివేకానంద, స్వామి దయానంద

వంటి పునరుజ్జీవ కారుల భావనలతో (15)
పెనవేసుకొని ఉంటాయి. కాలక్రమంలో ఈ
హిందుత్వ సిద్ధాంతానికి, హిందూ దేశ ~~రాష్ట్ర~~ అనే
~~హిందూ~~ నినాదానికి ప్రత్యేక ~~రాజకీ~~ "అన్ని
రాజకీయాలను హిందుత్వం చేయాలి"
అనే నినాదానికి దారితీసింది. 1925 లో
K.D. Hedgewar నాగపూర్ వద్ద R.S.S.
organisation ను స్థాపించాడు. ఈ వ్యవస్థ
హిందుత్వ సిద్ధాంతాన్ని, హిందూ దేశ
భావనను బలపరుస్తుంది. ఈ విధంగా చరిత్ర
పరంగా హిందూ మతాధిపత్యంగా బాగా మద్దతు
ఇవ్వబడింది.

A.L. బాషం చరిత్ర గ్రంథంలో
కనబరిచిన ధోరణిలో (book name) రాజకీయ చరిత్ర నుండి
రాజకీయేతర చరిత్రకు మార్పు కనబడుతుంది.
ఆధునిక దృక్కోణంలో ప్రాచీన ఇండియాను చూడటాన్ని
సంస్కృత పండితుడైన బాషం ప్రశ్నిస్తాడు.
అతని ప్రారంభ రచనలు విరుద్ధమతాలకు
చెందిన తెగల భౌతిక జీవన విధానాల పట్ల
తీవ్రమైన ఆసక్తిని వెల్లడి చేసినను, తరువాత
ఆయన గురువు ఆసక్తులను, సంస్కృతంలోని
చరణాలని నమ్మినాడు. అతను వ్రాసిన

"వండర్ దట్ వజ్ ఇండియా" లో ప్రాచీన భారతదేశ సంస్కృతి, నాగరికతలను విభిన్న కోణాలను లౌకిక దృష్టిలో పరిశీలించారు. ఈ స్మిత్, వర్మ [illegible] బ్రిటిష్ చరిత్రకారుల రచనల్లో కన్పించే పక్షపాత ధోరణి బాషం చరిత్రలో కనబడదు.

డి.డి. కొశాంబి వ్రాసిన "An introduction to the Study of Indian History" and "The civilization of Ancient India in Historical outline" అనే గ్రంథాలు భారతదేశ చరిత్ర పై ప్రత్యేక మొగ్గిన మార్పు కనిపిస్తుంది.

R.C.Dutt గురించి వ్రాయాలి.

కొశాంబి భారతదేశ చరిత్రలో కొత్త ఒరవడి చూపాడు. కారల్ మార్క్స్ వాద చరిత్రను భౌతిక కోణాల పరంగా విశ్లేషించారు. భారతదేశ సమాజము, ఆర్థిక పరిస్థితులు, సంస్కృతి మొదలైనవి ఉత్పత్తికి సంబంధించిన శక్తులు (forces), దానికి సంబంధించిన కోణాల సమైక్య అభివృద్ధి పరమైన దృక్పథంలో పరిశీలించబడినాయి.

విభిన్న తెగలు, వర్గాల పరంగా సామాజిక, ఆర్థిక భావ వృద్ధిలో విభిన్న దశలను మొదలైనవి [illegible]

చాలమంది పండితులు ప్రతిలో వ్యక్తమయ్యేవి.
కానీ అతని రచనలు విరివిగాని
ఉపయోగంలో ఉన్నాయి.

ప్రాచీన భారతదేశ చరిత్ర అధ్యయన దృక్పథంలో గత 30 లేదా 40 సంవత్సరాలలో పెను మార్పులు చోటుచేసుకున్నాయి. సాంఘిక, ఆర్థిక, సాంస్కృతిక ప్రక్రియలపైన ఎంతో ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడి, కేవలం రాజకీయ పరిణామాలు మొదలుపెట్టే ప్రయత్నాలు జరిగాయి. గ్రంథాలలో పొందుపరచబడిన అంశాలను పురావస్తుశాస్త్ర సంబంధితంగా. అంశాలపరంగా మరియు లేదా సాక్ష్యాలు తప్పనిసరి చర్చలు చోటుచేసుకున్నాయి. ఇలా వివిధ విభాగాల మధ్య సమన్వయం, చరిత్ర అధ్యయనానికి దోహదపడటం. ఇదే సమయంలో కొంతమంది మహిళా చరిత్రకారులు అత్యధిక ప్రాధాన్యత నిచ్చే మహిళా ప్రాతినిధ్యం, మొదటి గుర్తింపు అయిన ప్రతిభ మన దేశం నుండే పాదుకొల్పబడిన విశిష్ట సాహిత్య వ్యాసరచనం ప్రారంభించారు. ఈ మార్క్సిస్టుల ప్రక్క సామ్రాజ్యవాద లేక వలసవాద చరిత్రకారులు అయితే వలసవాద చరిత్రకారులలో అందరూ ఇండియాలో ఉన్న వారిని అలా

బయట నుంచే (అంటే విదేశాల నుంచే) ప్రగతి వచ్చి చేరిందని భావించటం లేదు. అయితే మతపరమైన భావనలు, కర్మకాండలు, కులాలు, బంధుత్వం (kinship), సాంప్రదాయాలు మొదలైనవి భారతీయ చరిత్రలో ప్రాముఖ్యమైన అంశాలని భావించేవారు కొందరున్నారు. వీరు, స్తబ్దతకు (stagnation) కారణమైన విభజన విధానాల (divisive features) నొక్కి చెప్పారు. చరిత్రను అంతా స్తబ్దంగా లేదా మార్పు లేనిదిగా ఉండే సమాజంగా వీరు చిత్రీకరిస్తున్నారు. వారు పాశ్చాత్య ప్రాచీనమైనవిగా, విదేశీ సంబంధమైన అంశాలను ఇప్పటికీ పరిరక్షించటం వల్ల ఇటువంటి దృక్పథాలు

వీరి రచనలు

భారతీయ సమాజాలు మారుతాయని, ఇప్పటికి మారజాలదనే అర్థాన్ని స్ఫురింపజేస్తుంది. అంటే సరైన అభివృద్ధి లేకపోవడం అనేది ఇండియా చారిత్రక విధానంలో సహజ భాగమైనట్లు (ప్రాచీన భారతీయ చరిత్ర అధ్యయనానికి) అర్థం. మతవాదంతో కూడిన దృక్పథం గానీ, వలసవాద దృక్పథంతో కూడిన కాని, ఇండియా పరంగా ప్రగతిశీలకమైనవి కావు. గనుక, సమతుల్యమైన, వస్తుగతమైన (objective)

(ప్రస్తుతం) ...శాస్త్రం, ఆవశ్యకత ~~[illegible]~~ అని తెలియజెప్పింది.

సంస్కరణవాదులైన స్వామి వివేకానంద, అనిబిసెంట్, స్వామి దయానంద సరస్వతి, మొదలైన వారి ప్రభావంతో కొందరు పండితులు హిందూ గ్రంథాలను బలంగా సమర్థిస్తారు. జాతీయవాద చరిత్రకారుల మేధస్సును, ఆర్యుల ఆధిక్యత అనే అంశం ప్రభావితం చేసింది. ఇండియాకు చెందిన పండితులు ~~మానవ నాగరికతను~~, ఇండియాను ప్రతిపదికగా చేసుకొని పరిశీలించిన ఇండో-ఆర్యులు ~~[illegible]~~ మానవ నాగరికత వికాసానికి మూల పురుషులని కొందరు భావించారు. వీరు ఇండియాలో నాగరికత ~~ఇంకా~~ ప్రాచీనతను ఇంకా వెనుకకు తీసుకుపోయే ప్రయత్నం చేశారు. ఉదాహరణకు తిలక్ మహాశయుడు వేదాలు క్రీ.పూ. 3000 సం|| చెందినవని ~~[illegible]~~ ప్రతిపాదించాడు. హరప్పా నాగరికతలో బయల్పడిన అంశాలు ఈ వాదనను పరాస్తం మొనరించినా, సనాతన వాదులు కొందరు ఇంకా వేదాల ప్రాచీనత ఇంకా వెనకకు వున్నదని ~~[illegible]~~ అంశం వారిని ఉద్రేకపరుస్తూనే ఉంది.

— o —

16.3.04

Chapter III.

The Indus civilization: Its origin, Nature and decline

Q: Discuss the causes for the decline of Harappan culture or Indus civilization:

జ: దాదాపు 12,50,000 చ.కి.మీ వైశాల్యంలో విస్తరించి 2600 BC – 1900 B.C. మధ్యకాలంలో ఉచ్ఛస్థితిలో ఉన్న సింధూలోయ నాగరికత అకస్మాత్తుగా అంతం అయింది. పురావస్తు ఆధారాలను బట్టి ఇది క్రమంగా, మెల్లగా దాదాపు 600 సంవత్సరాల కాలంలో (క్రీ.పూ.1900- క్రీ.పూ 1300) వరకు గల మధ్య కాలంలో అంతరించినది. చాలా ఎక్కువ వైశాల్యంలో విస్తరించిన ఈ నాగరికత క్షీణత ప్రక్రియ, క్షీణించడానికి గల కారణాలు ఒక ప్రాంతానికి, మరొక ప్రాంతానికి వేరువేరుగా ఉన్నాయి.

హరప్పా నాగరికత క్షీణతకు సహజ సిద్ధమైన కారణాలలో (1) భారీ వరదలు ఒకటి. సింధూనది పొడవునా గల ఈ నాగరికత కేంద్రాలు బెల్టులని అంతరించడానికి వినాశకర వరదలు కారణమని చెప్పవచ్చు. మొహెంజదారో ఖాళీ చేయబడుటకు ఈ అతి ప్రమాదకరమైన వరద భయానికి కారణము. పురావస్తు త్రవ్వకాల మూలంగ

తత్సంబంధ రచనలలో భారీ వరదలు మొహంజదారో వద్ద
సంభవించడానికి నిదర్శనాలు లభ్యమైనాయి
చాన్హు-దారో వద్ద విపరీతమైన వరద
బురదల కారణంగానే నాశనమైనది. R.L.
(a) రైక్స్ (Raikas) మహాశయుడు భావనలో
జరిగిన విపరీతమైన మార్పుల కారణంగా (~~tecton~~
tectonic upliftment of raised Indus land)
సింధునది భూభాగాలు పైకి లేచి. సింధునది
పరివాహక ప్రాంతాలలో వినాశకరమైన వరదలు
సంభవించి ఉండవచ్చునని అభిప్రాయపడ్డాడు.
ఈ వరదలు పంటల కవసరమైన సాగునీటి విధానాన్ని
అస్తవ్యస్తం చేయటం వల్ల ఆర్థికపరంగా హరప్పా
నాగరికతనివాసాలు దెబ్బతిని బాగా క్షీణించినవని
భావించవచ్చు.

(b) H.T. లాంబ్రిక్ (Lambrik) మహాశయుడు
సింధునది ప్రవాహ దారి మళ్ళటం వలన
మొహంజదారో మొదలైన సింధు పరీవాహక
ప్రాంతాలలో ఈ నాగరికత క్షీణించడానికి
కారణమైనదని పేర్కొన్నాడు. రావి నదికి కూడ
ఇది వర్తిస్తుంది. అట్లే సరస్వతి నది
ప్రవహించే మార్గాలు మారిపోవటం వల్ల
ఆ నది పరీవాహక ప్రాంతాలలోని ~~హరప్పా~~ సింధూ
లోయ నాగరికత అంతరించింది. భాగంపాల

నాలంగా నదుల ప్రవాహ మార్గాలలో
మార్పులు సంభవించి ఉండవచ్చునని
పెక్కుమంది పండితుల అభిప్రాయము. నదుల
ప్రవాహ మార్గములలో ఈ విధంగా
మార్పులు జరగడంవల్ల ఆహార సరఫరాలు
చాలా తగ్గడం అయి నాగరికత క్షీణతకు
దారితీసినది. అయితే ఘగ్గర్ నది
ఎండిపోవటం వల్ల కాలిబంగన్ (Kalibangan)
ఆవాసము క్షీణించినది. కాని సింధు,
పంజాబ్ ప్రాంతములలో గల సింధూనాగరికత
ఆవాసముల క్షీణతకు కారణాలను
వివరించవు.

(2)

కొందరు పండితులు శీతోష్ణస్థితిలో
వచ్చిన మార్పులు ఇందుకు కారణమని భావించారు.
2000 B.C. ప్రాంతంలో వర్షపాతం తగ్గుముఖం
పట్టటంవల్ల వ్యవసాయము పై అక్షాంశపరంగా హిమాలయ ప్రాంతాలలో *
బాగా దెబ్బతిన్నది. ఆల్చిన్ (Allchin)
మహాశయుడు సింధ్ (Sind) ప్రాంతంలో
వర్షపాతం తగ్గిపోయి నదులు ఎండిపోయిన
సూచనలు గోచరమయ్యాయని తెలిపారు.
పాకిస్తాన్‌లో ఎడారి విస్తరించి ఉండటం
వల్ల, భూమి ఉపరితలం పెరిగి,

భూ సారత్వం తగ్గి పోయి హరప్పా నాగరికత అంతరించడానికి దారితీసింది.

సింధూనది తీర ప్రాంతాల sites వద్ద లభించిన సాక్ష్యాల ఆధారంగా జాన్ మార్షల్, పెర్సీ [illegible] పండితులు (3) పర్యావరణ పరిస్థితుల మార్పుల సింధు నాగరికత అంతరించి పోవడానికి దారితీసిందని అభిప్రాయ పడ్డారు. వ్యవసాయం భూముల కోసం, కలప కోసం, ఇంధనం కోసం అడవులను ఇష్టానుసారంగా నరికివేయడం వల్ల భూమిపై ~~[illegible]~~ వృక్షజాలము లేక బీడు బారి, నదులు పోటు వేసి ~~[illegible]~~ వ్యవసాయాలు నశించి ఆకాలపు ప్రజలు అనువు లేక పోయినది, నదులను అవసరానికి మించి ఉపయోగించారు. ఈ ~~[illegible]~~ తరాల తరబడి వరదలు. తరువాత కాలంలో కరువులు ఎడతెగక సంభవించి, చివరకు సింధు నాగరికత అంతరించడానికి దారితీసినాయి. ఫెయిర్ సర్విస్ (Fair servis) మహాశయుడు పరిసరాల పర్యావరణ సమతుల్యం దెబ్బతినడం (ecological imbalance) సింధు నాగరికత క్షీణతకు దారితీసిందని సెలవిచ్చాడు.

(4) ~~[illegible]~~ ఉత్పత్తి (production), సరకుల నిల్వ

సేవల అందుబాటు మధ్య ఉండే సమతుల్యతలో
దెబ్బతినడం వల్ల సింధు నాగరికత క్షీణించిందని
కొందరు పండితులు అభిప్రాయపడ్డారు. ఏ
పట్టణ నాగరికతలైనా ఉత్పత్తి, సంపద, వివిధ
సేవల అందుబాటుల మధ్య వుండే సున్నితమైన
సమతుల్యతపై ఆధారపడి మనుగడ సాగిస్తూ
వుంటుంది. కొంత కాల ప్రమాణం తర్వాత,
క్రమ క్రమంగా ~~ఆ~~ సమతుల్యత చెదిరిపోయి
పట్టణ జీవన పరిస్థితులను క్షీణదశగా ప్రభావితం చేస్తుంది.
మొహెంజదారోలోను, ఇతర sites వద్ద కూడా
క్షీణత చిహ్నాలు కన్పిస్తాయి. తవ్వకాల్లో
బయల్పడిన పై పొరల్లోంచి సింధు నాగరికత చివరి
దశలను సూచిస్తాయి. కట్టడాల్లో, ఇళ్ల
వరుస క్రమం తప్పి, వీధుల లోనికి చొచ్చుకు
రావటం, అల్లే డ్రైనేజి వ్యవస్థ కూడ
అంతకు పూర్వం ఉన్న చక్కని ప్రణాళికా బద్ధ
మైన నిర్మాణాలు లేకపోవడం తోడ
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~గా చరమయింది. దీనిని బట్టి
వారి జీవన ప్రమాణాలలో, జీవన పరిస్థితులలో
క్షీణత చోటు చేసుకున్నదని గ్రహించవచ్చు.
కాలక్రమాన ఆ ఆవాసాలు (settlements)

త్యజించబడ్డాయి (abandoned).

(5) B.B. లాల్ (Lal) మహాశయుల ప్రకారం నదుల వానలు తగ్గిన సమస్యల కారణంగా ఈ సింధు నాగరిక ప్రజల వర్తకం విపరీతంగా క్షీణించి, పెద్ద పెద్ద మార్పులు ఏర్పడి, కళకళలాడుతున్న పట్టణాలు బోసిపోయి, కాలక్రమేణ చివరకు భూగర్భాలలో మాయమైపోయాయి.

(6) శీఘ్రతరంగా వ్యాపించిన అంటువ్యాధుల (epidemics) కారణంగా కూడా హరప్పా నాగరికత అంతరించిపోయిందే అవకాశం లేక పోలేదని కొందరు పండితులు అభిప్రాయపడిరి.

సింధులోయ ప్రాంతాల్లో జరిపిన పురావస్తు త్రవ్వకాల్లో వివిధ పొరల్లో బయల్పడిన నాగరికత చిహ్నాలు 7కి పైగా ఉండటంచేత, స్టువర్ట్ పిగాట్ వంటి పురావస్తు శాస్త్రవేత్తలు, శతాబ్దాల కొద్దీ కాలం గడిచినా ప్రజల సాంకేతిక పరిజ్ఞానంలో ఏ విధ అభివృద్ధి (7) కనబడలేదని పేర్కొన్నారు. ఈ విధంగా అభివృద్ధి చెందే శక్తి లేని లేదా మార్పునకు ఇష్టపడని విముఖత చూపే వైఖరి సింధు నాగరికత క్రమక్రమంగా నశించిపోవడానికి

మొహెంజదారో అని పేరు గల ప్రాంతం [illegible].

ఇరుగుపొరుగు ప్రాంతాల నుండి చేయబడిన దండయాత్రల వల్ల సింధు నాగరికత అంతరించిందని కొందరు పండితుల అభిప్రాయం. వర్తక వ్యాపారము [illegible] కల్గి [illegible] సింధు నాగరికత ప్రజలు యుద్ధ ప్రయత్నాలు, మెరుగైన ఆయుధములు, పోరాట పటిమ కలిగిన [illegible] వారల ముందు నిలువజాలక పోయారని భావించబడింది. ఇట్టి దండయాత్రల నుండి రక్షణ కొరకు, హరప్పా వద్ద కట్టబడిన ఉన్న దుర్గము [illegible] కట్టిన గోడ, బురుజులు గలిగిన [illegible] పట్టణాలు [illegible] ప్రసక్తమవుతుందని. ఋగ్వేదంలో ఇంద్రుడు పురందర అని పిలువబడినదని చెప్పబడినది.

బెలూచిస్తాన్ [illegible] దండయాత్రలకు [illegible] భావించారు [illegible] తప్పించుకొనగా హరప్పా నాగరికత పట్టణాలలో శరణార్థులు (refugees) [illegible] వచ్చారు. ఈ కారణంగా ఆ పట్టణాలపై వత్తిడి పెరిగి పట్టణ [illegible] [illegible] వ్యవస్థ [illegible] [illegible], [illegible] బట్టలు [illegible] బాగా [illegible] [illegible] పెద్ద [illegible] [illegible] మొహెంజదారో [illegible] [illegible] పెద్ద [illegible] [illegible], [illegible]

[margin:] [illegible] (Mortimer Wheeler?) [illegible] కారకులు/

గణనీయంగా మార్పు చెందినట్లు గమనించారు. కాలక్రమాన సింధు నాగరికత ప్రజలపై కూడా దండయాత్రలు జరిగినట్లు భావించబడింది.

(8) సింధు నాగరిక ప్రజలపై దండయాత్రలు

జరిగినందువలనే నాగరికత అంతరించిందనే సిద్ధాంతానికి ఆద్యుడు మార్టిమర్ వీలర్ (Mortimer Wheeler). ఇతడు మొహెంజదారో వద్ద సరిగా త్రవ్వబడక, అస్తవ్యస్తంగా పడియున్న 30 అస్థిపంజరాలు తమ గాయాలతో, వాటిలో రెండింటికి లోతైన గాయాలున్నాయి. దీని ఆధారంగా ఆ పట్టణ ప్రజలు దండయాత్రలో చనిపోయారని భావించాడు. హరప్పా వద్ద పై పొరల్లో లభించిన [illegible] గొడ్డలి ఆకారపు బాకులు ఆర్మోనాయిడ్ తెగకు (Armonoid) చెందిన కపాలాలు లభించాయి. మొహెంజదారో వద్ద త్రవ్వకాల్లో పై పొరల్లో లభించిన రాగి గొడ్డలి, అగ్ని ప్రమాదాలు జరిగినట్లు ఆధారాలు లభించాయి. దండయాత్ర చేసిన వారి ఆయుధాలని, ఇట్టి మెరుగైన ఆయుధాలు హరప్పా నాగరికులకు తెలియదని సిద్ధాంతీకరించారు. ఋగ్వేదంలోని [illegible] చరిత్ర కూడా ఈ త్రవ్వకాల్లో లభ్యమైనందున వీటి ఆధారంగా చెప్పవచ్చు దండయాత్ర చేసినవారు [illegible]

ఉపయోగించారని భావించబడింది. చాన్హుదారో వద్ద హరప్పా నాగరిక ప్రజలు, చిన్న చిన్న గదిసెలలో చలి కాగే పొయ్యిలు (fireplaces) కలిగిన ప్రజలు నివసించినట్లు చెప్పబడింది. దీన్ని బట్టి దండయాత్ర చేసినవారు చలి ప్రదేశం నుంచి వచ్చి ఉండవచ్చునని భావించబడింది.

విలర మహాశయుడు ఈ దండయాత్రలు చేసినవారు ఆర్యులేనని అభిప్రాయపడ్డారు. ఋగ్వేదంలో ఇంద్రుడిని పురందరుడిగా వర్ణించటం వల్ల, (ఋగ్వేదంలో నాశనం చేసిన పురాలు) హరప్పా, మొహంజదారో లాంటి నగరాలు అని ఆర్యుల దండయాత్రలను ద్వారా ప్రారంభమైంది) ఋగ్వేదంలో వర్ణించబడినదని భావించబడింది. విలర సిద్ధాంతాన్ని గార్డన్ చైల్డ్ (Gordon Childe), పిగ్గట్ (Piggot) పండితులు సమర్థించారు.

కానీ తరువాత జరిపిన పరిశోధనలు హరప్పా నాగరికతను ఆర్యులు నాశనం చేశారనటం మిథ్య అని తేలింది. నిజానికి 5000 BC నుండి 800 B.C. మధ్య పశ్చిమ ఆసియా, మధ్య ఆసియాల నుండి భారతదేశంపైకి దండయాత్రలు జరిగాయని

(29)

చెప్పేందుకు కాని, లేదా ఆ ప్రాంతాల నుండి భారీ ఎత్తున ప్రజలు ఇండియాకు వలస వచ్చారని చెప్పేందుకు కాని, పురావస్తుశాస్త్ర పరంగాను, జీవశాస్త్ర పరంగాను ఎటువంటి ఆధారాలు లభించలేదు. ఈ కాలంలో (5000 BC to 800 B.C.) సంబంధించిన అస్థిపంజరాలన్నీ ఒకే తరగతికి చెందిన ప్రజలవే అయి ఉన్నాయి.

కేంబ్రిడ్జ్ విశ్వవిద్యాలయానికి చెందిన ప్రముఖ ఆంత్రోపాలజిస్ట్ ప్రొఫెసర్ ఎడ్మండ్ లీచ్ (Edmund Leach) "ఇండియాపై ఆర్యుల దండయాత్ర జరగనే లేదు" అని సిద్ధాంతీకరించారు.

---

1) వరదలు → రాయికస్ – టెక్టానిక్ చర్యల వల్ల
   → లాంబ్రిక్ – సింధునది ప్రవాహమార్గం దారిమళ్లి

2) కోలాస్త్రాస్థలల్లో మార్పులు – వ్యాపారం తగ్గటం – ఫెల్చిన్

3) పర్యావరణం దెబ్బతినడం – జాన్ మార్షల్
   " సముద్రతీరం " – ఫెయిర్ సర్వీస్

4) వస్తు సేవల అందుబాటు దెబ్బతినడం

5) సుమేరియాలో సంబంధాలు .. వ్యాపారం దెబ్బతిని ... B.B. లాల్

6) అంటువ్యాధులు

7) స్తబ్దత – స్టూవర్ట్ పిగ్గాట్

8) ఆర్యుల దండయాత్ర – మార్టిమర్ వీలర్, గోర్డాన్ చైల్డ్, పిగ్గట్

దండయాత్ర జరగలేదు – ఎడ్మండ్ లీచ్

20.3.04 Origin of Indus civilization

సింధూ నాగరికత లేక హరప్పా నాగరికత ఆవిర్భావము (మూలము) ఉత్పత్తి గురించి. కొంతమంది పండితులు, హరప్పా నాగరికులకు పూర్వీకులు (predecessors) case (1) లేరని వారు దాదాపు ఒక శతాబ్దకాలంలోనే పూర్తి అభివృద్ధి సాధించారని భావించారు. దీనికి కారణము పశ్చిమ నాగరికత తెలిసిన ప్రజలు ఆ ప్రాంతానికి వలస రాగా, వారి ద్వారా హరప్పా నాగరికత పరిఢవిల్లిందని ఆ పండితులు అభిప్రాయ పడ్డారు. సుమేరియా, మెసపొటేమియా ప్రాంతాలలోని పశ్చిమ నాగరికతకు, హరప్పా నాగరికతకు గల పోలికలు (ఉదా: (1) బాగా అభివృద్ధి చెందిన పట్టణ నాగరికత, (2) కాల్చిన ఇటుకల వాడకం, రాగి, (3) కంచుతో చేసిన పాత్రల వాడకం, (4) కుమ్మరి చక్రం ఉపయోగించడం, (5) చిత్రాలతో కూడిన రాతలు మొదలైనవి) ఈ అభిప్రాయాన్ని బలపరుస్తున్నాయని వారి భావన. కాని ఈ రెండు నాగరికతలలో గల పోలికలను లేని పోని ప్రాధాన్యత కల్పించబడిందని చెప్పవచ్చు. ఎందుకంటే నిజానికి పోలికల కంటే, ఈ రెండు నాగరికతలలో

లేదా తే ఎక్కువగా ఉన్నాయి. ఉదాహరణకు
హరప్పా నాగరికతకు సంబంధించిన (1) ముద్రలు (seals)
మెసొపొటేమియాలో లభించిన చదరంగా లేదా దీర్ఘ చతురస్ర ఆకారం
కల ఫలకం అయితే మెసపొటేమియా
నాగరికతకు చెందిన సీలు బంకమట్టితో
చేయబడిన సిలిండర ఆకారంగల ఫలకాలు.
సాంకేతికపరంగా చూసినప్పుడు హరప్పా నాగరికులు
మెసపొటేమియా వారికి కంటే కొంచెం వెనుకబడి
ఉన్నారని చెప్పవచ్చు. మెసపొటేమియన్లు వాడిన
(2) కత్తులు. ఉటే మొనలకు మధ్యలో రిబ్స్ (ribs)
ఉండి దృఢంగా వుంటే. హరప్పన్లు వాడిన బ్లేడ్లు
కత్తులు సాదాగా వుండి తేలికగా వంగిపోయే
స్వభావం కలిగి వున్నాయి. హరప్పన్లు వారి
(3) పట్టణాలను చదరంగం గడుల వంటి వరుసలలో
వీధులు ఉండే విధంగా, వాటి డ్రైనేజీ,
(soak pits) మురికి నీరు గలిగిన చెత్తని ఇంకే
వ్యవస్థలను ఇంకుడు గుంటలు నిర్మించారు. మెసపొటేమియన్లు
పట్టణాల నిర్మాణంలో ఇట్టి క్రమ పద్ధతి
గా చరించరు. హరప్పన్లు (4) కాల్చిన ఇటుకలు
విరివిగా వాడారు. మెసపొటేమియన్లు కాల్చిన ఇటుకలు
అంత ఎక్కువగా వాడలేదు. కాని కాల్చిన
ఇటుక వాడకంలో మెసపొటేమియన్లకు కంటే నైపుణ్యం లేదు.

హరప్పన్ మృణ్మయపాత్రలు, సుమేరియన్ల
భిన్నంగా ఉన్నాయి. హరప్పన్లు తమ సొంత
చిత్రలిపిని వాడారు. ఇది సుమేరియన్ల
లిపికి, ఈజిప్షియన్ల లిపికి పూర్తిగా భిన్నమైంది.
ఈజిప్టు, మెసపొటేమియా, హరప్పా నాగరికతలు
మూడూ కంచు (bronze) యుగానికి చెందినవే
అయినా, హరప్పన్లు కంచుని పెద్దగా వాడలేదు.
రాతిపనిముట్లు వాడకమే ఎక్కువ. దీని వల్ల
కొందరు పురాతత్వ శాస్త్రవేత్తలు హరప్పానాగరికతను
చాల్కోలిథిక్ (Chalcolithic) నాగరికతగా
వర్గీకరించడానికి ప్రయత్నించారు. ఈ
నాగరికతలు విస్తరించిన వైశాల్యం పరిశీలిస్తే
హరప్పా 12½ లక్షల చ.కి.మీ వైశాల్యంలో
విస్తరించి ఉంది. సమకాలీన నాగరికతలలో
ఏదీ అంత విస్తీర్ణంలో విస్తరించలేదు. ఈజిప్ట్,
మెసపొటేమియన్ నాగరికతల విస్తీర్ణ వైశాల్యం
కలిపి చూడగా, హరప్పా నాగరికత విస్తరించిన
వైశాల్యం దానికి 12 రెట్లు ఉంటుంది. ఈ
అంశాలను దృష్టిలో ఉంచుకుని చూస్తే, హరప్పా
నాగరికతను మెసపొటేమియన్ నాగరికతకు
సంబంధించినదని, మెసపొటేమియా నుండి వలస
వచ్చిన ప్రజల వల్ల హరప్పా నాగరికత

అభివృద్ధి చెందిన దశలుగా సరైన కారణాలను (3-)
తప పించుకొనరని పేలు వెల్లం అవ్వుతుంది.

హరప్పా నాగరికత భారత ఉపఖండానికి చెందినదేనని, క్రమంగా అభివృద్ధి చెందిన చరిత్రకారులు కలరని చాలామంది భావించారు.

హరప్పా, మొహంజదారో పట్టణాలలో బయల్పడిన నాగరికత ప్రారంభదశలో ఉన్నది కాదని, ఎన్నో వేల సంవత్సరాల కృషి ఫలితంగా భారత ఉపఖండంలో ఏర్పడినదని సర్ జాన్ మార్షల్ అభిప్రాయపడ్డారు. A.L. భాషం మహాశయుడు, సింధూ లోయలో పెద్ద పట్టణాలుగా నివసించిన ప్రజలచేత ఈ పట్టణాలు నిర్మించబడ్డాయని, ఆ ప్రజలు
case (2) యిండియన్లని భావించారు.

అయితే కొందరు పండితులు హరప్పా
case (3)
నాగరికత ఆర్యులకు చెందినదని అభిప్రాయపడ్డారు. కాని "హరప్పా నాగరికత ఆర్యులకు చెందినదని భావించుటకు తగిన ఆధారాలు, సాక్ష్యాలు కేవలం విషయం అంగీకరించబడినదని" A.D. పుసల్కర్ (A.D. pusalkar) సెలవిచ్చారు. కనుక ఇట్టి అభిప్రాయం
Supporting case 2
సహేతుకమైనదని తెలుస్తుంది. కొందరు హరప్పా నాగరికతకు సంబంధించిన పుస్తకాలు చెప్పబడిన ప్రాంతాలు చాలా విధాలుగా ప్రాంతాలలో ఉండెడి వన్న

అభిప్రాయాన్ని వెలిబుచ్చారు.

In support of case 2

1) నాల్ నాగరికత (Nal culture) కు చెందిన బోలాన్ కొండల ~~ప్రాంత~~ గల ప్రాంతాలు

2) ఝోబ్ ~~నాల్~~ నాగరికతకు (Zhob culture) కు చెందిన ఉత్తర క్వెట్టా (Quetta) లోయ ప్రాంతాలు

3) కుల్లి నాగరికత (Kulli culture) కు చెందిన, సింధు మైదానానికి పశ్చిమాన గల మక్రాన్ తీర (Makran coast) ప్రాంతాలు

మొదలగు 4) సింధ్, రాజస్థాన్, పంజాబ్ ప్రాంతాలలోని నదుల తీరాలలో గల గ్రామీణ సమాజాలు.

చిన్న ప్రజా సమాజాలు బెలూచిస్థాన్‌లో 3000 BC ప్రాంతంలో స్థిరపడ్డారని పురావస్తు పరంగా ఋజువులు దొరికాయి.

బెలూచిస్థాన్‌లోని బోలాన్ కనుమ మార్గం ~~పాదం~~ పాదం వద్ద గల మెహర్‌గర్ (Mehrgarh) లో జరిపిన త్రవ్వకాలు, ఆ ప్రాంతంలో హరప్పన్ నాగరికత కంటే దాదాపు 3000 సంవత్సరాలు ముందు నుంచే ప్రజలు నివసించారని తెలిపాయి. దాదాపు 500 ఎకరాల ~~లో~~ విస్తీర్ణంలో హరప్పా నాగరికత కంటే ముందు నాగరికతా చిహ్నాలు లభ్యమయ్యాయి. 5000 BC కాలం

నాడు గొర్రెలు, మేకలు మేపుకొని సంచార జీవనం సాగించిన కాపరులు ఉన్నట్లు తెలిసింది. అలాగే 3000 BC నాటికి వ్యవసాయాధారిత ప్రజలు ~~చెకు~~ చెకుముకి రాళ్ళతోనే వ్యవసాయం సాధించిన వారు నివసించినట్లు తెలిసింది. వారు స్వయం సమృద్ధి సాధించిన చిన్న చిన్న గ్రామ సమూహాలుగా ఏర్పడ్డారు. ~~వ~~ వారి తమకు ప్రత్యేక పద్ధతిలో సుస్థిర జీవన విధానం ఉన్నట్టు. పరస్పరం సంబంధాలతో జీవనాన్ని సాగించారని చెప్పవచ్చు. ఇళ్లు నిర్మించుకొని రాళ్లను, పచ్చి ఇటుకలను వాడారు. పెద్ద రకాలైన మృణ్మయ పాత్రలను ~~తయా~~ తయారు చేసేవారు. రాగి లోహం వారికి తెలుసు. మరణించినవారిని కొందరు ఖననం చేసేవారు. కొంతమంది పూడ్చిపెట్టేవారు. మత విషయపరంగా వారి అమ్మ-తల్లి[2] ~~అమ్మ~~ దేవతను పూజించే వారు. ఎద్దును[3] ఆరాధించటం ~~కూ~~ కూడ అమ్మతల్లిని పూజించటంలో ముడిపడి ఉంది. ఝోబ్[4] సంస్కృతి ప్రాంతాలలో లింగపూజకు ఆధారాలు లభ్యమైనాయి. కుల్లీ[5] సంస్కృతిలో ఎద్దును, మృణ్మయ పాత్రలను అలంకరించటానికి విరివిగా వాడారు. ఇట్టి గ్రామాల నేపథ్యంలో ఉద్భవించిన హరప్పా నాగరికతలో ఈ లక్షణాలన్నీ గోచరిస్తాయి. మొహెంజదారోకు 40 కి.మీ. దూరంలో ఉన్న కోట్ దిజి (Kot Diji) అనే ప్రాంతం వద్ద జరిపిన త్రవ్వకాలవల్ల

ఆవాస ప్రాంతం చుట్టూ రక్షణ గోడ నిర్మించబడి నట్లు
తెలిసింది. ఈ ఆవాసం అగ్ని ప్రమాదం వల్ల
నష్టమైనట్లు, అదే సమయంలో కాలీ హరప్పా
~~నాగరికత~~ సంస్కృతికి తెరతీసినట్లు తెలుస్తోంది.
రాజస్థానలోని కాలిబంగన్ వద్ద జరిపిన త్రవ్వకాల్లో
~~వద్ద~~ నిర్దిష్ట ప్రమాణాలు గల మట్టి ఇటుకల చే
నిర్మించబడిన ఇళ్లు, రక్షణ కొరకు చుట్టూ కట్టబడిన గోడ
బయల్పడినాయి. మెహర్గర్ (Mehrgarh),
కోట్ డిజి (Kot Diji), కలిబంగన్ వద్ద
~~[illegible]~~ త్రవ్వబడిన రంగుల మృణ్మయ పాత్రలు తెలుపు
ఆ ప్రాంతాల ప్రజల ~~[illegible]~~ మధ్య
బాగా సంబంధాలు కలిగి ఉన్నట్లు తెలుస్తోంది.
ఈ మృణ్మయ పాత్రల శైలి హరప్పా నాగరికత
మృణ్మయ పాత్రల శైలిని తలపిస్తుంది
గనుక, హరప్పా ~~[illegible]~~ సంస్కృతికి ముందున్న
సంస్కృతికీ, హరప్పా సంస్కృతికీ అంతరాయం
లేకుండా ~~ఒక~~ కొనసాగింపు ఉన్నట్లు అనుమానానికి
ఆస్కారం లేకుండా రుజువవుతోంది. క్వెట్టా లోయలోని
డాంబ్-సదాత్ (Damb-Sadaat), పశ్చిమ
సింధు మైదానములోని రెహమాన్ ఢేరి (Rehman
Dheri), ఖానేవాల్-దారో వద్ద దిగువ సింధు
మైదానములో గల ఆమ్రి (Amri), వీటన్నిటి
ఒకే రకంగా హరప్పా సంస్కృతికి ముందున్న

సరస్వతీ నది ఉనికిని (ప్రస్తుత ~~...~~ బంధుమన్న)
ప్రదేశాలలో ముఖ్యమైనవి. దీన్ని బట్టి
బెలూచిస్థాన్, సింధ్, రాజస్థాన్, పంజాబ్
ప్రాంతాలలో ~~...~~ ఉన్న గ్రామీణ సంస్కృతి
నుంచి హరప్పా నాగరికత పరిణామాలు
చెందినదని చెప్పవచ్చు. అయితే హరప్పా
నాగరికత ఆకస్మికమైన ఆవిర్భావం తోనూ
ఉద్భవించిందని అంగీకరించవలసి ఉంటుంది.
రంగు పూసిన మృణ్మయ పాత్రలు, మట్టి ఇటుకలతో
నిర్మించబడిన ఇళ్లు మొదలైన అంశాలతో నివాసయోగ్య
కూడిన ఆవాసాలు (settlements) ~~...~~ ప్రాంతాలలో
చాలా కనుగొనబడ్డాయి. ఇవి హరప్పా నాగరికతకు
చాలా దగ్గర పోలికలు కలిగి ఉన్నాయి. అయినా
హరప్పా నాగరికతకు ప్రసరించిన ప్రేరణలు
ఎవరెవరిది మనం ఇదమిత్థంగా చెప్పి
చెప్పలేకపోతున్నాము. హరప్పా నాగరికతకు
మూలమైన వాటి (దాదాపు 500 సం॥) వరకు
కాలం మార్పు ఉండటంవల్ల మనకు సంతృప్తికర-
మైన ఆధారాలు లభించే వీలులేకుండా పోయినదని
అభిప్రాయపడ్డారు. ఈ ప్రశ్నకు మనకు
సమాధానం లభించాలంటే ~~...~~

హరప్పా, మొహెంజదారో లాంటి నగరాలు
మునిగివున్న అద్భుతమైన వారల వ
విజువానంలోగా ప్రత్యేకం జరిపి
అధ్యయనం చేయు సంవత్సరాలు, హరప్పా
లిపిని అధికారికంగా అర్థం చేసుకొని చదవ
గలిగినప్పుడు సాధ్యం కావచ్చు. అయితే
ఒక విషయం మాత్రం సుస్పష్టం. అదేమిటంటే
హరప్పా నాగరికత భారతీయమైనది. అవగా
ఈ నాగరికత భారత ఉపఖండానికి
చెందినది అద్భుతం.

Q: Describe in detail any of the Harappan sites within India.

A: * కాళీబంగన్ (Kalibangan):

కాళీబంగన్ (site) ప్రదేశము ప్రస్తుతం ఎండిపోయి ఉన్న ఘగ్గర్ నది దక్షిణ తీరములో హరప్పా పట్టణానికి 200 కి.మీ. దూరంలో ఆగ్నేయంగా ఉంది. అట్లే కోట్ దిజి (Kot Diji) కి తూర్పు దిశగా దా.గా 480 కి.మీ. దూరంలో ఉంది. హరప్పా నాగరికత ఆనవాళ్ళు లభించిన ప్రదేశాలలో ఇది కూడా ముఖ్యమైనది.

కాళీబంగన్ ప్లాన్ (plan) ఎక్కువ శాతం హరప్పా, మొహెంజొదారో పట్టణాలను పోలి ఉంటుంది. అయితే ఇది వాటికంటే చిన్న పట్టణము. ఇది హరప్పా వలె ఉత్తర-దక్షిణ దిశలలో వ్యాపించి ఉంది.

ఉన్నత దశలో కాళీబంగన్, ఇతర హరప్పా నాగరికత పట్టణాల వలె రెండు భాగములుగా విభజింపబడింది. ఒకటి రక్షణ గోడ గలిగిన దుర్గము గల పట్టణము, రెండు దిగువ పట్టణము. దుర్గము 240మీ x 120మీ పొడవు, వెడల్పు కొలతలు గలిగి, సమాంతర చతుర్భుజ ఆకారంలో ఉంది. ఇది ఉత్తర-దక్షిణ దిశలో రెండు సమాన భాగాలుగా విభజన చెంది ఉంది. దుర్గము యొక్క దక్షిణ భాగం

పరిమితంగా జనులు నివసించే ఇళ్లు కలిగి
ఉంది. దుర్గము యొక్క దక్షిణ భాగాన
మట్టి ఇటుకల ప్లాట్‌ఫారం కలిగి, వరుసగా ఉన్న
ఏడు see p. 115 అగ్ని-గుండాలు (fire-altars) కలిగి
ఉంది. ఇక్కడ చిన్న బావి, కొన్ని కాలినటువంటి
ఎముకలు (పశు లేక కపాలము), క్రతువులకు
కర్మకాండలకు సంబంధించిన వైశిష్ట్యాలని
భావించబడుతూ ఉంది. అగ్ని గుండాలలో
పశువుల, జింక ఎముకలు లభ్యమైనాయి.
దీన్ని బట్టి ఇక్కడ జంతు బలులు జరిపే
వారని ఊహిస్తున్నారు. అగ్ని గుండాలు
(fire-altars) దిగువ పట్టణంలో కూడ
ఉన్నాయి. కాలిబంగన్‌లో దిగువ పట్టణం
200 x 400 మీ. కొలతలలో ఉంది. *
హరప్పా, మొహంజదారో పట్టణాలు కాలిబంగన్
కంటె నాలుగు రెట్లు పెద్దవని చెప్పవచ్చు.
కాలిబంగన్ దిగువ పట్టణము, మొహంజదారో
వలె క్రమబద్ధమైన వీధులను [illegible]
బద్ధంగా కలిగి ఉంది.

కాలిబంగన్ వద్ద, 1959 నుండి B.B. లాల్ & B.K.
(Thapar) థాపర్ లు చేపట్టిన త్రవ్వకాలలో
తెలిసిన అత్యంత ఆసక్తికరమైన అంశం

* [illegible]

సింధు లోయలో ~~...~~ 12.5 చ.కి.మీల విస్తీర్ణం కలిగిన [పరిణితి చెందిన హరప్పా నాగరికత గల] ప్రాంతాలు, తొలి దశ హరప్పా నాగరికత గలిగిన 12.5 చ.కి.మీల విస్తీర్ణంగల ప్రాంతాల శిథిలాలపై నిర్మించబడినట్లు కనుగొనబడటం. రేడియో కార్బన్ డేటింగ్ పద్ధతి ద్వారా ~~...~~ తొలి హరప్పా దశను 2900 - 2500 B.C. కాలానికి నిర్ణయించారు. తొలి హరప్పా ప్రజలు ఇళ్ళు ~~...~~ ~~(...)~~ మట్టి ఇటుకలతో కట్టిన ~~...~~ ... గోడలు కలిగివుండేవి. ~~...~~ తొలి హరప్పా నాగరికత కలిగిన ప్రాంతాలు ... దశలలో నిర్మించబడినట్లు తెలియుచున్నది.

ప్రజలకు ~~...~~ కలిబంగన్ వద్ద బయల్పడిన ~~...~~ నమూనా ఇళ్ళు ~~...~~ ఇంటి మధ్య భాగాన పెరడు (1) (courtyard), నాలుగు (2) గదులు, వంట (3) బావులను కలిగివుండేది. ఈ బావులలో భూగర్భంలో ఉండే రకము, భూమిపైన ఉండే రకము కూడా కలవు. * ... బడిన భూమి ఉపరితలంలోని

నిలువు - అడ్డం రెండు పంటలు

ఆధారములు లభించినవి. దున్నిన చాలు ఒకదానికొకటి లంబ కోణాలలో రెండు రకాలుగా ఉన్నాయి. రాగి లోహపు సాంకేతిక పరిజ్ఞానము,[1] ఎరుపు రాళ్ళు,[2] వర్ణచిత్రిత కళలు[3] చెకుముకి (chalcedony blades), అనేక రకములుగా సృష్టించబడిన మృణ్మయ పాత్రల[4] అవశేషాలు, గవ్వల గాజులు[5] (shell-bangles), మెత్తని రాతి[6] పూసలు మొదలైన వాటికి చెందినవి లభ్యమైనాయి. ఇవి తొలి హరప్పా నాగరికత దశనుండి చివరి హరప్పా నాగరికత దశ వరకు కొనసాగినవి. తొలి హరప్పా నాగరికత దశలో 3:1:1[7] నిష్పత్తిలో కొలతలుగల మట్టి ఇటుకల ఇళ్ళ ఆధారాలు లభ్యమైనాయి. అట్లే నాగరికతలోని[8] అలంకరణ విధానం వంటి పరిణతి దశ లక్షణాలు తొలి దశలోనే నాటబడింది.

మెత్తని రాతితో (steatite) చేసిన, సీళ్ళు (seals), మృణ్మయ సీలింగ్స్ (sealings) రావడానికి ఉపయోగించిన ముఖ్యమైన సాక్ష్య. సిలిండర్ ఆకారాలు గల సీళ్ళు మెసపుటోమియా[9]

నాగరికతలో గల విశిష్టమైన వాటి విశేషాలు

ప్రపంచంలో కనుగొనబడిన మొట్టమొదటి భూకంపమునకు కలిబంగన్ లో ఆధారాలు లభించాయి. ఈ భూకంపం 2600 B.C. లో వచ్చినట్లు తెలుస్తున్నది. దున్నబడిన భూమికి సంబంధించిన మొట్టమొదటి ఆధారాలు (2800 B.C. కాలం) కలిబంగన్ లోనే లభించాయి.

ప్రకృతి ఆవాస మానవ దక్షిణ భాగమున గల స్మశానములు మట్టి చరిత్రయున వారి సమాధులను రకములుగా చేసెదివారు

1) చతురస్రాకారములో సమాధి సామగ్రి ఉంచబడిన గుంటలు

2) శవము తోపాటుగా ఉన్న గుంటలు

3) పెద్ద పాత్రలు కుండలు తో సమాధి సామగ్రి తవ్వినవి. వీటిలో ఎముకలు గాని బూడిదగాని ఉండవు. గుండ్రటి ఆకారం గల చిన్న గుంటలు ఉండవు.

రెండవ రకమువు సమాధులు, మనుషులు పోతే చోటు చాలాగా, వాటికి ప్రత్యేక గుర్తుగా తవ్వబడినవి. ఇవి బాలుని ప్రత్యేక పరిశోధనలకు దానికి సమాధి ఉండలు ఉన్న బట్టి. చెప్పి, హైరోగ్లిఫిక్స్ వంటి చిహ్నాలను సాంకేతికంగా తేడి చెప్పిన పరిశోధనలో కొన్ని అనుకూలమైనవి

ప్రజలు ఖ్యాంచి వారని తెలుస్తుంది. లోథల్ site వద్ద కూడా ఇటువంటి ఆధారాలు దొరికాయి. ఘగ్గర నది ఎండిపోయిన కారణంగా హరప్పన్ నాగరిక ప్రజలు సుమారు 1700 B.C. ప్రాంతంలో కాలిబంగన్ ఆవాసాన్ని వదిలి వెళ్లినారని ~~[illegible]~~ భావించబడింది.

See p. 114 ఒకే చిత్రకోటు ముద్రలో లింగం, యోని కాలి లో [illegible]

See p. 101 వీధుల వెడల్పు కొలతలు - కాలిబంగన్‌లో

కాలిబంగన్ - ధాన్యాగారాలు కూడా.

Gist

1) ఎక్కడ ఉంది →
2) హరప్పా, మొహె లా పోలిస్తే చెప్పింది
3) దుర్గం - పల్లపు / దిగువ పట్టణం -- వీటి వివరాలు
4) అగ్ని గుండాలు
5) 1959 నుండి B.B. లాల్ B.K. థాపర్ ... ఆలిదశ హరప్పా నాగరికత పట్టణ శిథిలాలపై పరిణత హరప్పా నాగరికత పట్టణం నిర్మించబడింది. ఆలిదశ దాని వివరాలు
6) నగరు ఇళ్లు 7) దున్నిన నేల 8) లభ్యమైన నానా రకాల వస్తువులు
9) భూకంప ఆధారాలు
10) అంతిమ సంస్కారాలు
11) పతనం - కారణాలు

Extent of Harappan civilization (45)

హరప్పన్ నాగరికత, మొహంజదారో
(R.D. బెనర్జీ చేత), హరప్పా (D.R. సహాని చేత)
హరప్పాలవద్ద జరుపబడిన త్రవ్వకాల
ద్వారా కనుగొనబడింది. ఆ నాడు ఈ నాగరికత
అవశేషాలు, సింధునది లోయలో మాత్రమే బయల్పడటం
వల్ల దీనిని సింధు నాగరికత అని పిలిచారు.
అయితే ఒక నాగరికత మొట్టమొదటి సారిగా
ఎక్కడైతే బయల్పడిందో, దానిని ఆ ప్రదేశం
ప్రాంతం పేరుతో పిలవటం కూడ సహజమే
గనుక, హరప్పాలో మొట్టమొదట ఈ
నాగరికత కనుగొనబడినది గనుక దీనికి
హరప్పన నాగరికత అని కూడ పేరు వచ్చినది.
1947లో దేశ విభజన జరిగిన త్రమ
కేవలం 40 ఆవాసాలు (settlements)
మాత్రమే కనుగొనబడ్డాయి. అయితే గత
50 సం॥ లలో జరిపిన పరిశోధనల ఫలితంగా
పురాతత్వ శాస్త్రజ్ఞులు నిర్ధారించారు. నేడు
ఆవాసాలు, ఈ నాగరికత వివిధ దశలకు
చెందిన దాదాపు 1400 ఆవాసాలు
తెలుసుకొనబడ్డాయి. వీటిలో 925 ప్రాంతాలు ఇండియాలో

475 పాకిస్తాన్ లో ఉన్నాయి.

మీరట్
సుట్కజెండర్ ↔ ఆలంగీర్పూర్
దైమాబాద్

ఈ 1400 ఆవాసాలు భౌగోళికంగా
చాలా విస్తృతమైన ~~వైశా~~ వైశాల్యంలో
విస్తరించబడి ఉన్నాయి. గుర్తించిన
విస్తీర్ణం పశ్చిమాన ~~సుట్క~~ బెలూచిస్తాన్ లోని సుట్కగెండర్
(Sutkagendor), తూర్పున ఉత్తరప్రదేశ్
లోని మీరట్ జిల్లాలోని ఆలంగీర్పూర్
(Alamgirpur), దక్షిణాన మహారాష్ట్రలోని
అహమ్మద్ నగర్ జిల్లాలోని దైమాబాద్
(Daimabad), ఉత్తరాన జమ్మూ
కాశ్మీర్ లోని అఖ్నూర్ జిల్లా (Akhnoor)
లోని మాండా వరకు విస్తరించి ఉంది.

తూర్పు పడమరలుగా దాదాపు 160 కి.మీ
దూరం, ~~తూ~~ ఉత్తర దక్షిణాలుగా దాదాపు
1400 కి.మీ. దూరం విస్తరించి ఉంది.
ఈ నాగరికత దాదాపు 12,50,000 చ.కి.మీ
వైశాల్యం గల భూభాగంలో విస్తరించి
ఉంది. ఈ విస్తీర్ణం ఈజిప్టు నాగరికత
విస్తీర్ణానికి 20 రెట్లు ఎక్కువ. అలాగే
ఈ ఈజిప్టు, మెసపుటేమియా నాగరికతల
విస్తీర్ణాన్ని కలిపి చూసిన వైశాల్యానికి

12 లక్షల చదరపు కిలోమీటర్ల విస్తీర్ణాన్ని వ్యాపించింది.
ఈ నాగరికత ఆవాసాలు (settlements)
ఎక్కువగా నదీ తీరాన ఉన్నాయి.
ఈ ఆవాసాలు ఎక్కడెక్కడ ఉన్నాయో
అని పరిశీలించినట్లయితే సింధూనది, దాని
ఉపనదుల ప్రాంతాలలో కేవలం 400 మాత్రమే
ఉన్నాయి. అయితే 1100 (80%) వరకు
ఆవాసాలు సింధూ నదికి, గంగానదికి
మధ్యగల విశాలమైన మైదాన ప్రాంతంలో
ఉన్నాయి. ఈ ప్రాంతం సరస్వతి నది వ్యవస్థకు భూగర్భ నదిగా ఉంది.
చెందిన నది. ఉపనది ప్రస్తుతం అదృశ్యమైన నది.
ఎండిపోయిన నది. 250 ఆవాసాలు సరస్వతి
నది ప్రాంతం దాటి గుజరాత్ లోనూ, కొద్దిగా
మహారాష్ట్రలోను ఉన్నాయి.

దీనిని బట్టి హరప్పన్ నాగరికతను
ప్రతిబింబించిన ఆవాసాలు సింధూ నదీ
గాక, ముఖ్యంగా సరస్వతి నది, దాని ఉపనదుల
ప్రాంతానికి చెందినవిగా స్పష్టమవుతుంది. ఈ
కారణంగా కొందరు పండితులు ఈ నాగరికతను
సింధూ-సరస్వతి నాగరికతగాను, మరికొందరు
పండితులు సరస్వతి నాగరికతగాను పిలవడానికి ఇష్టపడుతున్నారు.

28.3.04

Q: పాకిస్తాన్‌లో ఉన్న హరప్పన్ నాగరికతకు చెందిన ఏదైనా ఒక నగరము (site) పేరు వ్రాయండి.

జ: హరప్పన్ నాగరికతకు చెందిన మొహంజదారో సైట్ పాకిస్తాన్‌లోని సింధులో, లార్కానా జిల్లాలో ఉంది. ఇది ఆ కాలంలో నగరంగా భాసిల్లినది. హరప్పాకు దక్షిణాన 483 కి.మీ. దూరంలో ఉంది. ఇక్కడ ఆవాసాలు (settlements) దాదాపు 250 చ.హెక్టార్లు విస్తరించి ఉన్నాయి. హరప్పన్ నాగరికతకు సంబంధించిన ఈ మొహంజదారో (దీనికి అర్థము చనిపోయిన వారి గుట్ట) అతి పెద్ద నగరము. ఆ నాగరికత విస్తరించిన ప్రాంతములను (రాజ్యములను) మొహంజదారో, హరప్పా నగరములు రెండు రాజధానులుగా ఉండెడివని కొందరు అభిప్రాయం పడ్డారు. మరి కొందరు మొహంజదారో రాజధాని గా, హరప్పా, కలిబంగన్‌లు ఉపకేంద్రాలుగా ఉపయోగించబడ్డాయని భావించారు.

ఇక్కడ రెండు దిబ్బలు లేదా మట్టి దిబ్బలు (mounds) కలవు. ఈ దిబ్బలను R.D. బెనర్జీ (1922), సర్ జాన్ మార్షల్ (1922-30), E.J.H. మాకే (Mackay) (1927-31), సర్ M. వీలర్ (1930-47), G.F. డేల్స్ Dales (1964-66) మొదలైన పండితులు త్రవ్వకాలు

కలిపారు. ఈ త్రవ్వకాలలో వివిధ రకాలలో నిర్మాణ దశలు గల పెద్ద వరుస క్రమంలో పొరలు (అంతస్థులు) వెలుగులోకి వచ్చాయి. హారప్పన నాగరికతకు సంబంధించిన అనేక అవశేషములు బయల్పడినాయి.

పశ్చిమ దిశ వైపు గల దిబ్బపై దుర్గము (citadel) ఉంది. ఇది అనేక గోడలు కలిగివుంది. ఈ దుర్గము పై ప్రజా భవనములు నిర్మించబడినవి. ఈ దుర్గము 200 మీ x 400 మీ కొలతలలో ఉత్తరమున 12 మీ. ఎత్తు దక్షిణమున 6 మీ ఎత్తు కలిగివుంది. ఈ దుర్గముపై క్రీ.పూ 2వ శతాబ్దంలో బౌద్ధ స్థూపం (అస్పష్టం) నిర్మించబడింది. లోయ్యభాగంలో గల విస్తారమైన దిబ్బ 400 మీ x 800 మీ కొలతలు కలిగి, దిగువ నగరమునకు చెందిన అవశేషములలో [illegible] ⊛

దుర్గము పరిధులలో గల "గ్రేట్ బాత్" (Great Bath) మొహంజదారో నగరంలోని అత్యంత ప్రముఖమైన కట్టడము. ఇది చక్కని ఇటుక నిర్మాణమునకు ప్రతీక. దీని కొలతలు 12 మీ x 7 మీ. దీని లోతు 3 మీ. దీనిలోనికి దిగుటకు రెండు వైపుల మెట్లు నిర్మించబడినవి. దీని ఫ్లోరింగ్ కాల్చిన ఇటుకలచే నిర్మితమైంది.

⊛ మొహంజదారో నగరము ... గల విశాల ... నగరానికి ప్రవేశ ద్వారములు (Gateways) ...

జిప్సమ్ మోర్టార్ (~~gyp~~ gypsum mortar)
అనేది ~~[illegible]~~ వాడబడింది. ఇటుక బయటి
నీరు, లోపలి నీరుల ~~[illegible]~~ తారు (bitumen)
పూయబడింది. తద్వారా నీరు ఇంకిపోకుండా
ఉండేందుకు వీలయ్యింది. ప్రక్కనున్న గదిలో గల
పెద్ద బావినుండి నీరు సరఫరా చేయబడేది.
ఈ గ్రేట్ బాత్‌ను ఒకమూలగల బయటిప్రదేశ
నీరుపోవు మార్గము ~~[illegible]~~ (outlet) ~~[illegible]~~ డ్రైనేజికి కలుపబడి,
ఈ డ్రైనేజి, మార్గము పశ్చిమ దిశనుండి ~~బయట~~
బయటకు వెళ్లేటట్లుగా ఏర్పాటు చేయబడినది.
ఈ గ్రేట్ బాత్ చుట్టూ పొడవైన, గదులు అంత-
-స్తులుగా ఉన్నాయి. దానిపై అంతస్తును వెళ్లేందుకు
మెట్లున్నాయి. ~~ఈ~~ గ్రేట్ బాత్‌లో మతపరమైన,
కర్మకాండలను సంబంధించిన స్నానములను
వాడేవారని భావించబడుతుంది.

మొహంజదారో వద్ద గ్రేట్ బాత్ ను
ప్రక్కనే పశ్చిమాన 27 బ్లాకులతో కూడిన
ఇటుక నిర్మాణము గలదు. ఇది ఇరుకైన సన్నటి దారులు ~~[illegible]~~ (narrow lanes)
కూడి ఉన్నది. వెలుపల వైపు ఉత్తర-దక్షిణాన
ఇది 50 మీ. పొడవు, ఉత్తర దక్షిణమువైపు
27మీ వెడల్పు కలిగివుంది. వాటిపైభాగాన
ఇటుకలతో నిర్మాణము బయలుపడినది. ఈ నిర్మాణం

ధాన్యం నిల్వచేయుటకు ధాన్యాగారంగా ప్రయోగపడి వారని భావించబడుతున్నది.

30.3.04

గ్రేట్ బాత్ కు ఉత్తరాన దగ్గరగా ఒక పొడవైన భవనము నిర్మించబడి ఉంది. ఇది 10 చ.మీ. పెరడును (open court) దాదాపు 27.5 చ.మీ. భవన పైకప్పులకు తప్పక గదులను కలిగియున్నాయి. ఈ భవనం ఉత్తరం నుంచి దక్షిణానికి 5 వరుసలుగా (aisles) స్తంభాల నిర్మాణాలతో విభజింపబడి ఉంది. దీనిలో చెంచెల వంటి నిర్మాణాలు ఉండి ఇవి పైకప్పును మోయుటకు ఉపయోగపడి ఉండేవి. ఈ భవనానికి దక్షిణాన ఆకారాన్ని ఉన్న గదుల కాంప్లెక్స్ లో రాతితో చేసిన పురుష విగ్రహము (గడ్డముతో కూడినది) కనుగొనబడినది. దీనికి దగ్గరలో పెద్ద రాతి వలయాలు ఉన్నాయి. ఇక్కడ పవిత్ర క్రతువులు నిర్వహించేవారు. దీనిని బట్టి ఇది ఒక దేవాలయము కావచ్చునని భావించారు.

మొహంజదారోవద్ద దుర్గము (citadel) కు దిగువనగల దిగువ నగరము (lower city) హరప్పా వలె అంతటా రక్షణ గోడతో నిర్మితమైనది. ఇది చ.మైలు కంటె ఎక్కువ వైశాల్యంలో విస్తరించి ఉంది. ప్రధాన వీధులు 9.14 మీ. వెడల్పుకలిగి గ్రిడ్ ప్లాన్ ను (grid plan) ను అనుసరించి

నిర్మించ బడినాయి. ఈ వీధులు చాలా తిన్నగా
(straight) వుండి ఒకదానికొకటి లంబకోణంగా
ఖండించుకొనుచూ నగరమును పెద్దపెద్ద
దీర్ఘచతురస్రాకార బ్లాకులుగా విభజించు
చున్నవి. ప్రతి ఒక్క బ్లాకు తూర్పు-పడమరలుగా
800 అ॥ వెడల్పు, ఉత్తర-దక్షిణములుగా 1200 అ॥ల
పొడవు వుండెది. ఈ బ్లాకులను 3 మీ వెడల్పు
గల సందులు (చిన్నవీధులు) విభజించుచున్నవి.
ఈ విభాగాల్లో జైలు గదుల వంటి ఇళ్లు
నిర్మించబడి వాటి తలుపులు ప్రధాన
వీధులలోకి గాక, సందుల వైపు తెరుచుకొనునట్లు
ఉన్నవి* దీనిని బట్టి నగర నిర్మాణము ఒక
చక్కటి ప్రణాళికను అనుసరించి జరిగినదని
చెప్పవచ్చు. ఈ నగరములోని వీధులు, ఇళ్లలోనూ స్నానాల్లోనూ
కాల్చిన ఇటుకలతో నిర్మించిన డ్రైనేజి వ్యవస్థ కలదు.
స్నానాలలో చెల్లేనంటే, స్నానపు గదులు, అరుగుల
పైనలో మురుగునీరు కి వెళ్ళు గ్రౌండ్ ఫ్లోరులో
గాని, మొదటి అంతస్తులో గాని కలవు. స్నానపు
గదుల నుండి మురుగు నీరు డ్రైనేజి వ్యవస్థ ద్వారా
ప్రధాన వీధుల డ్రైనేజి వ్యవస్థలో చేరుతుంది.
ఈ డ్రైనేజి కాల్వలు ఇటుకలతో గాని, రాతి పలకలతో

* [illegible]

గాని కప్పబడి వున్నాయి. ఇటువంటి డ్రైనేజి
మనకు మెసపటోమియాలో, ఈజిప్టు నాగరికతలలో కానరాదు. ఇది
వ్యవస్థ, హరప్పన్ నాగరికతను ప్రత్యేకంగా
సంతరించి పెట్టింది ~~ఇటువంటి~~ ఎనలేని ఖ్యాతికి
తెచ్చింది.

ఇప్పటి లభ్యమైన ఇతర వస్తు అవశేషాలను
బట్టి మొహంజదారో సింధూ నాగరికతలో విలసిల్లిన గొప్ప
నగరమని తెలుస్తుంది. ఇప్పటి సైటు ~~(site) వద్ద~~
దాదాపు 1398 సీల్స్ (హరప్పన్ సైట్స్ వద్ద లభ్యమైన
మొత్తం సీల్స్ లో ఇది దాదాపు 57% ఉంటాయి)
దొరికాయి. ఈ సీల్స్ పైగల బొమ్మలు మనకు జంతువులు,
అమ్మతల్లి పూజించారని, జంతువులు, చెట్లను
పూజించారు అనుకోవచ్చు. శివునికి ముందు రూపంగా
భావించబడుతున్న పశుపతి బొమ్మ నమ్మకాన్ని
తెలియజేస్తున్నాయి. ఇలాంటి తవ్వకాలలో బయటపడిన రాతి,
కంచు, ~~[illegible]~~ టెర్రకోట బొమ్మలు ~~[illegible]~~ హరప్పన్ నాగరిక
ప్రజల కళా దృష్టికి నిదర్శనంగా నిలుస్తున్నాయి.
ఇప్పటి ~~[illegible]~~ లభించిన సంస్థలో రాగి, కంచు
పాత్రలు, వివిధ మట్టి పాత్రలు లభ్యమైనాయి.
మొహంజదారో లో వద్ద
బయల్పడిన, హరప్పన్ నాగరికతను సంబంధించి ఇతర
ముఖ్య అవశేషాలలో కొన్ని:

1. పెద్ద స్నానగల రాతి శిల
2. నదిలో నడుపు బోటు ~~[illegible]~~ రాతిలో చెక్కబడినది
3. చిత్రకారుల ముద్రలపై ఒక గుర్తు

4. చిత్ర కాల్పు ఎద్దు బండి (cart) బొమ్మ
(ఎద్దు బండి bullock)

5. 19 సెం.మీ. పైడుగల గడ్డము కలిగిన తల (బహుశ మతగురువు అయి కావచ్చు) ఇది కండ్లను జుట్టు కలిగి ఉన్నది.
(సన్నటి రాతి కల్లుమైన)

6. నాగలి యొక్క చిత్ర కాల్పు నమూనా.

7. 11.5 సెం.మీ ఎత్తుగల నృత్యము చేస్తున్న స్త్రీ కంచు విగ్రహము (ప్రసిద్ధి చెందినది. ఇది పోత పోయబడిన విగ్రహము.

8. ఇచట లభించిన ఒక సీల్, రావి చెట్టు యొక్క రెండు కొమ్మల మధ్య ఒక్క దేవత (deity) ఉన్నట్లు సూచిస్తుంది. ఇది చాల ప్రసిద్ధి పొందింది.

9. ఇచట లభించిన నూలు వస్త్రముల వలన హరప్పన ప్రజలు ప్రత్తిని పండించి వారనుటకు ఎట్టి అనుమానం లేదని తెలుస్తుంది

10. పశుపతి ముద్రము, గొర్రెపోతుల కొమ్ములు గల ఎద్దు ఆకృతిలో నున్న తెలిసి జంతువు సంకేతాకృతి

11. కదిలించే తల కలిగిన ఎద్దు ఆటబొమ్మ

12. నీలు పైగల విచిత్రమైన సంశ్లేష జంతువు. ఇది ఎద్దు, ఏనుగు, పులి ఆకృతులను కలిగియుంది

13. రాతి లింగము.

14. ఉదరం నుండి కలువ పువ్వు వస్తున్నట్లు చిత్రించిన స్త్రీ మూర్తి చిత్రాల బొమ్మ

15. ఏ జాతికి సంబంధించినదో సరిగా తెలియని గడ్డమువాడి రాతి బొమ్మ. ~~ఇది~~ 49 సెం.మీ. పొడవు 27 సెం.మీ. వెడల్పు కలిగిన ఈ బొమ్మను అతి పెద్దదని చెప్పవచ్చు.

16. భారతదేశ ఖడ్గమృగము ~~గ~~ ముద్రగల మట్టి ఫలక సీలు (seal)

17. మనిషి తల జంతువుగల పులి బొమ్మ

18. పిల్లలు కలిగి గర్భిణీ స్త్రీ బొమ్మ మొదలైనవి.

హరప్పా కాల ~~...~~ ప్రాంతం మొహంజదారో

నగరము బయట తవ్విన ఉత్పత్తి సాక్ష్య వరదల వల్ల నాశనమైనదని తెలుస్తోంది. వినాశక వరదల (గాథలు) చరిత్రలు పెద్ద తరలలు సంభవించినవి ఇక్కడ తవ్వకాల బయటపడినాయి. సుమారు 1800 B.C. ప్రాంతంలో మొహంజదారో నగరము విసర్జింపబడినది.
త్యజించబడింది.

Date

1) ఏవి ప్రతిష్ఠా ఆధారాలు, జెమ్‌డెట్‌నస్ర్ కాలాలు, ఉబైడ్ సైట్స్
• మెసపటోమియా — హరప్పాలు సమకాలీనమని

2) ఉర్, కిష్, టెల్ అస్మర్ లలో హరప్పా సీల్స్ -- strata

   3500 - 3000 B.C.

3) knobbed knobbed ware

   హృదయ ఆకార ముద్రలు -- టెల్ అస్మర్‌లో 2800 - 2500 BC

4) తెల్ల అలబాస్టర్ స్ప్రెడ్ ఈగిల్ పాత్ర మొహంజదారో - టెల్ అస్మర్, కిష్, సూసా

5) టెల్ అగ్రబ్ గుడి (2800 BC) లో తెల్ల అలబాస్టర్ పాత్ర
   పై హరప్పా ఎద్దు

6) క్రీ.పూ. 2 వ సహస్రాబ్ది చివరిభాగం లో వికసించిన నాగరికతల్లో exp.
   మధ్యప్రాచ్యంలో సంబంధం ఏమీ లేదు... కాని సింధు
   ఎక్కడా ఏమీ కనిపించదు.. దీని ద్వారా సింధు నాగరికత
   చివరి కాలావధిని నిర్ణయించాలి.

7) చాల్కోలిథిక్ యుగం -- కప్పు పాత్రలు with ఎద్దు, మేక,
   pre-historic సుమేర్ 2750 BC

8)

30-3-04

Write about Survival and continuity of the Indus civilization

or

"The continuity of the Indus civilization into later ages was not confined to the religious and spiritual fields alone" Analyse the statement.

హరప్పన నాగరికత [illegible]

[illegible], ఆ నాగరికత [illegible] అదృశ్యము కాలేదు. హరప్పన నాగరికత [illegible] * ఆ నాగరికత [illegible]

[illegible]

[illegible] హరప్పన [illegible] నాగరికత అదృశ్యమైన [illegible]

[illegible]

గ్రామీణ ప్రాంత సంస్కృతిని
హరప్పన్ వ్యవస్థ అనుసంధానం చేసింది.
గ్రామీణ ప్రాంతాలు
రక్షణ గ్రామీణ ప్రాంతాలను రక్షించే రక్షక
వ్యవస్థ (హరప్పన్ నగరాలు కేంద్రంగా వున్న)
నష్టమైనందున, ఆ గ్రామీణ ప్రాంతాలు
పాలనా పరంగాను, ఆర్థిక పరంగాను
సమస్యలను ఎదుర్కొన్నప్పటికీ, హరప్పన్ నాగరికత
పోకడలు కాని ఆ గ్రామీణ ప్రాంతాలలో కూడ
ఆచరింపబడే అవకాశం వుంది. కొన్ని పురావస్తు
సంస్కృతులు, కాలపరంగాను, ప్రాదేశిక పరంగాను
కొనసాగింపును తెలియచేస్తున్నాయి. ఇంకా కొన్ని
ప్రాంతాల్లో లేట్ హరప్పన్
(late Harappan) సంస్కృతులకు, తరువాతి
సంస్కృతులకు మధ్య అల్లుకున (overlap) వుంది.
అందువల్ల సింధు నాగరికత కొనసాగింపు అనుకోని
విషయం కాదు. అయితే ఈ కొనసాగింపు
పైకాల్లో పరంగాను తెలుపుతు, సాంప్రదాయిక
భావాలలో ఎక్కువగా ఉంది. ఎందు చేతనంటే

వస్తు సామాగ్రి సంబంధమైన వస్తువులు కొనసాగింపు
ప్రత్యేకంగా చెప్పుకుంటాం కనుక. కాలగతిని
తట్టుకొని కొనసాగిన జానపద సంస్కృతులూ
మత సంప్రదాయాలను ఇప్పటికీ అట్టిపెట్టుకొని
వుండిపోయాయి. బహుశ హరప్పన్ నాగరికతకు
చెందిన మతవిశ్వాసాల సమాహారాలు ఆర్య సమాజంలో
కలిసిపోయి వుండవచ్చు (జానపద సమాజాలు
హస్తకళా నైపుణ్య సాంప్రదాయాలను కొనసాగించి
వుండవచ్చు). లేదా తొలి ఇండియా దశలో (early India)
అనూచానంగా వస్తున్న సాంప్రదాయాలు ఈవిధంగా కొనసాగినవి
అవి జానపద సంస్కృతి అంశాలను లోపల ఇముడ్చు
కున్నవి. ఆ విధంగా పశుపతి (శివ), అమ్మతల్లి
దేవత (పార్వతి), లింగ పూజ సంప్రదాయాలు
మనకు హరప్పన నాగరికత నుంచి వచ్చినట్లు
తెలుస్తూ ఉంది. అట్టే పవిత్ర వృక్షాలు (రావి)
జంతువులు, సర్పాలు, ఇతర మతపరమైన చిహ్నాలు
ఏవైతే హరప్పన నాగరికతలో ప్రాముఖ్యమైనవో,
అవి తరువాత హిందూ మతంలోకి ప్రవేశపెట్టి
బడ్డాయి. అదే విధంగా కాలిబంగన్ వద్ద బయల్పడిన
హోమ గుండాలు (fire-altars) ఆనాడు అగ్నిని పూజించే
వారని తెలియజేస్తున్నాయి. అయితే ఈ అగ్ని
పూజించడం వేద క్రతువులలో లేదా కర్మకాండలలో
అత్యంత ప్రాముఖ్యత సంతరించుకుంది. ఈ విధంగా

do not write this here

...ని పూజించడం అనే హరప్పన్ సంస్కృతి,
...ద సంస్కృతిలో ~~...~~ కూడ కొనసాగింది. *
...ఉదాహరణలు చూడు P-63

నిజానికి రాజస్థాన్, హర్యానా, గుజరాత్
ప్రాంతాలలో హరప్పన్ దశ తరువాత చైతన్య
వంతమైన వ్యవసాయిక సమాజాలు ఎక్కువ
సంఖ్యలో బయలుదేరినాయి (ఏర్పడినాయి). అయితే
ప్రాంతీయ పరంగా చూసినప్పుడు, పట్టణ దశ తర్వాత
వచ్చిన కాలంలో వ్యవసాయిక సమాజాలు అభివృద్ధి
చెందినట్లు భావించాలి. అందువల్లనే పండితులు స్థానిక
సంస్కృతులలో మార్పు, ప్రాంతీయ (లోకల్ పరంగా) వలసలు (regional
migrations), ఆవాసాల, జీవనోపాధుల సమీకరణ
వ్యవస్థలలో రూపాంతరాలు మొదలైన వాటి గురించి
మాట్లాడుతున్నారు. సింధు నదీలోయ ప్రాంతంలో
చాలా నగరాలు క్షీణించిన కాలంలో,
~~ప్రాచీన భారత నాగరికత,~~ ~~[illegible]~~ మధ్యాసియా
ప్రాంతాలలోని కొన్ని ప్రాంతాలలో, ప్రాచీన భారత దేశ
నాగరికత అంతమైనట్లు ఎవ్వరూ చెప్పలేరు కదా!

సింధ్ ప్రాంతంలో అమ్రి (Amri), చాన్హుదారో
(Chanhudaro) వంటి హరప్పన్ పట్టణాలలో
ప్రజలు ఝుకార్ (Jhukar) పాటరీ (pottery)
అని పిలువబడే కొద్దిగా (మొరటు) భిన్నమైన పాటరీని వాడటం
ప్రారంభించారు. ఇక్కడే కాక నూతన వస్తువులు

* [illegible] (5) ... (6) ... (7) ... [illegible]

ఉదా: బట్టలకు ఉపయోగించు రాగి సూదులు, రాగితో చేసి గుండీ సీళ్ళు (button seals) మొదలగునవి వాడటం ప్రారంభమైంది. వారు ఇటుకలతో నిర్మించిన ఇండ్లలో నివసించారు కాని ప్రణాళికా బద్ధమైన నగరాలను విస్తరించారు. ఈ ప్రాంతాలలో వర్ధిల్లిన నగరాలు గమనించినట్లయితే, వర్తకమునకు, వినిమయమునకు ముఖ్యమైన వస్తువుల సంఖ్య బాగా తగ్గిందని భావించవచ్చు.

సింధూనదికి తూర్పున గల పంజాబ్, హర్యానా రాజస్థాన్ ప్రాంతాలలోని మిటాథల్ (Mitathal), బారా (Bara), రోపార్ (Roper), సిస్వాల్ (Siswal) మొదలైన ప్రదేశాలలో (sites) పట్టణ దశ తర్వాత కాలంలో కూడా ప్రజలు అక్కడే నివసించడం కొనసాగించారు. ఈ ప్రదేశాలలో సింధు నాగరికత ప్రారంభ దశలో, పింగాణి వంటి ప్రత్యేక తరహా పాత్రలు (pottery) ఉండేవి. పట్టణ నాగరికత దశలో వర్ధిల్లిన పాత్రలతో పాటు ఈ పింగాణి తరహా పాత్రల సాంప్రదాయం కూడా కొనసాగింది. పట్టణ నాగరికత దశ అంతం అయ్యేనాటికి కూడా ఈ ప్రాంతాల పాత్రల సాంప్రదాయం నాణ్యత్వంలో కూడా కనిపిస్తుంది. బారా, మిటాథల్ ప్రదేశాల్లో ఇటుకలతో నిర్మించిన ఇళ్లు కనుగొనబడ్డాయి. కచ్, సౌరాష్ట్ర ప్రాంతాలలోని రంగపూర్ (Rangapur),

సోమనాథ్ వంటి ప్రదేశాల్లో ఇంకా పశ్చిమ నాగరికత
దశలో హరప్పన పాటరీ తో పాటు స్థానిక
సంగానీర్ వంటి పాటరీ సాంప్రదాయం కొనసాగింది.
పశ్చిమ నాగరికత దశ అనంతరం కూడా
ఈ స్థానిక పాటరీ సంప్రదాయం కొనసాగింది.
తరువాతి దశలలో రంగపూర్ వంటి ప్రదేశాలు
ఇంకా బాగా అభివృద్ధి చెందాయి. వారు
లస్ట్రస్ రెడ్ వేర్ (Lustrous Red Ware)
అను పాటరీని ఉపయోగించారు

గమనిక: [- - -] గల భాగాలు అనవసరం వేయు

మొహెంజదారో వద్ద కనుగొనబడిన
ముద్రికల పద్ధతిని పోలిన ముద్రికలు, హరప్పన
నాగరికత సంబంధించిన చక్రాలు, వాడిన పోలిన
గల పంచ్ మార్క్ నాణేలు 400 B.C.
మొందువరకు సింధులోయ ప్రాంతాలలో కొనసాగినవి.
డై-స్ట్రక్ (die-struck) మరియు పోత (cast)
పద్ధతి ద్వారా తయారయిన రకాలుగా చెందిన
ప్రాచీన భారతదేశము కు సంబంధించిన
నాణేలు వాటి రూపంలో (form) సింధు
నాగరికతకు ఋణపడి ఉన్నాయి.
హరప్పన ముద్రికలు ఆరోహణ క్రమంలో
మొదటి 64 వరకు రెట్టింపు అవుతూ ఉంటాయి. అంటే

1, 2, 4, 8, ఇట్లు 64 వరకు ఉండేవి. తర్వాత 160 నుండి 16 వ గుణిజములు (multiples) గా ఉండేవి. ఉదా: 320, 640, 1600, 6400, 8000 (1600 x 5); మొదలైనవి. ప్రసక్తికరమైన విషయమేమిటంటే 16 లేదా దాని గుణిజముల సాంప్రదాయం ఇండియాలో 1950 వరకు కొనసాగింది. 16 చటాంక్ (chhatank) ఒక సేర్ (ser) గా ఉండేది. 16 అణాలు ఒక రూపాయిగా ఉండేది. భారతదేశంలో ఇటీవలి కాలం వరకు ఉన్న ఉండిన సాంప్రదాయంలో సమానమైన ఒక ఆసక్తికర సాదృశ్యం మొహెంజదారో, హరప్పా నగరాలలో బయల్పడిన చిత్రకాల్లు, మృణ్మయ పాత్రల సామగ్రిలో కనపడే చక్రాలు, డిజైనులు, ఆభరణాలు, బొమ్మలు ~~...~~ పంజాబు, హర్యానాలో బయల్పడిన క్రీ.పూ చరిత్ర కాలాలకు చెందిన చిత్రకాల్లు, పాటలిలలో కనిపిస్తున్నాయి.

వ్యవసాయరంగంలో చూచినట్లు కలిబంగన్ త్రవ్వకాలలో బయల్పడిన సాగు భూమిలో నిలువు-అడ్డంగా దున్నిన చాళ్లు ఒకసారి రెండు పంటలు పండించినట్లు తెల్పుతున్నాయి. నేటికీ రాజస్థాన్, హర్యానా, పశ్చిమ ఉత్తరప్రదేశ్ లలో ఈ పద్ధతిని అనుసరిస్తున్నారు.*

(చెప్పిన అనుకూలతకి)

× [హరప్పన లిపి తొలిసారిగా కనుబడినది - నేటికిని మనము ఇండియాలో గల

సంస్కృత, సంస్కృతేతర (ద్రావిడ) భాషల లిపి
తరి నుండి ~~ఇదివరకు~~ వ్యాప్తం చేసింది?

మతపరమైన మరికొన్ని ఉదాహరణలు:

మొహంజదారో వద్ద లభించిన ఆకృతులు కొన్ని
ఒక సీలు పై రెండు రావి (చెట్టు) కొమ్మల మధ్య ఒక మూర్తి (9)
నిలబడి ఉన్నట్లు ఉన్నది. మనుష్య ముఖ ఆకారం గల
మనుష్య కొమ్ములు, ~~ఆ మూర్తిని పూజిస్తున్నట్లు తెల్పు~~
~~తున్నవి~~. సగము మానవ ఆకారంలో ప్రార్థించే భావన (వాదన
బుద్ధులలో), అతని వెనుక మానవ ముఖాలు గలిగిన
(10) గొర్రె కొమ్ములు మొదలైనవి ఆ మూర్తిని పూజిస్తున్నట్లు
తెలుపుతున్నవి. బార్హుత్, సాంచి వద్ద ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ యక్షిణులు (Yakshis), ద్రయాదులు
(Dryads) అను చాపు శిల్పములు ~~[illegible]~~ మతపరమైన
సంప్రదాయముల కొనసాగింపును తెలియజేసే సన్నివేశ
హరప్పాకాలము నాటి చిహ్నములు కొన్ని తరువాతి చరిత్ర
లకు కొనసాగింపు అయినవి. ఉదాహరణ -
మృణ్మయ పాత్రలపై అలంకారప్రాయంగా చిత్రించబడిన
రావి కొమ్మలు, ఆకులు, సీళ్ళపై ఉన్న రావి చెట్టు.
తదనంతర కాలంలోని ~~ఈ~~ కొన్ని మతములకు
~~ఈ~~ రావి చెట్టు పూజనీయము. అలాగే "~~స్వస్తిక~~
~~(Swastika)~~" హిందువులకు, బౌద్ధులకు, జైనులకు
పవిత్ర చిహ్నమైన "స్వస్తిక" (11) (Swastika), హరప్పా
సీళ్ళు, పెయింటింగ్‌లు మొదలైన వాటిపై ఈ చిహ్నం ఉంది

(8) అప్పటి కాలంలో ముఖాలు ఎలా ఉండెనో మనకు తెలియదు [illegible] కమండలం (Kamandalu) హరప్పా నాగరికతలో [illegible] ఉంది.

హరప్పన్ లిపి అధికారికంగా కొనసాగింపబడకపోయినను, (హరప్పన్ ప్రజలు వాడిన కొన్ని చిహ్నాలు, (12) గుర్తులు చాల్కోలిథిక్, మెగాలిథిక్ కాలాలలో కొనసాగించబడినవి) బి.బి. లాల్ (B.B. Lal) మహాశయుడు హరప్పన్ చిహ్నాలలో 50% పైగా దక్షిణ ఇండియాలో మెగాలిథిక్ పాటరీస్ పై చిత్రీకరించబడినాయని చూపినాడు. ×

House building & Town planning:

పారిశుద్ధ్యం, నగర నిర్మాణం లాంటి విషయాల్లో తరువాత వచ్చిన భారతీయ సంస్కృతి, కొంతవరకు హరప్పా నాగరికత లక్షణాలను నిలుపుకొందని కొందరు అంటారు. కాని ఇది వాస్తవాలమీద ఆధారపడ్డ అభిప్రాయం కాదు. క్రీ.పూ. 1600 కాలంలో ఉత్తరార్థంలో హరప్పా ప్రజలు కొంత అస్తవ్యస్తంగా అయినప్పటికీ లోథాలో మురుగు కాలువలూ, స్నానవాటికలూ నిర్మించారు. ప్రస్తుత గుజరాత్‌లోని కొన్ని గ్రామాలలోను, పట్టణాల్లోని ఇళ్ల నిర్మాణాలను శ్రద్ధగా పరిశీలిస్తే వాళ్లు ఇప్పటికీ హరప్పా సంప్రదాయాలను అవలంబిస్తున్నట్లు తెలుస్తుంది.

(8) ఉదాహరణకు మధ్య వరండా (మండువా లోగిలి) (1) చుట్టూ గదులుండటం, ఇళ్లలో (2) బావి సౌకర్యం, నివాస స్థల (3) క్రమపద్ధతుల్లో నిర్మించబడానికి ఎత్తుగా కట్టిన వేదికలు, ఇళ్ల (4) ముందు భాగంలో

కోట నిర్మాణం మొదలైనవన్నీ హరప్పా లక్షణాలే. ఈ లక్షణాలను నగరాలలోనూ ఈ నాటికీ చూడవచ్చు.

శాస్త్ర సాంకేతిక రంగాలలో కూడ భావితరాలకు హరప్పా నాగరికత ఎంతో చెప్పుకోదగినంత లోతుగా బాటలు వేసింది. [9] గణిత శాస్త్రానికి హరప్పన్ నాగరికత పుట్టినిల్లు వంటిది. అంకెల పద్ధతి, దశాంశ పద్ధతులు ఈ నాగరికతలోనే ఆవిర్భవించి, తరువాత వేద గణితంలో అభివృద్ధి చెందుటకు దోహదపడినవని చెప్పవచ్చు. హరప్పా ప్రజలు ఇంజనీరింగ్ [10] విజ్ఞానం అభివృద్ధి చెందడానికి గణనీయమైన సేవ చేశారని చెప్పాలి. జలబంధన (water locking) పద్ధతిలో ప్రత్యేకమైన ఓడరేవును నిర్మించడంలో (లోథల్లో బయల్పడిన dockyard) అగ్రగాములుగా ప్రపంచంలో మెరైన్ ఇంజనీరింగుకు పునాది వేసిన వాళ్ళయ్యారు. ప్రస్తుత [11] "ఇంగ్లీషు బాండ్" (ఇటుక పేర్చే పద్ధతిని [12] ప్రవేశపెట్టింది వారే. కంపాస్ (compass) కనుగొనడం నుంచి, వలయాకార [13] రంపం (circular saw) వరకు వారు ఇంజనీరింగ్ విభాగంలో ప్రపంచానికిచ్చింది ఎక్కువే.

<u>వస్తుసేవల</u> (14) <u>ప్రామాణీకరణ</u> అనేది మరో ముఖ్యమైన భావన. మానవ కార్యకలాపాలకి చెందిన ప్రతి రంగంలోనూ హరప్పన నాగరికత ప్రజలు ఈ భావనను జాగ్రత్తగా అమలు చేస్తూవచ్చారు: ఇటుకలు, తూకాలు, పరికరాలు, వీధులు, ఆయుధాలు, ఆటవస్తువులు, ఆభరణాలు, ఇళ్లు, కాలువలు మొదలైనవాటి రూపం, నిర్మాణం అన్నిటినీ కూడా నిర్ధారించటం జరిగింది. వీటన్నిటిని విస్తృతమైన సామ్రాజ్యంలో కాని వందల సంవత్సరాలు ఉండేటట్లు చేయడమైనది. ఆధునిక సమాజం లాంటి బాగా పారిశ్రామికీకృతమైన సమాజానికి సైతం అందుకోలేని ప్రమాణాలు సమకూర్చు <u>ప్రామాణీకరణ ప్రయత్నాన్ని తరవాత నాగరికతల వారు అర్థించడానికి హరప్పా ప్రజలే కారణమయ్యారు.</u>

<u>సాంఘిక జీవనము</u>: హరప్పా ప్రజలు ఆహారంగావాడిన గోధుమలు, వరి, బార్లీ, జొన్న, పాలు [illegible], నెయ్యి, మేక పంది మాంసం, చేపలు, కూరగాయలు మొదలైనవి తరువాత కాలంలో కూడ ఈ భారతదేశంలోని ప్రజలు ఆహారంగా వాడబడ్డాయి.

హరప్పా పురుషులు <u>ధోవతి</u>, (15) <u>ఉత్తరీయం</u> ధరించేవారు. నేటికీ గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో సగటు భారతీయుడు ఈ వేష ధారణే కలిగి ఉన్నాడు. హరప్పా స్త్రీలు

శరీరాలంకరణ, అలంకార ప్రియత్వం నేటి
సమాజపు స్త్రీలలో కానవస్తున్నట్లు కనబడుతుంది.
తవ్వకాలలో బయల్పడిన కంచు అద్దాలు,
దంతపు దువ్వెనలు, ముఖ్యంగా ~~ముఖలేపనాలు~~ సౌందర్య
లభించిన మట్టి పాత్ర (vanity case),
ముఖరంజకానికి లభించిన రంగు కేకులు, పౌడరు,
కాటుక మొదలైన అలంకరణ సామాగ్రి
లభించడం వల్ల, నేటి (16) అలంకరణ సామాగ్రికి
మూలము అప్పుడే ఉన్నట్లు స్పష్టమవుతుంది. *

వేరువేరు కాలాలలో పురుషులు, స్త్రీలు
ధరించిన బంగారు, వెండి, రాగి ఆభరణములు, పూసల
దండలు హరప్పా నాగరికత మనుగడను,
కళాసంపదను తెలియజేస్తున్నాయి. ఈనాటి
మనం ఆడుతున్న చదరంగం ఆట ఆనాడే
హరప్పా ప్రజలకు తెలుసు. (17) చదరంగం, పాచికలు
సింధు శిథిలాల్లో లభించాయి.

రవాణా, ప్రయాణ సాధనాలు : సింధు నాగరికత
అవశేషాలైన సీల్స్ పై, మృణ్మయ పాత్రలపై
చిత్రించబడిన బండి (18) బొమ్మ నేటి సింధ్, పంజాబ్
పల్లెల్లో వాడుతున్న బండ్ల మాదిరి ఉన్నది.
పడవలు, ఓడల ద్వారా ఆ కాలంలో ప్రయాణాలు
సాగేవి. రవాణా జరుపబడేది. నేటికీ అవి
కానవస్తూనే ఉన్నవి. భూమి మీద రవాణాకు

ఎడ్లబండి బొమ్మలు ఉంటే, గాడిదలు వాడబడినవి.
నేటికీ ఎద్దు వద్దలేని గ్రామాలు ప్రాంతాల్లో
మనకు కనబడుతూ ఉన్నాయి. ఎడ్లబండి
చక్రాల్ని నడిపిన వదిలిన ప్రదేశాలలో (లక్ష్యకాల)
ఏర్పడిన బండ్ల బాటలు (cart tracks)
వల్ల, ఈ రోజుల్లో వాడబడిన బండ్ల [19] ఆకారం,
కొలతలు, (ప్రమాణాల్లో) ఒకటిగా నేటి బండ్లవలె
ఉన్నాయని తెలుస్తోంది.

సింధు నాగరిక ప్రజలు మట్టి పాత్రల తయారీలో
మంచి నైపుణ్యం కనబరిచారు. కుమ్మరి [20] చక్రం వారి
నుండే మనకు సంక్రమించినదని చెప్పవచ్చు.
హరప్పన్ పాత్రలపై ~~చిత్రించబడిన~~ [21] కుయుక్తి నక్క
(cunning fox), దాహంతో ఉన్న కాకి
(thirsty crow) కథలు చిత్రాలలో
చిత్రించబడి ఉన్నాయి. ఈ కథలు నేటికీ మన
సమాజాలలో ప్రచారంలో ఉండటం వల్ల
హరప్పా నాగరికత అంశాలు మన సంస్కృతిలో
ఎలా మిళితమైనాయో తెలియజేసే గొప్ప ఉదాహరణ.

తేడాలు | సామ్యాలు

*) ఆధారాలు

1) ఎవరు ?

2)

2.4.07 హరప్పన నాగరికతకు - వేదకాలం నాగరికత ఆర్య నాగరికతల గల పోలికలు - భేదాలు :

హరప్పన నాగరికతను, వేదకాలం నాటి నాగరికతను పోల్చి చూడనట్లయితే ఆసక్తికరమైన సామ్యాలు, భేదాలు గోచరిస్తాయి. హరప్పా నాగరికతను గురించి తెలిసికోవడానికి మనకు పురావస్తు ప్రమాణాలే (1) ఆధారము. హరప్పా లిపిని ఇంకా అనువదించలేదు (చదవలేకపోతున్నాం) కాబట్టి ఈ ఆధారము మనకు ఉపయోగపడటం లేదు. ఆర్యుల నాగరికతను అధ్యయనం చేయడానికి పురావస్తు అవశేషాలే కాక సాహిత్య ఆధారాలు కూడ, ప్రధాన ఆధారము. ఋగ్వేద కాలంలో ఋగ్వేదము, మలివేదకాలంలో ఇతర వేదములు, ఉపవేదములు, ఉపనిషత్తులు మొదలైనవి ముఖ్య ఆధారములు.

(1) సామ్యం

భౌగోళికంగా విస్తరించటాన్ని చూసినట్లయితే హరప్పా నాగరికత, ఋగ్వేద నాగరికత దాదాపు ఒకే ప్రాంతంలో విస్తరించినవని చెప్పవచ్చు* మలివేదకాలానికి ఆర్య నాగరికత గంగానదీ ప్రాంతంలోకి ఎక్కువగా విస్తరించినది.

హరప్పా ప్రజలు మౌలికంగా ప్రాథమికంగా భారత ఉపఖండానికి (2) చెందినవారే. వారి నాగరికత భారతీయమైనది. కాని ఆర్యులు ఏ ప్రాంతం వారనే దానిమీద భిన్న అభిప్రాయాలున్నాయి. అయితే ఆర్యులు జన్మస్థానం సెంట్రల్ ఆసియాకు చెందిన వారు కావచ్చునని సిద్ధాంతం ఎక్కువ మంది పండితులు అంగీకరిస్తున్నారు. ఆర్య భాషా ప్రవర్తకులు ఇండో-ఆర్యులు క్రీ.పూ. 1500 ప్రాంతంలో భారతదేశంలోకి

* [illegible]

ప్రవేశించి ఉండవచ్చునని భావిస్తున్నారు. అయితే మరికొంత మంది పండితులు క్రీ.పూ 5000 నుండి క్రీ.పూ 800 మధ్యకాలంలో భారత ఉపఖండంలోకి బయటి నుండి ఆర్యులు ప్రవేశించారని చూపించుటకు పురావస్తుశాస్త్ర పరంగా కానీ, జీవశాస్త్ర పరంగా కానీ ఎటువంటి ఆధారాలు లభ్యం కాలేదు కనుక ఆర్యులు స్థానికంగా ఇండియాకు చెందినవారేనని వీరి వాదన.

---

* ఋగ్వేద సంస్కృతి భౌగోళికపరంగా ఉత్తరాన ఆఫ్ఘనిస్థాన్ వరకు, దక్షిణాన గుజరాత్ వరకు, తూర్పున గంగానది వరకు, పశ్చిమాన పాకిస్తానులోని [illegible] (కాబూల్) వరకు విస్తరించినది. ఋగ్వేదంలో పేర్కొన్న అన్ని నదులలోకి సరస్వతి నదిని అత్యంత పవిత్రమైనదిగా, గొప్ప నదిగా పేర్కొనబడింది. సరస్వతి నది పరీవాహక ప్రాంతాలు, దాని ఉపనదులున్న ప్రాంతాలు ఋగ్వేద సంస్కృతికి విలసిల్లిన ప్రధాన ప్రాంతాలుగా పరిగణించబడుతున్నాయి. హరప్పా నాగరికత కూడా సరస్వతి సింధు లోయల పరీవాహక ప్రాంతాలలోనే ఎక్కువ విలసిల్లినది. ఈ నాగరికత sites (ప్రదేశాలు) దాదాపు 80% సరస్వతి లోయల ప్రాంతాలలోనే కనుగొన్నారు. కనుక ఋగ్వేద నాగరికత, హరప్పా నాగరికత [illegible] విస్తరణ దాదాపు ఒకే విధంగా ఉంది.

(3) వాస్తునిర్మాణం: సింధు ప్రజలు ప్రధానంగా నగర జీవితం గడిపారు. బాగా అభివృద్ధి చెందిన నగర వ్యవస్థలో, అన్ని పారిశుధ్య సౌకర్యాలతో తీర్చిదిద్దిన వీధులతో అలరారే నగరాల్లో వారు జీవించేవారు. పెద్ద పెద్ద పబ్లిక్ భవనాలు, ప్రైవేటు భవనాలు త్రవ్వకాల్లో బయల్పడినవి. వాస్తు నిర్మాణంలో సింధు ప్రజలు అనుపమాన ప్రతిభ కనబరిచారు. వేద ప్రజలు ప్రాథమికంగా గ్రామీణులు. వారికి పశుపాలన, వ్యవసాయం ప్రధాన వృత్తులుగా వుండేవి. వారికి నగర నిర్మాణంలో సింధు ప్రజలకున్నంత అపార నైపుణ్యం, వాస్తు నైపుణ్యం లేదు. ఇంతవరకు ఋగ్వేద కాలానికి సంబంధించిన ఏ ఒక్క పట్టణం గాని, నగరం గాని ఎక్కడా త్రవ్వగా కనబడలేదు. హస్తినాపురం వద్ద జరిపిన త్రవ్వకాలలో పట్టణ జీవితానికి సంబంధించిన చాలా ప్రారంభ సూచనలు మాత్రమే వెలుగులోకి వచ్చాయి. వీని కాలం క్రీ.పూ. 1000 to క్రీ.పూ. 500 *

(4) మతం: మత భావాలు, నమ్మకాలు, కర్మలు మొదలైన వాటికి సంబంధించి సింధు ప్రజలకు, వేద ఆర్యులకు మధ్య చాలా తేడాలు కనిపిస్తాయి. సింధు ప్రజలు ~~మాతృదేవతను~~ అమ్మతల్లి (Mother Goddess), పశుపతి (శివ), లింగ, యోని, జంతువులు, వృక్షాలు, అగ్ని, సర్పములను ప్రత్యేకంగా, ప్రతీకాత్మకంగా ఆరాధిస్తు వచ్చారు. వీరు అమ్మతల్లికి అధిక ప్రాధాన్యతను ఇచ్చినట్లు కనబడుతుంది. అయితే ఆర్యులు పురుష దేవతా మూర్తులకు ఎక్కువ

* నగర ప్రజలకు సకల సదుపాయాలు అందించిన పరిశుభ్రమైన నగరాలు. నగర నిర్మాణంలో సాంకేతిక నైపుణ్యం ఆనాడే చూపారు.

ప్రాధాన్యత నిచ్చారు. వీరు వరుణ, ఇంద్ర, అగ్ని పృథ్వి, రుద్ర, వాయు మొదలైన దేవతలను ఆరాధించేవారు. ఈ దేవతలు ప్రకృతి శక్తుల ప్రతిరూపాలు. వీరి మతంలో రకరకాల క్రతువులు యాగాలుగల బలి పీఠాలు/అగ్ని హోమగుండాలు ఎంతో ప్రాముఖ్యాన్ని వహించాయి. దేవతలను ప్రసన్నం చేసుకోవడానికి రకరకాల బలి ఆహారాలను కూడా ఆర్యులు సమర్పించేవారు. పాలు, నెయ్యి, వెన్న మొదలగువాటిని వారి దేవతలకు సమర్పించేవారు. ఆర్యులు స్త్రీ దేవతలకు ప్రాధాన్యతను ఇవ్వలేదు. హరప్పా వాసులు వృషభాన్ని పూజిస్తే ఆర్యులు గోవును పూజించారు.* హరప్పా ప్రజలలో మృతులను ఖననము చేయడం, దహనం చేయడం రెండూ కలవు. కాని ఆర్యులు 'దహనము' చేసేవారు.

సింధూ వేద నాగరికతలలో కనిపించే ప్రధానమైన భేదాలకు కారణం భిన్నమైన ఆర్థిక, సామాజిక వ్యవస్థ పునాదులనే చెప్పాలి. హరప్పా సంస్కృతి ఆహార పదార్థాల మిగులు, హస్తకళలు, పరిశ్రమలు వర్తక వాణిజ్య వ్యవహారాలపై ఆధారపడి ఉంది. ఆర్యులు ప్రధానంగా పశుపోషణ వ్యవసాయం ఆధారపడ్డారు. వారిది గ్రామీణ నాగరికత. హస్తకళలు, వర్తక వాణిజ్యాలు అంతగా అభివృద్ధి చెందలేదు. సింధూ కుమ్మరి పని చక్రం సాయంతో నడిచింది. కుండలకు నలుపు ఎరుపు వర్ణాలు పూసేవారు. వాటిలో కొన్నిటిని బాగా నున్నగా పింగాణీ వలె మెరిసేట్లుగా తయారుచేసేవారు. ఈ కుండల ఉపరితలాలు రకరకాల బొమ్మలతో అలంకరణ

* హరప్పా ప్రజలలో విగ్రహారాధన కలదు. మాతృదేవత పూజలు, లింగపూజ మొదలైనవి ... ముద్రలపై దేవతల ప్రతిమలు (images) ... ఆర్యులు మొదట విగ్రహారాధకులు కారు.

హరప్పా, వేద ఆర్యుల కుండలు తయారుచేసే పద్ధతి చాలా సరళమైంది. సింధూ ప్రజలు వాడిన లోహనిర్మిత, నాళికలలో నిర్దిష్టత చాలా గొప్పది. కాని వేద ఆర్యుల కాలంలో లోహనికలలో అంత నిర్దిష్టత లేదు.

(6)

హరప్పా ప్రజల సామాజిక విభజన శ్రమవిభజన ఆధారంగాను, వృత్తికళల పరిశ్రమల ఆధారంగాను జరిగింది. ఇవి వారి స్థిరపడిన జీవితాన్ని గురించి తెలియజేస్తున్నాయి. ఈ సమాజంలో పురోహితులు, వర్తకులు ప్రధాన పాత్ర వహించినట్లు తెలియజేస్తున్నాయి. ఆర్యుల సమాజంలో ప్రారంభదశలో వారిది ఆటవిక నాగరికత. మలి వేద కాలంలో శ్రమ విభజన రూపొందింది. క్షత్రియ పురోహితుల, పూజారుల ప్రాబల్యం పెరిగింది.*

(7)

హరప్పా నాగరికత పునాది కాంస్య పాషాణ వ్యవస్థపై ఆధారపడింది. వారికి ఇనుము గురించి తెలియదు. కాని ఆర్యులకు ఇనుముతో సంబంధమైన సాంకేతిక పరిజ్ఞానం ఉంది. ఇనుప కొడవళ్ళు, నాగళ్ల సాయంతో అడవులను నరికి చాలా విస్తృతంగా విస్తరించారు. వేద యుగంలో అశ్వాలను మచ్చిక చేసుకున్నారు.

(8)

సింధూ ప్రజలు గుర్రాలను మచ్చిక చేసుకోలేదు. సింధూ ప్రజలు శాంతి ప్రియులు. వారికి ఆహార సంపాదనకు, ఆత్మరక్షణకు కావలసిన యుద్ధ సామాగ్రి [illegible] అంత పెద్దగా లేవు.

* తెగ సమాజం వంశపారంపర్య (kinship) పై ఆధారపడింది. కాని హరప్పా సమాజంలో వంశపారంపర్యానికి ప్రాధాన్యత తగ్గిపోయింది.

(9) ఆర్యుల ఆయుధ ప్రమాణాలు - వీరు ధనస్సు, గుర్రం, గండ్రగొడ్డళ్లు, పదికెలు మొదలగు ఆయుధాలను ఆయుధాలుగా ఉపయోగించే వారు. శరీరమునకు కవచాన్ని, శిరస్త్రాణములను, డాలును ధరించే వారు. అశ్వములను, రథములను ఆయుధములుగా ఉపయోగించేవారు.

హరప్పా ప్రజల విస్తరణ వారి యొక్క సామాజిక, ఆర్థిక విస్తరణగా చెప్పకూడన వచ్చును. ఎందుకంటే వారు నగరాలమీద దాడి చేసినట్లుగాని (10) కొత్త నగరాల స్థావరాలను ఆక్రమించినట్లు గాని ఎక్కడా దాఖలాలు లేవు. ఆర్యుల విషయంలో ఇది పూర్తిగా భిన్నంగా వుంది. వారి చరిత్ర ప్రారంభమైనప్పటి మొదలు, వారు నగరాలతో యుద్ధము చేయుచున్నట్లు తెలుస్తుంది. ఋగ్వేదమే దీనికి ఒక ప్రధాన నిదర్శనం. రాజసూయము, అశ్వమేధము, వాజపేయము మొదలగు యాగాలు అన్నీ వారి రాజ్యకాంక్షను తెలియజేస్తున్నాయి.

(11) సింధు ప్రజలు అభిమానించే వినోదాలు indoor games, వీరికి చదరంగం తెలును. వారికి ఆరుబయట వినోదాలు ఏమీ లేవు. వీరు ఆర్యులు రథములపందెము, గుర్రపు స్వారీ, వేట మొదలగు outdoor games కి ప్రాధాన్యత ఇచ్చే వారు. ~~ఆర్యులకు~~ హరప్పా ప్రజలకు పాచికల ~~[illegible]~~ ఆటం చాలా ఇష్టం.

హరప్పా ప్రజల ~~సంస్కృతి~~ భాషా, లిపులు బొమ్మల పై వున్నవి. ఇంకా వీరిది చిత్రలిపి. ఈ చిత్రాలు కూడ తక్కువ సంఖ్యలో వుండటం చూస్తే వారికి భాష బాగా తక్కువ అని, వారి సంకుచిత స్వభావులని తెలుస్తుంది. అయితే ఆర్యుల (12) మనోవికాసములు వారు వాడిన భాషను బట్టి ఇందుకు పూర్తిగా భిన్నమైనదిగా తెలుస్తుంది. ఋగ్వేదాన్ని సంస్కృత రూపకంగా మార్చడము ఆర్యుల మనోవికాసానికి ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము. ఈవిధంగా హరప్పా ప్రజలకు ఇతర సమకాలీన నాగరికతలతో సంబంధాలున్నప్పటికీ వారినుండి హరప్పా ప్రజలు ఏమీ (13) గ్రహించలేకపోయారు. అయితే ఆర్యులుమాత్రం ఎదుటివారిని చూసి గ్రహించి వారి పద్ధతులను కూడ తమలో కలుపుకొని గొప్ప స్థానాన్ని ప్రదర్శించగలిగారు. దేనినైనా అంగీకరించి, అనుగుణంగా అనుసరించి బదిలిపోయే సరళస్వభావం ఆర్యుల్లో వుంది. ఈ స్వభావం సింధుప్రజలలో లోపించడంవల్ల ~~సంస్కృతి~~ హరప్పానాగరికత పతనమైంది.

హరప్పా ప్రజల పరిపాలనా (14) వ్యవస్థగురించి పూర్తిగా తెలియనప్పటికీ, ప్రణాళికా బద్ధమైన నగర నిర్మాణము, పారిశుద్ధ్య వ్యవస్థను బట్టి ~~బలమైన~~ పూర్తిగా అభివృద్ధి చెందిన బలమైన ~~కేంద్ర పాలన~~, ఉండవచ్చునిపిస్తోంది. ఆర్యుల విషయంలో పాలనా వ్యవస్థ ఋగ్వేదకాలంలో మొదటిసారి ప్రారంభమైనదని తెలుస్తోంది.

(15)

హరప్పా ప్రజలకు ఒక లిపి ఉన్నది. ఇది
చిత్రలిపి. దీనిని ఇంతవరకు చదువగలగలేక
హరప్పా ప్రజల భాష తెలియదు, ఆర్యులకు [illegible]
పోయారు. ఆర్యులకు లిపి వారి వేద కాలంలో లేదు
కనిపిస్తుంది. వీరు సంస్కృత భాషను ఉపయోగించారు.

(16)

కళల విషయంలో హరప్పా ప్రజలకు
ఆర్యులకు పూర్తి వ్యత్యాసం ఉంది. భారతీయ సంస్కృతిలోని
మొట్టమొదటి కళారూపాలు మనకు హరప్పా ప్రజలలోనే
కనిపిస్తాయి. వారి పట్టణ నగర నిర్మాణము,
మొహెంజొదారోలో దొరికిన గడ్డపు మనిషి బొమ్మ,
హరప్పాలో దొరికిన రెండు రాతి విగ్రహాలు,
తంబాలతో చేసిన ఒక నాట్యకత్తె విగ్రహము, దంతపు
వస్తువులు, మెత్తని రాయితోను, బంక మట్టితోను
చేసిన బొమ్మలు, వారు ఉపయోగించిన 4 రకాల కుండలు,
వాటిమీద చేసిన చిత్రాలు హరప్పా ప్రజల కళాత్మక
పటిమను ప్రతి రూపాలు. అయితే ఆర్యులలో
భవన నిర్మాణం కాని, శిల్పకళ కానీ కనిపించవు. కుండలు
కూడా సాధారణంగా ఉండి వాటిలో ఏ కళాత్మకత
కనిపించదు.

(17)

శరీరాకృతి, వేషము తీరులోను హరప్పా
ప్రజలకు, ఆర్యులకు బాగా తేడా కలదు. హరప్పా
ప్రజలు పొట్టిగా ఉండి, నల్లని శరీరఛాయతో ఉండేవారు.
చిన్నకళ్ళు, చప్పిడి ముక్కు, లావు పెదవులు కలిగి
ఉండేవారు. ఆర్యులు ఆజానుబాహులుగా ఉండి,

శ్రీహంగా, బట్టలని వేసి భాగాన్ని కలిపి ~~[illegible]~~ నిండేవారు.
[illegible] మట్టి, పలుచని పెరుగులు, మొన దేవిన
గద్దల లో అందముగా ఉండేవారు. వారప్పు
గోధుమ, బార్లీ, వరి మొదలైన ధాన్యములను,
పక్షులను, జంతువులను (ఆవు, ఎద్దు [illegible])
మాంసమును భుజించే వారు. వారు స్నానగది
స్నానమునకు, సామూహిక స్నానములకు చాల
ప్రాముఖ్యత నిచ్చేవారు. సాధారణ గృహాలలోని
స్నానగదులు, మొహంజదారో వద్ద బయల్పడిన
స్నాన వాటిక (Great Bath) దీనిని చాటి
చెప్పుచున్నాయి. ఆహారం పాలు, వెన్న, నెయ్యి
మొదలైనవాటికి ఆవులను (18) ప్రాముఖ్యమిచ్చారు. [పశువుల మాంసం, ఆవు]
మాంసం లభించుటకు గొఱ్ఱెలు, మేకలు వంటి ఇచ్చిన జంతువుల మాంసం లభించేవారు.
నూనె ద్వారా వాటిని వాడుకొనేవారు.

P.T.O.

హరప్పా నాగరికతకు - ఆర్యనాగరికతకు సామ్యాలు

(2) భూమిని దున్నడం హరప్పా ప్రజలకు, సింధు ప్రజలకు తెలుసు. నాగలి ద్వారాగాని, దానిసమానమైన వేరొకటి వస్తువుగాని ప్రత్యక్ష అవశేషాలలో బయల్పడక పోయినప్పటికి, కాళీబంగన్ వద్ద బయల్పడిన నాగలి బొమ్మ బయల్పడింది. దున్నిన బహుశా గల నేల నాగలి చే (బహుశ కొయ్యది) (అయి వుండవచ్చు) దున్నబడినట్లు తెలుస్తుంది.
ఈ నాగలిని మనుషులు లాగేవారా, ఎద్దులు లాగేవా అనేది మనకు తెలియదు. కాని వేదాలలో నాగలిని ఎద్దులు లాగేవని చెప్పుటకి ఋజువులు లభిస్తున్నాయి. పంట పొలాలకు నీటి తవ్వడం (irrigation) (3) ఆర్యులకి తెలుసు. బార్లీ హరప్పా ప్రజలు, వేద ప్రజలు బార్లీని (4) పండించారు. మేకలు, గొర్రెలు, ఎద్దులు, కుక్కలు, పిల్లులు, పందులు మొదలైనవి సింధు ప్రజలు పెంపుడు జంతువులు (5). సింధు ప్రజలకు తెలిసిన అడవి జంతువులలో జింకలు, లేడిపిల్లలు, ఏనుగులు, ఒంటెలు, ఖడ్గమృగాలు, పులులు మొదలైనవి ఉన్నాయి. సౌరాష్ట్రలోని సుర్కోటడా లో మట్టిలో గుర్రానికి సంబంధించిన అవశేషాలు దొరకటం ఒక విశేషం. వేదకాలంలో ఆర్యులు కూడా సింధు ప్రజలలాగ పెంపుడు జంతువులను మచ్చిక చేసుకున్నారు. అడవి జంతువులు కూడా దాదాపు అవే ఆర్యులకు తెలుసు.

వేదప్రజలు, సింధు ప్రజలు కూడా అభివృద్ధి పరచిన పరిశ్రమలు: (6) కొయ్య పనులు (wood work), లోహ పరిశ్రమలు, రాగి, కంచు మొ॥ (హరప్పా వారు ఇనుము అన్య లోహాలు మలచేవారు తెలుసు), నేత, మట్టి పాత్రలు మొదలైనవి. ప్రత్తిని (7) పండించటం [illegible] తెలుసు.

హరప్పా ప్రజలకు ఇండియాలోని ఇతర ప్రాంతాలతోను, మెసపుటేమియా వంటి విదేశ ప్రాంతాలతోను వర్తక (8) వాణిజ్య సంబంధాలు ఉండేవి. వారికి సముద్ర యానం, నదీ ప్రయాణాలకు ఉపయోగపడే ఓడలు, బోట్లు మొదలైనవి తెలుసు. ఋగ్వేదంలో సముద్ర ప్రాంతాలలో వ్యాపారం నిర్వహించి లాభం గడించడం గురించి ప్రస్తావన ఉంది. వ్యాపారం, వర్తకం చేసే వారిని వరుసగా "వణిక్", "పాణిస్" అని ఋగ్వేదం సూచించింది. వేదకాలం ప్రజలకు బహుశ సముద్ర వర్తకం తెలిసి ఉండవచ్చు.

హరప్పా సమాజంలో విద్వాంసులు, (పండితులు), యుద్ధం చేయగలవారు, వర్తకులు, చేతివృత్తుల వారు మరియు పని వారు లేదా కూలివారు అనే విభజనలు (9) ఉండవచ్చునని భావిస్తున్నారు. ఈ తరగతులే వేదకాలంలోని చాతుర్వర్ణ్యములకు సమాంతరాలు.

పురుషులు, స్త్రీలు, తమ (10) తలవెంట్రుకలను
దువ్వుకొనే విధానం హరప్పా ప్రజలు, వేద ప్రజల
విషయంలో ఒకే విధంగా (రాజులు) ఉండేది.
తలను నూనె రాసుకొను దువ్వుకొనే వారు.
స్త్రీలు జుట్టును పాయలుగా తీసుకొని
జడ అల్లుకొనేడివారు. హరప్పా పురుషులు గడ్డం
పెంచేడివారు. మొహంజదారోలో లభ్యమైన
గడ్డముగల మనిషి బొమ్మ దీనికి ఉదాహరణ.
ఋగ్వేదములో కూడ గడ్డ పురుషుల గడ్డము
ప్రస్తావన వుంది.

బంగారము, వెండి, రాగి, విలువైన రాళ్లు మొదలగు
వాటితో చేసిన (11) ఆభరణములు రెండు నాగరికతల
ప్రజలు ధరించేవారు. హారంగులు, నెక్లేసులు,
కంకణములు, కడియాలు మొదలైనవి ఆ కాలం నాటి
ఆభరణములుగా పేర్కొన వచ్చు. పూసల దండలు
కూడ ధరించేడివారు.

హరప్పానాగరికతకు చెందిన ఒక ముద్రిక మీద ఉన్న మూడు తలల పురుష
దేవత (చిన్న సింహాసనం మీద కూర్చున్నది) (శివునికి నమూన
అని చెప్పవచ్చు. ఈ ముద్రికి కుడివైపున ఏనుగు, పులి,
ఎడమవైపున ఖడ్గమృగము, దూడ ఉన్నాయి. సింహాసనము
క్రింద రెండు జింకలున్నాయి. ఈ చిత్రీకరణ శివుని
(12) పశుపతిగా చూపుతున్నది. పైన ఉన్న నాలుగు జంతువులు
దిక్కులకి వాహనములుగా ఉండవచ్చుని భావించవచ్చు.

వేదాలలో జంతువులు దేవతలుగా (13) వాహనములుగా ఉండేవని చెప్పబడినది. హరప్పా ప్రజలకు "యోగ" (14) తెలుసు. వేదాలలో యోగ గురించి చెప్పబడినది. హరప్పా ప్రజలు భూమిని (15) సంతాన దాతల్లి దేవతగా (మాతృ శక్తి) పరిగణించారు. కాని వేద గ్రంథాలు భూమిని దేవతగా పరిగణించి పూజనీయురాలిగా చెప్తున్నవి- జంతువులను (16) పూజించుట రెండు నాగరికతలలోను ఉన్నది. అగ్నిని పూజించటం కూడ రెండు సంస్కృతులలో కలదు.

* వ్యవసాయం ప్రాధాన్యత పెరగడంవల్ల, సాగుభూమి కోసం. అడవులను తొలగించి నేలను చదును చేయుటకోసం అగ్నిని వాడారని తెలుస్తుంది. శతపథ బ్రాహ్మణంలో విదేఘ మాథవ అగ్నిని సదానీర (ఆధునిక గండక్) నది తూర్పు తీరానికి తీసుకెళ్ళాడని, తద్వారా భూములను సాగుకు అనుకూలంగా మార్చాడని చెప్పడం ఇందుకు నిదర్శనం. ఈ కాలానికి చెందిన గొడ్డళ్ళు, బాణాల వంటి లోహ వస్తువులు ముఖ్యంగా ఇనుముతో చేయబడినవి ప్రాముఖ్యత వహించాయి. నోహ్ వద్ద లభించిన ఇనుప గొడ్డళ్ళు ఇందుకు నిదర్శనం. ఇది క్రీ.పూ. 1100 - 900 కాలానికి చెందినదిగా భావిస్తు, వీటి-

4.4.04

Q. తొలి వేద కాలం, మలి వేద కాలం ల నాగరికతలను పోల్చుము (ఋగ్వేద కాలం)

తొలి వేద కాలం 1500 BC / ఋగ్వేద కాలం - 1000 BC	మలి వేద కాలం 1000 B.C. - 600 B.C.
ఆర్థిక వ్యవస్థ: తొలి వేద కాలం లేదా ఋగ్వేద కాల ప్రారంభంలో ~~పశుపోషణ~~ గోపాలక (pastoral) మరియు వ్యవసాయ మిశ్రమ ఆర్థిక వ్యవస్థ ఉండేది. ఆ తర్వాత పశుపోషణ పెంచుటలో ప్రముఖ పాత్ర ~~ఆ కాలంలో [illegible] సంచార జీవనం [illegible]~~ వహించింది. పశువులు వారి ప్రధాన సంపద. ~~[illegible]~~ ~~[illegible] (nomad) [illegible]~~ పశుసంపద అభివృద్ధికి ప్రార్థనలు చేసేవారు. ఋగ్వేదం లోని శ్లోకాలు నాటి సమాజంలో పశువుల ప్రాధాన్యతని స్పష్టపరుస్తున్నాయి. అనేక పదాలు గోవునుండి ఏర్పడటం అందుకు బలం చేకూరుస్తుంది. అధిక పశుసంపద గల ధనికుల్ని 'గోమత్' అనేవారు. ఈ కాలంలో యుద్ధాలకు ఉపయోగించిన పదాలు 'గవిష్టి', 'గవేషణ', 'గవ్యాత్' మొదలైనవిగా ఉన్నాయి. గవిష్టి అంటే శబ్దపరంగా ఆవుల కోసం వెదకటం అని అర్థం	ఆర్థిక వ్యవస్థ: మలి వేదకాలంలో వ్యవసాయం (1) ముఖ్య జీవనాధారం అయ్యింది.* భూమి పై స్థిర ఆస్తి అనే భావన క్రమక్రమంగా స్థిరీకరణం చెందటం ప్రారంభించింది. శతపథబ్రాహ్మణంలో భూమి దున్నటం పై చేసే క్రతువుల ~~[illegible]~~ ప్రత్యేకంగా (3) ఆచారాలు కేటాయింపబడింది. ఇందులో వివిధ వ్యవసాయ కార్యకలాపాలు పేర్కొనబడ్డాయి. ~~[illegible]~~ 6, 8, 12, 24 ఎద్దులు (4) కట్టబడిన నాగలి కట్టబడినట్లు పేర్కొన్న సందర్భాలున్నాయి. [illegible] భూమిని లోతుగా దున్నేవారని భావించవచ్చు: అథర్వణవేదంలో నది నీరు (5) కొత్త పంట కాలువలలోకి ప్రవహించేటట్లు నిర్వహించే క్రతువు పేర్కొనబడింది. ఈ వేదంలో అతివృష్టి, అనావృష్టి (6) లను పారద్రోలడానికి మంత్రాలు కూడా పేర్కొనబడ్డాయి. గేదె (7) (buffalo) ను వ్యవసాయం కొరకు మచ్చిక చేసుకోవడం జరిగింది. ఈ కాలంలో బార్లీ బదులుగా (8) గోధుమ [illegible] ముఖ్యమైన పంటగా పండించారు నేటికి

తొలి వేద కాలం
ఋగ్వేద కాలంలో

ఈ పదాలే యుద్ధానికి కారణం పశు సంపద అని తెలుపుతున్నాయి. వైదికుల కలహ ప్రియమైన 'పణి'లు వారి సంపదని (గోవుల్ని) పర్వతాలు, అడవులలో దాచి పెట్టారని ఋగ్వేదంలో వుంది. వైదిక దేవుడు ఇంద్రుడు ఆ పశువుల్ని విడిపించేందుకు పూజింపబడ్డాడు. పశువుల కోసం దాడులు సర్వ సాధారణమని ఇది తెలుపుతుంది. రాజన్య పేరం తగ నాయకుల్ని 'గోపతి' గోవుల్ని రక్షించే వారు అని పిలిచేవారు. ఋగ్వేదంలో కాలానికి కొలతగా గోధూళిని కల్పిస్తుంది. యుద్ధాన్ని 'గవిష్టి' లలో కొలిచేవారు. కూతుర్ని 'దుహితి' (పాలు పితికే వ్యక్తి) అని పిలిచేవారు.

పశు పోషణ సమాజం పై ప్రభావం ఎంతగా చూపిందంటే ఒకే ~~ఉమ్మడి~~ గో శాల (cow shed) లో ఉన్న గోవులలో నివసించే వారిని ఒకే 'గోత్రం' (gotra) గా పరిగణించేవారు. తరువాతి కాలంలో ఈ 'గోత్ర' పదం ఉమ్మడిగా ఒక పూర్వీకుడికి సంబంధించిన వాళ్ళకు ఉద్దేశింపబడింది. అలా ఒక తెగ (clan) కు సంబంధించిన పదంగా మారింది. ఇలా ఈ పదాలన్నీ గోవు నుండే ఆవిర్భవించి, సాంఘిక పరంగా,

మలి వేద కాలం

సాధారణ పంజాబ్ లోను, ఉత్తర ప్రదేశ్ లోను యావల్ని ఆహార పదార్థంగా వాడారు! వరి (వ్రీహి vrihi) మొదటిలో సారంగా పండించబడింది. అయితే ఇది ఇంకా ముఖ్యమైన పంటగా ప్రవేశించలేదు. తవ్వకాల్లో వరి బయల్పడిన ప్రదేశాలు చాలాలో ఉన్నాయి. తడిమట్టి మాగాణి వరి (wet rice) వ్యవసాయం ఇంకా చేపట్టినట్లు భావించవచ్చు. ~~ఈ~~ ఈ కాలంలో వ్యవసాయక కార్యకలాపాలు కూలీల అధిక సంఖ్యలో అవసరం అప్పుడుండేది లేదు. చిక్కుడు (beans), నువ్వులు (sesamum) పంటలు కూడా వీరికి తెలుసు. కాలక్రమంలో నువ్వులు క్రతువులలో ప్రాముఖ్యత చాలా సంతరించుకున్నాయి.

II

ఈ పరిణామాలు ఎట్లున్నప్పటికీ గోపాలకత (pastoralism) ఇంకా అంతరించిపోలేదు. ప్రజల జీవనంలో అది ఇంకా చెప్పుకోదగ పాత్ర పోషిస్తుంది. [అయితే అది ఆధిపత్య జీవనాధారం కాదు. వ్యవసాయం ఆధిపత్య జీవనాధారం అయింది.] హస్తినాపూర్, అత్రంజిఖేర ప్రదేశాలలో దొరికిన నరికిన గుర్తులున్న పశువుల ఎముకలు, సతపథ బ్రాహ్మణం మరియు

మేలు పరంగా, అన్ని విధాలా ఋగ్వేద జీవితం గోవుల్ని పెంచటం చుట్టూ తిరిగేదని తెల్పుతాయి. పచ్చిక బయళ్లకై, గోవుల కొట్లాటలకు, పాల ఉత్పత్తులకు, పెంపుడు జంతువులను(?) ఋగ్వేద శ్లోకాల్లో అనేక ప్రస్తావనలున్నాయి. ఒకటి రెండు చోట్ల గోవును చంపరాదు (aghnya) అని ప్రస్తావించబడింది. ఇది గోవులున్న ఆర్థిక ప్రాముఖ్యం కారణంగానే చెప్పబడింది కాని, అప్పటికి గోవుని పవిత్రంగా(?) భావించబడలేదు. గోవు రాశిని(?) పరంగా మరో ప్రాముఖ్యత సంతరించుకున్న జంతువు కాలేదు. కాబట్టి ఆహారం కొరకు వధ్యులు(?) ఆవులు చంపబడేవి. గోమాంసం సుఖకరమైన ఆహారంగా అతిథికి పెట్టేవారు. అందుకే అతిథిని 'గోఘ్న' (goghna) (cow-killer) గా పిలిచేవారు. ఆవులతో పాటు మేకలు, గొర్రెలు, బర్రెలను(?) పాలు, మాంసం కొరకు పెంచేవారు. పశుపోషణ(?) [illegible] పశువుల కాపరులచేత చూడబడేది కనుక, పశువులు ఒక లెక్కను(?) చెందిన [illegible] పరిగణించబడేవని కొందరు పండితులు భావిస్తున్నారు.

[illegible] సంవత్సరాలు(?) ఋగ్వేద ప్రజలను

మలి వేద గ్రంథాలు, బ్రాహ్మణములు, ఆరణ్యకాలు(?) [illegible] గంగానది(?) భూములను సమర్థవంతంగా [illegible] తరమైన [illegible] వాదన చేయటం గమనార్హం. [illegible] వ్యవసాయం పై పెరుగుతున్న ప్రాముఖ్యతతో, మలి వేద కాలంలో పశుపోషణ(?) [illegible] తగ్గించింది అనేది నిస్సందేహమే. [illegible] పెరుగుతున్న జనాభాకు ఉండటానికి ఆహారం అందించేది [illegible] ఉండేది.

వ్యవసాయానికి ప్రాధాన్యత పెరిగి, పశుపోషణతో(?) కూడిన మిశ్రమ ఆర్థిక వ్యవస్థ III [illegible] సంచార జీవనం అంతరించి స్థిర నివాసాలకు దారితీసింది. PGW అవశేషాలు 2 లేక 3 వ [illegible] ఒకే చోట ప్రజలు దీర్ఘకాలం నివసించారని తెల్పుతున్నాయి. భగవాన్‌పురా, జఖేరా(?) వద్ద జరిపిన త్రవ్వకాలు, మలి వేద దశలో [illegible] స్థానంలో ఈ దశలో మట్టి గోడలతో నిర్మించిన

ఋగ్వేద జీవనాధారమైన వృత్తికి, నాటి వ్యవసాయం మీద
చేసేవారు. ఋగ్వేదంలో వ్యవసాయ కార్యకలాపాలను గురించి
సందర్భాలు చాలా తక్కువ. కృషి (వ్యవసాయం) అన్న పదం
చాలా అరుదుగా కన్పిస్తుంది. నాగలికి ప్రసిద్ధి చెందిన
పదమైన 'హల' ఋగ్వేదంలో కన్పించదు. కాని నాగలికి
వారి రెండు పదాలు - 'లాంగల', 'సిర' మాత్రం
కన్పిస్తున్నాయి. నాగలిని ఎద్దులు లాగేవి. నాగలి కర్రును
కొయ్యతో చేయబడేది. వారి ఋతువుల ఋతుపవనాల
గురించి కొంత జ్ఞానం ఉంది. ఇది వ్యవసాయానికి
కొంత తోడ్పడింది. ఋగ్వేదంలో ఆరు ఋతువులు
చెప్పబడ్డాయి. అగ్నిచే అడవులను కాల్చివేసి
వ్యవసాయం చేయుటకు అనువుగా భూమిని
అనువుగా చేసేవారు. ఇనుము వాడకం తెలియదు
కనుక, అగ్నిని ఉపయోగించడమే సులువైన మార్గం.
అప్పటికి వారికి రాగి తెలుసు. వ్యవసాయక

తగలబెట్టిన గడ్డి ఉన్నట్లు చూపారు. కనుక స్థిర
నివాసం ఏర్పాటు చేసుకొనుట వల్ల, ఎక్కువ కాలం మన్నిక
ఉండే సామగ్రి గృహ నిర్మాణానికి ఉపయోగించే
వట్లు తెలుస్తుంది. అథర్వణ వేదంలో బ్రాహ్మణ
సంపదలు ధన గుణములు పేర్కొనబడ్డ
12 బలులు (sacrifices) లో ఆవులు, మేకలు,
ఎద్దులు, బంగారం, వండిన అన్నం, గుర్రాలు, ...
సాయంలో వచ్చిన మొదలైన వాటిని బ్రాహ్మణులకు
దానం ఇవ్వాలని నిర్దేశిస్తున్నాయి. ఈ దానం చేయవలసిన
వస్తు సామగ్రి స్థిర నివాసానికి, వ్యవసాయానికి
సంబంధించిన ఆర్థిక వ్యవస్థను సూచిస్తుంది.
స్త్రీ ఆర్యులలో వచ్చిన మార్పులు: వారి వివాహాలలో సంబంధం
స్త్రీలు తెగ మొత్తం యొక్క సమ్మతం కొరకు
జరుపబడేది. ఇతర తెగలపై విజయం కొరకు,
కుటుంబ

౭

కొన్నికులాలకు అంటే ఉపయోగం కాదు. ఋగ్వేద
చివరి భాగాల్లో దున్నడం, విత్తడం, పండించడం,
నూర్చడం, ధాన్యం ఎత్తుకోవడం మొదలైన వాటి ప్రస్తావన
వుంది. అందువల్ల వ్యవసాయ ఆర్థిక వ్యవస్థ ఋగ్వేద
ఋగ్వేదకాలం చివరి నాటికి కొంత స్థిరత్వాన్ని పొందినదని
చెప్పవచ్చు. ఋగ్వేద ప్రజలు ఒకే ఒక రకమైన
ధాన్యాన్ని పండించినట్లు తెలుస్తుంది. దానిపేరు 'యవ'
అంటే బార్లీ అని అర్థం. పశుసంపద వలె కాక,
భూమి ఇంకా తెగలోని సభ్యుల ఉమ్మడి ఆస్తిగా
పరిగణింపబడేది. ఋగ్వేదంలో దానికి అనేక పదాలు
చెప్పబడ్డాయి. భూమిని కొలిచే అలవాటు కూడా
పేర్కొనబడింది. కానీ ఋగ్వేదంలో ఎక్కడా ఒక వ్యక్తి
భూమిని అమ్మడం, బదిలీచేయడం, తాకట్టు పెట్టడం
లేదా దానంగా ఇవ్వడం కన్పించదు. వీటి బట్టి
భూమి వ్యక్తి యొక్క ప్రైవేటు ఆస్తిగా మారిందనడం
అన్న భావన [illegible] ఇంకా రూపుదిద్దుకొనలేదని అభిప్రాయపడవచ్చు

ఋగ్వేద

పశు సంపదలను, గోవులకోసం పోట్లాడుకొను
ఆరాధించే వారు. [illegible] ప్రజలు తెగనాయకునికి
తన సంపదను పంచడానికి సందర్భంగా కూడా
లేకపోయింది. అయితే మలి వేదకాలంలో ఈ
ప్రజల [illegible] స్థితిగతులలో గణనీయ
మైన మార్పులు వచ్చాయి. ప్రజలు చాలా సంక్లిష్టమైన
మూడు సంవత్సరాల వరకు కొనసాగించేటట్లుగా
అయినవి. కనుక కేవలం ధనవంతులు మాత్రమే
వాటిని నిర్వహించగలిగే వారు. తెగ యొక్క ఉమ్మడి
కార్యకలాపాలు తగ్గిపోయాయి. తెగలోని సభ్యులు మరి
కొందరి ప్రయోజనం కోసం బలులు (sacrifices) నిర్వహించ
బడేవి. తెగలోని సభ్యులందరికి బహుమానాలు
ఇవ్వడం పోయింది. తెగనాయకులు యజ్ఞ క్రతువులు
నిర్వహించే పురోహితులకు మాత్రమే బహుమానాలు
ఇచ్చేవారు. ఈ క్రతువులు ఎంత సంక్లిష్టంగా
రూపుదిద్దుకున్నాయంటే, మంత్రాల ఉచ్చారణ

ఋగ్వేద కాలం

'పశు పాలన'కి 'వ్యవసాయానికి' ఉన్న ఆధారాలు ప్రజల సంచార లేదా పాక్షిక సంచార జీవనాన్ని తెల్పుతాయి. వారు వారి పశువుల్ని మేపడానికి గ్రామాలను వదిలి వెళ్లేవారు. నాటి సాహిత్య, పురావస్తు ఆధారాలు ఋగ్వేద ప్రజలు స్థిర జీవితాన్ని గడిపేవారని చూపిస్తున్నాయి. ప్రజల సంచార లక్షణం 'విశ్' పదం ద్వారా తెలుస్తుంది. దీని అర్థం ఆవాసం (settlement). పునార్, ఉప, ప్ర, వంటి ఉపసర్గలు పదేపదే వాడబడటం వల్ల జనావాసాల దగ్గరగా నివసించడం, మళ్లీ ప్రవేశించడం, బయలుదేరడం మొ|| అర్థాలుండటం సంచార లక్షణాన్ని ప్రతిబింబిస్తుంది.

ఋగ్వేద కాలంలో ఆర్థిక వ్యవస్థలో మార్పులు.

ఇచ్చి పుచ్చుకోవడం, పునః పంపకాలకు ఆర్థిక ప్రాధాన్యత ఉండేది. తెగల మధ్య యుద్ధాలలో గెలిచిన తెగనాయకులకి

మలి వేద కాలం

అప్పగా చేసే యజ్ఞ క్రతువు విశ్వసించే వారికి గొప్ప కీడు జరుగుతుందని భావించేవారు. కనుక నిపుణులైన బ్రాహ్మణుల అవసరం ఉండేది. యజ్ఞం నిర్వహించేవారు, తెగనాయకులకి మానవాతీత ప్రతిష్ఠను ఆపాదించటం, దీని ద్వారా ప్రముఖ తెగలను మిగిలినవాళ్ళ కంటే ఉన్నతమైనవిగా భావించబడేది. సేవ చేసినందుకుగాను బ్రాహ్మణులకు తెగ నాయకులు పెద్ద మొత్తంలో లేక సంపదను సమర్పించేవారు. ఈ విధంగా యజ్ఞాలు, దానాలు తెగనాయకులు, బ్రాహ్మణులు సంపదపరం భౌతికంగాను, ఆధ్యాత్మికంగాను ఉన్నతులుగా ఉండేందుకు ఒక ప్రక్రియగా మారాయి.

భూమికి పెరిగిన ప్రాధాన్యత: భూమిని సాగుచేయటం వల్ల, కుటుంబ సభ్యులు, బంధువులు సేవకులు, బానిసలు

ఓడిన వారు బానిసలు, బహుమానాలుగా 'ఖడ్గ' మారింది
ఇవ్వబడం ఉండేది. కొత్త తెగలోని యోగ్యులు తెగసమూహం
యుద్ధ పోరాట సంపదలో వాటా కలిగి వుండేవారు.
ఉన్నత సమయాల్లో తెగనాయకుడు తన ప్రత్యేక
సాంఘిక స్థాయిని కాక తన తెగవారిని కాపలగాను
అయితే సంపదలో సమాన భాగాలు
ఉపయోగించుకునేవాడు. ఈ కారణంగా పెద్ద గొప్ప
ఘర్షణలు కొంతవరకు ఉన్నప్పటికీ మరీ తీవ్రంగా
ఉండేవి కావు. ఆనాటి వర్తకంలో వర్తక వాణిజ్యాల
అభివృద్ధి చెందినట్లుగా లభించడం లేదు. ఈ కాలంలో
సాధారణంగా పశువులు, ముఖ్యంగా గోవులు వర్తక
మార్పిడి (barter system) సాధనాలుగా ఉండేవి.
ఋగ్వేద కాలంనాటి వారు భూమిని సాగు
చేసిన వారు. ఋగ్వేద కాలానికి ఏ పరమైన [illegible]
సాహిత్యంలో కన్పించదు.
ఇతర వృత్తుల విషయానికి వస్తే
ఋగ్వేదంలో వృత్తి నిపుణుల ప్రస్తావన చాలా అరుదుగా
ఉంది. ప్రస్తావించబడిన వాటిలో చర్మకారులు, వడ్రంగులు

← For details ... 19 publication

[illegible] నులు, [illegible] సాలెలు, [illegible]
పాలు పడే వారు. ఈ కాలంలో ప్రారంభంలో ప్రజల
తెగ (clan or vis) ఉమ్మడి ఆస్తిగా ఉండేది.
తెగ ఆస్తిగా ఉన్న భూమి క్రమంగా ఆస్తిగా
మార్పు చెందినది. దీంతో ప్రధానంగా తెగ
కుటుంబాలకు సంపదకు మూలమైనది. వైశ్యులు
(vaisyas) (వీరు ప్రాథమికంగా వ్యవసాయం చేయువారు)
సమాజంలో భూమి నుండి ఆహారాన్ని ఉత్పత్తి చేసే
వారు. దీంతో వారి సంపదకు నిలయమై,
క్షత్రియులకు, బ్రాహ్మణులకు ఆహార ధాన్యాలు
అందించే వారయ్యారు. ఎందువల్లనంటే క్షత్రియులు,
బ్రాహ్మణులు ఆహారోత్పత్తిలో పాలుపంచుకోలేని
వారు కాదు. పండించిన ఆహార ధాన్యాలలో
వైశ్యులు కొంత భాగం తమ భూమిని
కాపాడేవారైన క్షత్రియులకు, పైలోకంగా
మార్గదర్శకులైన బ్రాహ్మణులకు పన్ను
గా ఇవ్వడం ప్రారంభమైన ఆర్థిక వ్యవస్థ

ఋగ్వేద కాలం

లోహ పని వారు, నేత పని వారు, అగ్నిక పనివారు.
కుమ్మరులు ఉన్నారు. వడ్రంగులు నీటి బుంగలు,
పల్లకీలు, ఆటసామాగ్రి చెక్క వస్తువులు ~~[illegible]~~ మొదలైనవి
తయారుచేసేవారు. వడ్రంగులు రథచక్రములు, రథములు
చెక్కబొమ్మలు, కొయ్యనాగళ్లు, బండ్లు, గృహనిర్మాణ
సామగ్రి చేసేవారు. లోహకారులు ఆయుధములు,
పనిముట్లు, ఆభరణములు తయారుచేసేవారు. ఋగ్వేదంలో
అయస్ (ayas) అనే లోహం ప్రస్తావించబడింది. ఇది రాగి లేదా
కంచుగా భావించబడుతోంది. నేత పని ఆ రోజులలో గృహ
పరిశ్రమగా ఉంది. నేత పనిలో స్త్రీలు ~~[illegible]~~ నిపుణులుగా ఉన్నారు.
[illegible] నుండి [illegible] ఉన్నవారికి సులువుగా [illegible]*
[illegible], [illegible] మొదలైన అగ్నికపనివారు [illegible].
[illegible] కులాల (kulala) అని ఋగ్వేదంలో పేర్కొన
బడింది. ఇనుప యుగానికి ముందున్న పెయింటెడ్ గ్రే వేర్
(PGW) దశలో ఋగ్వేద కాలం సమకాలీనం (coincide)
అయి ఉంది. హర్యానాలోని భగవాన్పుర, పంజాబులోని
మరి 3 సైట్స్ వద్ద జరిపిన త్రవ్వకాలలో PGW సామగ్రి
బయల్పడింది. వీటి కాలం 1600 BC to 1000 B.C.

ఋగ్వేద కాలంలో [illegible] (పశు [illegible])

మలి వేద కాలం

వైశ్యులు వృత్తి సంఘాలవలె ఏర్పడినారు. ఋగ్వేదంలో
శ్రేష్ఠులు ~~[illegible]~~ జరిపినట్లుగా ఋగ్వేద ప్రస్తావించిన
సందర్భాలు లేవు. వైశ్యులు చేసే వ్యాపారాల్లో ~~[illegible]~~
వాణిజ్యం, కొంత వడ్డీల వ్యాపారాలు, భూస్వాములకు
మాత్రమే సంపద లభించేది, వ్యవసాయంలోని
వృత్తులలో ఉన్నవారికి సంపద నుండి భాగాలు ఉండేవి.
ఉన్నత [illegible] ఉండేవారు. అందువల్ల వారు
పట్టణాల అభివృద్ధికి దోహదపడలేక పోయారు.
గ్రంథాలలో 'నగర' ప్రస్తావన ఉన్నా, మలి వేదకాలం
చివరి దశలో మాత్రమే పట్టణీకరణ లక్షణాల
ప్రారంభ సూచనలు గోచరిస్తాయి. అప్పటికి
హస్తినాపూర్ (మీరట్), కౌశాంబి (అలహాబాద్)
ప్రాథమిక స్థాయి పట్టణాలుగా రూపు దిద్దుకొన్నాయి.
వృత్తికారులు ముఖ్య జీవనాధారం ~~[illegible]~~
అయిన వర్తకం నుండి రాకుండా పెరుగు పరిశ్రమలు. వృత్తులు
వాణిజ్యం ~~[illegible]~~ అభివృద్ధి చెందాయి.
వడ్రంగులు, బంగారు తయారీ పనివాళ్లు, కుమ్మరుల పనులు

* ఋగ్వేదం · వేద కాలం 1600 BC TO 1000 B.C.

ఈ కాలం నాటి సైట్స్ (sites) ఋగ్వేద కాలం నాటి తొలిదశ విస్తరణ లేదు.

ఈ వృత్తి పనివారిలో ఏ వర్గం వారు ఉండా సమాజంలో లేకున్న స్థాయి వారిగా ఉండేవారు.

అయితే అప్పట్లో కొన్ని వర్తక కార్యకలాపాలు మాత్రం ఉండేవి. ఋగ్వేదంలో సముద్రానికి సంబంధించిన ప్రస్తావనను బట్టి R.N. నంది సముద్ర వర్తకం ఉండేదని చెప్పగా, R.S. శర్మ ఈ ప్రస్తావనను బట్టి సముద్ర వర్తకం ఉందని చెప్పలేమన్నారు. వర్తకంలో నాణ్యాలు చెలామణి ఉండేవి కావు. వస్తు మార్పిడి (barter system) అమల్లో ఉండేది. ఇంద్ర విగ్రహం విలువ 10 ఆవులని పేర్కొన బడినట్లు తెలుస్తున్నది. 100 నిష్కాస్ (Nishkas) బహుమానంగా ఇచ్చినట్లు పేర్కొనబడి దానిని బట్టి ఈ భావన ప్రారంభ దశలో ఉన్నదని పండితులు భావిస్తున్నారు. ఋణం అప్పు ఇవ్వడం కూడా అప్పట్లో ఉన్నదని భావించబడింది. సంపద్వంతమైన సముద్రం నుండి ముత్యాలు, రత్నాలు మున్నగు వాని ప్రస్తావన ఋగ్వేదంలో ఉంది.

వడ్రంగులు, బంగారు లోహాల పనివాళ్ళు, సురల పనులు చేసేవారు, ద్వారపాలకులు, చర్మకారులు, కల్లులు, వేటగాళ్ళు, జాలరులు, వైద్యులు, రథచోదకులు, వజ్రాల తయారీవారు, ఖడ్గాల తయారీవారు, చాపల్లు నేసేవాళ్ళు, అత్తరు వాళ్ళు, రథాల తయారీవాళ్ళు, గొర్రెలు (వస్త్రాలు తయారు చేసేవారు) లోహపు పనివాళ్ళు, నేతగాళ్ళు, చర్మకారులు, కమ్మరులు మొదలైన వారి నిర్మాణాలు మలి వేద గ్రంథాలలో ప్రస్తావించబడింది. లోహపు పనివారి ప్రనాను లోహమును ఏమిటని తెలపడం కష్టం. వారు ఎక్కువగా రాగి లోహ పని చేసి ఉంటారు. ఇనుము అయినా నిప్పు మన్నది. ఈ కాలం చివరి నాటికి ఇనుము వాడకం కొంత వరకు ప్రారంభం (సీసం (lead), తగరం (tin) వంటివి వాడేవారు). నేత పని బహుశా స్త్రీలు ఎక్కువగా స్త్రీలు నేత పనిలో పాల్గొనేవారు. తోలు పని, కుమ్మరి పని, వడ్రంగి వంటి వృత్తి కార్యకలాపాలతో సంబంధం కలిగి ఉండేవన్న విషయం ఈ కాలంలో వీరి సమూహాలు ఏర్పడ్డాయి. మలి వేద కాల సాహిత్యంలో 'గణ' ప్రస్తావనల వల్ల, PGW కుండలు కనుగొన్న ప్రదేశాల బట్టి రాజులు రాజులు, రాజు భూపాలు మొదలైన వారి వల్ల ఈ కాలం ప్రజలు

ఋగ్వేద కాలం

ఋగ్వేద కాలంలో ఒక తెగ మొత్తం సర్వోత్తమం కోసం క్రతువులు నిర్వహించబడేవి. పశుసంపద కోసం, కుమారుల కోసం, ఇతర తెగలపై విజయం కోసం దేవుళ్ళను పూజించేవారు. తెగ నాయకులు సంపదను ఈ తెగలోని సభ్యులకు పంచిపెట్టడానికి అది ఒక సందర్భం.

మలి వేద కాలం

గాజు తయారీ తెలుసునని చెప్పవచ్చు. అయితే ఈ గాజు వస్తువులు సమాజంలో ప్రతిష్ఠ పెంచే సామగ్రిగా కొద్ది మంది మాత్రమే వాడి ఉండవచ్చు. మెరుగు గాజుల [illegible] నలుపు-ఎరుపు కుండలు, నల్లచారల బూడిద రంగు [illegible] బూడిద వర్ణ (PGW) కుండలు [illegible] విభిన్నంగా [illegible] మలి వేదకాలంలో చేతివృత్తులలో ప్రత్యేకీకరణ (అధిక ప్రావీణ్యత) సంతరించుకున్నదని చెప్పవచ్చు. స్థిర వ్యవసాయంలో వస్తువుల పెరగడం వలన, ఆహార ఉత్పత్తి మిగులు లభ్యత కూడా పెరగడం ఈ ప్రత్యేకీకరణను సాధ్యం చేసి ఉంటుంది.

మలి వేద కాలంలో వర్తకం వృద్ధి చెందినట్లు కనిపిస్తుంది. వర్తకులు. దూర ప్రాంతాలకు వెళ్ళే వర్తకుల సమూహాలు (caravans), సముద్ర వర్తకం కూడా వేద గ్రంథాల్లో ప్రస్తావించబడ్డాయి. పశ్చిమ [illegible] సముద్రం, [illegible] సముద్రం మొదలైన ప్రస్తావనలున్నాయి. చేతివృత్తుల వారికి శ్రేణులు ఏర్పడ్డాయి. పెద్ద మలివేద గ్రంథాలలో శ్రేష్ఠి (శ్రేణి అధినేత) ప్రస్తావించబడింది. వడ్డీ వ్యాపారం జరిగినట్లు తెలుస్తున్నది. నిర్దిష్టమైన కొలతలు, తూనికలు వాడకంలో ఉన్నట్లు తెలుస్తుంది. నిష్క, శతమాన [illegible] ప్రమాణాలు. నాణేలు వాడకంలో ఉన్నట్లు ఆధారాలు

వేరెన్నో ప్రమాణాలు. నాణేలు వాడకంలో ఉన్నట్లు ఆధారాలు లభ్యమవలేదు.

మలివేద కాలంలో ఋగ్వేద కాలం నాటి మార్పిడి విధానం, ధనం సంపదలు కూడ మార్పులు చెందినట్లు కనిపిస్తాయి. యుద్ధ దోపిడీ ధనం రాజన్య, ~~వైశ్య~~ విశ్ పంచుకోవడం ప్రాధాన్యత కల్గివుంది. దోపిడీ ధనంలో గొంతే యాగాల తర్వాత విందులకి ఖర్చు చేసే వారనడానికి అధిక ఆధారాలు దొరుకుతున్నాయి. విశ్ ల ప్రత్యేకంగా భాగ 'ఇవ్వబడ్డ' చాల అరుదుగా మాత్రమే ప్రస్తావనలున్నాయి. అందువల్ల యుద్ధ దోపిడీ ధన సంపదం ఎక్కువగా రాజన్య. ప్రభువులకే పరిమితమై ఉండవచ్చు. గతంలో ఉన్న అసమాన సంపదలు ఈ యుగంలో బాగా పెరిగాయని చెప్పవచ్చు.

బలి స్వభావంలో కూడ పలు మార్పులు కనిపిస్తాయి. అది స్వచ్ఛంద కానుకల రూపాన్ని కోల్పోయి, కొన్నిసార్లు బలవంతంగా కూడా వసూలు చేయబడేదని తెలుస్తుంది. రాజులు, పరిపాలనా వ్యవహారాల కోసం వాడబడేది.

ఈ మలివేద కాలంలో యాగాల ప్రాధాన్యత, వాని సంఖ్య పెరగటం చేత, అది అటు సాధారణ ప్రజలలో పెరుగుదలకి, ఇటు రెండు ఉన్నత వర్గాల (క్షత్రియులు, బ్రాహ్మణులు) దగ్గర సంపద పోగుపడటానికి దారితీసింది. తద్వారా ఆర్థిక అసమానతలు ఎక్కువ పెరిగాయి.

ఋగ్వేదంలో కేవలం బంగారం, రాగి, తగరం మాత్రమే పేర్కొనబడగా, మలివేదాల్లో తగరం, సీసం, వెండి, ఇనుము పేర్కొనబడ్డాయి. యుద్ధాల్లో అలాగే వ్యవసాయ పనులకి ఇనుము వస్తువు వాడుకోవడం మొదలైంది.

మలివేదకాలంలో వివిధ వృత్తుల వాళ్ళు కొంత కనిపిస్తారు. అదృష్టం చెప్పేవాళ్ళు, వేణువు ఊదేవాళ్ళు, నృత్యకారులు, సర్కస్ చేసేవాళ్ళు మొదలగు వారు పేర్కొనబడ్డారు.

— ◦ —

Gist

ఋగ్వేద కాలం

1) పశుపోషణ ప్రధానం
   వ్యవసాయం ద్వితీయం
   గోమత్, గవిష్టి, గోధూళి, దుహిత్రి
   గోపతి, గోత్ర, గోఘ్న

2) <u>వ్యవసాయం</u> : లాంగాల, సిర
   కర్షణులు, ఇనుము తెలీదు,
   5 ఋతువులు .. ఋగ్వేద చివరి దశలో
   వ్యవ సాయం స్థిరపడింది.. ఒకే పంట
   యవ (బార్లీ) .. భూమి ఇంకా ప్రైవేటు
   ఆస్తిగా మారలేదు.

3) పశుపోషణతో పాటు వ్యవ > పాక్షిక సంచార
   ఉప, ఫుటార్, ప్ర ఆవాస

4) యుద్ధ దోపిడి సాయకం   తుల్లి, పురీ కూడా యుద్ధ
   దాస & దాసీలు పొందేవ

5) Barter system & గోవులు

6) భూమి ని సొంతంగాచే సాగు .. దానం & విక్రయం
   ఒప్పించబడు.

7) ఇతర వృత్తికారుల ప్రస్తావన చాలా తక్కువగా
   లోహ <u>శిల్ప</u>, వడ్రంగం, కుమ్మరి, చర్మ
   ↓ గృహ పరిశ్రమగా ఉత్ప. స్త్రీలు

8)

మలివేద కాలం

1)

హరప్పా నాగరికత

Q: Analyse the elements of urban civilisation in the Harappan culture: what factors were responsible for its decline.

జ: హరప్పా, మొహెంజదారో, కాలిబంగన్, లోథల్, సుర్కొటడా, ధోలావిరా మొదలైన సైట్స్ వద్ద చేపట్టిన భారీ త్రవ్వకాలు, మనకు హరప్పా నాగరికత యొక్క వివిధ అంశాలైన పట్టణ ప్రణాళిక, ఆర్థిక వ్యవస్థ, సాంకేతిక రంగం, మతం మొదలైన వాటిని గూర్చి మనకు చక్కని అవగాహన కల్పించాయి.

నగర జీవన పట్టణ నాగరికత సాంస్కృతిక పరమైన వికాసాలు నగర ప్రణాళికలో కొట్టొచ్చినట్లు కనిపిస్తుంది.

1. Town planning: సింధు- సరస్వతి నాగరికతకు సంబంధించిన నగరాల/పట్టణాల శిథిలాలలో కొట్టొచ్చినట్లు కనపడే అంశమేమిటంటే వీధులు, భవనాలు తూర్పు- పడమర దిశలలో ఉత్తర- దక్షిణ దిశలలో చక్కగా అమరి ఉండటం. వీధులను దూరం నుంచి చూస్తే నగరమంతా అడ్డుగా చదరాలుగా విభజించబడిందా అన్నట్లు ఉంటుంది. నివాస ప్రదేశాల మీద క్రమబద్ధమైన ప్రణాళిక మొదటి పెద్ద నగరాలలో అకస్మాత్తుగా కనిపించేవేమీ కాదు. అంతకుముందు కాలంలోనే ఇది బాగా పాదుకుపోయినది. కోటదిజి, కాలిబంగన్

హరప్పా, కాలిబంగన్, ధోలవీర, నౌషరో వంటి చోట్ల జరిపిన త్రవ్వకాల వల్ల ఇది తెలుస్తోంది. ప్రధాన వీధులు ఒకదానితో ఒకటి లంబంగా ఖండించుకుంటూ జన వాసాలను కొన్ని భాగాలుగా విభజిస్తాయి. వీధుల వెడల్పు కూడా ఒక నియమిత సూత్రం ప్రకారం నిర్ధారించబడ్డు కనబడుతుంది. [ఉదాహరణకు కాలిబంగన్ వద్ద చిన్న సందులు 1.8 మీ వెడల్పు ఉంటే వీధులు 3.6 మీ, 5.4 మీ, 7.2 మీ వెడల్పు కలిగి ఉన్నాయి]

మొదట్లో అన్ని నగరాలు

పడమర వైపున ఎత్తైన దుర్గము, తూర్పువైపున దిగువ నగరము (పట్టణము)గా ఒకే రకమైన నిర్మాణ పద్ధతిలో ఉండి, దుర్గములో పాలకులు, సేవలందించే పౌరులు ఉండేవారని భావించబడింది. దిగువ నగరములో వివిధ వృత్తులకు సంబంధించి వర్గాలు ఉండేవని భావించబడింది. కాని పెద్ద ప్రజా భవనములు, మార్కెట్లు, పెద్ద, చిన్న ప్రైవేటు భవనాలు, వృత్తుల వర్గాలు అన్ని ప్రదేశాల్లో కనుగొనబడటం వల్ల ఈ భావన సరికాదని తేలింది.

నగర నాగరికత

1) పట్టణ నిర్మాణం
2) గ్రిడ్ వ్యవస్థలో రోడ్ల నిర్మాణం
3) డ్రైనేజి వ్యవస్థ
4) నివాసాలు
5) ప్రజా కట్టడాలు — మహా స్నాన వాటిక; ధాన్యాగారాలు (మిగులు ధాన్యం - నగర జీవనానికి మూలం); ఓడరేవు
6) వర్తక వాణిజ్యాలు
   పరిశ్రమలు
   హస్తకళలు
7) విలాస జీవిత చిహ్నాలు
8) వృత్తుల్లో వెలువడ్డ ఆచారాల్లో మార్పు - నగర జీవితం
   composite culture అవి

(హరప్పా, మొహంజదారో, కలిబంగన్

నగర నిర్మాణం

① నగరాల్లో రెండు ప్రధాన భాగాలు - ~~మొదటిది~~ మెరక ప్రాంతంలో (పడమర వైపున) ~~కోట~~ (దుర్గం) (citadel), ~~ప్రధాన~~ పల్లపు ప్రాంతంలో పౌర నివాసాలు కన్పిస్తాయి. ప్రధాన భవనాలన్నీ దుర్గం~~కోట~~ ఆవరణలో ఉన్నాయి.) గోడలు గానీ ఇళ్ళు ఇటుకలతో కట్టి, పైన పండు ఇటుకల తాపడం చేశారు (ప్రధాన వీధులు ఉత్తర దక్షిణాలుగా, ~~ఉప~~ ఉపవీధులు తూర్పు పడమరలుగా ఉండటంతో నగరాన్ని చిన్న చిన్న (దీర్ఘ చతురస్రాకార) బ్లాకులుగా Blocks విభజించినట్లు కన్పిస్తాయి.) కాని ధోలవీర, బనావలి (ప్రదేశాల వద్ద) కూడా గోడ కట్టిన (mound) మెరక ప్రదేశం ఒక్కటి మాత్రమే ఉండి అది లోపల ~~విభ~~ 3, లేదా 4 భాగాలుగా విభజించబడి ఉంది. చాన్హుదారో లో కూడా మెరక లేదు కాని, ఇతర నగర నాగరికతా కేంద్రాలలోవలె క్రైస్తవ పూర్వ, కాలిన ఇటుకలతో నిర్మించిన మొహంజదారో, హరప్పా, కలిబంగన్, ఇళ్లు ఉన్నాయి.

సుదీర్ఘమైన జరిపిన త్రవ్వకాలు (నగరానికి ~~ఉ~~ నాలుగు ప్రధాన మార్గాల వద్ద పెద్ద గేట్లు లేదా ఉరద్వారములు ఉన్నట్లు తెలుస్తున్నది.) ఈ గేటు మార్గము లోపల పైన కత్తుల గదులు కూడా ~~ఉన్నట్లు~~ ఉన్నాయి.

వీధులు - డ్రైనేజీల నిర్మాణం: ప్రణాళికా బద్ధంగా అభివృద్ధి (ఆ)
నిర్మించబడిన వీధులు, ఉప వీధులు డ్రైనేజీ సదుపాయాలు కలిగివుండటం హరప్పా నాగరికతలో అత్యంత ఆశ్చర్యమైన అంశాలు.

② వీధులు

నగరాలు, పట్టణాలు చక్కని ప్లానింగ్ తో వీధులు ఒకదానికొకటి లంబకోణాలలో ఖండించుకొనుచు ఉన్నాయి. వీధుల వెడల్పు కూడా ఒక నిర్దిష్ట నిష్పత్తిలో ఉంటాయి. అనగా చిన్న సన్నని వీధి వెడల్పు ఒక యూనిట్ అనుకుంటే మిగిలిన వీధులు రెండు రెట్లు, మూడు రెట్లు వెడల్పు కలిగి ఉంటాయి. ఉదాహరణకు కాలిబంగన్ వద్ద (ఉప వీధులు) చిన్న సందులు 1.8మీ వెడల్పు ఉంటే, వాని కంటే వెడల్పైన వీధులు 3.6మీ, 5.4మీ, 7.2మీ. వెడల్పు కలిగివున్నాయి. ఈ నాగరికతలో వీరు ఎంతటి 'సివిక్ సెన్స్' (civic sense) కలిగివున్నారంటే, నాగరికత బాగా పరిఢవిల్లిన కాలంలో వీధుల లోకి ఇళ్లు ఏ మాత్రం ఎందుకు చొచ్చుకు వచ్చేవి కావు. అటువంటి పట్టణ ప్రణాళిక 19వ శతాబ్దంలో లండన్, పారిస్ నగరాలలో కూడా లేదని పండితుల అభిప్రాయము.

వీధుల్లో దీపపు స్తంభాలు

③ డ్రైనేజి

చిన్న పట్టణాలు, గ్రామాలు కూడా చక్కని డ్రైనేజి వ్యవస్థను కలిగివున్నాయి. దీన్ని బట్టి ఆ కాలపు ప్రజలు పారిశుద్ధ్యం పట్ల, ఆరోగ్యం, పరిశుభ్రతల పట్ల ఎంత చక్కని అవగాహన కలిగివుండే వారో

స్పష్టమౌతుంది. ఇళ్లలోని స్నానపు గదులు, మరుగు దొడ్ల నుండి చిన్న డ్రైనేజి కాలువలు, ప్రక్క ఉపవీధులలోని డ్రైనేజి కాలువలను కలుపబడ్డాయి.

ఈ ఉపవీధులలోని డ్రైనేజీలు ప్రధాన వీధులలోని పెద్ద డ్రైనేజ కాలువలలో కలుపబడ్డాయి. ఈ డ్రైనేజి కాలువలు కాల్చిన ఇటుకలలో నిర్మించబడి ఇటుకలతోగాని, రాతి పలకలతోగాని కప్పబడి ఉన్నాయి. కార్బెల్డ్- ఆర్చ్ ఆకారములో నున్న (corbelled -arch) డ్రైనలు కూడ కనుగొనబడ్డాయి. అటువంటి వాటిలో ఒకటి 6 అ।। లోతు గలిగి ప్రధాన డ్రైనేజిగా పనిచేస్తూ మురుగు నీరు నంతటిని పట్టణము బయటకు తీసుకు పోతుంది.

ప్రాణవాళ్ళ కూడా ఉన్నాయి.

ప్రధాన మురుగు డ్రైనేజి కాల్వలు, అక్కడక్కడ నిర్మిత దూరము లలో వర్తులాకారపు గుంటలు ~~(pits)~~ (sump pits) (ఘన పదార్థాలను గ్రహించుటకు) ఏర్పాటు చేయబడినాయి. వీటిని నిత్యం సమయానికి శుభ్ర పరిచేవారు.

7.4.08 (4) వివిధ రకముల కట్టడములు: చిన్న, పెద్ద ఆవాసాల (settlement) వద్ద జరుపబడిన త్రవ్వకాలలో అనేక రకముల ఇళ్లు, ప్రజాభవనములు బయల్పడినాయి. ఆర్కిటెక్చర్ ను బట్టి వీటిని 3 రకములుగా పేర్కొనవచ్చు

i) ప్రైవేటు ఇళ్లు (ii) ~~పెద్ద~~ చిన్న చిన్న నిర్మాణాలలో పరివేష్టితమైన పెద్ద ఇళ్లు (iii) భారీ ప్రజా నిర్మాణాలు

నివాస భవనముల పరిమాణముల లో చాల వ్యత్యాసములు కనపిస్తున్నాయి. వీని లో ఒక గది మాత్రమే కలిగియున్న నివాసముల నుండి వరండా లో కూడి 12 గదులు కలిగివున్న ఇల్లు కూడ ఉన్నాయి. ద్వారములు, కిటికీలు సాధారణముగా ప్రధాన వీధుల లోకి తెరుచుకొనక, ఉప వీధులలోకి మాత్రమే తెరుచుకొనే విధంగా ఏర్పాటు చేయబడినాయి. ముఖ ద్వారము వద్ద ఒక గోడ గాని, గది గాని కట్టబడి గృహంలోనికి చూచే అవకాశం లేకుండా చేయబడింది. ముందు వరండాలో జరిగే కార్యకలాపాలు, వీధులలో నడిచి వెళ్లేవారికి కనబడకుండా ఉండేందుకు ఏర్పాటు చేయబడింది.

Survival

నేటి-గంగా మైదాన ప్రాంతాలలోని సాంప్రదాయక ఇళ్ల నిర్మాణంలో ఈ నాటికి కూడా ఈ పద్ధతిని కొనసాగిస్తున్నారు.

పెద్ద ఇళ్లు రెండంతస్తుల నిర్మాణాన్ని కలిగి ఉన్నాయి. కొంతమంది పండితులు కొన్ని ఇళ్లు మూడంతస్తుల నిర్మాణాన్ని కలిగి వుండేవని అభిప్రాయపడ్డారు. గదులలో నిప్పు గూడు (hearth) సాధారణంగా కనిపిస్తుంది. ప్రతి ఇంటికి ఒక స్నానపు గది ఉంది. కొన్ని సందర్భాలలో మొదటి అంతస్తులో కూడ స్నానపు గది కనుగొనబడింది. ఇంటి తలుపులు కొయ్యతో చేయబడ్డాయి. కొన్ని తలుపులు, కొయ్యపాటి నగిషీ చెక్కబడి ఉన్నాయి. మొహంజొదారోకి

పెయింటింగ్ చేయబడి ఉంది. గోడ ద్వారము వద్ద
ఏర్పాటు చేసిన ఇటుక సాకెట్ (socket)
తలుపునకు ఇరుసువలె పని చేసెడిది.
వెలుపల, రెండు (2) అంతస్థులకు గల కిటికీలు
చిన్నవిగా ఉన్నాయి. ఇంటికి, ఇంటికి మధ్య
ఎవరికి చెందని కొంత ఖాళీ ప్రదేశం ఉంది.
దాదాపు ప్రతి పెద్ద ఇంటి వరండాలో ఒక
బావి ఉంది. ఈ బావి అంచున గల ఇటుకలపై
ఉన్న లోతైన అరుగుల ఆనవాళ్లు, నీరు పైకి
లాగుటకు త్రాళ్లు వాడేవారని తెలుస్తుంది.
బకెట్ బహుశా తోలుతో చేసింది కాని,
కొయ్యతో చేసింది కాని అయి ఉండవచ్చు.

(ప్రైవసీ + పర్యావరణం గాలి వెలుతురు బాగా వస్తాయి.)

(గిలక వాడలేదని)

(5) ప్రజా భవనములు: పెద్ద నగరాలలో భారీగాను,
ప్రత్యేక తరహాలోను ఉన్న కొన్ని నిర్మాణాలు
బయల్పడినాయి. వాటి ప్లానులోను, నిర్మాణంలోను
వాటి ప్రత్యేక స్వభావం కనబడుతుంది.

మొహంజదారో వద్ద మెరక ప్రదేశం
గల దుర్గము యొక్క అద్భుతమైన అంశమేమిటి
గ్రేట్ బాత్ (స్నానపు వాటిక). చక్కని ఇటుక
నిర్మాణము గల ఇది 12 మీ పొడవు, 7 మీ వెడల్పు
3 మీ. లోతును కలిగి ఉంది. లోనికి దిగుటకు వీలుగా

దీనికి రెండు వైపుల మెట్లు న్నాయి. ఈ స్నాన వాటిక
ఫ్లోరింగుకు కాల్చిన ఇటుకలు వాడబడి, అంచులను జిప్సమ్
మోర్టార్ (gypsum mortar) లో బిగించ బడ్డాయి. ఇటుక
క్రింది, బయటి గోడలకు మట్టి లారు (bitumen)
పూయబడి, నీరు ఇంకి పోకుండ వుండేందుకు ఏర్పాటు
చేయబడింది. ప్రక్కన గదిలో ఉన్న ఒక పెద్ద
బావి నుంచి ఈ స్నానవాటికలోనికి నీరు సరఫరా
అయ్యేది. స్నానవాటికకు ఒక మూల ఉన్న బయటకుపోయే
ద్వారము మార్గము (out let) ద్వారా నీరు డ్రైనేజి కాల్వలోకి
పోయి మెరక ప్రాంతం ~~పడమ~~ (mound) పడమర
వైపు ~~గా~~ న విడిచిపెట్టబడేది. ఈ స్నాన వాటికకు
చుట్టూ పోర్టికోలు, గదుల సముదాయము వుండి, పై
అంతస్తుకు పోవడానికి మెట్లు ఉన్నాయి. పురావస్తుశాస్
త్రజ్ఞులు, కర్మకాండల సందర్భంగా స్నానం
చేయుటానికి ఈ గ్రేట్ బాత్ ఉపయోగించేవి
వారని చరిత్రకారుల అభిప్రాయం.

మొహెంజదారో ~~లో~~ గ్రేట్ బాత్‌కు పడమర వైపున,
27 బ్లాకుల సముదాయము ధాన్య నిర్మాణముగలది
ఉన్నది. ఇది చిన్న చిన్న అరలుగా గోడలతో
విభజింపబడి ఉంది. ఈ ~~ధాన్యపు గిడ్డంగి వంటి~~
~~నిర్మాణం~~ ఇది తూర్పు పడమరలుగా 50 మీ
పొడవు, ఉత్తర - దక్షిణముగా 27 మీ వెడల్పు
కలిగివుంది. ధాన్యపు గిడ్డంగి వంటి నిర్మాణమే

హరప్పా, కాళీబంగన్, లోథల్ ల వద్ద
కనుగొనబడ్డాయి. ఈ నిర్మాణాలు ధాన్యాలు
నిల్వ చేయుటకు ధాన్యాగారములు (granaries)
గా ఉపయోగపడి ఉంటాయని భావించబడింది. (
హరప్పా వద్ద, ధాన్యాగారానికి దక్షిణాన, ఇటుకలతో
నిర్మించిన వలయాకారపు ప్లాట్‌ఫారముల వరుస
ఉంది. త్రవ్వకాలలో [struck-through] ఈ ప్లాట్‌ఫారాలలోని ఒక
దాని మధ్యలో పెద్ద కొయ్య (రోకలి) కల్వాలు (mortar)
లాంటి చిప్పలు కన్పించాయి. ఇటువంటి రోకలిని
ధాన్యాలు నుంచి పొట్టు తీయుటకు వాడేవారు.

లోథల్ వద్ద బయల్పడిన ఓడరేవు (dockyard)
ఇంతవరకు [struck-through] ప్రాముఖ్యతను సంతరించుకున్న
నిర్మాణాలు. ఇది 223 మీ. పొడవు, 35 మీ వెడల్పు
8 మీ. లోతును కలిగివుంది. దీని ఉత్తర గోడలో [struck-through]
(ఈ కాలువ నదితో కలుపబడింది)
12.3 మీ. వెడల్పైన కాలువ ద్వారా నీరు లోనికి వచ్చే
సదుపాయం వుంది. ఎక్కువైన నీరు పోవడానికి
మార్గము (spillway) కూడా తెలుసు. ఇక్కడనుంచి
పంటలు, పూసలు, బొట్టు సరుకుల ఎగుమతి, దిగుమతులకు
ఉపయోగించిన ఓడరేవుగా భావిస్తున్నారు. ఈ ఓడరేవు
[struck-through] నున్న గోదాములో పెద్ద సంఖ్యలో ముద్రలు
(seals) కనుగొనబడ్డాయి. దీనిని బట్టి పండితులు
హరప్పా నాగరికతలో లోథల్ పెద్ద వర్తక కేంద్రంగా
విలసిల్లినదని భావిస్తున్నారు. (ఆఫ్ఘనిస్తాన్?) [illegible]

బలూచిస్థాన్‌లోని [illegible] (Kotka Koh) ([illegible]), బాలకోట్ (Balakot) [illegible]

No need

నిర్మాణానికి వాడిన వస్తు సామాగ్రి: (ప్రజలు ...)

నిర్మాణానికి వాడిన ముడిసరకు సామాగ్రిలోను, ఇళ్లు నిర్మించిన శైలిలోను చాలా వైవిధ్యం కనిపిస్తుంది. (alluvial) ఒండ్రుమట్టి మైదానం (ఎక్కువ ప్రాంతాలలోని ఎక్కువ ఆవాస ప్రదేశాలు బయల్పడినాయి) లో నిర్మాణ సామాగ్రిగా మట్టి ఇటుకలు, బట్టీలో కాల్చిన ఇటుకలు కలప, రెల్లు గడ్డి వాడబడినాయి. కచ్, సౌరాష్ట్ర ప్రాంతాలలో, రాతి గుట్టల సమీపాన, రాళ్లు దొరికే అవకాశం ఉంటే కనుక ఇటుకల స్థానంలో బాగా చెక్కిన రాళ్లను ఉపయోగించారు. ఇళ్ల నిర్మాణానికి ఉపయోగించిన ఇటుకల సైజు 7½ × 15 × 30 సెం.మీ. ఉంది. అయితే రక్షణ కోసం, దుర్గములుగా నిర్మించబడిన గోడలకు ఉపయోగించిన పెద్ద సైజు అనగా 10 × 20 × 40 సెం.మీ. కొలతలు గల ఇటుకలను వాడారు. రెండు రకాల ఇటుకలలో మందమునకు రెట్టింపు వెడల్పు. వెడల్పుకు రెట్టింపు పొడవు ఉన్నాయి.

తలుపులు, కిటికీలు కలపతోను, చాపలతోను చేయబడ్డాయి. ఇళ్లలో ఫ్లోరింగ్ (నేల) గట్టిగా కొట్టిన మట్టి ఉండి దానిపై తరచూ అలికేవారు. స్నానపు గదులు, డ్రైనేజీలు కాల్చిన ఇటుకలతో గాని, రాతితో గాని నిర్మించేవారు. కొన్ని గదులు ఇటుకలతో గాని, పెంకు ముక్కలతో గాని ఫ్లోరింగ్ చేయబడినవి. పై కప్పు శిథిలాలు చాలా చాలా తక్కువగా కనిపించాయి. ఇంటి పై కప్పులు, కలప దూలాలపై రెల్లు గాని, బురద మట్టి గాని

కప్పబడి ఉంటేవి. అయినగా తెలుక నార్న్యములను
లేసు (lace) గా గాని, లేదా పాదుకంగా
నార్న్య చెట్లుగా కలపను ఉపయోగించవచ్చును.

హరప్పా నాగరికత - మతము

మతమునకు సంబంధించి సాధారణంగా రెండు అంశాలుంటాయి. అవి ఒకటి భావనా పరమైనది (వేదాంత మత తాత్వికత పరమైనది) రెండు ఆచరణాత్మకమైనది (క్రతువులు, కర్మకాండలకు) సంబంధించినది. మొదటిది సాహిత్యంలో ప్రతిబింబిస్తే, రెండవది భౌతిక వస్తువుల అవశేషాలను బట్టి అవగాహన కల్పిస్తుంది. హరప్పా నాగరికత యొక్క లిపిని మనం చదవలేకపోతున్నాం కాబట్టి ఆనాటి ప్రజల మతపరమైన భావనలు గురించి చెప్పటం కష్టం. కాని ఈ నాగరికత ప్రదేశాల్లో బయల్పడిన పురావస్తు సంబంధిత అవశేషాలను బట్టి (అనగా ముద్రలు, ప్రతిమలు, టెర్రకోట బొమ్మలు, రాతి బొమ్మలు [illegible]) ఆనాటి ప్రజల విశిష్టమైన మతాచారాల గురించి కొంత అవగాహన కల్గుతుంది.

అమ్మతల్లి (Mother Goddess): ~~హరప్పా ప్రజల~~

(1) అమ్మతల్లిని పూజించడం హరప్పా ప్రజల మతాచారాలలో ముఖ్యమైనది. పురావస్తు సంబంధమైన చిత్రకాళ్ళు, ఫైయన్స్ (faience), మట్టి ప్రతిమలు, అర్ధనగ్నంగా, [illegible] ఉన్న, నడుముకు వస్త్రాలు ధరించిన, విసనకర్ర [illegible] ప్రకారంగా [illegible], మెడకు పట్టీ ధరించిన స్త్రీమూర్తి [illegible] లభ్యమైనాయి. ఈ ప్రతిమలు (బొమ్మలు) అమ్మతల్లి ప్రతీకలని భావించబడింది.

కాళ్ళు వెడల్పు చేసి, తల్లి [illegible] గా [illegible] నగ్నంగా
ఉన్న స్త్రీ బొమ్మ ఉన్నాయి, గర్భములోంచి ఒక బిడ్డ
పెరుగుతున్నట్లు హరప్పా వద్ద లభ్యమైన ఒక
ముద్ర (sealing) పై ఉన్నది. దీనికి రెండో

Survival
నరబలి

వైపున ఒక [illegible] చేతిలో కత్తి పట్టుకొని
నిలబడి ఉండగా, [illegible] కూర్చున్న స్త్రీ [illegible]
నమస్కరించి ఉన్నట్లు చిత్రించబడింది. ఇది
(2) భూమాతకు (Goddes of Earth) నరబలి
ఇవ్వటం ను చిత్రించినట్లు భావిస్తారు.
[illegible] లభించిన [illegible] రెండు రావి చెట్టు కొమ్మల మధ్య
ఒక స్త్రీ బొమ్మ ఉంది. (అమ్మతల్లి) వనదేవి.
(3) [illegible] పూజ చేసే [illegible], ఒక [illegible]

జంతుబలి

వరుసగా ఉంది. [illegible]
[illegible]
[illegible] భావించబడింది. కొందరు
[illegible] సహ [illegible]
[illegible], మరికొందరు [illegible] సహ
[illegible] అభిప్రాయపడ్డారు. [illegible]
[illegible]
[illegible]
(4) [illegible]
భావించబడుతోంది.

(5) పశుపతి (శివుని మూలము): మొగ దేవతలలో అతి

ముఖ్యమైన వాడు మూడు ముఖములను/ దేవతాముద్ర

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

ఈ మూడు ముఖముల దేవుడు జంతువులను/ శిలావిగ్రహములో

ఒక సింహాసనముపై పద్మాసనములో కూర్చొని

ఉన్నట్లుగా ఒక రాతి ముద్రిక దొరికింది.

ఈ దేవుడి చుట్టూ ఏనుగు, పులి, ఖడ్గమృగము,

అడవిమృగం ఉన్నాయి. అతని కాళ్ళ దగ్గర

రెండు జింకలున్నాయి. ~~[illegible]~~

కాబట్టి ~~[illegible]~~ దీన్ని బట్టి ఈ దేవుడిని పశుపతి

అని పండితులు భావిస్తున్నారు. ఈ దేవుడు చరిత్ర

కాలపు శివుడికి సమానం కావచ్చునని చరిత్రకారుల

అభిప్రాయం. శివునికి సంబంధించిన మూడు భావనలు

ఇక్కడ ప్రతిబింబిస్తున్నాయి. అవి (1) త్రిముఖ ముఖము

(trimukha) (2) పశుపతి (lord of animals)

(3) యోగీశ్వర. రెండు ముద్రలలో కనిపించే శివుడి

(proto type of Siva) ఆకారంలో జంతువుల మధ్య

నుండి [illegible]

చిత్రించబడింది. దీని వల్ల ఇతడు ~~[illegible]~~

ఫలవంత సంతాన దైవంగా (fertility God) [illegible]

[illegible]

(6) లింగపూజ [illegible] చెట్ల ఆరాధన: [illegible]

చెప్పటానికి ఆధారాలు కలవు. ఒకటి చెట్లను

పవిత్రమైన స్థానంలో ఉంచటం. రెండవది

చెక్కును ప్రత్యేకంగా పూజించలేదు. కొన్ని
ప్రాధాన్యత ఆత్మను (spirit) పూజించడం.
అనేక ముద్రల్లో రావి చెట్టు చిత్రించబడి ఉంది.
[అంతే కాకుండా రావి చెట్టు కొమ్మల మండపంలో
పూజింపబడి ఉంది. చాలా వరకు కృత్రిమ,
రావిచెట్టును కలిపి పూజించడం కూడా జరిగేవి.
(struck) పవిత్ర నాగదేవత సు
సంబంధించిన ముద్రలు మొదలైన అనేక చాలా
చాలా సందర్భాలలో చెట్టు కొమ్మల మధ్య ఒక
మానవుడు ఉన్నట్టు చిత్రించబడింది. దీని వల్ల
ఈ చెట్టు ఆత్మను ప్రకృతి మొండిదని భావించారు.
[ఇలా చాలా సందర్భాలలో పూజించే రావి చెట్టు
ముందున్నట్టు చిత్రించబడింది. ఇంకా కొన్ని
ఇతర సందర్భాలలో జంతువుల ఏదైనా ఇతర
జంతువు చెట్టు ముందు ఉన్నట్టు చిత్రించ
బడింది]

(8) జంతువుల పూజించడం: సింధు ప్రజల
మత విశ్వాసాలలో జంతువులను పూజించడం
కూడా ఒక భాగమే నని అనేక ముద్రలు, చిత్రాలు
ఫైయెన్స (faience) (పింగాణి వంటి) వస్తువులపై
నమూనాలు (పశువుల బొమ్మలు) బొమ్మలు, రాతి బొమ్మలు
స్పష్టం చేస్తున్నాయి. వారు పూజించిన జంతువులు
మూడు రకాలుగా ఉన్నాయి. (1) పౌరాణిక
సంబంధమైన జంతువులు. ఉదా: సగం మానవులు

సగం పక్షి ఆకృతి గలిగిన జంతువు

ఫలితి ని చిత్రించినట్లున్నది. ఇది సుమేరియన్

పురాణాల (Eabani) ఇయాబాని లేదా ఎన్కిడు (Enkidu)

అయి ఉండి. అక్కడ ఒక శరీరానికి చాలా జంతువుల

తలలు తగిలించబడి ఉన్నట్లు ఉన్నవి.

(ii) కల్పితమైన జంతు రూపాలు, ఇది పురాతన పురాణ సంబంధమైనది చెప్పి స్వప్నం. దీని కి యూనికార్న్ (Unicorn) మంచి ఉదాహరణ. హరప్పన ముద్రలలో అతి సాధారణంగా కనిపించే ఒంటి కొమ్ము పశువుని యూనికార్న్ అని పిలుస్తున్నారు. దీన్ని బట్టి ఇది సింధు ప్రజలకు సంబంధించిన కాల్పనిక భావన.

(iii) ప్రకృతి సహజమైన జంతువులు. ఇందులో నీటి గేదె, అడవి దున్న (bison), గంగడోలు వేలాడుతున్న పశువు (Zebu), ఖడ్గమృగాలు, గంగడోలు లేని పొట్టి కొమ్ములు గల పశువు, పులి, ఏనుగు. వీటిలో కొన్ని జంతువుల ముందు ఆహారపు పాత్రలు ఉన్నట్లు చిత్రించబడింది. వీటిని పూజించేవారని సూచిస్తుంది. అత్యున్నతమైన పూజలను పొందేవి.

(9) లింగ, యోని చిహ్నాలు: cone ( ) ఆకారపు స్థూపాలు ఆకృతులను అనేక చోట్ల కనుగొన్నారు. వీటిని బట్టి జననేంద్రియాలకు సంబంధించిన ప్రకృతి శక్తుల (పవిత్రమైన లింగ రూపంలో) సింధు ప్రజలు పూజించినట్లు కొందరు పండితులు (ముఖ్యంగా మార్షల్) భావించారు.

మొహెంజదారో లోని ఒక yogin చిన్న ఉంగరాల
వంటి బొమ్మ పెద్దగ లభ్యమైనాయి. కొందరు పండితులు
దీనిని యోని కి చిహ్నంగా భావించి యోని
పూజలు మొదలు ఆనాటి ప్రజలు నిర్వహించేవారు
అభిప్రాయ పడ్డారు. ఖర్జూర దేశ్ (Dales)
మొహెంజదారో నాగరికత లో లింగ, యోని పూజలు
ఆధారములు లేవని వాదించారు. అయితే
హరప్పా లో దొరికిన వస్తు లభ్యమైన ఒక చిత్రములో
ఒకే నాణెం పై ఒక వైపున లింగము, యోని
ఉన్నాయి. ఇది చరిత్ర కాలమునకు చెందిన
అవశేషములు ఉన్నట్లు ఉంది. దీనిని బట్టి
ఆ లింగము, యోని పూజ కొరకు ఉద్దేశింపబడినవని
తెలుస్తుంది. అవి వేరు వేరుగా పూజింపబడేవా?
అవి శక్తి సిద్ధి కొరకు ఉపాసనా ప్రతీకలుగా
భావింపబడేవా. అనే అంశాలు నిర్ధారించబడలేదు.

(10) తాయెత్తులు, తలిస్మాన్ (మంత్రములు). క్షుద్ర
శక్తుల (evil spirits) వల్ల సంభవించే
బాధలు ఉన్నట్లు నమ్మేవారు. వీటిని దరిచేరకుండా
రక్షణగా తాయెత్తులను ధరించేవారు.
బంకమట్టి తో చేసిన తీగ రాగి తో చేసిన బిళ్లలు
తాయెత్తులుగా ఉపయోగించేవారు.
మొదటి ఆధారముగా ఉన్న గద్దె బొమ్మ (అనేక జంతువుల
అభిప్రాయము కలిగిన యంత్రము (Talisman)

ఉపయోగించేదివారు.

(11) **అగ్నిపూజ**: కాలిబంగన్ వద్ద దుర్గము లోపల [illegible] ఇటుకల ప్లాట్‌ఫారముల పైన "అగ్ని గుండం" లు [illegible] తనిఖీ చేయబడినది. అగ్ని గుండం/హోమగుండం అనగా ఇటుకలతో కట్టబడిన గుండాలు. దీర్ఘచతురస్ర గుండం [illegible] వెడల్పు 75 x 55 సెం.మీ. ఈ గుండంలో [illegible], మధ్య భాగంలో [illegible] చేసిన స్తంభం వంటిది 30-40 సెం.మీ. ఎత్తు కలది అమర్చబడినది. ఈ గుండాలలో బూడిద, బొగ్గు, జంతువుల ఎముకలు [illegible] ఉన్నాయి. ఈ [illegible] గుండాలు వివిధంగా ఉన్నాయి (అంటే పూజ చేసే వారి [illegible] [illegible] ఉంటాయి. ఈ [illegible] [illegible] [illegible] స్నానము చేయుటకు [illegible] [illegible]. అనగా ఈ హోమగుండముల వద్ద [illegible] నిర్వహించేవారు, [illegible] స్నానం (ritual bath) చేయవలసి ఉండేది అని తెలియుచున్నది. ఈ కాంప్లెక్స్ (నిర్మాణ సముదాయము) [illegible] (వేదా కర్మకాండ) కేంద్రమని, [illegible] [illegible], [illegible] స్నానములు, అగ్ని [illegible] కర్మకాండలు చేసేవారని తెలుస్తుంది. [illegible] ([illegible])

పట్టణాలలోని చాలా గృహాలలో కూడా అగ్ని హోమ కుండాలను కనుగొన్నారు. వీనిని బట్టి ఈ ఇళ్ళ గృహస్థులు రోజూ హోమ కుండం ప్రైవేటు గా (వ్యక్తి పరమైన) పరంగా ఉపయోగించే వారని, బహిరంగంగా ఉన్న హోమ గుండాల ప్రదేశాలు పవిత్ర సామూహిక క్రతువుల నిర్వహించబడేవని భావిస్తున్నారు. హర్యానా లోని హిస్సార్ జిల్లాలోగల బనావలి (Banawali) వద్ద కూడా అగ్ని బలిపీఠాలు గల (fire-altar) హోమకుండం బయల్పడింది. ఈ హోమ గుండానికి చుట్టూ ఇటు కలు నిర్మించబడి ఇక చివర రహస్య ప్రదేశం (apse) వలె ఏర్పాటు చేయబడినది. ఇక్కడ కూడా ORY క్రతువు నిర్వహించబడేదని ఇది ముఖ్యమైనది. గుజరాత్ లోని లోథాల్ వద్ద కూడా అగ్ని కుండాలు. (హోమ కుండాలు) (fire-altars) బయల్పడినాయి. కాళీబంగన్ వద్ద తవ్వకాన జరిగిన హోమ గుండాలలో జంతు బలి చేయబడిన ఆధారాలు కారణంగా, ఈ గృహస్థుల కాలం నాటి హోమ గుండాలు వలయాకార రూపంలో కూడా ఉన్నాయి.
గుజరాత్ లోని మరొక ప్రదేశమైన రంగపూర్

వద్ద ~~ఉన్న~~ ~~గ్రామాలలో~~ జరిపిన క్షేత్ర పరిశీలనలో [illegible] గ్రామాల్లో అస్పృశ్యులు నివసించిన తావులనే వారి చెప్పిందానికి ఆధారాలు కనుగొనబడ్డాయి.

దీని బట్టి కొందరు పండితులు హరప్పన్ నాగరికత ~~వి~~ విలసిల్లిన ~~~~ ప్రదేశాల్లో వేలవేల ఏళ్లు వేలవేల మతవిశ్వాసాలను పాటించారని భావించారు.* ఉదాహరణకు కలిబాంగన్, లోథల్, బనావలి, రంగ్‌పూర్ (ప్రాంతాల్లో అగ్నిపూజ / అగ్నిక్షేత్రాలు లభించి) మతాచారాలుగా గోచరిస్తున్నాయి కనుక.

అగ్నిక్షేత్రాలు వేదకాలపు సంస్కృతిలో మతములో ~~ముఖ్య~~ కీలకమైన అంశం. వేదకాల ఆర్యులు, హరప్పా నాగరికత ప్రజలకంటే భిన్నమైన ప్రజలు. కలిబాంగన్ వద్ద లభ్యమైన ఆధారాలను బట్టి, ~~హరప్పా నాగరికత ప్రజల మతవిశ్వాసాలను~~, ~~ఆర్యులు~~ ఇక్కడకు వచ్చి, ఆ ప్రాంతాలలో స్థిరపడిన ఆర్యులు, హరప్పా నాగరికత ప్రజల మతవిశ్వాసాలను పాటించటం ప్రారంభించి ఉండవచ్చని కొందరు పండితులు విశ్వసిస్తున్నారు.

* అగ్నికుండాలు కలిబాంగన్, లోథల్, బనావలి వంటి ~~~~ ప్రాంతాల్లో లభించాయి. అగ్నిపూజ [illegible] ఆధారాలు లభించాయి.

(12) ఇతర విశేషాలు : పింగాణీలు, బొమ్మలు, పనిముట్లు
విచిత్రమైన సృష్టికి చెందిన హరప్పా కాలపు
నాటి ముద్రలు, పెయింటింగులు మొదలైన వాటిలో
చిత్రించబడి ఉండటము విశేషము.
శిల్పాలు, ముద్రలు ~~వాటి~~ ఉపయోగించే
కళాకారుల ముద్రలు హరప్పా కాలంలో బయటపడి-
నవి.
వృక్షాలు వివిధ భంగిమలలో యోగాసనములు
వేస్తున్నట్లున్న చిత్రకారుల ప్రతిమలు పెద్ద
సంఖ్యలో హరప్పా కాలంలో లభ్యమైనవి. దీనిని-
బట్టి హరప్పా నాగరిక ప్రజలు యోగ (Yoga) ~~విద్య~~
అభ్యసించే వారని ~~తెలు~~ తెలుస్తున్నది.
(13) చనిపోయిన వారి వస్తువు దేహాలను పెంచే విధానం:
హరప్పా నాగరికతకు సంబంధించిన
ముఖ్య ప్రదేశాలలో శ్మశాన స్థలాలలో,
(cemeteries) అస్థి పంజరాలు ~~...~~
భూస్థాపితము చేయబడిన అస్థి పంజరాలు లేక
కనుగొనబడ్డాయి. ఆ కాలపు ప్రాంత విస్తీర్ణాన్ని
బట్టి - అందులో నివసించిన జనాభా దృష్ట్యా
ఉంటుందని చూడగా ఈ అస్థి లభ్యమైన
అస్థిపంజరాల సంఖ్య చాలా స్వల్పము. దీనిబట్టి

మృత దేహాలను దహనాలు కూడా చేసి [illegible]

గ్రహించవచ్చును. దీనికి ఋజువుగా కాలిన మనిషి ఎముకలు, బూడిద ఉంచబడిన పాత్రలు (Urns) అను పేరుగల వాటి వల్ల జనులలో వాడుకలో ఉండేదని పెట్టెసంలో ఉంచిన కుంభ పాత్రలు, వస్తు సామగ్రి లో సహా పాతి పెట్టబడిన కొన్ని ప్రదేశాలు కనుగొన బడినాయి* కొన్ని పై అంతస్తులు ఉన్నట్టు సమాధి సమాధులు మాత్రమే [illegible] కాని లోతుగా పెట్టలు మాత్రమే మృత దేహాలను దహనాలు చేసి పెట్టి వారని తెలుస్తోంది. హరప్పా వద్ద పెద్ద సమాధులు బయటపడినవి. మరణించిన వారిని వెల్లికిలా, ఉత్తర దక్షిణ దిశలలో తల ఉత్తరం వైపున ఉండేటట్లుగా పూడ్చిపెట్టారు సమాధులలో కొన్ని మట్టి కుండలను (alabst వస్తు సామగ్రి ఉంచినవి) ఉంచి పూడ్చేవారు. కొన్ని సందర్భాలలో గవ్వ (shell) గాజులు, నెక్లేసులు, ఉంగరాలు వంటి ఆభరణములతో సహా మృత దేహాలను పూడ్చి పెట్టినట్లు కనుగొనబడింది. మరికొన్ని సందర్భాలలో ముత్యపు చిప్పలు, రాగి అద్దములు, రంగుల వస్తువులు, ఆంటిమని కడ్డీలు (antimony sticks) మొదలైనవి సమాధులలో ఉంచబడినవి. చాలా సమాధులు ఇటుకలతో నిర్మించబడినవి. హరప్పా వద్ద ఒక శవపేటిక

* [illegible]

(coffin) పూడ్చబడినట్లు తెలుసుకొనబడింది.
కొలంగన వద్ద వేరే విధమైన పూడ్పులు
అలవాట్లు బయల్పడ్డాయి. సంప్రతి చిన్న సందర్భాల,
పెద్ద మట్టి దళ్ళ పాత్ర (Urn), ఇటుక ఒక్క
మట్టిపాత్ర ~~[illegible]~~ లలో శవ పూడ్చి
పెట్టబడింది. కాని అస్థి పంజర ప్రవర్తనా
లు సమాధులలో లేవు. చనిపోయిన వారికి
సంబంధించిన కొన్ని వస్తువులు మట్టిపాత్ర
పూడ్చి పెట్టిన సందర్భం కూడా కన్పించాయి.
బహుశా ~~[illegible]~~ వేరే దూర ప్రాంతాలలో మరణించి-
నప్పుడు కాని, లేక క్రూర జంతువుల బారిన పడి
మరణించినప్పుడు కాని, ~~[illegible]~~ అట్టివారి
యొక్క కొన్ని వస్తువులను గ్రహించి పూడ్చి
పెట్టి ఉండవచ్చునని భావిస్తున్నారు. ఉప్పల
~~[illegible]~~ వద్ద జంతు అస్థిపంజరాలను పూడ్చిపెట్టిన
సమాధులు తెలుసుకొనబడ్డాయి. ఏలేశ్వరం వద్ద
~~మానవ~~ ~~[illegible]~~ పురుషుని అస్థిపంజరంగా
గుర్తించబడింది.

పూజా స్థలాలు (places of worship):

మొహెంజదారో లో దుర్గం లోనూ పల్లపు పట్టణం లోనూ బయల్పడిన అనేక పెద్ద భవనాల్ని దేవతల ఆలయాలు గా చరిత్రకారులు భావిస్తున్నారు. ఈ అభిప్రాయాన్ని సమర్థించేందుకు గానూ చాలా వరకు పెద్ద రాతి శిల్పాలు ఈ భవనాల్లోనే బయల్పడ్డాయని చెప్పవచ్చు.

మొహెంజదారో లోని 'మహా స్నాన వాటిక' కేవలం స్నాన వాటిక మాత్రమే కాదు. భారతదేశం లో తర్వాతి కాలం లో ఇటువంటి భారీ స్నాన ఏర్పాట్లు చాలా పవిత్రమైన మతపరమైన స్థలాల్లోనే చేయబడడం దృష్ట్యా ఈ 'మహా స్నాన వాటిక' సింధూనాగరికతా కాలంలో కూడా చాలా మత ప్రాధాన్యత గలిగినదని చెప్పవచ్చు.

మృతుల్ని/మృతులను పూడ్చే అంతిమ సంస్కారాల్లో చాలా వైవిధ్యం కన్పిస్తుంది - ~~[illegible]~~ extended inhumation నుంచి ద్వంద్వ సమాధులు, కుండ సమాధుల దాకా చూడొచ్చు. కాలిబంగన్ లాంటి అవశేషాలు ఒకే నివాసం (settlement) లో కూడా భిన్న ~~అంతిమసంస్కార~~ ఆచారాలుండేవని తెల్పుతాయి. ఇలా ఒకే నివాసం లో భిన్న మత ఆచారాలు, నమ్మకాలు ఉండడమన్నది నగర కేంద్రాల్లోని సంక్లిష్ట స్వభావాన్ని తెల్పుతాయి. తెగ లాంటి ప్రాథమిక సమూహాలు ఒకే మతాచారాన్ని పాటించే ఆటవిక తెగ మాదిరిగా కాక, నగరకేంద్రాల్లో వివిధ మతాచారాల్ని పాటించే ప్రజలు కలిసి జీవించడం కన్పిస్తుంది. దీన్నిబట్టి సింధూనాగరికతలోని నగరాలు భిన్న సాంఘిక సమూహాల రాజకీయ, ఆర్థిక సమైక్యత వల్ల ఆవిర్భవించాయని తెలుస్తుంది. అలాగే భిన్న ప్రాంతాలకి చెందిన వర్తకులు వారి సొంత మతనమ్మకాల ఆచరణతో నగరాల్లో జీవించడాన్ని ఇది సూచిస్తుంది.

మతము

1) అమ్మతల్లి
2) భూమాత కి నరబలి – ముద్ర పై బొమ్మల ఆధారం గా
3) రావి చెట్టు కొమ్మల మధ్య దేవి కి జంతుబలి
4) అమ్మతల్లి ని నూనె, ధూపం తో ప్రసన్నం
5) పశుపతి
6) వృక్షాల ఆరాధన
   - → ప్రత్యక్షంగా
   - → వాటి లో ఉండే ఆత్మలని
7) జంతు ఆరాధన
   - → పౌరాణిక
   - → సంకీర్ణ eg: Unicorn
   - → సహజ
8) అగ్నిపూజ కాలిబంగన్, లోథల్, బనావలి (వ్యక్తిగత & సాముదాయిక)
9) లింగ, యోని ఆరాధన మార్షల్ → ఉందని డేల్స్ → లేదని
10) తాయెత్తులు
11) ప్రార్థనా స్థలాలు – విగ్రహారాధన + స్నానవాటిక
12) ఇతర అంశాలు → స్వస్తిక, కమండలం, యోగ, నొసట్లో సింధూరం
13) అంతిమ సంస్కారాలు
    1) ఖననం ఉ-దక్షి, తల ఉత్తర వైపు, వెల్లకిలా
    2) దహనం కాలిబంగన్ లో గుండ్రని గుంటల్లో బూడిద పాత్రలు
    3) లోథాల్ లో స్త్రీ, పురుష జంట సమాధులు
    4) హరప్పా లో శవపేటిక గల సమాధి

హరప్పా నాగరికత వ్యవసాయ ఆధారిత నాగరికతయే

a. వ్యవసాయము : కొన్ని హరప్పన నగరాలలో బయల్పడిన ధాన్యాగారాలను బట్టి, ధాన్యాలు ప్రజల అవసరాలకు సరిపడినంత వరకే కాక, భవిష్యత్తులో ఆపత్కాలిక పరిస్థితులను ఎదుర్కొనేందుకు తగినంత నిల్వ చేయుటకు వీలున్నంత పెద్దయెత్తున పండించేవారని స్పష్టమవుతుంది* గోధుమ, బార్లీ ముఖ్యమైన ఆహార పంటలు. వరి కూడ తెలుసు కాని అంత ఎక్కువగా పండించలేదు. (గుజరాత్, రాజస్థాన్ ప్రాంతాలలో వరి అవశేషాలు కనబడినాయి.) ఇతర ధాన్యాలలో రాగి, కోదాన (Kodan), సాన్వ (Sanwa), జొన్న మొదలైన చిరుధాన్యాలను, బఠాణీ, చిక్కుడులను కూడ పండించేవారు. ఖర్జూరము, మరికొన్ని రకాల ధాన్యాలు, నువ్వులు, ఆవాలను కూడ పండించేవారు. మొహంజదారో వద్దను, ఇంకా ఇతర ప్రదేశాల వద్ద లభ్యమైన నూలు వస్త్రాలు ముక్కలను బట్టి, ప్రత్తిని పండించటం సింధు ప్రజలకు తెలుసని ఋజువవుతోంది.

సాధారణంగా వ్యవసాయం శీతాకాలంలోను, ఋతుపవనాల కాలంలోను వరదముంపుకు గురయ్యే నదీ పరీవాహక ప్రాంతాలలో చేపట్టేవారు. వరదకు ప్రతి సంవత్సరం సారవంతమైన ఒండ్రు మట్టి కొట్టుకు రావడంవల్ల అంతగా దున్నవలసిన అవసరం కాని, నీటిపారుదల అవసరంకాని, ఎరువులు వేయవలసిన అవసరం కాని లేకుండానే పంటలు పండించే అవకాశం ఉండేది. సింధునదిని, నైలునదిలో పోల్చినట్లు ఊహించిన వరదలు వచ్చే అవకాశం లేకపోవటమే కాక, మెసపొటేమియాలో లాగా కాలువలు తవ్విన దాఖలాలు

* [illegible]

కూడా ~~లేకపోతే~~ లేని కాలంగా సింధు ప్రజలు ప్రధానంగా
సహజమైన వరదల మీద ఆధారపడేవారని తెలుస్తుంది.
సింధునదికి అనుకూలమైన చోట అడ్డుకట్టలు
కట్టడం వల్ల వరదలు వచ్చినప్పుడు వరద మట్టంకు
[illegible] భూమిని వ్యవసాయానికి ఉపయోగించేవారు.
కాలిబంగన్ వద్ద త్రవ్వకాలలో బయల్పడిన దున్నిన
చాళ్ళు (furrows) గల భూమిని బట్టి ఆ రోజులలో
భూమిని దున్నే వారని తెలుస్తుంది. ఈ చాళ్ళు నిలువుగాను
అడ్డంగాను ఉండటాన్ని బట్టి రెండు పంటలను ఒకసారి
పండించేవారని తెలుస్తుంది. ఈ పద్ధతి ఈనాటికీ కూడా
రాజస్థాన్, హర్యానా, పశ్చిమ ఉత్తరప్రదేశ్ లలో రైతులు
పాటిస్తున్నారు.

భూమిని దున్నడానికి కొయ్య నాగలిని వాడి
నారని భావిస్తున్నారు. ఈ నాగలికి కొయ్యతో చేసిన,
లేదా రాతితో చేసిన కర్రుని వాడి ఉండవచ్చు.
మొహంజదారో, బనావలి వద్ద బొమ్మ మట్టి నాగలి
నమూనాలు కనుగొనబడ్డాయి. అయితే ఈ నాగలిని
మనుషులు లాగేవారా, ఎద్దులు లేదా ఇతర జంతువుల
చేత లాగించేవారా అనేది తెలియదు. పంటను
కోయుటకు రాగి కొడవళ్ళను, కొయ్య పిడిలో బిగించిన రాళ్ళ బ్లేడులను
ఉపయోగించారు.

13-4-04 పంటలలో తొలి, సింధూ నాగరికతా వైభవానికి ఆధారభూతమైన
వ్యవసాయ ఆధిక్య వ్యవస్థలో ఆహారం కోసం పండించు

జంతువుల్లు. వన్య ప్రాణులను బాగా వాడుకొనే వారని
తెలుస్తుంది. గొర్రె, మేక, ఎద్దు,
గేదె, ఏనుగు, ఒంటె, పంది, కుక్క, పిల్లి మొదలైన
జంతువులను మచ్చిక చేసుకొన్నారు. వీటి ఎముకలు
వివిధ ప్రదేశాలలో త్రవ్వకాలలో కనుగొనబడ్డాయి.
ముద్రలపై గొర్రె, మేక, గంగడోలు ఉన్న ఎద్దు, గేదె,
ఏనుగు బొమ్మలు చిత్రించబడ్డాయి. ఒంటె ఎముకలు
చాలా పెద్ద సంఖ్యలో వేరువేరు ప్రదేశాల్లో కనిపించి
నప్పటికీ, ముద్రలపై ఈ జంతువు ఎక్కడా చిత్రించ-
-బడక పోవటం విశేషం. లోథల్, సుర్కొటడ, కలిబంగన్
వంటి కొన్ని ఇతర ప్రదేశాల్లో గుర్రపు ఎముకలు లభ్యమైనాయి.
నౌషరో, లోథల్ వద్ద గుర్రాల యొక్క
చిత్రాల్లు ప్రతిమలు కనుగొనబడ్డాయి. కాని గుర్రపు
బొమ్మలు మాత్రం ముద్రలపై చిత్రించబడలేదు.
ఏది ఏమైనా హరప్పా పూర్వకాలంలోను, హరప్పా కాలంలోను
నిత్య జీవితంలో గుర్రం వాడకం గురించి
ఆధారాలున్నాయని నిర్ధారించడం సమంజసం కాదు.
సింధు ప్రజలకు తెలిసిన అడవి జంతువుల్లో జింకలు,
దుప్పులు, ఏనుగులు, ఒంటెలు, ఖడ్గమృగాలు, పులులు
మొదలైనవి ఉన్నాయి. వీటి ఎముకలు త్రవ్వకాలలో
లభ్యమైనాయి. మొహంజదారో వద్ద మొసలి (gharial) ఎముకలు
కూడా లభ్యమైనాయి. ఈ వారికి తెలిసిన వన్యజంతువుల్లు,

పనిముట్లతో కుండలు, ఉంగరాలు, గాజులు, పూసలు,
పెంపుడు కోడి, పిల్లి ఉన్నాయి. కోళ్లను కూడా పెంచేవారని
తెలుస్తుంది. ఫైయన్స్ (faience) (ఒక రకమైన
గాజు) తో చేసిన బొమ్మ ఒకటి లభ్యమైంది.
సింధు ప్రజలకు చేపల వేట కూడా తెలుసు. వివిధ రకాల
చేపల ఎముకలు, పరికరాలు. fish-hooks లభ్యమైనాయి / లభించాయి.

ఇటుక పరిశ్రమ: హరప్పా ప్రజలు, స్థిరమైన కాలువలు గాని,
కాల్చిన ఇటుకలు గాని ఒక విధమైన (~~పలకలను~~) పలకలను
తలుపులను ఉపయోగించారు. దీనిని బట్టి ఇల్లు కట్టుకొనే
వారు ఎవరి ఇటుకలను వారే తయారు చేసుకొనేవారు,
ఇటుక తయారీ పరిశ్రమ పెద్దఎత్తున బాగా
జరిగేదని తెలుస్తుంది. ఇటుక ముఖ్యమైన చేతివృత్తి
(craft). మొహంజదారో వద్ద ఇటుక బట్టీ ఒకటి
బయల్పడినది. వివిధ రకాల భవన నిర్మాణానికి
ఇటుకలు తయారుచేసే ~~~~ నిపుణులైన
ఒక తరహా మేస్త్రీలు (masons) ఉండేవారని భావిస్తున్నారు.

వస్త్ర పరిశ్రమ: కదురులు (spindles), ~~~~ రాట్నాలు (spindle whorls), నూలు వస్త్రాల
ముక్కలు దొరకటాన్ని బట్టి ~~~~ వడకటం, నేయటం
హరప్పా ప్రజలకు తెలుసునని అర్థం అవుతుంది.

~~~~ తయారు కష్టమైన ఒక రకమైన గాజులను
(faience), చౌకగా ఉండే మట్టితో తయారు
చేసి ఉండటాన్ని బట్టి ధనికులు, పేదవారు నూలు ~~వస్త్రాలు~~
వస్త్రాలు ధరిస్తూ ఉండేవారని తెలుస్తుంది. పత్తి, ఉన్ని ఈ
పరిశ్రమలో వాడేవారు. * అంటే ఆనాటి ప్రజలను అర్థం చేసుకోవడానికి

* మొహంజదారో వద్ద ఒక నూలు బట్ట ముక్క లభ్యమైంది. ఈ నూలు బట్ట ఒక రకమైన ఎర్ర రంగు (?)
(1) అర్థం చేసుకో...
~~~~

తెలుసు. అద్భుతం ఉన్నట్టు సింధు లోయ ప్రదేశాల్లో బయల్పడిన

పాటరీ: పాటరీ ఒక ఉన్నతమైన సంక్రమ. హరప్పా ప్రజలు కుమ్మరి చక్రం సాయంతో ~~చేసిన~~ పాటరీ చేసేవారు. చేతితో పాటరీ చేయడం అరుదు. హరప్పా పాటరీ వివిధ రకాలు - సాదా, పెయింట్ వేసినవి, బొమ్మలు వేసినవి. హరప్పా పాటరీలో బెలూచిస్థాన్ లోని పింగాణీ వంటి తయారీ, సింధు నది లోయ ప్రాంతం మట్టిపాత్రల తయారీ రెండూ కనిపిస్తాయి. మెరిసే ఎర్రని రంగు పై నలుపు రంగులో అందంగా పెయింటింగ్ వేసేవారు.

పెయింటింగ్ లో అలంకరణలో ~~[illegible]~~ అద్భుతంగా గీసిన గీతలు. ఆకులు (లతలు), పొలుసులు, chequers( ), lattice work( ), రావి చెట్లు, రావి చెట్టు కనిపిస్తాయి. పక్షులు, చేపలు, జంతువులు కూడ చిత్రించబడ్డాయి. పాటరీలో స్టాండులు (పీఠములు), గిన్నెలు, (పాత్రలు), స్థూపాకార పాత్రలు తక్కువగా, మరింతైన ఆకారాల్లో ఉన్నాయి. సింధు నాగరికత వివిధ ప్రదేశాల్లో ని పాటరీలో ని వివిధ ఆకారాలలో, పెయింటింగ్ లో కనిపించే ఏకరూపత (uniformity) ఆశ్చర్యం కల్గిస్తుంది. దీన్ని వివరించడం కష్టం. వేలాది మైళ్ల ప్రాంతంలో ఇట్టి ఏకరూపత ఎలా సాధ్యం అయింది అనేది అర్థం కావడం లేదు. అయితే గుజరాత్, రాజస్థాన్ ప్రాంతాలలో హరప్పన్ పాటరీ తో పాటు ఇతర రకాల పాటరీ కూడ తయారు చేయబడేది.

లోహపరిశ్రమ: హరప్పా నాగరికత కంచు యుగానికి చెందినది (అయినప్పటికి ఎక్కువగా టిన కలుపని, రాగి మాత్రమే ఎక్కువగా artefacts (తయారు చేయుటానికి వాడబడింది. కంచు తయారీకి రాగిలో టిన్ చాల (అరుదుగా మాత్రమే వాడబడింది. పనిముట్లు, ఆయుధాలు చాల సాదాసీదాగా ఉండేవి. వీటిలో చప్పటి గొడ్డళ్ళు (flat-axes), ఉలులు (chisels), బాణపు మొనలు (arrow-heads), బల్లెములు (అంచులు, కత్తులు, రంపములు, కొడవళ్ళు, బాకులు చేప కొక్కెలు (fish hooks) మొదలైనవి ముఖ్యమైనవి. వారు రాగిలోను, కంచులోను పాత్రలను కూడ తయారు చేసేవారు. సీసం (lead) ను ఉపయోగించు చిన్న పెట్టెలు, లోలకులు తయారు చేశారు. చెప్పుకోదగినంత పనితనములో బంగారము, వెండి (ఆభరణములు కూడ తయారు చేసేవారు. బంగారు వస్తువులలో పూసలు, చెవులకు ఆభరణములు, గాజులు, రక్షలు, పతకముల వంటి ఆభరణములు, ఇతర చిన్న ఆభరణములు ఉన్నవి. హరప్పా కాలము నాటి బంగారము తేలికరంగులో ఉండి, ఎక్కువ వెండితో కూడి ఉండేది. లోహ మిశ్రమాన్ని (alloy) బట్టి బంగారము దక్షిణ భారతము నుండి వచ్చి ఉండవచ్చునని భావిస్తున్నారు. వెండి వస్తువులు ఎక్కువగా లభించలేదు. బంగారము (అరుదుగా వాడబడింది. వెండితో పెద్ద పాత్రలు, ఇతర వస్తువులు చేయబడినాయి.

రాతి పరిశ్రమలు: హరప్పా (ప్రజలు chert blades తో చేసిన పనిముట్లను ఉపయోగించినట్లు తెలుస్తుంది. ...

(4) రాతి పరిశ్రమలు నూలు కలప పనులు కుమ్మరపని 14.4.04

Chert blades ప్రాంతీయ సంస్కృతులలో ఉండేవి.

2. పూసల తయారీ: పూసల తయారీ హరప్పా ప్రజలకు అత్యంత ముఖ్యమైన పని. ఈ పనిలో చెప్పుకోదగినంత పెద్ద సంఖ్యలో మొహెంజదారో, చాన్హుదారో, లోథాల్ నగరాలలో ప్రజలు నిమగ్నమైనారు. విభిన్న రకాలైన విలువైన రాళ్ళు ఉదా: కార్నీలియన్ (carnelian), Lapis Lazuli, అగేట్ (Agate), జాస్పర్ (Jasper) మొదలైన వాటిని పూసల తయారీ కోసం ఉపయో-గించేవారు. వివిధ రకమైన రాళ్ళకి నిపుణులైన పూసల పనివారు వేరువేరుగా ఉండే ప్రత్యేకం ఉండేది భావించబడింది. చేసా ఆకారంలో 10 సెం.మీ. పొడవు

Art గల కార్నీలియన్ పూసలు సింధు ప్రజల హస్తకళా నైపుణ్యానికి నిదర్శనం. అంతేకాక బంగారం, వెండి, మట్టి, గవ్వలు, రంగురాళ్లలో పూసలు తయారు చేసేవారు.

3. స్టియటైట్ (Steatite) (ఒక రకమైన మెత్తని రాయి) ని ఉపయోగించి పెద్ద రకాల వస్తువులు ఉదా: ముద్రలు (seals), పూసలు, ముంజేతి కంకణాలు, గుండీలు, పాత్రలు మొ|| తయారుచేసేవారు. దీనితో పాటు ఫయన్స్ (faience) ఒక రకమైన గాజు ను తయారు చేయడంలో స్టియటైట్ ను ఉపయోగించడం ప్రత్యేకించి పేర్కొన-దగినది. faience ను ఉపయోగించి పూసలు, గాజులు (గాజులు), సీలింగ్స్ (sealings), చిన్న సైజు జంతువుల బొమ్మలు తయారుచేసేవారు.

(4) 2500 పైగా ముద్రలు దొరికాయి. ఇవి ముఖ్యంగా చతురస్రాకార స్టియటైట్ లో, కొంత వరకు ఇతర వస్తువుల్లో తయారు

చేయబడ్డాయి. (ఇవి ~~...~~ ప్రత్యేకంగా ఎక్కువగా ఒక జంతువును చిత్రించబడి ఉంది — యూనికార్న్ బుల్ (unicorn bull), ఏనుగు, ఖడ్గమృగం మొదలైనవి. (అయితే కొన్ని ముద్రల పై చెట్లు, సగం మనిషి బొమ్మలు, మనిషి బొమ్మలు, ఇంకా కొన్ని సందర్భాలలో త్రిముఖ [illegible] ఉన్న వ్యక్తుల బొమ్మలు చిత్రీకరించబడ్డాయి.

(5) గవ్వలతో వస్తువులు: గవ్వలు (shell) తో పని చేయటం కూడా ఇక్కడ వర్థిల్లిన పరిశ్రమలలో ఒకటి. సముద్ర-తీర ప్రాంతాలలో ఉన్న ప్రదేశాలలో గల పనివారు (artisans) గవ్వలతో చేసిన ఆభరణాలు ~~[illegible]~~ (pendents), ఉంగరాలు, మణికట్టు కంకణాలు, పూసలు మొదలైనవి తయారుచేసేవారు. ఇంతేకాక పాత్రలు, ~~[illegible]~~, గరిటెలు, పావులు (gamesmen) వంటి ఇతర వస్తువులు కూడా ~~[illegible]~~ తయారు చేసేవారు. *

(6) ఆటవస్తువులు తయారు చేయడం కూడా ఒక ముఖ్య పరిశ్రమ. ఆటవస్తువుల తయారీకి చాన్హుదారో కేంద్రంగా విలసిల్లింది. బంకమట్టితో ~~[illegible]~~ పురుష, స్త్రీ బొమ్మలు, జంతువుల బొమ్మలు, ఈలలు (whistles), పాచికలు, చక్రాల బండ్లు మొదలైనవి చేసేవారు.

(7) దంతంతో వస్తువులు చేసే ~~[illegible]~~ పరిశ్రమ కూడా ఉంది. దంతంతో చేసిన వస్తువులు కొన్ని లభ్యమైనాయి. (మరి ఎక్కువగా ~~[illegible]~~ [illegible])

* బెలూచిస్తాన్ లోని లాస్ బేలా (Las Bela) జిల్లా బాలాకోట్ (Balakot) మరియు [illegible] గవ్వల పరిశ్రమ కేంద్రాలుగా [illegible]

8. కార్యాలతో ప్రజాక లు ఆర్థికమైన పనులు చేసిన పంచలులు, వారి హస్తకళల నైపుణ్యాలు విస్తృతంగా తెలుస్తాయి.

1) వ్యవసాయం
   - మిగులు
   - గోధుమ, బార్లీ
   - నవాజ, కృత్రిమ వరదలు
   - నిలువు-అడ్డం దున్నిన చాళ్లు
   - కొయ్య నాగలి
   - రాగి కొడవలి

2) చేపలు పట్టడం

3) ఇటుక పరిశ్రమ

4) వస్త్ర

5) మృణ్మయ పాత్రలు
   - చక్రం మీద ↑ చేతితో ↓
   - ఆకారం, డిజైన్ ఏకరూపత

6) లోహం
   - కాంస్యయుగం అయినా రాగి ↑
   - ఆయుధాలు సాదాసీదాగా
   - బంగారం లేక వెండి ఎక్క

7) పూసల తయారీ
   బం, వెం, మట్టి, విలువైన రాళ్లు, గవ్వలు, గుజ్జు, స్టియటైట్

8) గవ్వలతో బ్రాస్లెట్లు చేస్తా

9) ఆటవస్తువులు - చేస్తా

10) దంతం తో

11) కొయ్యలతో

19.4.04 వర్తక వాణిజ్యాలు:

ఈ answer సరిగా లేదు.

Q: Discuss the pattern of trade during the Indus valley Civilization. How far did it affect the nature of contemporary settlements in the Indian sub continent?

1. వర్తక సంబంధాల విస్తృతి : హరప్పా నాగరికత విస్తరించిన మేరకు అన్ని ప్రాంతాల మధ్య వర్తక సంబంధాలు ఉన్నట్లు విశ్వసించబడింది. హరప్పా నాగరికత విస్తరించిన ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ హరప్పా జనావాసాల మధ్య ఆహారోత్పత్తి, పనిముట్ల తయారీ, వివిధ సంబంధమైన, వర్తక వ్యాపారాలు, ఆ వస్తువుల ఉత్పత్తి

మొ॥ నాగరికతలను సమన్వయపరిచాయి. వీరికి అవసరమైన ధాన్యాల సరఫరా చుట్టుపక్కల ఉన్న గ్రామీణ ప్రాంతాల ~~[illegible]~~ అధిక ఉత్పత్తి నుంచి లభించేది. నగరాలు, పట్టణాలు చాలా వరకు, లేదా అన్నివిధాలా కేంద్రాలుగా విలసిల్లి వీటిలోని సంపదను ఆకర్షించాయి. పరిసర గ్రామీణ ప్రాంతాల నుంచి పన్నులు, కప్పాలు, బహుమానాలు, లేదా వస్తువుల రూపాల్లో నగరాలకు సంపద ప్రవహించేది. హరప్పా నాగరికత సమాజంలో ఈ సంపద, పట్టణ సమాజంలోని బలమైన వర్గాల చే నియంత్రించబడేది. అది సమాజంలో ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ నగరాలు, పట్టణాలలోని

సంపన్న వర్గాలు, ఈ మంచి స్థాయిలో ఉన్న స్థలాల
విలాసవంతమైన జీవితాన్ని గడిపేవారు. సమాజంలో వారి
ఉన్నత స్థితి, వారు నిర్మించిన పెద్ద భవనాల ద్వారా, వారు
సంపాదించిన విలాస వస్తువుల (తమ ప్రాంతంలో దొరకని)
ద్వారా వెల్లడి అవుతోంది. ఇదే [illegible]
ఇలా [illegible] సంపన్న వర్గాలు ఉన్నత వర్గాల
అవసరాల నిమిత్తం, నగరాలు వర్ధిల్లిన నగరాలు
సుదూర ప్రాంతాలతో సంబంధాలు ఏర్పాటు చేసుకున్నాయి.

ఆఫ్ఘనిస్తాన్ లోని షార్టుఘై (Shortughai),
గుజరాత్ లోని భగత్రావ్ (Bhagatrav) వంటి సుదూర
ప్రాంతాలలో వెలసిన అవుట్-పోస్ట్ (out post)లు
ఉండటానికి కారణం, భిన్న ప్రాంతాలు ఆర్థిక
పరంగా పరస్పరం ఆధారపడటం, వర్తక సంబంధాలు
కలిగి ఉండటమే కారణమని చెప్పవచ్చు. మారిన
వనరులైన వ్యవసాయ ఉత్పత్తులు, ఖనిజాలు,
కలప మొదలైన వాటిని నగరాలలోనికి
తెచ్చుకోవడం కోసం వర్తక మార్గాలు (trade routes)
ఏర్పాటు చేసుకున్నారు. సారవంతమైన సింధూ-
-హక్రా (Indus-Hakra) మైదానాలలో అభివృద్ధి చెందిన
హరప్పా నాగరిక ప్రజలు విలాస వస్తువుల కోసం ఇరాన్-
ఇరాక్ ప్రాంతాలపై ఆధారపడటం వల్ల అప్పటి [illegible] మధ్య
ఆసియా, ఆఫ్ఘనిస్తాన్ లతో ఉన్న సంబంధాలు ఇంకా
మెరుగైనాయి. [illegible] గుజరాత్ లోని
గంగా మైదానంలోని ఆవాసాలు ఏర్పాటు చేసుకున్నారు.

20-4-04 polling date for 14th Lok Sabha

అంతర: ప్రాంత సంబంధాలు (intra-regional contacts)

నగర, పట్టణ కేంద్రాలు ఆహారంకోసం గ్రామీణ ప్రాంతాలపై ఆధారపడి వుండేవి. పెద్ద పెద్ద ధాన్యాగారాలు తవ్వబడటం వల్ల చాలా ప్రత్యేక గ్రామీణ ప్రాంతాలనుండి ఆహారధాన్యాల సేకరణ ~~జరిగేదని తెలుస్తుంది~~ జరిగి నిల్వ వుంచబడేదని తెలుస్తుంది. అయితే పట్టణ కేంద్రాలు స్థానికంగా లభ్యం కాని వివిధరకాల వస్తువులను సేకరించి వాటిని పరిసర గ్రామీణ ప్రాంతాలకు సరఫరా చేసేవారు. అట్టి వస్తువులలో రాగి పనిముట్లు ఒకటి. అన్ని హరప్పా పట్టణాలు, గ్రామాలలో ఉండే ప్రజలు సమానంగా ప్రత్యేకించి పనిముట్లు రాతి బ్లేడులను ఉపయోగించారు. ఈ బ్లేడులు చాలా నాణ్యమైన రాతితో చేయబడినవి. ఇటువంటి రాయి అన్నిచోట్లా దొరకదు. సింధులోని సుక్కూర్ (Sukkur) ప్రాంతం నుండి ఈ రాయి తేబడినది. హరప్పా నాగరికత ఉచ్ఛస్థితిలో ఉన్నప్పుడు రాజస్థాన్లో ఖేత్రి వంటి ప్రాంతాల్లోని ప్రజలు దూర ప్రాంతాలనుంచి తెప్పించబడిన రాగి పనిముట్లను ఉపయోగించేవారు. హరప్పా నాగరికత క్షీణించడం ప్రారంభించిన పిదప ఈ వ్యాపారాలు

ప్రజలు స్థానికంగా లభ్యమయ్యే రాయిని [illegible]
ఉపయోగించారు. ఇటువంటి వస్తువులతో రాగి,
తగరపు వస్తువులు కూడ దొరుకుతున్నాయి. రాగి
కేవలం కొన్ని ప్రదేశాల్లో మాత్రమే లభ్యమవుతుంది.
అయితే [illegible] హరప్పా నాగరికత ప్రదేశాల్లో
వర్తక రాగి, తగరపు పనిముట్లు లభ్యమవుతాయి.
[illegible] ప్రదేశాల్లో దొరికిన ఈ పనిముట్లు
లోహాలతో ఒక్కసారి [illegible] తగ్గుతున్నది.
దీనిని బట్టి ఇక్కడి పనిముట్లు ఉత్పత్తి, [illegible]
కేంద్రీకృతంగా నిర్మాణాలు లేనుకొని అలాలు
చేసే వ్యవస్థలు ఉండేవని తెలుస్తుంది. నగరాల
పట్టణాలలో ఉండే పాలకులుగాని లేదా
వర్తకులు గాని ఇట్టి వ్యవస్థలు ఉండవచ్చు.
ఇంతేకాక చిన్న పెద్ద హరప్పా
ఆవాసాలలో బంగారం, వెండి, వస్తువులు,
పెద్ద రకాలు విలువైన రాళ్ల వస్తువులు
లభ్యమైనాయి. ఈ విలువైన లోహాలు, రాళ్లు
నగరాలలోని పాలకుల కోసం లేక వర్తకుల కోసం
సేకరించబడేవి. పట్టణ నాగరికత వృద్ధి
చెందినట్లు ఈ, వర్తకం విస్తృత పరిణామం
బాగా అభివృద్ధి చెందడమే కాక, వర్తకం వ్యవస్థ

కూడ సంబంధించినది. మొహెంజదారో వంటి ప్రదేశాల్లో పూసల తయారీ భారీ ఎత్తున జరిగినట్లు ఆధారాలున్నాయి. ఈ ఉత్పత్తులు పశ్చిమాసియా, ఈజిప్ట్ ఉర్ శ్మశానవాటికలలో లభ్యమైనాయి. హరప్పా నాగరికతకు చెందిన ప్రధాన కేంద్రాలలో జరిగే కార్యకలాపాలు కొన్ని దిగువ పేర్కొనబడ్డాయి.

1) బెలూచిస్థాన్ లోనున్న బాలకోట్ (Balakot), సింధ్‌లోని చాన్హుదారో లు గవ్వల పనికి, గాజుల తయారీకి కేంద్రాలుగా ఉండేవి

2) లోథల్, చాన్హుదారో లు కార్నీలియన్, పగడాల పూసలను ఉత్పత్తి చేసేవి.

3) చాన్హుదారో లో లభించిన పూర్తిగా తయారు కాని లాపిస్ లజులి (lapis lazuli) పూసల వలన, హరప్పా ప్రజలు విలువైన రత్నాలను ఈ సుదూర ప్రాంతాలనుండి దిగుమతి చేసుకొని, వాటిపై పని చేసి తయారీ ఉత్పత్తులను అమ్మేవారని తెలుస్తుంది.

4) రాతి పనివారు, పాటర్స్, రాగి, కంచు పనివారు, ఏనుగుదంతాలు తయారు చేసేవారు, సీళ్లు (ముద్రలు) చేసేవారు. పూసల తయారీవారు మొదలగు వివిధ తరగతుల హస్తకళాకారుల వారి పెద్ద సంఖ్యలో మొహెంజదారో లో ఉండేవారని ఆధారాలు లభ్యమైనాయి.

లోహపు ముడి పదార్థాలు లభ్యత ప్రదేశాలు:

1. రాగి రాజస్థాన్‌లోని ఖేత్రి (Khetri) గనుల నుండి లభ్యమయ్యేది. జోధ్‌పూర్, బాగోర్ (Bagor), గణేశ్వర్ (Ganeshwar) మొదలైన మధ్య రాజస్థాన ఆవాసాల నుండి (ఇవి హరప్పా నాగరికులకు సమకాలీనమైనవి) బహుశా రాగి ఖనిజం హరప్పా ప్రజలకు సరఫరా అయ్యేది. గణేశ్వర్ వద్ద నాలుగు వందలకు పైగా రాగి బాణపు మొనలు, 50 చేప పట్టే కొక్కేలు, 50 రాగి గొడ్డళ్లు లభ్యమైనాయి. కాని ఈ ఆవాసాలలోని ప్రజలకు ఇంకా సంచార పశుపోషణ, వేట జీవనాధారంగా ఉంది. వీరు హరప్పా నాగరికతచే ప్రభావితులైనట్లు కన్పించదు. పురావస్తు శాస్త్రవేత్తలు పట్టణ నాగరికులు హరప్పా ప్రజలు, రాగి పనిముట్లను పశుపోషణ, వేట ప్రధాన వృత్తిగా గల ప్రాంతాల నుండి దిగుమతి చేసుకుంటూ ఉండేవారని భావించారు. ఈ రెండు రకాల ప్రజల మధ్య సంబంధాలు ఎలా ఉండేవో మనకు తెలియదు. బహుశా ఈ సంబంధాలు పరోక్షంగా ఉండేవేమో. హరప్పా ప్రజలు తమ రాగి అవసరాల కోసం ఇంకా మరెన్నో బెలూచిస్థాన, వాయువ్య సరిహద్దు ప్రావిన్స్ లపైన కూడ ఆధారపడి ఉండేవారు.

2. బంగారం కర్ణాటకలోని కోలార్ బంగారు గనుల నుండి, కాశ్మీరు నుండి పొందేవారు. ఈ ప్రాంతంలో హరప్పా ప్రజలకు సమకాలీనంగా ఉన్న కొన్ని కొత్త రాతియుగానికి చెందిన ఆవాసాలు బయల్పడినాయి.

బంగారాన్ని శుద్ధి చేయడం (gold washing)

రాజస్థానలోని జైపూర్, సిరోహి (Sirohi), పంజాబులోని హజారా, కాంగ్రా and ఝంగ్ (Jhang), కాబూల్, సింధు నదుల వెంబడి ప్రాంతాలలో ఉన్నట్లు ఆధారాలు లభ్యమైనాయి.

వెండి ఆఫ్ఘనిస్థాన్, ఇరానలనుండి వచ్చేది. బహుశా సింధు వర్తకులు తమ సరకులని మెసపటోమియా వర్తకుల వెండికి మార్పిడి చేసుకుని ఉండవచ్చు.

4. సీసము (lead) కాశ్మీరు లేదా రాజస్థాన్ నుండి వచ్చి ఉండవచ్చు. పంజాబ్, బెలూచిస్థానలో కూడ దొరికేది అయ్యి ఉండవచ్చు.

5. లాపిస్ లజూలి (lapis-lazuli) అనే విలువైన రాయి ఉత్తర ఆఫ్ఘనిస్థానలోని బదక్షన్ (Badakshan) వద్ద మాత్రమే లభ్యమయ్యేది. షోర్టుఘై (Shortughai) అల్టిన్-డెపె (Altyn-Depe) లవద్ద బయల్పడిన హరప్పా ఆవాసాలు, హరప్పా ప్రజలు ఇక్కడ ఉనికి కేంద్రాలను వెతికి తెచ్చారని చెప్పవచ్చును ముఖ్యంగా. అన్నిటికీ మించి ⊛

6. టర్కోయిస్ (Turquoise), జేడ్ (Jade) సెంట్రల్ ఆసియా నుండి తెచ్చినవి లభ్యమయ్యేవి.

7. అగేట్ (agate), చాల్సిడొని (Chalcedony),

కార్నీలియన్ (carnelian) సౌరాష్ట్ర, పశ్చిమ భారత్ ప్రాంతాల నుండి వచ్చేవి.

8. హరప్పా ప్రజలు బాగా ప్రాముఖ్యం పొందిన సముద్రపు గవ్వలు (sea-shells), బాలాకోట్ సముద్ర తీరము, పశ్చిమ భారత తీరాలనుండి వచ్చేవి.

9. జమ్మూ ప్రాంతంలో లభ్యమయ్యే చలువ రాతి, చీనాబ్ నది మార్గం ద్వారా సింధూలోయ మధ్య ప్రాంతానికి చేరవేయబడేది.

ψ వర్తకులు, వర్తకాల మధ్య వస్తు మార్పిడిగా కాక, పాలకుల చేత నిర్వహించబడే వాణిజ్య కలాపంగా భావన ఉన్నది. ఎందుకంటే 500 కి.మీ. పైగా కల దూర ప్రాంతాల వద్ద ప్రజలు వలసను విస్తృతం చేసి వర్తకం చేయటం [illegible] వర్తులంతైతే సాధ్యం కాదు.

హరప్పా పాలకులే సుదూర ప్రాంతాలలో ఉండే వనరులపై ప్రత్యేక నియంత్రణ కోసం ప్రణాళిక చేసే వాళ్ళు.

10. చర్ట్ బ్లేడులు (chert blades) సింధూలోని రోహ్రీ కొండలు (Rohri hills) నుండి వచ్చేవి

11. అమెథిస్ట్ (amethyst) మహారాష్ట్ర నుంచి వచ్చేది.

మార్పిడి వ్యవస్థ : భారత ఉపఖండంలోని ప్రాంతాలలోను, ఉపఖండం బయటి ప్రాంతాలలోను హరప్పా ప్రజలు విస్తృత స్థాయిలో వర్తక సంబంధాలు ఏర్పాటు చేశారు. అయితే హరప్పా ప్రజలకు, హరప్పేతర ప్రజలకు మధ్య ఉండే మార్పిడి విధానము మనకు తెలియదు. ఆ రోజుల్లో దేశంలోని ఎక్కువ ప్రాంతాలలో వేట-సేకరణ జీవనాధారంగా గల ప్రజలు నివసించేవారు. కాని ఇతర ప్రాంతాలలో పశుపోషణపై ఆధారపడిన సంచార జీవనం చేసే ప్రజలుండేవారు. ఇంకా కొన్ని ప్రాంతాలలో ప్రథమ దశలో వ్యవసాయం చేసే ప్రజలుండేవారు. వీరితో పోల్చినట్లయితే హరప్పా ప్రజలు వ్యవసాయంలో ప్రగతి సాధించిన స్థితిలో ఉన్నారు. వేట-సేకరణ జీవనాధారంగా గల ప్రజలు ఉన్న ప్రాంతాలు, లేదా ఇతర ప్రాంతాలలో ఉన్న ఖనిజవనరులను అందుబాటులోనికి తెచ్చుకోవటానికి సింధు ప్రజలు ఏం చేశారో అనేది ప్రశ్నగా మిగులుతుంది. కొన్ని సందర్భాలలో హరప్పా ప్రజలు, అట్టి ప్రాంతాలలో వారి ఆవాసాలను ఏర్పాటు చేసుకొని ఆ వనరులను అందుబాటులోనికి తెచ్చుకున్నారు. ఉదాహరణకు ఆఫ్ఘనిస్థానులోని బదక్షాన్ వద్దగల షార్టుఘై ఆవాసం లాపిస్-లజూలి అనే విలువైన రాయికోసం ఏర్పాటుచేసుకోబడింది.

అయితే ఇలా సందర్భాలలో ఇది సాధ్యంకాదు. బహుశ
హరప్పా ప్రజలు, ఇతర ప్రాంతాల ప్రజలకు
వారు అలవాటైనవిగా భావించే వస్తువులను ఇచ్చేవారు.
అటువంటి పరిస్థితులలో ఈ వస్తుమార్పిడి (
నియమం తప్పకుండా జరుగుతుండనక్కరలేదు (regularగా).
బహుశా అది సీజనవారీగా జరిగే సమావేశాల వలసలలోను,
పెద్ద సమావేశాలలోను జరుగుతూ ఉండేదని
భావించవచ్చు. హరప్పా ప్రజలు తమ వర్తకులను
అలా జరిగే సీజనవారీ సమావేశాలకు పంపుతూ
ఉండేవారు. పశుపోషణపై ఆధారపడ్డ సంచార
జీవనులు ఈ వలసల ద్వారా దూరప్రాంతాలనుండి
సరకులను తీసుకొచ్చేవారు. ఇటువంటి
వస్తుమార్పిడులకు, ఇండియాలో ఇటీవలి కాలపు
ఉదాహరణలు కూడా ఉన్నాయి. ఏది ఏమైనా-
-నప్పటికీ, హరప్పా ప్రజల వస్తుమార్పిడి
విధానం గురించి మనకు అంతగా తెలియదు.

హరప్పాపట్టణాల వర్తక మార్పిడి విధానము:

హరప్పా ప్రజలు తమ మధ్య జరిగే వర్తకము,
మార్పిడిని క్రమబద్ధీకరించటం కోసం
నిర్దిష్టమైన ప్రమాణాలు చేశారు. చాలా
దూరప్రాంతాలలో ఉన్న హరప్పా ప్రజల ఆవాసాలవద్ద
కూడ ఏకరీతిగా ఉన్న తూనికలు, కొలతల
పద్ధతి అమలు జరిగినట్లు తెలుస్తున్నది.
తూనికలు తూలలు ద్విగుణీకృతమౌతూ

ప్రమాణాలు. ఉదా: 1, 2, 4, 8, ... నుండి 64 వరకు.
బరువులు 160 నుండి 16 రెట్లుగా గుణకాలుగా
పెరుగుతూ ప్రమాణాలు. ఉదా: 320, 640,
1600, 6400 (1600×4), 8000 (1600×5),
1,28,000 (16000×8). ఈ తూనికలు చర్ట్
(chert), సున్నపురాయి, జాస్పర్, అగేట్, స్లేట్
మొదలైన వాటితో చేయబడి, సాధారణంగా ఘనాకారంలో
ఉన్నాయి. కొలతకు వాడిన ప్రమాణం అడుగు
(foot) యూనిట్ చెంది 37.6 సెం.మీ. పొడవుగా
గాని, క్యూబిట్ యూనిట్‌కు చెంది 51.8 సెం.మీ.
నుండి 53.6 సెం. పొడవు కలిగి ఉంది. దేశం మొత్తం
ఏకరీతి తూనికలు, కొలతలు ఉండటంవల్ల,
కేంద్రీకృత అధికార వ్యవస్థ హరప్పా ప్రజల
మధ్య జరిగే వాణిజ్యాన్ని క్రమబద్ధీకరించడానికి
ప్రయత్నించిందని భావించవచ్చు.
హరప్పేతర ప్రజలతో వ్యాపారానికి కూడా ఈ
తూనికల కొలతల విధానమే అమలు
పరచబడి ఉండవచ్చు.

హరప్పా స్థావరాలలో చాలా పెద్దసంఖ్యలో
సీళ్లు, సీలింగ్స్ (seals and sealings)
లభ్యమైనాయి. ఈ సీళ్లు, సీలింగ్స్, దూర
ప్రాంతాలకు పంపే సరకుల నాణ్యతకు
గ్యారంటీని సూచించే ముద్రలుగా వాడబడినాయి.

సీల్స్ వర్తకంలో వాడబడినాయి అని, ...
వారాలు, శిలా శాసనాలు కొరకు వాడిన వారి ...
స్పష్టపరుస్తున్నాయి. ఈ సీలింగ్స్ వర్తకంలోను
పంపే ప్యాకింగులకు అంటించబడి వుండేవి.
లోహిత వర్ణం, గోధుమలతో చెక్క సీలింగ్స్
దొరికాయి. వినిమయం చేసుకున్న వస్తువుల
ప్యాకెట్లు, తెరచిన తరువాత ఈ సీలింగ్స్‌ను
ప్రక్కన పడవైచి వుంటారు. సీల్స్‌కు
బరవైన వద్ద, చెట్టు బొమ్మ గాని, ఏదో ఒక జంతువు
చిత్రతరణా గాని కనిపించాయి. బొమ్మపైన హరప్పా
ప్రజలు వాడిన లిపికి సంబంధించిన చిత్రసంజ్ఞలు
కనిపించాయి. వీటిని వర్తకులు సరుకుల రవాణా
జరిపే తరుణ సరుకుల మీద ముద్రవేయడానికి
వీటిని ఉపయోగించి ఉండవచ్చు.

20.4.84

పర్షియన్ గల్ఫ్, మెసపొటేమియాలతో వర్తకం:

హరప్పా ప్రజలకు పర్షియన్ గల్ఫ్ ప్రాంతాలతోను, మెసపొటేమియాలోని నగరాలతోను వర్తక సంబంధాలుండేవి. ఇందుకు పురావస్తు ఆధారాలు, సాహిత్య ఆధారాలు లభ్యమైనాయి.

పురావస్తు ఆధారాలు: హరప్పా నాగరికతకు చెందిన ముద్రలు లేదా హరప్పా శైలిలో ఉన్న ముద్రలు దాదాపు రెండు డజన్లు, మెసపొటేమియా నగరాలైన సుసా (Susa), ఉర్ (Ur), నిప్పూర్ (Nippur), (Kish) కిష్ మొదలైన చోట్ల లభ్యమైనాయి. ఉమ్మా (Umma) అనే ఇరాక్ నగరంలో సింధూలోయకు చెందిన సీలింగ్ ఒకటి కనుగొనబడింది. దీనిబట్టి సింధూలోయ నుండి కొన్ని వస్తువులు ఉమ్మా దిగుమతి చేసుకుందని తెలుస్తుంది.

మెసపొటేమియాకు చెందిన నగరాలైన ఉర్, నిప్పూర్, టెల్ అస్మార్ (Tell Asmar) మొదలైన చోట్ల సింధూ ప్రాంతం నుండి దిగుమతి చేసుకున్నవి అనేక వస్తువులు కనిపించాయి. ఉదా: పూసలు, సిరామిక్స్ (ceramics), ముత్యపు చిప్పలు, ఎముకలతో తయారు చేసిన వస్తువులు, టెర్రాకోట విగ్రహాలు, ప్రత్యేకించి భారతదేశంలో తయారైన మట్టి పెండాల ఆకృతులు

ఉండే వస్తువులు, సింధు లోయ కి సంబంధించిన ప్రాచీన
చాన హరప్పా కి సంబంధించిన ముద్రలు (పశువు, ఎద్దు,
వలయాలు ~~....~~ డిజైనలు కలవి) లాంటి పోలిన ముద్రలు
మెసపొటేమియాలో కిష్ (Kish) అనే ప్రాంతంలో
త్రవ్వబడ్డాయి. పర్షియన్ గల్ఫ్, మెసపొటేమియా
సైట్స్ లలో హరప్పా పూసలు లభ్యమైనాయి.

అయితే మెసపొటేమియా నుండి చెందిన
వస్తువులు హరప్పా పట్టణాల్లో దొరికినవి మాత్రం
అతి స్వల్పం. మొహెంజదారోలో మెసపొటేమియా
నాగరికతను పోలిన మూడు స్థూపాకారపు ముద్రలు దొరికాయి.
లోథల్ లో గుండ్రటి వలయాకారపు ముద్ర దొరికింది.
త్రవ్వబడింది. బహ్రైయిన్ ద్వీప వద్ద త్రవ్వకాల్లో
ఇలాంటి సీళ్లు బయల్పడ్డాయి. ఇవి పర్షియన్ గల్ఫ్
ప్రాంతానికి చెందిన సీళ్లు. లోథల్ వద్ద రేవు
ఆ కాలంలో ఉన్న రాతిముద్రలు బయల్పడినాయి.
సుమారుగా, పర్షియన్ గల్ఫ్ ద్వీపాల్లోను ఇలాంటి
రాతిముద్రలు త్రవ్వబడ్డాయి. ~~....~~ ఎక్కువగా లభ్యమైన
వస్తువులను బట్టి కొందరు పండితులు
మెసపొటేమియా, సింధులోయ ల మధ్య ప్రత్యక్ష
వర్తకం ఉండని చెప్పటానికి వీలులేదని అభిప్రాయ
పడ్డారు. హరప్పా ప్రజలు పర్షియన్ గల్ఫ్
ప్రాంతానికి తమ సరకులను తీసుకొని వెళ్తే,
ఆ ప్రదేశం కొంత భాగం, బహ్రైయిన్ వంటి ద్వీపాలు
గల వర్తకులు చే మెసపొటేమియా పట్టణాలకు

రవాణా చేయబడేవి అని భావిస్తున్నారు.

సాహిత్య ఆధారాలు: మెసపుటేమియా నుంచి లభ్యమైన కొన్ని పురాతన వ్రాతలవల్ల ఆ ప్రాంతానికి, హరప్పా నాగరికతతో వర్తక సంబంధాలున్నట్లు వెల్లడి అయింది. మెసపుటేమియాలోని అక్కద్ (Akkad) కు చెందిన ప్రఖ్యాత రాజైన సర్గాన్ (Sargon) (2350 B.C), దిల్మన (Dilmun), మగాన్ (Magan), మెలూహ లకు చెందిన ఓడలు తన ముఖ్యపట్టణానికి వచ్చేవని గొప్పగా చెప్పుకున్నాడు. మెలూహాను పండితులు హరప్పా లేక సింధు పట్టణ ప్రాంతాలు లేదా సింధునదీ ప్రాంతంగా గుర్తించారు. ఉర్ నగరానికి చెందిన వర్తకులు దిగుమతి చేసుకున్న కొన్ని వస్తువుల జాబితాలు మనకు లభ్యమైనాయి. వాటిలో ఉర్ వర్తకులు రాగి, కార్నేలియన్, దంతం, ముత్యపు చిప్పలు (shell), లాపిస్ లాజులి, ముత్యాలు, ఎబోని మెలూహ నుండి దిగుమతి చేసుకొనేవారని పేర్కొనబడింది.

మధ్య ఆసియాలోను, ఆఫ్ఘనిస్తానులోను ఉన్న వర్తక సంబంధాలు హరప్పా నాగరిక ప్రాంతాలలో ఏర్పాటు చేసుకోబడి ఉండవచ్చు. ప్రారంభ కాలపు మెసపుటేమియా సాహిత్యాలలో, మెలూహాను (Meluhha) చెందిన ఒక వర్తక సమూహాలు మెసపుటేమియాలో నివసిస్తున్నట్లు పేర్కొనబడింది. ఇంకా సందర్భంలో మెసపుటేమియా

లో లభ్యమైన ఒక ప్రాచీన ముద్రిక దాన్ని మొదలైన
మెలూహాన్ భాషను తర్జుమా చేసే ద్విభాషి
(ప్రభుత్వ పరంగా) ఈ సారంబు వేయబడింది.
ఈ ఉదాహరణలన్నీ మెసపుటోమియాకు, హరప్పా
ప్రజలకు ఉన్న సంబంధాలు వర్తకమైనవి కావని
తెలుపుతున్నాయి. రెండు ప్రాంతాల మధ్య ఉన్న
మామూళ్ళు బట్టి రెండు సమాజాల మధ్య ఈ రెగ్యులర్
సంబంధాలున్నాయని చెప్పటం కష్టం. అయితే
పెద్దపెద్ద వర్గాల దగ్గర సంబంధాలు ఉన్నాయని భావించవచ్చు.

సంప్రదాయంగా మెసపుటోమియాకు వెళ్ళేవి
బట్టలు, ఉన్ని, సుగంధ తైలాలు, చర్మ ఉత్పత్తులు
మొదలైనవి చేసేవారు. ఇవన్నీ నాశనం అయ్యే సరకులు
కావటంతో మనకు వాటి అవశేషాలు లభించటంలేదు.
ఈ కారణంగా హరప్పా పట్టణాలలో మెసపుటోమియా
వస్తువుల ఆధారాలు లభించలేదని భావించబడింది.
వెండి కూడా మెసపుటోమియా నుంచి దిగుమతి అయిన
ముఖ్యమైనదిగా భావించవచ్చు. హరప్పా నగర
ప్రాంతాలలో వెండి లభించే ప్రాంతం ఏదీ లేదు
కానీ హరప్పా ప్రజలు వెండిని విరివిగా ఉపయోగించారు.
బహుశా ఈ వెండిని మెసపుటోమియా నుండి
దిగుమతి చేసుకొని ఉండవచ్చు.

హరప్పా, మొహంజదారో నగరాల వద్ద బయల్పడిన కొన్ని సీళ్ళ మీద, పాటరీ మీద ఓడలు, బోట్లు చిత్రీకరించబడి ఉన్నాయి. తెరచాప గుంజ పెట్టేందుకు వీలుగా ఉన్న ఆకారంగ, పడవ నడుపు తెడ్లు బిగించుటకు తన్నలు (eyeholes) కలిగిన టెర్రకోట ఓడ పడవ నమూనాలు లోథల్ వద్ద లభ్యమైనది.

సీళ్ళ, పాటరీ మీద చిత్రీకరించబడిన పడవలు సింధు, పంజాబ్ ప్రాంతాల్లో నేటికీ వాడకంలో ఉన్న పడవలను పోలి ఉన్నాయి. కనుక సముద్రంపై ఓడలు, పడవలు (బోట్లు) సరకుల రవాణాకు, ప్రయాణాలకు హరప్పా ప్రజలు ఉపయోగించారు.

భూ మార్గాలనుండి జరిగే రవాణాకు వస్తుబండిని ఉపయోగించారు. అట్లే బరువులు మోసే ఎద్దులు, ఒంటెలు, గాడిదలు మొదలైన జంతువులను కూడ రవాణా కొరకు ఉపయోగించారు. వస్తుబండి టెర్రకోట్ట నమూనా, [illegible] వద్ద బయల్పడిన రోడ్లపైన గల బండి దారులు (cart-tracks), ఆనాడు వాడకంలో ఉన్న బండ్లు దాదాపు నేటి వస్తుబండ్లవలె ఉన్నాయని చెప్ప వచ్చు. హరప్పా, చన్హుదారోలలో లభ్యమైన రాగి లేదా కంచుతో చేసిన బండి నమూనాలు [illegible] వలె ఎడ్ల బండి నమూనాలు

రక్షించేందుకు పైన వారి వలె ఉన్న ప్రాంత ఉన్నది
సంబంధంలో వీటి 'ఇక్క' (ikka) అని
వాడి ఉంది.

25.4.04

సాంఘిక పరిస్థితులు

హరప్పా ప్రజల సామాజిక వ్యవస్థ:

(1) సమాజంలోని వర్గాలు: హరప్పా సమాజంలో స్థూలంగా మూడు వర్గాలు స్పష్టంగా కనబడుతుంది. నగరములోని దుర్గము లోన నివసించే ఉన్నత శ్రేణి వర్గము, మధ్యంతరగతికి చెందిన సంపన్న వర్గము, రక్షణ గోడ కల్గిన దిగువ పట్టణంలో నివసించే సాధారణ బలహీన వర్గము. కొంతమంది చేతివృత్తుల వారు, కూలీలు (శ్రామికులు), ఈ రక్షణగోడ (ప్రాకారం) వెలుపల కూడ నివసించేవారు. ఈ సామాజిక వర్గాల విభజన కేవలం ఆర్థిక స్థితిగతులపైన ఆధారపడి ఉందా లేక సాంఘిక-మతపరమైన అంశాలపై ఆధారపడి ఉందా అనే విషయం మనం చెప్పలేము. కాలీబంగన్ వద్ద మతాధికారులు దుర్గము పై భాగంలో నివాసం ఏర్పరుచుకొని, దాని దిగువ భాగములన హోమ కుండాలలో (fire altars) క్రతువులు నిర్వహించేవారు.

(దుర్గానికి వెలుపల కోట రక్షణ గోడ బయట)

మరో విధంగా చూచినట్లు ఐతే

సమాజంలోని వివిధ తరగతుల ప్రజలు: పండితుల తరగతి (మతాధికారులు వేద పురోహితులతో సహా), వైద్యులు, అధికారులు, వర్తకులు, చేతివృత్తుల వారు, వ్యవసాయదారులు, జాలరులు, పశువుల కాపరులు, శారీరక శ్రమ చేసేవారు. వర్తక కుల తరగతి సమాజంలో ప్రముఖ పాత్ర నిర్వహించేది. వర్తకులు వ్యాపారం ద్వారా అమిత ధనాన్ని ఆర్జించేవారు. చేతి వృత్తుల (artisans) వారిలో మట్టి పాత్రలు చేసేవారు ముఖ్యమైన వారు. మొహంజదారో లో త్రవ్వగా బయటపడిన ఒక కాంస్య నర్తకి వల్ల నర్తకీమణులు ఉండేవారని తెలుస్తున్నది.

(2) వస్త్రాలు: అలంకరణ సింధు ప్రజలు సామాన్యంగా జుట్టుల గురించి [illegible] చిత్రాలు బొమ్మలు, రాతి విగ్రహాలు వున్నాయి. వాటి వలన మనకు ఈ అవగాహన కలుగుతుంది. హరప్పా ప్రజలు సామాన్యంగా స్త్రీ, పురుష భేదం లేకుండా అంతరీయం, ఉత్తరీయం ధరించేవారు. అంతరీయం, ఉత్తరీయం నూలుతో గాని, ఉన్నితో గాని తయారు చేసుకొనేవారు. [illegible] లేదా అద్దకం ఉన్న ఉత్తరీయాన్ని సంపన్నులు ధరించినట్లు కన్పిస్తోంది. పేద ప్రజలు నూలు నారలు, [illegible] వంటివి మొదలైన వస్త్రాలు వాడినట్లు తెలుస్తోంది. సామాన్య ప్రజలు నడుం కింది [illegible] భాగం దాకా వస్త్రాలు ధరించి నడుం పై భాగమంతా అర్థ దిగంబరంగా ఉండేవారు. ఆ నాటి హరప్పా పాలకులు నేడు రోడ్డు మీద నడిచి వెళ్తుంటే మనకి ఈ యాచకుని (భిక్షువు) ~~లాగా కన్పిస్తారు~~ అనిపిస్తారు.

(3) ఆభరణాలు: సంపన్నులు రత్నాలు, బంగారు, వెండి నగలు ధరించగా పేద ప్రజలు రాగి లోహం, మట్టి, ఎముక [illegible] నగలు పెట్టుకునేవారు. ఆ నాటి పురుషులు నేటి మన సమాజంలోని పురుషులకంటే చాలా ఎక్కువగా ఆభరణాలు ధరించేవారు. వారు ఉంగరాలు, [illegible], మెడ [illegible] చెవులకు పెద్ద ఆభరణాలు ధరించేవారు. అలంకరణందు స్త్రీలు, బంగారం, వెండి, రాగి, పూసల దండలు అలంకరణలలో ప్రధానంగా వాడారని తెలుస్తుంది. స్త్రీలు, పురుషులు జుట్టు [illegible] పెంచుకొనేవారు. [illegible] లభించిన [illegible] బట్టి కొందరు పురుషులు గడ్డం, మీసం తీసివేసి

కేవలం గడ్డం పెంచినట్లు గా తెలుస్తోంది. స్త్రీలు
జడలు, ముడులు (కొప్పులు) వేసుకొనే వారు. కొందరు
ఉన్నత వర్గాల స్త్రీలు, విసనకర్ర (వృత్త) ఆకారంలో
శిరోజాలంకరణ చేసుకొనేవారు. శిరోజాలంకరణలో
సింధు స్త్రీలు, నేటి స్త్రీలను మించిపోయారని
చెప్పవచ్చు. స్త్రీ, పురుష భేదం లేకుండా శిరోపట్టీలను
ధరించేవారు. ఇవి బంగారం, వెండి రాగిలతో
చేసేవారు. చన్హు దారోలో శిథిలాలలో
బయల్పడిన మేజాలు, కంచు అద్దాలు, దంతపు
దువ్వెనలు మొదలైనవి అలంకరణ కోసం
ఉపయోగించినట్లు తెలుస్తుంది. ముఖ్యంగా
హరప్పాలో లభించిన లోహం, శిల, మట్టి,
దంతంతో తయారుచేసిన ముస్తాబు, బరిణె,
మొహంజదారోలో లభించిన అలంకరణ
సామాగ్రి లాంటి అవశేషాల వల్ల స్త్రీలు
సౌందర్యపోషణకు రంగు కేకులు, పౌడరు, కాటుక
మొదలైన వాటికి అధిక ప్రాముఖ్యం ఇచ్చినట్లు గా
తెలుస్తున్నది. ~~అంతేకాకుండా~~

27.4.00 (4) ఆహారపు అలవాట్లు: పంజాబ్, సింధ్ ప్రాంతాలలోని
హరప్పా వాసులకు గోధుమ, బార్లీ ముఖ్య ఆహారం.
రాజస్థాన్ ప్రాంతంలోని పట్టణాలలో ఉండే వారికి
కేవలం బార్లీనే ముఖ్య ఆహారం. గుజరాత్ లోని
సుర్కొటాడ రంగాపూర్, సుర్కోటడ వంటి ప్రాంతాలలో
వరి జొన్న, సజ్జ ధాన్యాలు ఇష్టపడే వారు.
నువ్వులు, ఆవాలు ముఖ్యమైన నూనె గింజలు.

బహుశ నెయ్యి కూడ ఉపయోగించి ఉండవచ్చు
రేగు పండు వారికి తెలుసునో లేదో మనకు
అవగతం కాలేదు. లేనైనా వాడి ఉండవచ్చు.
jujube (   ), ఖర్జూరం మొదలైన పండ్లు
తినేవారు. ఇవేకాక అరటి, దానిమ్మ, నిమ్మ, పుచ్చకాయ
ఫిగ్స్ (figs), మామిడి మొదలైన పండ్లను కూడ
తినేవారు. బహుశ [illegible] కూడ వారికి తెలుసు. వారికి
మాంసాహారం కూడ ఎంతో ఇష్టం. చేప, పంది,
గొర్రె, మేక మొదలైన జంతువుల ఎముకల
శకలాలు అవశేషాలలో తరచూ లభ్యమైనాయి.
దీనిని బట్టి ఆ జంతువుల మాంసం తినేవారని
తెలుస్తుంది. అంతేకాక కోళ్ళు, పాలు, పెరుగు
కూడ వారి ఆహారంలో భాగమే

(5) గృహ సామాగ్రి - వినోదం :: త్రవ్వకాలలో లభించిన
కుర్చీలు, మంచాలు, చిన్న బల్లలు గృహోపకరణాలు
గదిలో ప్రత్యేకంగా అతిథులకోసం ఏర్పాటు
చేసినట్లుగా భావించవచ్చు. కూర్చోడానికి రెల్లుగడ్డి
చాపలు వాడేవారు. రాగి లేదా మట్టితో తయారు
చేసిన దీపపు సెమ్మెలు ఉపయోగించినట్లు
లభించిన వాటిని బట్టి తెలుస్తుంది. లోహం,
శిల, మట్టి, దంతాలతో చేసిన పాత్రలను వాడేవారు.
మట్టితో చేసిన ఆటబొమ్మలైన ఎనుబోతు,
ఖడ్గమృగం, పెద్దపులి, వానరం, కుక్క, పిల్లి, గాడిద,
ఎలుగుబంటు, జింక, ముంగిస, ఉడుత, చిలుక, నెమలి

గిలకలు మొదలైనవి లభించాయి. ఇవి పిల్లలు ఆడుకోవడానికి ఉపయోగించినవై ఉండాలి. బొమ్మలు, చదరంగం పాచికలు, సింధు శిథిలాల్లో లభించాయి. అంటే సింధు ప్రజలు వినోద సమయంలో వినోదాన్ని పొందడానికి ఇవి ఉపయోగించినట్లు భావించవచ్చు. చేపలు పట్టడం, మృగయా వినోదం వీరికి తెలుసు.

త్రవ్వకాలలో కత్తులు, గొడ్డలి, బాణాలు మొదలైన ఆయుధాలు లభించాయి. కాని త్రవ్వకాలలో లభించిన ఆయుధాలు బలమైనవిగా కన్పించడంలేదు. అంతే కాకుండా కవచాలు లభించక పోవడంవల్ల బహుశ ఈ ఆయుధాలు యుద్ధంలో ఉపయోగించడానికి కాకుండా కేవలం వేట కోసమే ఉపయోగించి ఉంటారని భావించవచ్చు.

(6) భాష లిపి: హరప్పా ప్రజలు మాట్లాడటానికి, చదవను, వ్రాయను ఏ భాష ఉపయోగించారో మనకు స్పష్టంగా తెలియటం లేదు. హరప్పా ప్రజలు వాడిన వ్రాసిన లిపి మనకు లభ్యమైనది. దానిని ఇంకా చదువలేక పోతున్నారు. ఈ లిపి బొమ్మ లిపి. అక్షరాలకు సంకేతాలుగా రకరకాల బొమ్మలు వాడేవారు. కుండలు, రాగి కడ్డీలు, మట్టి గాజులు, బంగారు నగలు, దంతం మొదలైన వాటిపై ఈ లిపి సంకేతాలు చెక్కి ఉన్నాయి. ఈ లిపి ఉన్న ముద్రికలు సింధు శిథిలాల్లో

రెండు వేలకు పైగా దొరికాయి. ఈ లిపిలోని [illegible]
సుమారు - చిహ్నాలలోని స్పష్టతయే. వీటిలో కొన్ని
చేప, పక్షి, మనిషి ఆకారాల్లో ఉన్న ఈ లిపి
మొదట చిత్రాలుగా ఉండి తరువాత క్రమంగా
అక్షరాలుగా స్థిరపడింది. సింధులిపికి, ఈజిప్ట్-చైనా
లిపులకి మధ్య సంబంధం ఉందని పండితులు
నిరూపించారు. కొంత మంది పండితులు సింధులిపి
ఆర్యుల భాషైన సంస్కృతానికి పురాతన రూపంలా
ఉందని భావించారు. అయితే కొంత మంది పండితులు
సింధులిపి, ద్రవిడ భాషా కుటుంబానికి చెందిన
తమిళం మొదలైన భాషలకు పురాతన రూపంలా
ఉందని భావించారు. సింధు ప్రజల లిపిలో మనం
గుర్తించవలసిన మరో ముఖ్యాంశం ఏమిటంటే
హరప్పా నాగరికత విలసిల్లిన కాలమంతటిలో అది
ఎట్టి మార్పు చెందకుండా ఉండటం. ఇతర ప్రాచీన
లిపులన్నీ కాలక్రమేణా స్పష్టమైన మార్పుల్ని
పొందాయి. దీని బట్టి హరప్పా లిపి సామాన్య ప్రజలచే
వాడబడలేదని భావిస్తున్నారు. బహుశ ఉన్నత స్థాయిలో
ఉండే ఏ కొద్ది మందికో మాత్రమే ఈ లిపిని
వాడే అవకాశం ఉండి వుంటుంది.

(7) కళలు: హరప్పా ప్రదేశాలలో త్రవ్వకాలలో లభ్యమైన
ముద్రలు, రాతి విగ్రహాలు, చిత్రకళలు, కుండపెంకులు, లోహ
విగ్రహాలు హరప్పా ప్రజల కళాపిపాసకు చక్కని
తార్కాణాలు. ~~మొహెంజొదారోలో~~ హరప్పాలో లభించిన
ముద్రలపై జంతువుల చిత్రాలు అద్భుతంగా ఉంది.

మట్టి పాత్రలపైన, ముద్రలపైనా అందమైన జంతువుల, మానవుల దేవతల బొమ్మలను అనేక రంగులలో చిత్రించారు. మొహెంజదారోలో లభ్యమైన ఒక యోగి యొక్క ~~అద్భుతమైన~~ బొమ్మ, హరప్పాలో లభ్యమైన రెండు ప్రతిమలు, అద్భుతమైనవి. మొహెంజదారోలో లభ్యమైన కంచుతో చేయబడిన 11.5 సెం.మీ. ఎత్తుగల నాట్యకత్తె విగ్రహాలు, కంచు విగ్రహాలలో ప్రసిద్ధి పొందినవి. ఇది మైనపు ఉపయోగించి ~~[illegible]~~ పోతపోసే విధానం ద్వారా తయారు చేయబడినది. దయమాబాద్ (Diamabad) వద్ద లభ్యమైన కంచు జంతువుల బొమ్మల వర్గము హరప్పా కాలానికి చెందినదనే భావించబడుతుంది. హరప్పా వద్ద లభ్యమైన ఎర్ర ఇసుకరాయి (red sand stone) తో చేసిన మొండెము, విరిగి [illegible] నిలువుగా ఉన్న అవశేషాలలో ~~[illegible]~~ కుక్క [illegible] (grey hounds) తో చేసిన మొండెము [illegible] నృత్యం చేస్తున్నట్టు ఉన్నది ఎంతో వాస్తవికతను సంతరించుకున్నాయి. అవి గనుక అన్య కాలాలలో లభ్యమైనవి కానిచో, హరప్పా కాలానికి చెందినవంటే ఎవరూ నమ్మరు.

హరప్పా ప్రజలు అనేక సంఖ్యలో బొమ్మలు ప్రతిమలు ~~[illegible]~~ సృష్టించారు. ఇవి చేతితో తయారు చేయబడినవి. మనుషులు, జంతువులు, పక్షులు, కోతులు, కుక్కలు, గొర్రెలు, పశువులు మొదలైన వాటి

ఉదాహరణలు తయారు చేశారు. గంగడోలు ఉన్న ఎద్దు, గంగడోలు లేని ఎద్దు రెండు రకాలు లభ్యమైనాయి. పెక్కు ముద్రలపై ఒంటికొమ్ము ఎద్దు (unicorn) చిత్రించబడింది. కాని గంగడోలు ఉన్న ఎద్దు ఎంతో కళాత్మకంగా చిత్రించబడింది. ఏనుగులు, పులులు, ఖడ్గమృగాలు, ram ( ) మొదలైనవి చిత్రించబడిన ఇతర జంతువులు. మనకు కూడ అప్పటి దృశ్యాలు చిత్రించడం ద్వారా, మొట్టమొదటిదైన పెయింటింగ్ కు మనకు లభ్యమైన తెలుపబడిన బొమ్మలే ఆధారాలు.

సాంఘిక

1. సామాజిక విభజన
2. దుస్తులు
3. ఆభరణాలు - అలంకరణాలు
4. ఆహారం
5. వినోదాలు
6. భాష - లిపులు
7. కళలు
8. ఇంటి సామాగ్రి

Q: హరప్పా ప్రజల పాలకులెవరు?

జ: హరప్పా సమాజంలో పరిపాలనా (administrato[rs]) వర్గాలు, పూజారులు (మతాధికారులు) అనే మూడు ఉండొచ్చని ఉన్నత స్థాయి వర్గాలు (పైకి కనిపించని) ఉన్నట్లు ఊహిస్తున్నారు. సాధికారంగా లేదు. "రాజ్యం" అనే కేంద్రీకృత నిర్ణయాత్మకమైన వ్యవస్థ ఏర్పడిన తర్వాతే నాగరికత అభివృద్ధి చెందుతుంది. హరప్పా నాగరికతలో మునిసిపాలిటీ పాలనా (నగర ప్రణాళిక) మనం నడపటానికి నిర్ణయాలు చేసే "అధికారం" గల వ్యవస్థ ఉండి ఉంటుందని మనం ఊహించవచ్చు.

1) విశాల ప్రాతిపదికపై డ్రైనేజి వ్యవస్థ నిర్మాణం, దాని నిర్వహణ, అగ్ని విధుల నిర్వహణకు నగరాలలో నగరపాలక వ్యవస్థ అవసరం.

2) అదే విధంగా పెద్ద ధాన్యాగారాలు ఉండటాన్ని బట్టి చుట్టుపక్కల గ్రామ ప్రాంతాలనుండి ధాన్య సేకరణకు, ఆ ధాన్యాన్ని నగరాలలో ఉండే వారికి పంపిణీ చేయటానికి ఒక అధికార వ్యవస్థ ఉండి ఉంటుంది.

3) ఒకే కాలం నాటి పనిముట్లు, ఆయుధాలు, తూనికలు మొదలైన వాటి నిర్మాణం, డిజైన్లలో అద్భుతమైన ఏకరూపత (uniformity) కనిపిస్తుంది. కాన్నీ పనిముట్లు, ఆయుధాలు ఒక చోట భారీ ఎత్తున ఉత్పత్తి చేయబడి, అన్ని నగరాలకు, పట్టణాలకు

ప్రజల నివాస ప్రదేశాలకు పంపిణీ చేయబడేవని
అర్థం అవుతుంది. ఇలా చేయడం ఎంతో
అభివృద్ధికి దారితీస్తుంది.

4) పెద్ద పెద్ద నగరాలలో నివసించే వారు వారి విలాసవంతమైన జీవితం కోసం వాడిన వస్తువుల పై విధించిన పన్నులను బట్టి ఏదో ఒక రకమైన పాలకవర్గం ఉండి ఉండవచ్చునని తెలుస్తుంది.

5) నగరాలలో పెద్ద పెద్ద నిర్మాణాలు (రాజప్రసాదాలు, ధాన్యాగారాలు, దేవాలయాలు, గిడ్డంగులు మొ॥) బట్టి ఈ భవనాలలో నివసించిన వారు రాజకీయ పరంగా కానీ, ఆర్థిక పరంగా కాని, మతపరంగా కానీ అధికారాన్ని చెలాయించి ఉంటారు. పెద్ద పెద్ద భవనాలు బయల్పడిన మొహంజదారో నగరంలో పెద్ద సంఖ్యలో seals సీళ్లు బయల్పడడాన్ని బట్టి ఈ సీళ్లు వర్తకులు, పాలకుల అధికారానికి చిహ్నాలుగా ఉండేవనుటలో ఆశ్చర్యం లేదు.

అలాగని మొహంజదారో హరప్పా నగరాలను విభిన్న పట్టణాలను (capital) చెప్పజాలము. ఈ నాగరికతలో రెండు ప్రధాన పెద్ద స్వతంత్రమైన రాజకీయ అంశాలు ఉండి ఉండవచ్చు కదా. అయితే మనం అనుకొనేదేమంటే నగరాలు రాజకీయ, ఆర్థిక అధికారాలగల కేంద్రాలుగా

కుటుంబ వ్యవస్థ కాదని. మానవ పరిణామ క్రమంలో ఆ
పాలించిన పాలకులు ఎవరు అనేది స్పష్టంగా
వారు రాజులుగా వచ్చు, పురోహితులు (priests)
కావచ్చు, లేదా వర్తక ప్రముఖులు కావచ్చు.
అయితే ఆయా సమాజాల్లో ఆర్థిక,
ధార్మిక, పరిపాలన ~~వ్యవహారాలు~~ వ్యవహారాల అధికారం నిర్దిష్టంగా
ఒకరి ~~చేతిలోనే~~ పడి వుండేది కాదు. అంటే ఒకే వ్యక్తి
పురోహిత ప్రముఖుడు, రాజు మొదలైన అధికారాలన్నీ-
-వంటివాడైన వర్తకుడు కూడా అయి వుండవచ్చు.
కాని మనకు లభించిన ఆధారాల వల్ల పాలనా ఆ
అధికారం వ్యవస్థ ఒకటి వుండి వుండేదని
తెలుస్తుంది. అయితే ఈ అధికార వ్యవస్థ
ఏ రూపంలో వుండేది అనేది మనకు ఇప్ప
పూర్తిగా ~~తెలియ~~ ఇప్పటివరకు తెలియదు.

— o —

ప్ర: హరప్పా నాగరికత నిర్మాతలెవరు? (authors)

జ. హరప్పా నాగరికత జనాభాలో గల వివిధ జాతుల (races) గురించి చాలా కష్టంతో తెలుసుకోవచ్చు. హరప్పా నాగరికత నిర్మాతల గురించి మనకు గల నిర్దిష్టమైన ఆధారం శిథిలాలలో లభించిన మానవ అస్థిపంజరాలు, పుర్రెలు. వీటిని బట్టి ఆనాటి జనాభా [illegible] కనీసం నాలుగు విభిన్న జాతులకు చెందిన వారని భావించారు. అవి ప్రోటో-ఆస్ట్రలాయిడ్, మెడిటరేనియన్, ఆల్పినాయిడ్ (ఆర్మనాయిడ్ శాఖ) మంగోలాయిడ్. మొహంజదారో జనాభా ముఖ్యంగా మెడిటరేనియన్ జాతికి చెందినదని భావిస్తున్నారు. కాలక్రమేణ [illegible] బట్టి విభిన్న జాతులు కలిసిపోయినాక ఆ జాతులు పరస్పరం స్వేచ్ఛగా వివాహం చేసుకున్నట్లు తెలుస్తుంది.

హరప్పా, మొహంజదారో, చాన్హుదారో, లోథాల్ వద్ద జరిపిన త్రవ్వకాలను బట్టి Dr. కే. సేన్ గుప్తా ఈ ప్రదేశాల వద్ద జనాభా [illegible] (homogeneous) [illegible] లేదా [illegible]. [illegible] ఆకారాల పరంగానూ, [illegible] ఒకే విధంగా (homogeneous)గా ఉన్నారని, జీవశాస్త్ర పరంగా ఒకే విధంగా ఉన్నారని, అవి వివిధ జాతులకు (races) చెందినవారుగా లేరని అభిప్రాయపడ్డారు. అయితే హరప్పా సంస్కృతి ఆరంభ

పూర్వమున్న జనాభాల నుండి ప్రవర్తించినదని
సిద్ధాంతీకరించారు.

కొంతమంది పండితులు హరప్పానాగరికత
నిర్మాతలను ఆర్యులు, ద్రావిడుల పరంగా
నిర్ధారించటానికి ప్రయత్నించారు. నిజానికి
ఈ ఆర్యులు ద్రావిడులు అనే పదాలు భాషా
పరంగా వచ్చినవే అయినా, ఈ సందర్భంలో
జాతుల పరంగా వాడటం జరిగింది.
~~ఈ విధంగా సింధూనాగరికత నిర్మాతలు~~
ద్రావిడులు, ఆర్యులు, సుమేరియన్లు,
పణిలు (Panis), అసురాస్, వ్రత్యాస్, దాసాస్,
దాసులు, నాగులు ఆర్యులు మొదలైన వారిని
సింధూనాగరికత నిర్మాతలుగా భావిస్తున్నారు.

మెజారిటీ అభిప్రాయం సింధూనాగరికత
నిర్మాతలు ద్రావిడులని. అయితే చారిత్రక
వ్యక్తులను పట్టిపెట్టి సాంస్కృతికాంశాల ద్రావిడుల
పరిశోధించిన వారి అభిప్రాయాల పరంగా చూచినట్లయితే
సింధూనాగరికత నిర్మాతలని చెప్పటం కష్టం.
కాగ ఋగ్వేదంలో ప్రాచీన హరప్పా
నాగరికత లక్షణాలు ఒక్కటి కూడా కనపడకపోవటం
తప్పక కూడా ద్రావిడుల హరప్పా నాగరికత
నిర్మాతలని అభిప్రాయానికి దోహదమవ్వడం
లేదు.